

ISSN 2074-8167

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

НАУКОВІ ЗАПИСКИ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ

Випуск XXXVIII

Засновані у 1996 р.

Харків
2015

До збірника включено статті, які об'єднують тему виховання як засобу досягнення гармонії і злагоди особистості з довкіллям. Дослідження спираються на культурологічну ідею, що означає розкриття закономірностей освіти через аналіз впливу різних видів культури, мистецтва, мови на вдосконалення морально-духовного розвитку особистості, зміцнення здоров'я та забезпечення активного довіліття через постійний пошук умов злагоди, гармонії студентів, учнів, співробітників на засадах співробітництва. Соціальна ідея та особистісна культура розглядаються з погляду підготовки вихованця до адекватного вибору поведінки та успішної діяльності.

Для науковців, аспірантів, викладачів вищих навчальних закладів, студентів, вчителів.

Збірник включено до Переліку фахових видань України
(Постанова №1-05/4 від 26.05.2010 р.)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 14 від 26 грудня 2014 р.)

Редакційна колегія:

Нечепоренко Л.С. – докт. пед. наук, заслужений професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, лауреат міжнародної премії з педагогіки (головний редактор);

Пономарьова Г.Ф. – канд. пед. наук, проф., академік Міжнародної академії наук педагогічної освіти, заслужений працівник народної освіти України, ректор КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, відповідальний редактор;

Пасинок В.Г. – докт. пед. наук, професор, декан факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Ушакова С.І. – докт. пед. наук, професор Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Борзенко О.І. – докт. філологічних наук, професор кафедри історії української літератури, філологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Нечепоренко М.В. – канд. пед. наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

Микитюк О.М. – докт. пед. наук, професор, заслужений працівник народної освіти України, проректор з наукової роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди;

Бойко А. М. – докт. пед. наук, професор, член-кореспондент НАПН України, зав. кафедрою загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка;

Вишневський М.І. – докт. філос. наук, професор, проректор закладу освіти «Могильовський державний університет імені А.О. Кулешова», Могильов, Беларусь;

М'ягченков С.І. – докт. пед. наук, професор, Москва АПН Росія.

Адреса редакційної колегії:

61022, Україна, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Кафедра педагогіки. Тел. (8-057) 707-51-78 к. 6-78
periodicals.karazin.ua/pedagogy, kaf_ped@i.ua

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування
Свідчення про державну реєстрацію КВ № 19411-9211 ПР від 08.06.2012 р.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2015
© КЗ «ХГПА» ХОР, оформлення, 2015

ЗМІСТ

<i>Андрєєва М.О.</i> ВИХОВНА РОБОТА У ВНЗ З РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ	7
<i>Нечепоренко Л.С.</i> ПЕДАГОГІКА ГАРМОНІЗАЦІЇ.....	15
<i>Акімова О.М.</i> ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК КОМПОНЕНТ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	23
<i>Андрєєв М.В., Маркова В.М.</i> ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ	31
<i>Байбекова Н.Р.</i> ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА	39
<i>Bakhmat L.V.</i> FORMING SELF-EVALUATION OF LEARNING ACHIEVEMENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM	45
<i>Belyaev S.V.</i> THE MEANS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES	51
<i>Беляева Э.Ф., Зубкова Л.Н.</i> ПСИХОЛОГО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ СИМВОЛОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ	59
<i>Блудова Ю.О.</i> ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ	66
<i>Богомаз Т.А.</i> МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ХАРАКТЕР ЮМОРА	73
<i>Боченко О.В.</i> УМОВИ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ВИХОВАННЯ.....	81

<i>Донцов А.В.</i> МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ	87
<i>Львіна О.О.</i> ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	95
<i>Ищенко С.О.</i> СТРАТЕГІЯ СПІВРОБІТНИЦТВА В ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ДО РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ	103
<i>Казачінер О.С.</i> ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ ІЗ НИЗЬКОЮ МОТИВАЦІЄЮ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ.....	110
<i>Клеба А.І.</i> ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО- КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ.....	120
<i>Крехно Т.І., Белкіна Л.В.</i> ЛЕКСИКОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДНИК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	128
<i>Кузнецова О.В.</i> ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ	136
<i>Лешньова Н.О.</i> ЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ОСОБИСТІСНИХ МОТИВІВ У ПОДОЛАННІ ПРОБЛЕМ У ЗАСВОЄННІ НОВОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	144
<i>Лученко О.О.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЯПОНІЇ	152

<i>Марченко О.Г.</i> ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ Г.С. СКОВОРОДИ	163
<i>Міришук О.Є.</i> ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХІВЦІВ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ	173
<i>Нечепоренко М.В.</i> ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННСВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ	189
<i>Павлова О.Г.</i> ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	196
<i>Птушка А.С.</i> ОСНОВНІ ПРАВИЛА КОНСПЕКТУВАННЯ ЛЕКЦІЙ У ВУЗАХ	205
<i>Репко І.П.</i> ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	210
<i>Рибалко Л.С., Коломієць О.В.</i> САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ	220
<i>Семенова М.О.</i> КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ ЯК ЧИННИК САМООСВІТИ СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	228
<i>Sergieieva I.S.</i> THE POSITIVE EDUCATION TECHNOLOGY AS A PART OF THE NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES COURSE INTENDED TO THE FUTURE LECTURERS OF THE FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE	238

<i>Степанець І.О.</i> ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТНЬОГО І НАУКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ	248
<i>Толмачова І.М., Литвин В.А.</i> МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА.....	257
<i>Фомічова О.В.</i> МЕТОДИ ПРОЕКТНО-ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ.....	266
<i>Чеботарьова І.О.</i> ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ В АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛАХ	278
<i>Шанскова Т.І.</i> АНДРАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	292
<i>Шведова Я.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ.....	304
<i>Шумська О.О.</i> ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	311
НАШІ АВТОРИ.....	317

Андреева М.О.

УДК 37.04+37.06+373+376+304(477)

**ВИХОВНА РОБОТА У ВНЗ З РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ
ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Андреева М.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради
Кафедра соціальної педагогіки*

У статті розкриваються теоретико-методологічні питання виховної роботи з розвитку соціальної компетентності студентів з особливими потребами. Аналізуються зміст такої роботи, визначаються їх особливості. В статті детально розкривається зміст форм та методів роботи зі студентською молоддю, що мають обмеження здоров'я, аналізується специфіка їх застосування у соціально-виховному просторі ВНЗ.

Ключові слова: соціальна компетентність, студенти з інвалідністю, особливі потреби, виховна робота.

**ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ РАБОТА В ВУЗЕ ПО РАЗВИТИЮ
СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ
С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ**

Андреева М. А.

В статье раскрываются теоретико-методологические вопросы воспитательной работы по развитию социальной компетентности студентов с особыми потребностями. Анализируются содержание такой работы, определяются ее особенности. В статье подробно раскрывается содержание форм и методов работы со студенческой молодежью, имеющих ограничения здоровья, анализируется специфика их применения в социально-воспитательном пространстве ВУЗа.

Ключевые слова: социальная компетентность, студенты с инвалидностью, особые потребности, воспитательная работа.

EDUCATIONAL WORK IN UNIVERSITIES WITH SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS WITH SPECIAL NEEDS

Andreeva M. O.

The article deals with theoretical and methodological issues of educational work with social competence of students with special needs. Analyzed the content of such work, defined by their features. It is necessary to take into account the interests of society as a whole and each student with disabilities in particular. The article details disclosed the content of forms and methods of work with students with health limitations, analyzed the specifics of their application to socio-educational university space. Focuses on neobhidnsti is to group and mass forms of work designed to unite students and staff to establish cooperation of all members of the educational process.

Keywords: social competence, students with disabilities, special needs, educational work.

Постановка проблеми. У зв'язку з розгортанням світових інтеграційних процесів, демократичним поступом українського суспільства, розширенням кола можливостей для вияву людиною соціальної активності надзвичайно актуальною стає проблема розвитку соціальної компетентності студентської молоді, вирішення якої пов'язано не тільки з підготовкою до професійної самореалізації, а й із розвитком здатності розв'язувати складні проблеми, що висуває перед людиною сучасне життя.

Актуальність дослідження. Потреба у розвитку соціальної компетентності студентів в Україні зумовлюється сьогодні загостренням у всіх сферах життєдіяльності молоді людини соціальних проблем: зростанням безробіття, деградацією моральних цінностей, зниженням рівня соціальної інтеграції людини в суспільство, зменшенням професійної відповідальності, низькою соціальною грамотністю та правовою захищеністю громадян тощо.

Важливість ґрунтовного вивчення питань розвитку соціальної компетентності молоді посилюється у зв'язку із зростанням в соціальній

структурі населення країни значного числа осіб із ознаками обмеження життєдіяльності й недостатнім рівнем включення в освітнє та соціальне середовища, серед яких люди з обмеженими психофізичними можливостями є однією з найбільш численних груп.

Метою статті є висвітлення теоретико-методологічних питань розробки системи розвитку соціальної компетентності студентів з особливими потребами у ВНЗ як спеціально організованого, керованого і поетапного процесу.

Аналіз стану наукової розробки досліджуваної проблеми доводить, що у працях вітчизняних (Ю. Богінська, В. Бондар, А. Капська, В. Ляшенко, О.Рассказова, М. Сварник, П. Таланчук, В. Тесленко, С. Харченко, О. Хорошайло, А. Шевцов) та зарубіжних (В. Басова, Д. Воронцов, Ю. Габермас, О. Крузе-Брукс, Дж. Равен, В. Слот, Р. Уайт, С. Учурова) дослідників, де порушуються питання навчання, виховання та соціалізації осіб із особливими потребами, висвітлено лише окремі аспекти розвитку їх соціальної компетентності, до того ж, спостерігається дефіцит сучасних досліджень й щодо проблеми соціального розвитку студентської молоді з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Держава потребує висококваліфікованих та соціально активних фахівців, однак ускладнення, що виникають у студентів із особливими потребами на шляху здобування якісної вищої освіти, у зв'язку з практично-методичною неготовністю середовища ВНЗ, гальмують цей процес. Необхідність вирішення зазначеної проблеми детермінує посилення значущості не тільки психофізичної реабілітації, а й соціального розвитку, що забезпечує продуктивну взаємодію молодої людини з особливими потребами і суспільства, зумовлює отримання нею повноцінної освіти та соціального досвіду, стимулює засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних для виконання соціальних ролей у соціумі, забезпечує у особистості оптимістичне світосприйняття й усвідомлення на світоглядному рівні цінності життя та відносин із суспільством. Особливого значення в цьому процесі набуває здобуття молодою людиною з інвалідністю вищої освіти, оскільки саме вищий навчальний заклад є осередком, у якому формується не лише професіонал, а й соціально-компетентна особистість.

Вважаємо, що метою виховної роботи з розвитку соціальної компетентності студентів з інвалідністю є поступове набуття студентом з особливими потребами когнітивних, ціннісно-мотиваційних і діяльнісних характеристик, через суспільно корисну працю і налагодження міжособистісної взаємодії у студентській групі та за її межами, вироблення стимулів для формування й реалізації активної життєвої позиції молодій людині, а також створення умов для набуття студентами соціального досвіду, необхідного для реалізації себе як особистості, громадянина, професіонала, незважаючи на інвалідність. Визначаючи мету розвитку соціальної компетентності, ми враховували інтереси суспільства в цілому і кожного студента з обмеженими можливостями зокрема.

Мета виховної діяльності зазвичай конкретизується й деталізується у завданнях, сукупність яких дає уявлення про те, що слід зробити для її досягнення. Враховуючи вище зазначене, виділимо основні завдання, умовно поділивши їх на чотири групи (напрями):

1. Робота із викладачами – передбачає організацію діяльності науково-педагогічних працівників і кураторів академічних груп з розвитку соціальної компетентності студентів із особливими потребами;

2. Робота з батьками – спрямована на залучення батьків до процесу розвитку соціальної компетентності студентів із інвалідністю у навчально-виховному процесі ВНЗ;

3. Робота зі студентами з нормативним розвитком – включає в себе формування толерантного ставлення до студентів із особливими потребами; залучення до спільної громадської діяльності разом зі студентами з особливими потребами.

4. Робота зі студентами з особливими потребами – націлена на розвиток когнітивних, ціннісно-мотиваційних і діяльнісних характеристик особистості; формування свідомого ставлення до обраної професії і розкриття можливостей реалізації себе в ній, не зважаючи на дефекти здоров'я; залучення до суспільно-корисної праці і волонтерства.

Від вирішення цих завдань безпосередньо залежить швидкість та успішність досягнення поставленої мети. Однак не менш важливе значення має визначення педагогічних принципів. Ці принципи виконують у діяльності регламентуючу функцію і базуються на загальнопедаго-

гічних, соціально-педагогічних і специфічних принципах навчально-виховного процесу. Ураховуючи специфіку інтегрованого навчання, слід визначити такі провідні принципи, які мають змогу забезпечити розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами: загальні (природовідповідності та гуманістичності) і специфічний, характерний для інтегрованого навчання (врахування компенсаторних можливостей організму).

Об'єктом виховної роботи з розвитку соціальної компетентності студентів із особливими потребами виступають як особи з інвалідністю, так і їхнє мікросередовище. Зважаючи на те, що у ВНЗ розвиток соціальної компетентності відбувається в межах навчально-виховного процесу, то цілком закономірним є те, що суб'єктами цього процесу виступають соціальний педагог, куратор академічної групи (на якого покладається відповідальність за забезпечення соціальної адаптації студентів до умов навчання у ВНЗ, виховна робота, організаційна та ін.), викладачі (нерозривність процесу навчання і виховання передбачає роботу зі студентами з розвитку соціальної компетентності на аудиторних заняттях під час вивчення фахових дисциплін), корекційний педагог (залучення таких спеціалістів є епізодичним у випадках, коли студент потребує корекційної допомоги або для підвищення рівня знань викладацького складу з питань організації роботи зі студентами з різним рівнем розвитку здоров'я), психологи, тьютори, батьки, представники громадських організацій та ін.

За наведеними вище напрямками відбувається розвиток соціальної компетентності студентів із особливими потребами, що й визначає зміст виховної роботи. Ефективність такої роботи забезпечується розробкою комплексу необхідних форм та методів. Докладніше розглянемо індивідуальні, групові та масові форми, а також методи роботи, використання яких, на нашу думку, є доцільними в організації інтегрованого навчання в умовах ВНЗ.

Серед індивідуальних – можемо відзначити важливість для розвитку соціальної компетентності студентів традиційних – бесід та консультувань. Бесіди зі студентами незалежно від рівня здоров'я можуть охоплювати широкий спектр тем, які стосуються їх проблем, потреб, інтересів, переживань, пов'язаних як із навчанням, так і зі спілкуван-

ням з однолітками. При застосуванні даної форми, окрему увагу варто приділити обговоренню можливостей реалізації студентами власної громадянської позиції шляхом залучення їх до участі у волонтерській діяльності. У власну чергу групові форми роботи, що є найбільш ефективними для розвитку соціальної компетентності студентів з інвалідністю, оскільки у таких формах власне і відбувається соціальна взаємодія особистості та найближчого мікросоціуму, через яку здійснюється опанування нового соціального досвіду, безпосередньо необхідного для вирішення конкретних життєвих ситуацій. Для цього доречним є застосування таких групових форм, до яких на паритетних началах залучаються студенти із особливими потребами і з нормативним розвитком, як: тематичні класні години, заняття-ігри, заняття на вирішення соціально-педагогічних ситуацій, театралізації, інтерактиви, заняття гуртків, групові волонтерські заходи та засідання кіноклубу.

Взагалі для ефективного розвитку соціальної компетентності студентів з інвалідністю пропонуємо переважно активні, практичні форми та методи діяльності, що забезпечують включення їх у реальні або змодельовані життєві ситуації, стимулюють їх ініціативу, дозволяють апробувати нові соціальні ролі. Хоча необхідними, особливо на початковому етапі організації діяльності в інклюзивній групі є й такі форми, що забезпечують розширення кола інформації про нову для нашої країни навчально-виховну ситуацію, що передбачає спільне набуття вищої освіти студентами з різним рівнем здоров'я.

Варто зазначити, що особливе значення посідає організація волонтерської роботи, яка має відбуватися у різних видах: налагодження роботи гуртка Школа волонтера (мотивуючі заходи, адаптаційні заняття, заняття з навчання основам соціальної взаємодії з різними соціальними групами тощо); робота волонтерського загону (практичні заняття, творчі заняття, заняття з підтримки мотивації, волонтерські заходи тощо); тьютерська робота (заняття-знайомства, заняття рефлексії, бесіди, супровід підопічного у ході волонтерської діяльності тощо). Таким чином, спочатку забезпечується інформаційна та психологічна підготовка студентів до волонтерської роботи, потім їх активне залучення до роботи із різними категоріями населення, що потребують допомоги. Згодом

досвідчені студенти-волонтери беруть на себе обов'язки тьютерів, що навчають волонтерству початківців.

Як елемент діяльності Школи волонтера, або в якості незалежної форми можуть застосовуватися кіноклуби, що забезпечують творчий розвиток особистості через перегляд і обговорення кінематографічних творів. Тематика художніх фільмів обирається з урахуванням інтересів і потреб студентів. Через соціальну ексклюзію у студентів із особливими потребами може спостерігатися відсутність соціального досвіду або його обмеженість, тому перегляд і обговорення художніх фільмів разом зі студентами з нормативним розвитком може забезпечити його індукцію. У межах розробки методичного компонента розвитку соціальної компетентності студентів з інвалідністю пропонуємо також пропонуємо зробити підбір відеотеки корисної для роботи з родиною студентів із особливими потребами, які через перегляд фільмів можуть отримати позитивний досвід з виховання дітей і молоді з особливими потребами.

Також, варто виокремити, таку масову форму роботи, як ведення публічних інтернет-щоденників. Такий щоденник може стати зручною формою систематичного самостереження, саморефлексії як для студентів з обмеженими фізичними можливостями, так і для студентів із нормативним розвитком. Щоденники можуть створюватись на електронному ресурсі daigu.ru у мережі Інтернет, у які мають занотовуватись не тільки думки автора, але й підбиратись музичний супровід, ілюстрації. Студенти можуть фіксувати у щоденнику власні відчуття й емоції від участі у роботі, аналіз своїх життєвих проблем, аналіз текстів або художніх фільмів, що порушують важливі соціальні й особисті проблеми, враження від різних форм виховної роботи куратора, аналіз своїх думок і настроїв. Підсилювати свої записи можна музичним та артсупроводом. Сучасним студентам значно легше висловити свої думки й емоції у соціальних мережах. Це може стати зручною формою спілкування, тому що куратор виступає в ролі модератора співтовариства на ресурсі і може спілкуватися зі студентами в режимі on-line, що може значно полегшити співпрацю на канікулах і святах, тобто під час відсутності занять у навчальному закладі.

Не слід забувати, що методи та форми у свою чергу складають цілісну систему, в якій використання окремого засобу не забезпечить вирішення локальної проблеми, тому форми та методи мають використовуватися у комплексі, доповнюючи та підсилюючи один одного. Вибір методів та форм виховної роботи зі студентами з особливими потребами має визначатися:

- потенціалом особистісних можливостей куратора, рівнем його розвитку соціальної компетентності, рівнем теоретичної та практичної підготовленості до роботи з цією групою студентів, його методичної майстерності, сприйняттям таких студентів як рівноправних членів суспільства;

- психологічними та фізичними особливостями студентів;

- умовами, за яких відбувається її організація та матеріально-технічне забезпечення, наявність обладнання і наочних посібників, пристосування приміщення до потреб студентів.

Висновки. Отже, виховна робота з розвитку соціальної компетентності у студентів з особливими потребами є важливим завданням системи вищої освіти, вона має відбуватись за чотирма напрямками, що включають в себе різноманітні форми та методи роботи. Зосереджувати увагу необхідно саме на групових і масових формах роботи покликаних згуртувати студентський колектив і налагоджувати взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пономарьова Г.Ф. Теоретико-методичні засади оцінювання професійної компетентності майбутніх учителів: Монографія/ Пономарьова Г.Ф., Харківська А.А., Отрошко Т.В. // Харків: ХГПІ, 2010. – 180 с.
2. Рассказова О.І. Развитие социальности учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія і технологія: монографія / О.І. Рассказова. – Х.: ФОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с.
3. Шевцов А.Г. Освітні основи реабілітології : монографія / А.Г. Шевцов. – К. : „МП Леся”, 2009. – 484 с.

УДК 378

ПЕДАГОГІКА ГАРМОНІЗАЦІЇ

Нечепоренко Л.С.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В статті розглядається низка питань про гармонійний розвиток особистості та забезпечення педагогічних умов їх розв'язання. Мова йде про конкретні та вічні проблеми, розв'язання яких забезпечує співробітництво та затишок діяльності окремої людини й суспільства взагалі.

Ключові слова: педагогіка гармонізації, особистісна культура, культура, виховання.

ПЕДАГОГИКА ГАРМОНИЗАЦИИ

Нечепоренко Л.С.

В статье рассматриваются вопросы гармонического развития личности и анализ эффективных педагогических условий их решения. Речь идет о поиске и решении вечных вопросов формирования личности, готовой к успешной трудовой деятельности и обеспечения выполнения служебных и общественных поручений.

Ключевые слова: педагогика гармонизации, личностная культура, культура, воспитание.

PEDAGOGY HARMONIZATION

Necheporenko L.S.

In the article proposes a system of methodology receptions. The problem methodology is characterized by simplicity of realization, and is directed at development of personal values, moral and intellectual elements, which, on the whole, is capable to ensure positive solution of social, professional and personal problems.

Keywords: teaching harmonization, personal culture, culture, education.

Провідним завданням навчання, освіти й виховання є підготовка дітей та молоді до життєдіяльності на основі злагоди й гармонії з навколишнім світом. Людина народжується для щастя, але іноді про це не знає, а тому суспільство створило систему навчання виховання освіти з формування у майбутніх поколінь готовності та вміння жити й працювати в гармонії з довкіллям.

Без особистої культури у членів об'єднаних у суспільстві немає моралі, а без дотримання моральних норм не можуть діяти ні закони, ні укази, а отже, нормальний цивілізаційний спосіб життєдіяльності людини існувати не може.

Сучасний період настійно вимагає від процесів навчання і виховання орієнтуватися на формування культури кожної особи, адже всім очевидно, що стан держави і соціальні блага все більше визначаються кожною окремою індивідуальністю, особистісними якостями ділових людей і державних керівників нового покоління і нового призначення. Йдеться про те, що кожен громадянин держави повинен відчувати себе особистістю, від дій і вчинків, самопочуття якої залежить прогрес чи регрес соціального життя-буття.

Прояв культури спеціаліста залишає відбиток на будь-якому виді діяльності, передусім, на тому, де спеціалістові треба працювати з людьми. Та й самому спеціалістові (у тому числі – керівникові), державному діячеві особистісна культура – це не ярмо на шию, а золотий чи смарагдовий ланцюг, що допоможе працювати, бути щасливим.

Що ж це за таке благо – гармонія особистості з довкіллям, «особистісна культура»? І в чому її сенс?

Історія суспільства й окремої людини вчить, що розв'язання багатьох соціальних завдань визначається в кінцевому рахунку діяльністю кожної окремої особистості забезпеченням. Чим вищий рівень інтелігентності, освіченості, імпазантності – тим вища ефективність діяльності особи. Обмеженість і убогість культурних інтересів, вузькість духовного світу формує відповідно бідність учинків, поведінки і запитів людини.

Культура особи і особистісна культура – це не зовсім ідентичні поняття. Якщо культура індивідуума визначається як здатність виконувати певні вимоги та дотримуватися прийнятих у суспільстві правил

поведінки, то особистісна культура включає в себе все попереднє плюс глибоке й органічне володіння зовнішніми й внутрішніми прийомами самовираження, а також витончене сприйняття самого себе як унікальної і неповторної особистості, цінність і важливість якої ні з чим не порівняти і нічим не замінити, бо вона є унікальною і неповторною.

Наше розуміння поняття особистісної культури полягає в тому, що вона передбачає осмислення своєї сутності у системі не тільки своїх дій і вчинків як таких, що ведуть до гармонії власного й загального, внутрішнього й зовнішнього, забезпечує самореалізацію особистості. Особистісна культура (як унікальний індивідуальний феномен) охоплює не тільки інформацію про всі найвідоміші відкриття світової науки, мистецтва, соціального життя, оволодіваючи якими, індивідуум і сам розвивається та формує себе як носія і творця високих духовних цінностей. У феномен особистісної культури необхідно вкладати засвоєні ідеї, образи, духовні цінності, які стають частиною соціального досвіду особи та засвоюються у такий спосіб, що людина стає здатною розв'язувати всі гуманітарні та матеріальні проблеми без напруги та вміє організовувати життєдіяльність без конфліктів, ускладнень, в гармонії та злагоді з сім'єю, з колективом на виробництві.

Гармонійність і комфорт особистого й приватного життя людини виражається у здоровому способі життя, взагалі в успіхах, професійній діяльності, затишку в сім'ї, готовності та здатності до продовження роду.

Сучасна культура людини – це здорова, красива, привітна, щира особа, у якої немає проблем ні вдома, ні на роботі, бо вона вміє зробити відповідний до ситуації вибір поведінки та внести необхідні зміни. Правильний вибір є показником особистісної культури. А проблема вибору є завданням педагогіки в найширшому розумінні цього слова.

Культура і виховання є поняттями соціальними, педагогічними, моральними й историко-філософськими.

Виховання завжди було одним із найважливіших завдань людського суспільства, яке намагалось передати соціально-історичний досвід попередніх поколінь дітям і молоді, щоб підготувати їх до праці й життя. Як правило, старші й літні люди виказували незадоволення рівнем вихованості і культури молодих, про що збереглося безліч свідчень.

Поділяючи думку акад. Д. Ліхачова про те, що без достатнього рівня культури суспільства взагалі, як і при відсутності культури поведінки її членів, неможливий будь-який прогрес, ми досліджуємо процес виховання, освіти і навчання підростаючих поколінь як такий, що формує і саму особистісну культуру своїх вихованців і запити суспільства.

Це одначе не означає, що процес виховання (організації, змісту, форм, методів дії) окремої особистості ідентичний формуванню свідомості, поведінки, почуттів окремих соціальних груп, колективів, суспільства. Зовсім ні. Психологія сприйняття соціального досвіду окремою особою при умові індивідуального навчання засвідчує, що засвоєння його відбувається не так, як це здійснюється при груповому чи колективному навчанні. Підтвердженням цього є цікаві спостереження вихователя найпрогресивнішого царя Росії Олександра II В.А. Жуковського.

Розпочавши заняття з царськими дітьми, В.А. Жуковський швидко відчув, що дітей краще вчити й виховувати не поодинці, а разом (в компанії) з однолітками. В товаристві ровесників і старших учень має можливість реалізувати свої особистісні можливості, відкрити якісь недоліки й з допомогою друзів й однокласників рухатись вперед у своєму розвитку. Відбуваються прогресивні зміни в особистості вихованця через постійне подолання, утворення нових позитивних якостей, нейтралізацію негативного й деструктивного.

Міні- й максі середовище є другим (після виховання) важливим фактором розвитку особистості.

Для адекватної оцінки будь-якого дослідження існує цілком виправдана вимога визначеності в поняттях, якими користується дослідник. В нашому випадку під поняттям виховання розуміється процес і результат організації передачі й засвоєння знань, формування умінь застосовування їх у реальних умовах життя і діяльності. Виховання є показником рівня загальної і особистісної культури. Якщо рухатись від пояснення цього поняття як такого, що означає «ховати» немовля, дитину від поганих людей і негативних впливів, то цілком виправданим буде й таку тлумачення негативних впливів, то цілком виправданим буде й таке тлумачення його: виховання – це процес, що передбачає

формування готовності й уміння долати негативні риси, замінюючи їх позитивними, такими, що стверджують людську особистість як сильну, розумну, красиву, духовну, щасливу та успішну індивідуальність.

В самому процесі виховання спостерігається тенденція до подолання, застосування навмисно організованих впливів і дій вихователів на вихованців з метою прищеплення останнім якостей, запрограмованих суспільством і таких, що є бажаними, корисними для кожної людини. Як бачимо, виховання людської особистості є запорукою високої культури суспільства. Відсутність же останньої призводить до краху як самої людини, так і всього, що її оточує.

Культура як процес і результат м'язової і духовної напруги є показником цивілізованості суспільства взагалі й окремої держави зокрема.

Не маючи можливості в окремій статті розглянути всі аспекти проблеми «культура і виховання», ми, однак, започатковуємо її дослідження з метою внести свій скромний доробок у розвиток молодого держави України. Ствердження державності через формування нової політики й перебудови економіки зовсім на нових засадах вимагає високого рівня культури не тільки керівників країни чи окремих її регіонів, але підвищення вихованості й освіченості всього населення. Воно передбачає як зміни в свідомості громадян, так і в їхній поведінці.

Вихід України на арену міжнародних відносин як самостійної й незалежної держави передбачає визначеність у символах, атрибутах, державній мові, що зобов'язує школу відповідно перебудовувати процес навчання. Ефективність цієї перебудови залежить від багатьох умов, але провідною є рівень культури вчителя. Будь-який зміст освіти, визначеність методів і форм навчання реалізується вчителем. В зв'язку з цим ми й акцентуємо увагу на важливості виховання і навчання самого вихователя.

Основним критерієм рівня вихованості й освіченості вчителя, як і окремої особистості вихованця, є його особистісна культура. Під особистісною культурою ми розуміємо таке морально-психологічне утворення, яке визначається рівнем усвідомлення своєї людської сутності, характером почуттів, рівнем культури спілкування, поведінки, вчинків.

Особистісна культура визначає і майстерність фахівця, особливо якщо спеціальність особи пов'язана з людьми. Розуміння свого призначення як учителя і вихователя передбачає знання процесів інтеграції, які мають місце на всіх етапах його діяльності. Воно включає також систему знань про мову й мовлення і умінь користуватися ними як основними інструментами педагогічного впливу, а також передбачає широку гаму позитивних почуттів. Провідними якостями вихователя є любов до учня (людини, природи взагалі), добродійність і доброчинність, готовність до вибору адекватного обставинам рішення, не такого, що буде позитивним.

Наша педагогічна концепція відрізняється від усіх попередніх тільки тим, що вона в повній мірі використовує позитивні ідеї, відмовляється від деструктивних дій і розробляє методику вибору відповідної поведінки й адекватних рішень. Власне вся навчально-виховна діяльність є пошуком правильного вибору. Справа полягає в тому, що на вибір має право не тільки педагог, але й учень. Саме в цьому проявляється справжня культура вчителя, його педагогічна майстерність. Та й сам феномен фахової майстерності є показником особистісної культури.

Культура мови й мовлення, культура спілкування і зовнішнього вигляду, культура вчинку й вибору є результатом навчання й освіти. Але якщо вести мову про загальну культуру вчителя, то тут ще є один важливий аспект, а саме: уміння бачити в особі учня дорослу людину, прогнозувати перспективи його розвитку й вибору професії. Культурний вихователь ніколи не дозволить собі принизливий тон по відношенню до учня чи його батьків. Такий педагог завжди передбачає, що його учень буде дорослою людиною, перед якою доведеться відповідати за свої принизливі зауваження, ігнорування людського в його індивідуальності, за той дискомфорт, який створювався через відсутність відповідної особистісної культури вчителя.

Власне предметом педагогіки і є не що інше, як процес розвитку в особистості культури поведінки, відношень, високої професійної майстерності на тлі духовності й засвоєння вічних моральних цінностей.

Таким чином завданнями педагогічних університетів є не просто підготовка вчителя-предметника, а педагога високої особистісної культури. Знання, вміння та навички, якими опановує учень, засвоюються

разом з методикою їх реалізації, а дух школи й характер спілкування та відношень стають визначальними у моральному та громадському житті.

Особистісна культура і культура особи мають багато спільного, але не є абсолютно тотожними. Якщо поняттям «культури особи» визначається в основному зовнішніми ознаками (поведінкою, манерами, одягом, мовою, жестами, мімікою і т. п.), то сенс «особистісної культури» слід шукати в глибоких внутрішніх процесах інтелектуально-пізнавальної, морально-естетичної і фізичної сутності людини. Мова тут йде про те, що «особистісна культура» виражає настільки приватні, інтимні стани, що вони й розвиваються зовсім не так, як зовнішні, розраховані на «чуже око». Разом з тим і зовнішня, і внутрішня культура індивідуума мають всеосяжне значення, якщо вони діють, краще мабуть сказати, проявляються в гармонії і є показником і виразником особистісної культури, бо в ній закладені і комфорт, і краса, і добродійність людини як вищої цінності світу.

Людська особистість як неповторна індивідуальність, будучи вищою цінністю, насправді ж відчуває себе такою лише при умові оволодіння певним рівнем культури. На жаль, в реальному досвіді життя широкого кола людей усвідомлення своєї самоцінності досить часто відсутнє. Від 1 до 3 відсотків опитаних нами оцінили себе низькими балами. А серед працюючих у сфері будівництва таких ще більше: 6-7 осіб. Часто-густо ті особи, що не вбачають у своїй власній персоні особливої цінності, схильні проявляти різного роду слабкості, що сприймаються суспільством як пороки чи недоліки; п'янство, відсутність престижної спеціальності, розлад в сім'ї та ін. хоч і 1, чи 2-3 відсотки людей почуваються зле, то є вже дуже неприємна ознака, бо за кожною одиницею стоїть реальна постать нещасливої людини, яка страждає від усвідомлення своєї слабо вартості. В той же час наша педагогічна концепція, перевірена тривалим спостереженням, засвідчує реальну можливість допомогти кожній особі знайти свій споді вальний і щасливий шлях до успіху, процвітання і щастя. І цей шлях пролягає через систему педагогічних занять по опануванню особистісною культурою.

Можна запропонувати кілька простих і доступних кожному правил опанування особистісною культурою.

1. Думай про себе як про благородну й талановиту людину, яка завжди готова прийти на допомогу кожному, хто цього потребує.
2. Посміхайся усім і собі. Посмішка прикрашає ваш зовнішній вигляд.
3. Будь завжди здоровим, красивим і зі смаком одягненим.
4. Тренуй своє тіло фізичними вправами, а душу – любов'ю, порядністю, інтелігентністю і добродійністю.
5. Не забувай, що душа страждає, якщо ти чиниш зло іншим, хворієш або погано одягнений.
6. Слідкуй за красою постави.
7. Твій хороший настрій і добродійність створюють прекрасний імідж.
8. Домагайся багатства й успіху добродійними моральними засобами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dudzikowa M. Wychowanie – Warszawa: Szkolne i Pedagogiczne, 1987. – с. 56-100.
2. Гуляев Э., Гуляева Ф. Исцелить себя – просто! Стаття. Изд-во «Optimum», 2008. – 352 с.
3. Донцов А.В. Моральна культура вчителя. (Монографія). – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 240 с.
4. Кравцова Л.О., Манойло І.С. Особистісна мовленнєва культура студента / Л.О. Кравцова, І.С. Манойло // Наукові записки кафедри педагогіки. Випуск 34. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – с. 144-150.
5. Макаренко А.С. Методика организации воспитательного процесса / А.С. Макаренко // Педагогические сочинения. В 8-ми т. Т. 1. – М.: Педагогика, 1983. – с. 267-329.
6. Нечепоренко Л.С., Куліш С.М. Педагогічна освіта в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. (До 160-річчя кафедри педагогіки) / Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – 212 с.
7. Нечепоренко Л.С. Твоя Доля – в твоїх руках / Педагогіка для всіх /. – Харків: ХДУ, 1995, 206 с.

УДК 378.14

**ПЕДАГОГІЧНА ДЕОНТОЛОГІЯ ЯК КОМПОНЕНТ
ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Акімова О.М.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті проаналізовані основні аспекти інклюзивної освіти під час підготовки майбутніх учителів початкових класів. Визначені завдання інклюзивної освіти для вчителя початкової школи, суть та принципи педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти під час професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне середовище, інклюзія, вчитель початкової школи, діти з особливими потребами, педагогічна деонтологія.

**ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕОНТОЛОГИЯ КАК КОМПОНЕНТ
ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Акімова Е.М.

В статье проанализированы основные аспекты инклюзивного образования при подготовке будущих учителей начальных классов. Определены задачи инклюзивного образования для учителя начальной школы, сущность и принципы педагогической деонтологии как компонента инклюзивного образования во время профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: инклюзивное образование, инклюзивная среда, инклюзия, учитель начальной школы, дети с особыми потребностями, педагогическая деонтология.

**TEACHING ETHICS AS A COMPONENT OF INCLUSIVE
EDUCATION OF FUTURE PRIMARY
SCHOOL TEACHERS**

Akimova H.

Modern educational space, due to the reform of education at all levels requires a review of the requirements for the professional training of specialists. Increasingly in the educational environment, we meet with the concepts of «inclusion» and «inclusive environment», «inclusive education» and «children with special needs», and the like. Most often these terms are used for all areas of correctional and social work, but the current state of education requires the active development and implementation of the principles of inclusive education and to the training of future primary school teachers. Inclusive education has the purpose of providing educational services system, which is based on the principle of ensuring the fundamental right of children to education and the right to learn in a residence that provides training in educational institutions on an equal basis with other children, regardless of the mental and physical health. Inclusive environment allows for the creation of conditions for the adaptation of society to accept people with special needs. These identical concepts are intended a different result, what you should see as the challenges of the modern elementary school teacher. logical is the inclusion in the training of future primary school teachers teaching deontology, as a component of inclusive education, which will accelerate the training of future professionals to work in inclusive educational environment. So, deontology aspect, as an educational obligation applies to every sphere of life of the child. The essence of the concept of «teaching ethics» is understood as the implementation of the principle of complementarity in education that makes it possible to improve the level of professional and pedagogical training of future primary school teachers.

Key words: inclusive education, inclusive environment, inclusion, teacher of elementary school, children with special needs, pedagogical ethics.

Сучасний освітній простір, обумовлений реформуванням системи освіти на всіх її ланках вимагає перегляд вимог до фахової підготовки

спеціалістів. Особливої уваги набуває проблема підготовки педагогічних кадрів до інклюзивної освіти, які в майбутньому зможуть створити рівні умови при отриманні освітніх послуг всіх дітей без винятку, незалежно від їх рівня фізичного, психічного, розумового розвитку.

Виходячи з вище зазначеного, постає проблема визначення завдань інклюзивної освіти та педагогічної деонтології, як її компоненту під час підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Мета – уточнити суть, визначити основні завдання інклюзивної освіти майбутнього вчителя початкової школи, охарактеризувати основні засади педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти під час професійно підготовки майбутніх вчителів початкової школи.

Перед автором постали такі задачі:

1. Уточнити суть понять «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище» для майбутніх вчителів початкової школи.

2. Визначити основні завдання інклюзивної освіти майбутнього вчителя початкової школи.

3. Визначити суть педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти майбутніх учителів початкових класів.

Все частіше в освітньому середовищі ми зустрічаємось з поняттями «інклюзія», «інклюзивне середовище», «інклюзивна освіта», «діти з особливими потребами», тощо. Найчастіше ці терміни використовуються для всіх напрямів корекційної та соціальної роботи, але сучасний стан освіти вимагає активного опанування та впровадження засад інклюзивної освіти і в підготовку майбутніх учителів початкової школи.

В Україні приділяється значена увага проблемам втілення засад інклюзивної освіти в життя. Так, науковці А. Колупаєва, В. Синьов, В. Боднар, К. Островська та інші висвітлюють в своїх працях загальні тенденції розвитку інклюзивної освіти; шляхи реформування загальноосвітньої школи в інклюзивну розглядали вчені С. Єфімова, Ю. Найда,; прийоми роботи вчителів в інклюзивному класі висвітлювали О. Таранченко, Е. Данілавічюте; методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку Г. Васянович; теоретичні засади педагогічної деонтології М. Васильєва та інші. Проте аналіз праць засвідчив недостатню вивченість проблеми підготовки вчителів

початкової школи до втілення засад інклюзивної освіти та створення інклюзивного середовища на засадах педагогічної деонтології.

Поняття «інклюзія» уперше зустрічається в Загальній декларації прав людини, які були закріплені в 1948 та знайшли відображення у документах всіх сфер життя суспільства. Інклюзивна освіта є не лише логічною складовою освіти, а і визначає рівень гуманістичних відносин в країні.

Серед країн із найбільш досконалим і розвиненим законодавством у галузі інклюзивної освіти найчастіше називають Канаду, Кіпр, Данію, ПАР, Швецію, Велику Британію, США.

У Бельгії інклюзивна освіта впроваджується понад 40 років, рівномірно приділяючи увагу як освітньому, так і соціалізуючому компоненту освіти.

Звернемо увагу не те, що в різних країнах робиться різний акцент на складники інклюзивної освіти, так в Італії більше звертають увагу на аспекти соціалізації, а не навчання, передбачаючи як результат інклюзивної освіти набуття статусу повноцінних членів суспільства людьми з обмеженими можливостями.

Україна приєдналась до освітнього простору інклюзивної освіти в 2012 році, прийнявши постанову «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 346 та від 14 червня 2000 р. № 963», розроблену на виконання Плану заходів щодо запровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах [2].

Протягом останнього десятиліття вітчизняні науковці приділяли увагу інклюзивній освіті: В. Бондар, А. Колупаєва, Т. Євтухова, В. Ляшенко, І. Іванова, О. Столяренко, А. Шевчук, О. Савченко, які розкривають проблеми залучення дітей з особливими потребами до навчання та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах, їх реабілітації та соціалізації в суспільстві.

Ми погоджуємось з вченою А. Колупаєвою, яка зазначає про відмінність понять «інклюзія» та «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що

інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір [3].

В сучасному освітньому просторі України широко вживані терміни «інклюзивна освіта» та «інклюзивне середовище». Зазначимо, що інклюзивна освіта має на меті надання системи освітніх послуг, що базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та право навчатися за місцем проживання, яка передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу на рівних засадах з іншими дітьми, незалежно від психічного та фізичного стану здоров'я. Інклюзивне середовище передбачає створення умов для пристосування суспільства до сприйняття людей з особливими потребами. Ці тотожні поняття мають на меті різний результат, що має відобразитись під час визначення завдань підготовки сучасного вчителя початкової школи. Постає питання розуміння суті поняття «особливі потреби», яке зустрічається при визначенні засад інклюзивної освіти.

На думку відомих європейських учених (G. Lefrancois, W. Lepowcky, K. Raiswaik та ін.), дитяча популяція, незважаючи на своє розмаїття, здебільшого має нормальні або так звані середні показники розвитку, зокрема, й навчальні здібності. Однак певна кількість дітей має відмінні від середніх показники, а, відповідно, з педагогічної, соціальної, медичної точки зору ці діти характеризуються як такі, що мають особливі потреби. Звернемось до визначення, яке дає знаний французький учений G. Lefrancois: «Особливі потреби – це термін, який використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг, яким надається можливість розвинути свій потенціал» [2]. До їх числа входять діти, котрі мають як виняткові здібності чи таланти, так і діти з фізичними, психічними, соціальними відмінностями, що обумовлює необхідності «інклюзії».

Отже, «інклюзія» освіти – це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх державних програмах, тому особливим аспектом виступає проблема підготовки до здійснення професійної діяльності на засадах інклюзивної освіти не лише під час підготовки соціальних педагогів та психологів, а і вчителів початкової школи, які є невід'ємною ланкою системи освіти України.

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти не лише інклюзивні освітні заклади повинні адаптувати навчальні програми та плани, методи та форми навчання, а і загально-навчальні заклади освіти мають забезпечити використання існуючих ресурсів, на основі партнерства з громадою, до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Сучасна підготовка вчителя початкових класів спрямована на опанування змісту та органічним поєднанням в психолого-педагогічну систему здобутих знань, умінь і навичок студентів з усіх циклів під час аудиторної та позааудиторної навчальної та різних видів самостійної роботи, а саме:

- гуманітарних та соціально-економічних дисциплін;
- природничо-наукових (фундаментальних) дисциплін;
- цикл загально-професійних дисциплін;
- цикл професійно-орієнтованих дисциплін;
- дисципліни вільного вибору студентів.

Зазначимо, що зміни сучасної освітньої політики в галузі освіти дітей з особливими потребами не в повній мірі відображені в підготовці майбутніх учителів початкової школи, проте саме вчителів початкової школи, поруч з асистентом вчителя, соціальним педагогом та психологом, мають забезпечити впровадження засад інклюзивної освіти на високому рівні.

На нашу думку, загальна підготовка майбутніх учителів початкової школи, які мають в подальшому працювати з дітьми з особливими потребами в початковій школі, має передбачати розв'язання таких завдань:

- опанування загальних підходів до неповносправності;
- формування умінь та навичок роботи з дітьми з особливими потребами;
- вироблення техніки та навичок асистування, переміщення, розвитку побутових вмінь у дітей;
- опанування практичних та організаційних аспектів роботи соціального педагога в класі залучення;
- опанування форм та видів роботи з батьками учнів з особливими потребами.

Ми погоджуємось з думкою науковця М. Васильєвої, яка зазначає, що оскільки зміст професійної підготовки педагога визначається потребами соціального розвитку суспільства, зі зростанням вимог до представника педагогічної професії, характеру його діяльності в системі професійної підготовки відбувається постійний процес творчого пошуку шляхів і технологій перебудови її на основі сучасних педагогічних можливостей [1].

Отже, логічним виступає включення в підготовку майбутніх учителів початкової школи педагогічної деонтології, як компоненту інклюзивної освіти, що прискорить підготовку майбутніх фахівців до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Зазначимо, що деонтологічний аспект, як виховний обов'язок, торкається будь-якої сфери життєдіяльності дитини. Суть поняття «педагогічна деонтологія» розуміємо як реалізацію принципу компліментарності в освіті, що дає можливість удосконалити рівень професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи. Втілення засад педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти майбутніх учителів допоможе робити свідоме підпорядкування особистих інтересів фахівця потребам дітей з різним рівнем розвитку та стану здоров'я.

Визначимо основні принципи педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти:

- гуманне ставлення до учнів;
- піклування про стан здоров'я школярів;
- незалежне оцінювання результатів навчальної діяльності;
- демократичний стиль спілкування;
- реалізації виховного принципу поваги до особистості учня з розумною вимогливістю до нього;
- педагогічний оптимізм.

Під час опанування засадами педагогічної деонтології як компоненту інклюзивної освіти необхідно звернути увагу на наступні аспекти: професійна поведінка вчителя початкової школи; характеристика морально-етичних норм поведінки вчителя інклюзивному середовищі; роль вчителя початкової школи у реалізації прав і свобод дітей з осо-

бливими потребами; особливості морально-етичної поведінки вчителя в різних педагогічних ситуаціях інклюзивного середовища.

Отже, як зазначала М. Монтессорі: «Може відбуватися величезна робота у внутрішньому світі дитини, але зовнішні її прояви будуть досить скромні. Це означає велику диспропорцію між засобами вираження і внутрішньою роботою, виконуваною дитиною». Підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі на засадах педагогічної деонтології виступає основою успішного навчання дітей України з різними потребами та особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва М.П. / М.П. Васильєва Теорія педагогічної деонтології. – Х.: Нове слово, 2003. – 216 с.
2. Колупаєва А.А. Основи інклюзивної освіти / А.А. Колупаєва Навчально-методичний посібник. – К: А.С. К., 2012. – 308 с.
3. Колупаєва А.А. До проблеми понятійно-термінологічних визначень у сучасній спеціальній педагогіці / А.А. Колупаєва Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Наук.-метод. зб. Випуск 8. – К., 2006. – С. 105-109.
4. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.
5. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення Алла Колупаєва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://slovyanochka.at.ua>.
6. Правительственный портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

УДК 371.1

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

Андрєєв М.В., Маркова В.М.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
кафедра педагогіки та психології*

*Українська інженерно-педагогічна академія,
кафедра теорії та методики професійної освіти*

У статті розкриваються сутність понять «парадигма», парадигмальний підхід до педагогічного процесу, «толерантність» та їх зв'язок з системою сучасної освіти, яка має безпосереднє відношення до таких важливих психолого-світоглядних категорій, як менталітет і толерантність. визначено можливо системи освіти в контексті досліджуваної проблеми: зближення основних об'єднуючих факторів, підтримка діалогу культур, «примирення» різних політичних доктрин, сприяння розвитку людських контактів, розповсюдження міжнародного інноваційного досвіду в галузі освіти.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ОСНОВА СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИГМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Андрєєв Н.В., Маркова В.М.

В статье раскрываются сущность понятий «парадигма», парадигмальный подход к педагогическому процессу, «толерантность» и их связь с системой современного образования, которая имеет непосредственное отношение к таким важным психолого-мировоззренческим категориям, как менталитет и толерантность. определено возможно системы образования в контексте исследовательской проблемы: сближение основных объединяющих факторов, поддержка диалога культур,

«примирения» разных политических доктрин, содействие развитию человеческих контактов, распространение международного инновационного опыта в области образования.

TOLERANCE AS A BASIS FOR MODERN PARADIGM OF EDUCATION

Andreev N.V., Markova V.M.

The article deals with the notions of “paradigm”, paradigmatic approach to educational process, “tolerance” and their connection with the modern education system that is closely related to such important psychological and world outlook categories as mentality and tolerance. The author defines the capacities of the education system in the context of the examined issue: affinity of main uniting factors, support of culture dialogue, “conciliation” of different political doctrines, promotion of human contact development, spread of international innovative experience in the sphere of education.

Постановка проблеми. Ідеї толерантності, толерантного виховання, педагогіки толерантності набувають все більшого визнання, поширення, розглядаються як найдієвіший засіб домогтися взаєморозуміння і злагоди між людьми, народами, країнами. Разом з тим сьогодні необхідно визнати, що проблемі виховання толерантності все ще приділяється дуже мало уваги на всіх рівнях освітньовиховної діяльності. Це відноситься і до філософії освіти, і до міждисциплінарних, і до змістових освітньо-педагогічних теорій, і до стратегічних і політичних освітніх доктрин, і до повсякденної педагогічної практики. Це обумовлює необхідність детального аналізу тієї ролі, яку могла би зіграти система освіти у вирішенні проблем формування толерантності у її суб'єктів.

Мета статі – з'ясувати основну роль освіти у навчанні, вихованні та розвитку особистості щодо формування толерантної людини.

Основна частина. У сучасному дискурсі парадигма може бути визначена як «прийнята певним науковим співтовариством модель постановки та вирішення проблеми, яка забезпечує існування наукової традиції» [1].

Будь-яка освітня парадигма базується на певних цінностях, які визначають спрямованість педагогічного процесу: на інтереси суспільства, держави або на особистість; на взаємини між його учасниками (авторитарні чи гуманістичні); на зміст освітнього процесу – знаннявий або розвиваючий. Через таку призму бінарних позицій і виявляється сутність парадигмального підходу до педагогічного процесу. Ці позиції проглядаються в усіх інваріантних компонентах педагогічного процесу: його спрямованості, цілях і результатах, взаєминах його суб'єктів, змісті, технологіях, характері відносин школи із суспільством і державою. Підкреслимо, що одна з них завжди є визначальною. У залежності від розуміння призначення освіти дослідниками виділяється ціннісні підстави, що є базовою для створення типів виховних систем. При цьому варто мати на увазі, що різні цінності можуть співіснувати в освітніх парадигмах. Однак тільки та цінність, яка складає сутність (зміст) парадигми, є визначальною.

Традиційна освітня парадигма передбачає надмірне управління процесом навчання, в якому учні цілеспрямовано засвоюють соціально задані та суспільно орієнтовані якості; регламентацію, що призводить до ігнорування внутрішнього світу особистості; монополізований вплив, обмеження ініціативи, творчості тих, хто навчається. Головна мета освіти зводиться до передачі і набуття знань, умінь і навичок в усіх галузях науки.

Сучасна школа потребує створення системи соціальних і педагогічних умов, які сприятимуть формуванню толерантних переконань, поглядів і навичок толерантної поведінки. Причому така потреба пов'язана не тільки з соціальним замовленням і особливостями сучасної ситуації в суспільстві, але й з правилами і інтересами самої дитини.

Отже в центрі уваги сучасної освіти мають бути принципи ненасилля, поваги до вільної особистості дитини, її права на власний унікальний шлях розвитку. А учитель, педагог, наставник повинен буди носієм саме таких цінностей, своєю практичною діяльністю забезпечувати реальне втілення ідей толерантності.

Сьогодні толерантність обділена увагою педагогів-теоретиків і тому рівень сформованості відповідних стратегій у випускників школи є вкрай низькими. Ця обставина пояснює всі ті численні кризи, про які

сьогодні у весь голос говорять політики, бізнесмени, економісти, вчені, воєнні, педагоги і представники багатьох інших професій. У зв'язку з цим виникає головне питання: «Чи може в принципі сфера освіти сприяти усвідомленню неминучості, безальтернативності руху людства до єднання і духовної інтеграції?» Відповідь, на наш погляд, безальтернативна і позитивна. Перш за все тому, що саме освіта має безпосереднє відношення до таких важливих психолого-світоглядних категорій, як менталітет і толерантність. Саме освіта здатна активно і цілеспрямовано формувати у людини відповідні особистісні якості. Тому сьогодні в суспільстві все більше наголошується на тому, що виховання толерантності на самих різних рівнях і формування менталітету толерантності є найважливішими стратегіями освіти ХХІ століття. Освіта за своїми технологічними можливостями стратегічно найбільш важлива і працездатна у цьому відношенні, тому що від результативності навчання, виховання і розвитку підростаючих поколінь, від інтелектуальних, духовних і моральних якостей залежить майбутнє цивілізації в цілому.

Однак, зрозуміло і те, що тільки одна освіта вирішити цю глобальну і масштабну задачу не в змозі і перш за все тому, що вона є лише частиною політичної надбудови і несе в собі всі характерні його протиріччя у той чи інший конкретний історичний період. Однак освіта в змозі викликати інтерес до проблеми формування толерантності – як у масштабах конкретної держави, так і в масштабах всієї цивілізації. Б.С. Гершунський [3], таку функцію освіти називає набатною, пояснюючи свою точку зору тим, що ігнорування держави вирішувати проблему формування толерантності може призвести до самих пагубних наслідків для майбутнього людської цивілізації.

Визначимо тепер тезово ті можливості системи освіти, які вона має для вирішення досліджуваної нами проблеми.

Ми вважаємо можливим стверджувати, що при існуючих розбіжностях цілей і засобів релігійної і світської освіти їм обом притаманні віроформуючі функції. Саме тому освіта не може бути байдужою до релігійного екстремізму і розколу, який посилюється, і конфронтації нації на підґрунті розбіжностей їх релігій.

Зважаючи на те, що освіта бере участь у трансляції накопиченого людством знання, вона повинна, на наш погляд, вносити свій вклад в обґрунтування необхідності і принципової можливості зближення основних об'єднуючих факторів, їх конвергенції та інтеграції в єдиному просторі цивілізації. Мова йде про діалог релігій на різних рівнях, їх взаємозбагачення і взаємопримирення.

Наступна теза пов'язана з тими відомими обставинами, що освіта і культура невід'ємні. На наш погляд це означає, що система освіти може активно ініціювати і підтримувати діалог культур з орієнтацією на все більшу диференціацію різних культурних компонентів та їх інтеграцію у цілісний культурний простір сучасної цивілізації. Велике значення при цьому має звернення до загальноцивілізаційного культурного фонду при скарбниці культурної спадщини людства, з якої можна здобути загальнолюдські цінності та усвідомити їх роль у створенні умов як для розвитку культури тієї чи іншої країни, так і для кожного соціуму окремо.

Освіта також тісно зв'язана з політикою, тією, яка охоплює найбільш важливі напрямки суспільно-державного і особистісного життя людей. Тому система освіти на своєму рівні аргументації може стати ініціатором «примирення» різних політичних доктрин, інтеграція яких буде сприяти безальтернативному для подальшого існування життя на планеті, мирному розвитку держав і народів, неприйняттю силових методів вирішення міждержавних, міжнаціональних конфліктів.

Наступна теза зв'язана з тим, що система освіти об'єктивно сприяє розвитку людських контактів на різних рівнях, ініціює взаємовигідне співробітництво в різних сферах діяльності людини: це туризм, спорт, розвиток універсальних лінгвістичних засобів людського спілкування, міжнаціональні фестивалі мистецтв і т.ін.

Особливо треба зазначити роль науки. Вчені, які працюють в системі освіти, повинні брати співучасть в міжнародних науково-дослідницьких проектах і технологічних розробках, які направлені на вирішення глобальних проблем і протиріч сучасної цивілізації.

Сьогодні стає все більш очевидним той факт, що без участі освіти неможливий пошук точок торкання, шляхів суміщення і стратегій розвитку цивілізації, які направлені на інтеграцію і ефективну взаємодію

соціумів, їх толерантне співіснування. Очевидно також і те, що поза освітою неможливі ні продуктивна організація, ні послідовні широко-масштабні теоретичні і прикладні дослідження щодо всієї сукупності проблем ментальності – до їх числа входить і менталітет толерантного мислення.

Наступна теза пов'язана з тією обставиною, що перед кожною окремою країною і цивілізацією в цілому стоять великі прогностичні проблеми, вирішення яких потребує залучення спеціалістів в різних галузях знань, які представляють у своїй особі світовий рівень досягнень. Існує думка [5], що в перспективі створення експертних рад з досить великої кількості глобальних проблем. Це необхідно для того, щоб у спільності людей була можливість виключити непередбачуваність дій окремих політичних лідерів на підґрунті за метою і змістом антинародних інтегрованих акцій. Нам важливо при цьому те, що в цю роботу повинні бути задіяні з різних питань і працівники освіти.

Треба також в контексті розробки стратегій формування толерантності зазначити, що для цього необхідна цілеспрямована і послідовна інтеграція правових норм функціонування різних соціумів, розробка дієвих способів упередження глобальних злочинів проти людини (це війни в різних її проявах, геноцид, тероризм і економічні злочини, міжнародна ворожнеча та багато іншого).

Освіта, як невід'ємна частина громадянського суспільства повинна бути ініціатором розробки таких гуманних законів і норм права, які б могли гарантувати толерантні взаємовідношення – як на індивідуальному і суспільному рівні, так і на рівні міжнародних відношень.

Наступна теза буде зв'язана з тим, що необхідне в контексті реалізації ідеї толерантності, яку ми обговорюємо, подальше удосконалення загальнопланетарної системи інформації – унікального і ефективного засобу комунікативної взаємодії людей, спільнот людей і соціумів. Найбільш технологічно перспективною матеріальною базою толерантної взаємодії різних суспільних систем є таке інформаційне поле країн і народів, яке не знає архаїчних меж і «залізних завес», для якого не суттєві великі відстані і віддаленість його суб'єктів один від одного. Саме система освіти вводить людину в інформаційний простір такої взаємодії, формує здатність жити і працювати в світі толерантності, взаємо-

розуміння і співробітництва, сприяє підвищенню професійного рівня спеціалістів, які залучені до системи інформаційних технологій.

Одним із важливих етапів на шляху духовної взаємодії і толерантної конвергенції соціумів могла би бути діяльність по впровадженню національних освітніх концепцій і доктрин щодо розробки інваріантних освітніх ідеалів і цінностей на всіх ступенях навчання, виховання і розвитку людини. У зв'язку з цим дуже важливе систематичне навчання, узагальнення, рефлексія і розповсюдження міжнародного інноваційного досвіду в галузі освіти, яке включає проблеми цілеполягання відбору змісту освіти, його розумної стандартизації з урахуванням досягнень науки, техніки і виробництва, використання і модернізації методик викладання різних навчальних предметів, організації психолого-педагогічних і між дисциплінарних досліджень, зорієнтованих на підвищення якості освіти.

Ось такі можливості і перспективи галузі освіти у формуванні толерантного мислення. Безумовно, усі зазначені аспекти є масштабними і глобальними проблемами, реально здійснити які дуже важко. Це обумовлено тим, що відношення до глобальних проектів в соціальній сфері та її підсистемі – галузі освіти – завжди було досить обережним. Наприклад, галузь освіти дуже інерційна. І до того ж історичний досвід кожної держави свідчить про величезні складності реалізації на практиці самих зовні позитивних новацій, які посягають на укорінені стереотипи. Однак зазначена проблема є і вирішувати її необхідно.

Висновок. Толерантність є найважливішою категорією і проблема розробки стратегій толерантного мислення сьогодні є дуже актуальною велику роль в цьому процесі повинна зіграти система освіти. Це обумовлено тим, що ця система має реальну можливість вносити вклад в процес зближення і діалогу різних релігій, а також діалогу культур, може і повинна ініціювати розвиток людських контактів на різних рівнях, впливати на розробку правових норм і найважливіших політичних рішень, на подолання міждержавних, міжнаціональних і інших протиріч. Таким чином, на систему освіти і педагогів покладається велике навантаження з побудови нових відносин у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунський Б.С. Толерантність в системі ціннісно-цільових пріоритетів освіти // Педагогіка. – 2003. 1. – С. 3-10.
2. Гершунський Б.С. Толерантність як необхідне умови виживання і прогресивного розвитку цивілізації. – М.: Изд-во УРАО, 2001. – 378 с.
3. Зинченко В.П. О цілях і цінностях освіти. // Педагогіка. – 1997. № 5. – С. 10-15.
4. Колесникова І.А. Педагогічні цивілізації і їх парадигми. // Педагогіка. – 1995. – № 6. – С. 71-76.
5. Коржуев А.В., Попков В.А., Кудзієва Н.Ю. Толерантність як компонент педагогічної культури викладача вузу // Педагогіка. – 2003. – № 5. – С. 15-20.
6. Освіта в пошуках людських значень. // Під ред. Е.В. Бондаревської. Ростов-на-Дону, 1995. – 467 с.
7. Толерантність і згода. // Під ред. Тишкова В.А. і Солдатової Г.У. – М.: Владис, 1998. – 215 с.

УДК 378.147:159

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Байбекова Н.Р.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

У статті висвітлюються актуальні питання процесу формування професійного образу майбутніх психологів, який відбувається в процесі фахового навчання. Тому завдання вищих навчальних закладів вбачається в тому, щоб забезпечити майбутніх психологів необхідними умовами для активізації розвитку професійної Я-концепції.

Ключові слова: образ, психолог-консультант, Я-концепція.

ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА ПСИХОЛОГА-КОНСУЛЬТАНТА

Байбекова Н. Р.

В статье освещаются актуальные вопросы процесса формирования профессионального образа будущих психологов, который происходит в процессе профессионального обучения. Поэтому задача высших учебных заведений рассматривается в том, чтобы обеспечить будущих психологов необходимыми условиями для активизации развития профессиональной Я-концепции.

Ключевые слова: образ, психолог-консультант, Я-концепция.

THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE PSYCHOLOGIST-CONSULTANT

N. R. Baybekova

The article is devoted to the topical issues of the process of formation of professional perception of future psychologists, which occurs in the course of vocational training. Therefore, the task of higher education institutions is considered to ensure that future psychologists with the necessary conditions to foster the development of professional self-concept.

Keywords: image, psychologist-consultant, self-concept.

Вступ. Професія психолога – особлива професія. На це вказують усі без винятку дослідники, що займаються розробками проблем етичного, психологічного характеру професійної діяльності даних спеціалістів. Особливості ці пов'язані, в першу чергу, з тим, що психологу доводиться працювати з людьми в незвично важких у моральному плані ситуаціях: коли у клієнта трапляється біда, хвороби або виникає життєво-ціннісна дезорієнтація. В галузі сучасної психології актуальним стає вивчення можливостей підготовки фахівців у нових умовах, коли змінюються вимоги до суб'єктів професійної діяльності, до їх активності, свідомості та відповідальності за власний професійний і особистісний ріст.

Загальна постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Успішність психологів-консультантів у трудовій діяльності залежить від удосконалення процесу формування готовності до особистісного стилю діяльності спеціаліста. Щоб іти в ногу з часом, майбутній професіонал цієї сфери має завжди прагнути до збагачення своїх знань, удосконалення власної професійної майстерності. Він мусить відчувати життєвий пульс сьогодення і спрямовувати свою професійну діяльність у русло постійного творчого пошуку. Психолог-консультант – це людина індивідуально-творчого стилю життя, який властивий особистостям з виразними особистісними характеристиками, адекватною, іноді навіть високою самооцінкою, людям цілеспрямованим, з розвинутими і різноманітними потребами й інтересами, що здатні приймати нетривіальні рішення, добре адаптуються в новому середовищі, не втрачаючи своєї самобутності [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел показав, що існує багато досліджень науковців-дослідників, які стверджують, що професія психолога-консультанта у різних сферах консультативної діяльності висуває високі вимоги до тих, хто вирішив присвятити їй своє життя (Г.С. Абрамова, Ю.Є. Альошина, О.Ф. Бондаренко, Р. Джордж, Т. Крістіані, К. Роджерс, В.В. Рибалка, Г.О. Хомич та інші). Саме тому за час навчання у вищому навчальному закладі студенти повинні не тільки набути необхідні знання з фахових дисциплін, а й розвинути відповідні психологічні якості, сформува-

ти позитивне ставлення до майбутньої професії, від чого в повній мірі буде залежати успішність творчої реалізації в практичній діяльності (С.Д. Максименко, В.Г. Панок, Н.І. Пов'якель, Н.В. Чепелева та інші).

Мета статті полягає у розкритті образу психолога-консультанта.

Виклад основного матеріалу статті. Найважливішими складовими професійної діяльності психолога-консультанта є якості його особистості. Їх розвиток та інтеграція в процесі професійного становлення призводять до формування системи професійно-значущих якостей. Я-концепція формується під впливом життєвого досвіду людини, перед усім відносин батьків і дітей, однак достатньо рано вона сама набуває активну роль, впливаючи на інтерпретацію цього досвіду, на ті цілі, які індивід ставить перед собою, на відповідну систему очікувань, прогнозів відносно майбутнього, оцінку їх досягнень і тим самим на власну самооцінку. Співвідношення понять концепції і самоусвідомлення точно не визначено. Часто вони виступають як синоніми. Разом з тим існує тенденція розглядати я-концепцію на відміну від самоусвідомлення, як результат кінцевого продукту в процесі самоусвідомлення.

І.П. Андрійчук досліджувала проблему формування позитивної Я-концепції у процесі професійної підготовки психологів. Модель особистості психолога містить у собі важливі особистісні риси та якості, які вона об'єднує у поняття позитивна Я-концепція, показниками якої є адекватність і сталість самооцінки, високий рівень самоповаги, домінування інтернальних тенденцій локусу контролю, відсутність внутрішньоособистісних проблем та особистої тривожності [4].

З.Л. Становських проводила дослідження динаміки уявлень про себе та образу «Я-професіонал» в процесі професійного становлення психологів. В результаті вона з'ясувала, що образ професіонала з часом навчання у вищому навчальному закладі стає менш ідеалізованим, більш диференційованим та структурованим. Згідно з її гіпотезою, «кожний процес професійного навчання повинен містити можливість актуалізації кризи ідентичності» [7; с. 50].

Згідно з концепцією Є. Чорного, істинна професійна ідентичність характеризується аутентичною поглибленістю у професійну самореа-

лізацію. Звідси основне завдання професійної підготовки психологів він вбачає в актуалізації професійної рефлексії на професійну ідентичність [8; с. 37].

Процес формування професійної самосвідомості майбутніх психологів відбувається в процесі фахового навчання. Тому завдання вищих навчальних закладів вбачається в тому, щоб забезпечити майбутніх психологів необхідними умовами для активізації розвитку професійної Я-концепції.

З огляду на вище зазначене, Т.П. Іванова вважає, що провідними психолого-педагогічними умовами формування професійної Я-концепції в умовах професійної підготовки майбутніх психологів є: реалізація діалогічного підходу до організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, допомога студентам в актуалізації професійної рефлексії на фахове самовизначення, включення в навчальний процес активних методів формування особистості.

Г.С. Абрамова так характеризує роботу психолога: «Робота практичного психолога дуже специфічна своїм предметом – індивідуальністю людини. Специфічність виявляється у тому, що сам психолог теж виступає як індивідуальність, як людина, що має на неї повне право. У цьому значенні виникає безліч проблем, пов'язаних з соціальним статусом професії практичного психолога. Наприклад, проблема критеріїв ефективності його роботи, рівня кваліфікації, кінець кінцем – проблеми підготовки практичних психологів». [1; с. 388]. Ця дослідниця визначає модель професійної діяльності ідеального психолога, що складається з десяти положень:

- цілі психологічної допомоги;
- реакції практичного психолога в ситуації професійної діяльності;
- світогляд (концепція) практичного психолога;
- культурна продуктивність практичного психолога;
- конфіденційність;
- обмеження в діяльності практичного психолога;
- міжособистісний вплив в роботі практичного психолога;
- людська гідність;
- знання узагальненої теорії;
- ставлення до узагальненої теорії [1; с. 389].

Нами було проведено анкетне дослідження на основі аналізу якого 47,02 % досліджуваних вважають, що психолог консультант має образ досвідченого, висококваліфікованого спеціаліста, стримана людина, яка викликає та втілює довіру, має високий рівень IQ; 37,5 % психолог-консультант – ввічлива та доброзичлива людина, яка володіє життєвим досвідом, вміє не нав'язувати свою думку, толерантний, уважний, урівноважений, з високими моральними цінностями, має охайний вигляд; 15,48 % досліджуваних вважають, що психолог-консультант розуміючий спеціаліст з гарною не заплямованою репутацією.

У роботах вітчизняних і зарубіжних авторів формування образу психолога визначається як відносно стабільна, більшою або меншою мірою усвідомлена і така, що переживається як неповторна, система уявлень індивіда про себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми і ставиться до себе.

У структурі «Я-концепції» виділяються різні аспекти: когнітивний (знання про себе) і емоційний. У ході життя людина пізнає себе і накопичує про себе знання, які складають змістовну частину її уявлень щодо себе – її «Я-концепцію». Емоційний компонент включає переживання з приводу знань про себе, що виникли, і характеризується емоційно-оцінним підґрунтям. При цьому «Я-концепція» містить у собі три компоненти: когнітивний компонент – уявлення щодо своїх здібностей, зовнішності, соціальної значущості (самосвідомість, самоідентифікація); емоційно-оцінний компонент – самооцінка, самовідношення (самоповага, самокритичність, себелюбність); поведінковий – саморегуляція, самореалізація, самовиховання.

Професійна «Я-концепція» визначається як сукупності уявлень суб'єкта про свою життєву позицію, перспективи і цінності у контексті здійснення обраної професійної діяльності. На підставі проведеного теоретичного аналізу закономірностей розвитку і становлення структури «Я-концепції» можна припустити, що професійна «Я-концепція» також має аналогічну структуру і свою специфіку формування: когнітивний компонент – уявлення про свої професійні здібності та можливості, самоідентифікація з представниками професійної групи та професійною діяльністю; емоційно-оцінний компонент – самовідношення до себе як до професіонала, емоційна ідентифікація з професійним середовищем;

поведінковий (реалізаційний) компонент – прагнення бути зрозумілим, визначення стилю діяльності, підвищення свого професійного статусу, встановлення професійного контакту з різними партнерами по професійному спілкуванню.

Висновки. Професія сучасного психолога-консультанта пред'являє безліч різних вимог до особистості самого психолога. У сучасних умовах йому доведеться вирішувати безліч непростих завдань пов'язаних з професійною діяльністю, з удосконаленням особистих якостей та формування свого образу. Чим більше консультант знає про себе, тим краще зрозуміє своїх клієнтів і навпаки – чим більше консультант знає своїх клієнтів, тим глибше розуміє себе.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г.С. Практическая психология. / Г.С. Абрамова – Екатеринбург : Деловая книга, 1999. – С. 512.
2. Акмеология: методология, методы и технологии: материалы научной сессии, посвященной 75-летию члена-корреспондента РАО, Президента МААН Н.В. Кузьминой / [под общей редакцией вице-президента МААН, заслуженного деятеля науки РФ, доктора психологических наук, профессора. А.А. Деркача]. – М.: РАГС, 1998. – 230 с.
3. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: автореферат дисертації / І.П. Андрійчук // Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2003. – С. 20.
4. Іванова Т.П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів / Т. П. Іванова // Соціальна психологія. – № 9, 2007. – С. 36-39.
5. Кочубейник О.М. Культурний еталон буття особистості та його вплив на “Я”- концепцію // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України за ред. Максименка С.Д. – К. : Волинські береги. – 2000. – Т. 2. – Ч. 3. – С.42-48.
6. Реан А.А. Психология изучения личности. / А.А. Реан - СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 1999. – С. 288.
7. Становських З.Л. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції 16-17 травня «Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психо-

логів у ВУЗах», за ред. С.Д. Максименка. – К., Тернопіль: Ніка-центр, 2002. – С. 49-52.

8. Черный Е.В. Профессиональная идентичность практического психолога // Практична психологія та соціальна робота. – № 8, 2000. – С. 36-39.

УДК 378.14.015.62

FORMING SELF-EVALUATION OF LEARNING ACHIEVEMENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Bakhmat L.V.

*Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical
Academy» of Kharkiv Regional Council*

The article deals with the issues of forming learning achievements self-evaluation in the context of organizing professional training of future teachers. The main focus is permanent control of learning achievements quality that can in a complex characterize the real state of professional training of a future teacher.

Key words: education quality, learning achievements, self-evaluation of learning achievements.

ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Бахмат Л.В.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглядаються питання формування самооцінки навчальних досягнень у контексті організації професійної підготовки майбутніх викладачів. Провідною є ідея забезпечення перманентного контролю за якістю навчальних досягнень, які комплексно характеризують фактичний стан професійної підготовки майбутнього фахівця.

Ключові слова: якість освіти, навчальні досягнення, самооцінка навчальних досягнень.

ФОРМИРОВАНИЕ САМООЦЕНКИ УЧЕБНЫХ ДОСТИЖЕНИЙ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Бахмат Л.В.

В статье рассматриваются вопросы формирования самооценки учебных достижений в контексте организации профессиональной подготовки будущих учителей. Ведущей является идея обеспечения перманентного контроля качества учебных достижений, что комплексно характеризует фактическое состояние профессиональной подготовки будущего специалиста.

Ключевые слова: качество образования, учебные достижения, самооценка учебных достижений.

Problem statement. When transferring to humanistic concept of educational process organizing, there poses the problem of designing mechanisms for objective evaluation of professional training quality in a higher educational establishment that would in its turn stimulate the very quality. That's why it results in provoking problems of providing stable self-estimation process of learning results which should lead to systematic self-rating of student's knowledge level and the educational standards set on basis of labor market requirements.

Recent research and publication analysis. The evaluation problems were discussed in works of V. Kremen', A. Aleksyuk (education quality depends on quality of innovational changes basis as a result of education and globalization processes), V. Bocharnikova, T. Il'ina, M. Leschenko, S. Riznychenko (development of modern diagnostical technologies in education system), V. Bespal'ko, V. Onyschuk, I. Pidlasy, O. Savchenko (theoretical approaches to the problem of quality, diagnostics of educational process), Yu. Alferov, S. Goncharenko, G. Yelnikova, V. Zaichuk, G. Kuznetsov, T. Lukina (management aspect), O. Lyashenko, O. Lokshina, O. Ovcharuk (strategic aims of education quality improvement on basis of analyzing foreign experience of education quality improvement). The listed

directions of scientific and pedagogical researches don't offer a clear-cut answer to searching for effective mechanisms of stable control and correction of professional training quality at a higher educational establishment.

The objective of the article is to define the state of knowledge about pedagogical management process in forming self-evaluation of learning achievements in a higher educational establishment.

Main material. Supporting systematic and objective evaluation of education quality is a not fully developed problem in the context of working out successful mechanisms of current account of education process effectiveness. Traditionally, education quality is an aim –result ratio enabling a summary of education process effectiveness level [6].

To characterize quality education scientists use criteria of perception thoroughness, knowledge and skills mastering, readiness to their creative use that presents a quality evaluation of personal potential development results as well as realization of necessary self-improvement and self-fulfillment ambitions. Meanwhile, it is worth stressing the fact that education quality can be potentially evaluated by various subjects, that's why it is important to put emphasis on personal aspects of evaluating education quality. For an individual, evaluating education quality is connected with different factors of personal character: peculiarities of learning motivation, choice of own education objects, self-evaluation of education effectiveness, etc.

Essential understanding of ratio between result and its achievement process indicates necessity of using additional flexible mechanisms of offering current information on the level of mastering knowledge and skills with a possibility to make decisions on necessary correction means. As a result, there arises a necessity of using a notion of learning achievements that can completely change characteristics of education process results towards stating real situation including prospects of correction influence.

The analysis of scientific and pedagogical researches devoted to the problem of educational achievements shows that the term "educational achievements" were first used by foreign psychologists and pedagogues in the middle of the previous century. In national science this term was used in the end of the twentieth century. As a result, there are different scientific ideas concerning the term.

When conducting the research, the author uses available approaches to clarify the term “educational achievements” in order to reveal potential mechanisms of forming student self-evaluation in educational achievements. As an educational achievement, K. Inghenkamp chooses individual result of work within different spheres of achieving success [2]. In the author’s opinion, the above written definition is a characteristic of active actions result in quite broad understanding and doesn’t point to the very quality of educational and perceptual actions effectiveness.

Detailing the term “educational achievements” by E. Bondarevs’ka makes its content closer to the characteristics and its results, because among its components as a complex individual set including value-world (a system of values and world senses), social (accumulating social experience and civil behavior), natural (an ability to improve one’s health and physical development) components, there is a personal components (an ability to self-knowledge, self-fulfillment and self-control) [1].

It should be noted that launching the notion “educational achievements” in the meaning specified by E. Bondarevs’ka enables us to distinguish a personal formation on the background of self-knowledge, self-development and self-control that characterize processes of individual self-awareness formation (works by M Gromova, I. Isaeva, E. Klimova, T. Leont’eva, A. Robotova, O. Semenova, I. Shaposhnikova) based on will strain aimed at self-control and behavior correction, professionally important qualities of a pedagogue: humanism, pedagogical delicacy, self-criticism, tolerance, justice, etc.

M. Troits’ka and M. Bortsova [5] specify a complex of a teacher’s ideas about professionalism which are based by understanding standards, rules and models of the job (requirements to pedagogical activity and personality) as patterns for understanding personal qualities by finding the same qualities in other people and comparing with an expert of a certain qualification, evaluating oneself from other people’s perspectives (pupils, colleagues, supervisors) as a pedagogue-expert by means of self-evaluating special aspects (cognitive, emotional) that become a basis for forming retrospective and actual self-evaluation, positive evaluation of a teacher in whole, creating a positive I-concept.

In defining learning achievement of a personality, M. Карана [3] set apart the following aspects: gnoseological, axiological, creative, communicative and artistic. In the set context, it's meant to form an individual model having potential self-improvement directions; knowledge, values, effective work, communication, artistic and aesthetic world perception. In each of the defined aspects of personal development, effective work is meant to improve the components which requires systematic actions about objective evaluating results on basis of knowledge and personal preferences in choosing a prospect. In addition, evaluating criteria must be well-understood, objective and informative which to some extent corresponds to scientists' views defining problems of forming professional self-consciousness.

In pedagogy the notion "pedagogical achievements" can be used as characteristics of for certain aspects of learning activity. In principle, such learning achievements that can be evaluated using different methods of control as well as participation in scientific work contests and academic competitions, etc. are meant.

V. Musina defines learning achievements in quality of pupil development process and result by getting social experience (experience of cognitive activity, emotional relationships, and creative activity) as well as forming readiness to independent activity organizing. The experience of cognitive activity is in pupils' mastering knowledge, skills and other well-known activities, cognitive experience, etc. The experience of emotional relationships is aimed at forming evaluating activity of different life aspects on basis of own value system demonstrated in behavior and activity. Creative activity means creative fantasy development, ability to solve problems using new methods.

I. Lerner [4] defines three main aspects: experience of cognitive activity, experience of emotional relationships, and experience of creative activity. The scientist points out that owing to the above aspects motivated conclusions about educational achievements can be made. On defining objective criteria and factors, each of the aspects allows to follow dynamics of positive changes, thus making conclusions about the quality of learning achievements.

Commonness of the listed approaches in understanding the notion 'educational achievements' is a basis for specifying both actual results of

knowledge and skill system (listed in a teacher professionogram with a complex of professional training aims) in the research.

The term “self-evaluation” describes evaluation based on certain qualities and abilities, as well as evaluating personal potential. At the same time, other related notions can be used, for example, the image of personal I, attitude to oneself. To compare the notions, other notions can be used such as self-trust, self-realization, self-view, self-image, self-contentment, self-rating. Combining the notions is possible due to the term “self-respect” generalizing all the available characteristics of personal pride.

At the same time, in the scientific sphere there is an idea of “I-concept” mirroring conceptual role of self-consciousness. In the concept “I” there is a descriptive part called “I-image” as a cognitive substructure and emotional attitude to oneself. Behavioral reactions made by “I-image” and attitude to oneself and construct behavioral part of “I-concept”. In this scheme, self-evaluation is identified with emotional relationship of a subject to oneself, and in certain cases with “I-image” and “I-concept” in whole.

Therefore, self-evaluation is a special function of self-consciousness which should be viewed from the point of having an individual critical position concerning your achievements, still it is no affirmation of potential, but its estimation from a certain value system point of view. As a result of self-evaluation, a certain attitude to oneself can be formed, either positive or negative, with some features of denial and non-acceptance. Meanwhile, the notions are separated: evaluation of one’s real opportunities (real self-evaluation), yesterday’s chances (retrospective) and future achievements (potential or ideal), esteem from other people (reflexive self-esteem). If real self-evaluation is higher than the retrospective one and the ideal is higher than the real, then professional self-consciousness development takes place. It’s optimal when there are slight differences between the real and reflexive self-evaluations as well as between the real and the ideal.

Summary. During professional training, forming future teachers’ learning achievements self-evaluation is a complex integrative personal unity that is responsible for setting matching level of actual results in professional knowledge and skills, described in professional training aims, and mirrors a real situation of professional training results approaching the planned ones.

REFERENCES

1. Bondarevskaya E.V. *Pedagogy*. 1995. No. 4. Pp. 29 – 36. (rus)
2. Inkenkamp I. *Pedagogical diagnostics*. Moscow: Pedagogy, 1991. 240 p. (rus)
3. Kagan M.S. *System approach and humanistic knowledge*. Lugansk: LGU, 1991. 384 p. (rus)
4. Lerner I.Ya. *Didactic basis for learning methods*. Moscow: Pedagogy, 1981. 186 p. (rus)
5. Troyits'ka M.E., Bortsova M.V. *Pedagogical sciences: theory, history, innovation technologies*. 2011. No. 3. Pp. 435-441 (ukr)
6. Matros D.Sh. *School technologies*. 1999. No.3. Pp. 3-9. (rus)
7. Musina V.E. *Pedagogical monitoring of learning achievements of pupils in teacher work*. Belgorod, 2009. 196 p.

УДК 378.14.015.62

THE MEANS OF PROFESSIONAL TRAINING FOR USING PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Belyaev S.B.

*Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical
Academy» of Kharkiv Regional Council*

On the modern stage of national educational system development, quality professional training of a future teacher stipulates mastering innovative pedagogical technologies. The article is focuses on the need for independent educational activity, on the basis of requirements set for teacher vocational training and methodological approaches important.

Key words: professional pedagogical training, pedagogical technologies, independent work of a student, means of professional training.

ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Беляев С.Б.

Якісна професійна підготовка майбутнього вчителя на сучасному етапі розвитку національної системи освіти передбачає володіння прийомами упровадження в освітній процес сучасних педагогічних технологій. На основі аналізу вимог до професійної діяльності вчителя, методологічних підходів, на які має спиратись наукове обґрунтування засобів професійної підготовки, було акцентовано увагу на необхідності організації самостійної навчальної діяльності.

Ключові слова: професійна педагогічна підготовка, педагогічні технології, самостійна робота студента, засоби професійної підготовки.

СРЕДСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Беляев С.Б.

Качественная профессиональная подготовка будущего учителя на современном этапе развития национальной системы образования определяет отдельным требованием владение приемами внедрения в образовательном процесс современных педагогических технологий. На основе анализа требований к профессиональной деятельности учителя, методологических подходов, на которые должно опираться научное обоснование средств профессиональной подготовки, было акцентировано внимание на необходимости организации самостоятельной учебной деятельности.

Ключевые слова: профессиональная педагогическая подготовка, педагогические технологии, самостоятельная работа студента, средства профессиональной подготовки.

The issues of professional training of a higher educational establishment graduate remains important owing to the development of pedagogical science. Modern tendencies to introducing pedagogical technologies are to solve traditional and new tasks in a more efficient way. Therefore the is-

sue of defining the means of professional pedagogical training is becoming incredibly acute.

To various degrees, professional training in a higher educational establishment was considered in works of S. Arkhangel'sky, S Goncharenko, V. Grynyova, I. Zyazyan, M. Evtukh, N. Nichkalo, O. Pyekhota, V. Slastyonin, V. Chaika. The analysis of the above listed pedagogical researches' results enables the author to concretize the issue about the necessity of creating an integral professional training system that is to match up with the existing one as well as to be based on systematic approach in defining aims and content, pragmatism and technological approaches in choosing realization means.

The article object is to define the means of future teachers' professional training in designing and using pedagogical technologies in a higher educational establishment.

To provide forming of sufficient knowledge in personal pedagogical experience of modern pedagogical technologies was chosen as the subject of L. Lisina research [4, 5]. She analyzes various scientific and processual aspects of training teachers to use educational technologies in the system of post-graduation work. Her research doesn't fully cover the issue of providing professional training in designing and using pedagogical technologies in a higher educational establishment.

In this research professional training in designing and using pedagogical technologies is considered in quality result of specially organized pedagogical cooperation in higher educational system, while its specific features point at the importance of choosing adequate pedagogical approaches to realization. Specific features of learning activity, management of which has a socially determined, systematic, task-oriented character, should be taken into account.

During the research contradictions between the expected readiness of a graduate to use pedagogical technologies and the real absence of scientific approaches to providing a forming of subject skills system were a reason to specify the means of professional training. Carrying out the research, the author addressed the viewpoint of O. Dubasenyuk, T. Semenyuk, O. Antonova who think professional efficiency realizing through a system of specific skills has an important role in the process of training a future pedagogue.

Revelation of “professional efficiency” notion content points at similarity of the notion and readiness to use pedagogical technologies. In both cases it is expected to make up a model of skills, each will be a result of using in specifically determined types of activity with using an optimal complex of means to manage learning activities.

The character of professional pedagogical activity that I. Dychkiv'ska reveals in the context of requirements for using professional duties with concretizing the category “expert-pedagogue who are fast at grasping and efficiently using both traditional and new approaches and methods” [1, p. 28] indicated the similarity between pedagogical activity character and professional pedagogical skills complex that make the content of professional training in designing and using pedagogical technologies. Meanwhile there are reasons to consider general pedagogical and special skills separately.

To general pedagogical skills belong: skills to analyze different pedagogical concepts, pedagogical situations, individual and age differences, process and results of one's professional work; the ability to form objects, tasks of professional activity, to foresee prospective results, to model the content, forms and methods of pedagogical activity in possible pedagogical situations, pupil behavior models and ways of corrective influence: the ability to realize set tasks, to choose efficient forms, methods and approaches while working with different categories of pupils, to plan the ways of personal pedagogical work improvement; the ability to set good-natured relationships, to have tolerance; the ability to make optimal decisions aimed at both personal and pupils' development; the ability to evaluate results of own work and control activities, psychological health, behavior; skills characterizing the ability to be active in different work connected with pedagogical work.

To the group of special pedagogical skills belong: the ability to analyze scientific theories including adjoining subjects in order to define prospective ways of evolutionary processes in pedagogy to find efficient ways of solving traditional pedagogical tasks, to foresee new pedagogical tasks by analyzing modern tendencies of society development, to evaluate prospective possibilities of correcting with traditional influential methods and stating the necessity of looking for new ones; the ability to carry out own theoretical and practical experiments about importing and using new pedagogical

technologies to solve up-to-date pedagogical tasks, to independently evaluate new approaches, methods and pedagogical technologies; the ability to make modern approaches, methods, educational and upbringing technologies based on well-known approaches; the ability connected with pedagogical modeling leading to new pedagogical technologies.

Specified by requirements for professional pedagogical work, general pedagogical and special skills according to their characters define self-development principle, as well as active position and independence in professional pedagogical work. The conclusions were made after using pragmatic approach within which principal regularities of educational activity management, connection between its character and possible results. In this context the author relies on scientific approaches to considering a human being from a point of view of its unique character, openness to constant self-development, self-fulfillment (M. Batkhin, N. Buber, A. Maslow, A. Pechchei, K. Rodgers, V. Solovyev, E. Toffler, M. Highdagger), ideas of self-educational work theory (V. Andreev, D. Bogoyavlens'ka, T. Brazhe, K. Vazin, S. Vershlovsky, E. Zeer, V. Zinchenko, N. Kuz'mina, I. Lerner, V. Lyaudis, A. Markova, O. Matyshkin, S. Rubinstein, M. Skatkin, I. Kharlamov, V. Shadrikov, V. Shubinsky), strategies of creating a personal life trajectory (V. Zen'kovsky, M. Kagan, A. Makarenko, V. Sukhomlyns'ky).

Heritage of pragmatic approach shows that means of providing professional training should foresee a complex variety of tasks for independent learning work. Independent learning work is "one of educational forms when a student without teacher's help can master educational material both in class and at home: it stimulates such qualities as self-organization and self-control, cognitive development, creative approach to set tasks, independent search and remembering information that improves quality of education" [3, p. 12].

Making an integral system of professional training, organizing independent work is an important condition of self-development to the scope of expected results: the ability to plan one's work (to set tasks and ways of realization); the ability to unite one's resources and direct them on fulfilling the set tasks; the ability to control one's work (skills of self-control and correction). Independent work is a main tool of professional achievement and self-improvement; its importance has grown because of the necessity

to provide professional training in designing and using pedagogical technologies. It is necessary in the process of forming a theoretical and methodological knowledge and practical skills system to coherently use theoretical knowledge that can be applied in untypical pedagogical situations.

Moreover, the necessity of providing active and independent work in mastering profession is also confirmed by studying theoretical and methodological basis of educational process organization from the point of view of considering functioning regularities described in systematic approach and differ from traditional subject-pragmatic scientific theories, pragmatic and technological approaches.

From the point of view of mastering theoretical knowledge system, it's fact-based supposition that result efficiency depends on the level of studying independence. In each case scientific theory defines individual time that is connected with level of difficulty.

From the point of view of concretized context of professional training in designing and using pedagogical technologies, knowledge of methodological approach is essential as they can be fruitful in explaining functioning of an integral pedagogical system. As a result, there is a basis for explanation scientific theories used as different types of innovations. New possibilities of analyzing and traditional explaining of incomprehensible reason-result connections in pedagogical system functioning appear owing to use of systematic approach, therefore knowledge of the methodological approach must be a result of independent learning.

Knowledge of theory and history of technological approach development reveals ideology of making and introducing modern pedagogical technologies enabling formation of ideas about potential possibilities of innovative pedagogical activity that can be concretized in actions about designing and introducing new pedagogical technologies. Integrated knowledge of technological approach theory and ability on analytical-synthetical level forms a basis for independent explanations of uprising, improving and updating of educational technologies in retrospective view as well as foreseeing prospective directions of developing educational technologies.

From the point of view of systematic approach, the efficiency of educational system functioning is also defined by independence in managing own education and foreseeing prospects of personal growth. The conclu-

sions were made according to regularities of complex system self-organization that can provide a prolonged time correction of result quality. This satisfies the requirements of Interstate quality management system standard “Qualitymanagementsystems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011” [6] about achieving set results together with constant control, quality improvement based on real data and their accordance with planned results. An attuned system of independent work is to create a sufficient base for providing constant control of own methodological methods about designing and introducing pedagogical technologies. Forafutureteacher, the state of professional training for designing and using pedagogical technologies should be changed. The procedure of forming a methodological complex should include self-organization of control and correction, thus in the future according to systematic approach requirements, correction (update) of theoretical knowledge and methodological skills complex of repeating, updating or creating educational technologies.

During the research, the author defined specific peculiarities of organizing professional training for designing and using educational technologies which concretize their results: a complex of skills to analyze forefront pedagogical experience critically accessing components; to analyze normative documents regulating choice of methods of fulfilling an educational process; to analyze conditions of using well-known pedagogical technologies; search-analytical work to reconstruct educational technologies in order to customize for the national education system; the ability to specify scientific-methodological basis for introducing new pedagogical technologies in changed or new conditions comparing to the original prototype.

The listed general pedagogical and special knowledge that must be formed during independent work enabled the author to concretize means of future teacher professional training in designing and using pedagogical technologies using systematic, pragmatic and technological approaches among modern pedagogical technologies; a complex of analytical-synthetical actions about generalization of pedagogical technologies introduction.

Conclusions. Defining the means of professional training in designing and using pedagogical technologies is closely connected with regularities of systematic, pragmatic and technological approaches in organizing professional training. The object field of the listed methodological approaches is

one of the means, while the rest define an independent character of student's education and detailed results. The author defines such results as: activity and independence; criticism in learning new information; search-modifying character; permanency of evaluation and correction actions concerning the state of an individual complex of knowledge and skills which in complex make the context of the notion professional training in designing and using pedagogical technologies.

REFERENCES

1. Dychkivs'ka I.M. Innovative pedagogical technologies. Kyiv: Academvydav, 2004. – 352 p. (ukr)
2. Dubasenyuk O.A., Semenyuk T.V., Antonova O.E. Professional training of a future teacher for pedagogical work. Zhytomyr. 2003. 193 p. (ukr) // Internet access: <http://eprints.zu.edu.ua/8387/1/Антонова%20Професійна%20підготовка.pdf>
3. Zhernikova O.A. Didactic conditions of stimulating in dependent work of medical college students. Kharkiv, 2009. 219 p.(ukr)
4. Lisina L.O. Theoretical and methodological basis of training teachers for contrasting educational technologies in postgraduate pedagogical education. Kyiv, 2012. 39 p.
5. Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011 (ukr) // Internet access http://www.testexpert.ru/uploadedfiles/File/GOST_ISO_9001-2011_RUS.pdf

УДК 37.015.3:159.954.2

**ПСИХОЛОГО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
ПРИМЕНЕНИЯ СИМВОЛОВ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ**

Беляева Э.Ф., Зубкова Л.Н.

Харьковский национальный университет им. В.Н. Каразина

В статье рассматриваются физиологические и психологические основы восприятия информации. Показана важность применения в учебном процессе природосообразных символов-образов, которые используются в биоадекватной методике преподавания. Описаны естественные механизмы, заложенные в образах, которые помогают эффективно усваивать учебный материал, познавать частные явления как целостный образ мира, способствовать воплощению индивидуальной ментальности, раскрыть скрытые потенциальные ресурсы учащихся и гармонизировать их развитие.

Ключевые слова: симультанная и сукцессивная функция глаза, символ, образ, образон, биоадекватная методика.

**ПСИХОЛОГО-ФІЗИОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ
СИМВОЛІВ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ**

Беляева Е.Ф., Зубкова Л.М.

У статті розглядаються фізіологічні та психологічні основи сприйняття інформації. Показана важливість застосування в навчальному процесі природозгідних символів-образонів, які використовуються у біоадекватній методиці викладання. Описані природні механізми, закладені в образах, які допомагають ефективно засвоювати навчальний матеріал, пізнавати окремі явища як цілісний образ світу, сприяти втіленню індивідуальної ментальності, розкрити приховані потенційні ресурси учнів та гармонізувати їх розвиток.

Ключові слова: симультанная і сукцессивная функція ока, символ, образ, образон, біоадекватная методика.

PSYCHOLOGICAL AND PHYSIOLOGICAL ASPECTS OF THE USE OF SYMBOLS IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Belyaeva E. F., Zubkova L. N.

The article discusses the physiological and psychological bases of perception. It shows the importance of application of nature-oriented symbols-obrazons created by the bioadequate method of teaching in the educational process. It describes the natural mechanisms inherent in obrazons that help to effectively learn the material, to know private things as a holistic image of the world, to promote the implementation of the individual mentality, uncover hidden potential resources of students and to harmonize their development.

Key words: simultaneous and successive function of the eye, symbol, image, obrazon, bioadequate method.

Образование должно строиться на понимании того, что эффективная технология образования лишь отражает естественные закономерности функционирования человеческой личности как системы. Процесс образования невозможно свести к универсальной схеме созависимостей, что направляет поиски в сторону естественных оснований механизма восприятия информации человеком.

Ученые впервые открыто заговорили об образах как информационных свертках, возникающих в процессе мышления после выхода в свет книги выдающегося нейрофизиолога К. Прибрама “Языки мозга” (1975). Развитие семиотики (теории знака и знаковых систем), герменевтики (теории познания знака), более внимательное изучение архетипов Фрейда и Юнга как выражение устойчивых фигур бессознательного, обращение к более древним источникам (Аристотель, Платон, Сократ) привело человечество к пониманию значения образа как формы существования информации в мире; знака как того, что в своей доступности делает доступным нечто другое: в знаке захвачено, схвачено бытие иного (по С. В. Лещеву); символа – как способа поиска и архивирования информации в процессах познания.

Глубокие естественные основания образа – символа – кроются в природе зрительного анализатора. Известно, что глаз и мозг способны работать одновременно в двух режимах:

- симультанном (панорамное, быстрое «схватывание» информации с помощью периферийного зрения);
- сукцессивном (детализированное, медленное восприятие информации с помощью центрального зрения).

С позиций физиологии такое восприятие наиболее оптимально и выполняет высшую функцию в процессе приёма–передачи информации.

Сукцессивная функция глаза с помощью центрального зрения обеспечивает информацией кратковременную память – нейродинамический процесс, связанный с переработкой информации (сортировка, расчленение, оценка, анализ...) между нервными волокнами (аксонами и дендритами). Сюда поступает вербальная информация (центр находится в левом полушарии): зрительные образы в их простых признаках – форма, размер, местонахождение и т.д. В левой нижневисочной коре, которая связана с речью, формируется зрительная абстракция предмета. (Опыты проф. В.Д. Глезера, Институт физиологии им. И.П. Павлова, АН СССР.) При возникновении зрительной абстракции в сознании одновременно возникает слово, обозначающее этот образ. Так, например, как только мы видим образ яблока, ромашки, рябины, помидора, наша память возвращает нас в какую-то конкретную ситуацию жизни. В мозгу возникает то, что можно назвать вербальный аналог (мыслеобраз).

Симультанная функция – предоставляет широкий спектр информации через периферийное зрение в долговременную память (ДП). Центр ДП находится в правом полушарии ниже коры головного мозга, но выше мозгового ствола. В процессе формирования ДП происходит синтез специфических белковых молекул (что приводит к изменению в мембранах нейронов и межнейронных связей) на основе повтора импульсов или эмоционального фона: создаётся новая мозговая структура с многоуровневым пространственным распределением. Здесь – невербальная информация: пространственные сигналы, структурные преобразования, зрительное, обонятельное, вкусовое, тактильное распознавание предметов. Правое полушарие главенствует в распознава-

нии зрительных образов, которые невозможно подвергнуть словесному описанию. Позже зрительно-пространственный анализ стимулов в правом полушарии передаётся в левое, где происходит семантический анализ, осознание раздражителей, оформление в речь.

Дуэт «глаз–мозг» работает в двойном режиме не всегда. Текстовые учебники эксплуатируют сукцессивную функцию, происходит перегрузка центральной зрительной подсистемы – кратковременная память начинает отказывать при подготовке к экзаменам, зачётам – при недогрузке периферийного зрения.

Идея повышения эффективности процесса обучения состоит в подключении симультанной функции дуэта «глаз–мозг». Восприятие широкого экрана с огромным массивом разнообразной информации (не только буква–знак), мгновенная фиксация невербальной (образной) информации в подкорковых структурах мозга, способны мгновенно подключить сферу эмоций, без которых формирование долговременной памяти невозможно. Согласно П.В. Симонову «Эмоции есть отражение мозгом человека какой-либо актуальной потребности (её качества и величины) и вероятности (возможности) её удовлетворения, которую субъект произвольно оценивает на основе врождённого или ранее приобретённого индивидуального опыта» [4].

С точки зрения глаза, любой учебный материал – всего-навсего оптическое явление, которое есть двумерная информационная сцена (диосцена). Восприятие диосцены полнокровно в случае подключения симультанных и сукцессивных возможностей глаза и мозга. Вот почему биоадекватная методика, созданная доктором психологических наук Н.В. Масловой, предлагает использовать образон как красочный образ, ассоциативно приближающий личный опыт и вызывающий к лимбической системе (вкус, запах, тактильные ощущения) [2].

Образон – опорный образ, наполненный исчерпывающей структурированной информацией в алгоритмическом порядке, и является первой свёрткой информации. В отличие от образа, который голографичен, создается мозгом, и является индивидуально единицей мышления, образон – двумерен и создается художником, учеником или учителем в качестве визуальной помощи мысли. Образон, благодаря своей до-

ступности делает визуально доступным логическое и структурное поле учебной информации опосредованное им.

Сама же аналогия образа – знака указывает на то, что бытие продолжается в познании. Знак отсылает к сознательному освоению аналогии. Образ, одновременно с этим, является и символом, который отсылает познающего к его бессознательному. Сама структура символа направлена на то, чтобы через личное восприятие перейти к общекультурным архетипам, дать через каждое частное явление целостный образ мира.

Образ в части художественного образа как невыразимый в слове эмоциональный фон направляет учебную информацию в долговременную память. Образ сукцессивно направляет текстовую и структурированную информацию в левое полушарие на логическую обработку.

Итак, образ с точки зрения физиологии органов зрения и мозга является «транспортным средством» для доставки учебной информации во все необходимые отделы мозга. Он же является и средством проверки усвоения учебного материала, т.к. заключительная часть любого урока в биоритмической методике связана с созданием учащимися их личного образа уже изученного материала.

Безусловно, процесс восприятия информации строится и на психологической основе – так называемого личного опыта (памяти). Личность способна идентифицировать информацию, сравнив её с тем, что есть в опыте и мгновенно (на уровне сознания или подсознания) принять или отвергнуть её. Личный опыт предполагает как практический, так и духовный опыт – мечты, фантазии, устремления личности. Согласно теории метафор, принятие или непринятие информации происходит из какой-либо актуальной потребности индивида, которую он симультанно (интуитивно) оценивает. Эта оценка порой не может быть осознана индивидом. Индивид может ощущать прилив энергии, покраснение частей тела, изменение температуры, но никак не может объяснить причину принятия или неприятия той или иной метафоры, заключённой в образе, символе. Это связано с тем, что индивид осуществил симультанную оценку информации, в его организме происходит «изменение потенциалов и температуры информации» при переходе

от первичных данных к знанию [4]. Индивид принимает метафору, заключённую в образоне, если она есть в его позитивном опыте, в том числе и в опыте мечты, фантазии, и он не боится её принять. Если же он имел негативный опыт или не имел его вовсе, то индивид отвергает метафору, заключённую в образоне, либо оценивает возможность перспективы после её принятия. Иногда индивид боится последствий принятия тех или иных метафор и из-за этого отвергает их. Вот почему образоны желательно строить на основе природосообразных растительных моделей, образах «второй природы» – общекультурных образцах.

Обращение к опыту природы или великих художников мира приемлемо большинством людей и способно гармонизировать душу человека. Поиск символов-образонов в мире природы этичен по отношению к большинству людей, т.к. «уравнивает» их в опыте и создаёт психологические основания для принятия образона.

В этой или иной мере педагогам, методологам и авторам учебников известны указанные выше естественные и психологические основы восприятия. Как результат поиска продуктивного преподавания и практики явилась тенденция визуализации информации (от игровых методик в детском саду и школе до деятельностных методик в старших классах, вузе и т.п.). В производстве учебников возникла тенденция к богатейшему иллюстрированию, не говоря уже о компьютерных вариантах учебников и учебных пособий с их богатейшими оптическими и интерактивными возможностями. Однако, метод создания учебных образонов многократно превосходит метод простого иллюстрирования, т. к. интегрирует интеллектуальные, зрительные, аналитические, творческие, чувственные, поисковые, психические, воспитательные и скрытые потенциальные ресурсы учащихся.

Работа с природными символами и образонами потенциально безопасна. Вспомним, что человек учился слушать природу и свое окружение, именно выбирая для себя природные образцы. Первые экологические представления человека выражены в явлении тотема. В качестве тотема выбирали вид, стоящий на вершине экологической пирамиды экосистемы региона. Связь, охрана, подражание тотему человеком давали чувство подключённости и единения с Вселенной, с

окружающим человека миром. Понимая культуру как вторую природу или символическую вселенную (Лотман), базовое понятие «символ» вводится в образование Н.В. Масловой на осознанном (в отличие от неосознанного) уровне, именно как символ, а не как пример (иллюстрация сказанного учителем). Предлагая символу занять лидирующее место в образовательном процессе, она выдвигает в символе идеал как образец образцового. Культурные образцы и природосообразные символы предлагаются для воплощения индивидуальной ментальности.

При этом учащимся предлагается трактовать первыми, а не после учителя, и тем самым на первое место выходит формирование «участного мышления» как индивидуального переживания знания (М.М. Бахтин). Провоцируя генезис переживания знания, мысль культивируется на основе природных и культурных (“вторая природа”) образцов.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Лещёв С.В. Знак и символ/ На пути к ноосферному образованию. – М., 1999. – С. 71-79.
2. Маслова Н.В. Ноосферное образование. – Симферополь: Доля, 2012. – 296 с.
3. Симонов П.В. Мотивированный мозг. – М., 1987. – С.63.
4. Хазен А.М. Интеллект как иерархия синтеза информации. М., 1993. – С. 18.

УДК 37.036

**ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО СМАКУ
В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ
КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОЇ СПАДЩИНИ**

Блудова Ю.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглянуті теоретичні основи формування художньо-естетичного смаку дітей молодшого шкільного віку та вплив регіональної культурно-історичної спадщини на естетичне виховання школярів.

Ключові слова: художньо-естетичний смак, культурно-історична спадщина, естетичне виховання школярів.

**ФОРМИРОВАНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВКУСА
В МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ СРЕДСТВАМИ РЕГИОНАЛЬНОЙ
КУЛЬТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОГО НАСЛЕДИЯ**

Блудова Ю.А.

В статье рассмотрены теоретические основы формирования художественно-эстетического вкуса детей младшего школьного возраста и влияние регионального культурно-исторического наследия на эстетическое воспитание школьников.

Ключевые слова: художественно-эстетический вкус, культурно-историческое наследие, эстетическое воспитание школьников.

**FORMATION ARTISTIC AND AESTHETIC TASTE IN JUNIOR PUPILS
BY MEANS OF THE REGIONAL CULTURAL HERITAGE**

Bludova Y.

The article describes the theoretical basis for the formation of artistic and aesthetic taste of children of primary school age and regional impact of cultural heritage on the aesthetic education of students.

Key words: artistic and aesthetic taste, cultural and historical heritage, aesthetic education students.

Актуальність дослідження. В умовах розбудови українського суспільства, послідовного й цілеспрямованого вирішення складних проблем економічного, політичного, соціального й культурологічного змісту особливої гостроти й актуальності набувають питання естетичного виховання особистості з чіткою громадянською позицією, розвинутою національно-духовною культурою, яка не тільки має відповідні знання, а й дотримується морально-правових норм та цінностей життя, естетики взаємин між людьми.

Дитина зростає і формується в складних соціальних умовах, які характеризуються зростанням впливу засобів масової інформації з одночасним відстороненням таких виховних середовищ, як сім'я, школа, надбання культурно-історичної спадщини. У зв'язку з цим набуття молодим поколінням соціального досвіду існування людини з розвинутою духовністю, високою моральною, естетичною культурою передбачає оволодіння цінностями світового і народного мистецтва, а розвиток відчуття прекрасного, здатності розуміти і цінувати твори мистецтва розглядається як одне із завдань національної системи освіти.

Мета статті – розкрити вплив регіональної культурно-історичної спадщини на формування художньо-естетичного смаку молодших школярів.

Теоретичну основу для створення умов для виховання і навчання естетично розвинутої особистості визначено такими державними документами як: Закон України «Про освіту», Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)», Концепція національного виховання, Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури, Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, а також спадщина видатних українських і зарубіжних педагогів-дослідників. Вони вимагають від школи неухильного залучення учнів до літератури, музики, образотворчого мистецтва, надбань народної творчості, здобутків української і зарубіжної культури,

забезпечення високої художньо-естетичної освіченості й вихованості особистості.

У формуванні гармонійно розвиненої особистості дитини у сучасності сьогодні все більш значну роль відіграє художньо-естетичне виховання. Здатність особистості оптимально розв'язувати поставлені завдання в дорослому житті залежить насамперед від специфіки образного мислення й естетичних переконань людини, від рівня свідомості, які сформовані у неї ще в дитинстві, коли загальна користь та ідея трансформуються в естетичну насолоду. Виховання зазначених соціокультурних рис людини стає беззаперечною суспільною вимогою як основа становлення молодого покоління громадян незалежної Української держави. Створення нового естетичного ставлення особистості на основі формування в неї художньої культури передбачає розвиток у кожної дитини культури праці та творчості, культури життя [9].

Естетичне виховання в початковій школі трактується як цілеспрямований, організований процес формування у дітей розвиненої естетичної свідомості, художньо-естетичного смаку, здатності сприймати, творити й цінити прекрасне, поводитись культурно і достойно. Систематичний естетичний вплив на учнів у початковій школі сприяє формуванню в них естетичних почуттів, смаків, поглядів і художніх здібностей, вміння здійснювати це практично [1].

Естетичне виховання передбачає певний рівень художньо-естетичної культури особистості, її здатності до естетичного освоєння дійсності. Цей рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів естетичної свідомості (почуттів, поглядів, переживань, оцінок, смаків, потреб та ідеалів), так і в розвитку умінь і навичок активної перетворювальної діяльності у навчально-виховному процесі, праці, побуті, людських взаєминах. Через емоційне сприйняття навколишньої дійсності здійснюється формування переконань, поглядів школярів, які згодом стають основою їх поведінки, їхньої громадянської та суспільно корисної діяльності у полікультурному середовищі [9].

Необхідність розвивати особистість художньо й естетично відзначають багато письменників, педагогів, діячів культури. Естетичне ставлення людини до світу формується і розвивається упродовж усього життя, але не всі періоди життя рівноцінні для забезпечення естетич-

ного розвитку. Спираючись на спільні дослідження психологів і педагогів доведено, що за останні роки значно підвищився рівень естетичної діяльності дітей, який проявляється вже в ранньому віці.

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що це питання актуальне в найбільш сприятливому для цього молодшому шкільному віці. Саме в цьому віці закладаються основи майбутнього розвитку людства (Д. Кабалевский, А. Макаренко, Б. Неменський, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський) [4, 7, 8]. Молодший шкільний вік у дітей – це найбільш сприятливий період для всебічного розвитку особистості [1]. Це період залучення дитини до пізнання навколишнього світу, період його початкової соціалізації. Саме в цьому віці активізується самостійність мислення, розвивається пізнавальний інтерес дітей і допитливість.

Деякі педагоги-практики вважають, що будь-які намагання естетичного виховання у старших класах не можуть компенсувати того, що втрачено у початкових класах. Слід зазначити, що дослідження свідчать про те, що завдяки належній роботі з молодшими школярами, у них вдається сформувати досить високий рівень розуміння краси навколишнього світу, творів народного декоративно-прикладного мистецтва [5].

Важливим компонентом естетичної культури є естетичний смак, тому успішне вирішення питань його формування має велике значення як для особистісного розвитку, так і для зміцнення ролі естетичних цінностей носіїв культурної спадщини.

Спираючись на наукову літературу та теоретичний аналіз наукових праць можна стверджувати, що естетичний смак привертає увагу численних дослідників як інтегрований показник естетичної культури, духовності та індивідуальної своєрідності особистості (О. Буров, Ш. Герман, О. Дивниненко, Л. Коган, О. Лармін, В. Лисенкова, А. Лосев, І. Маца, В. Розумний, В. Скатерщиков, В. Шестаков, Р. Шульга); естетизованих почуттів і переживань (Л. Виготський, О. Костюк, О. Лазаревська, А. Молчанова, С. Рубінштейн, Б. Теплов); гармонійності єдності чуттєвого і раціонального (В. Липський, Б. Лихачев, Є. Яковлев).

Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що окремі аспекти проблеми розвитку і формування естетичного смаку розкриті у роботах О. Дивниненко, І. Долецької, С. Долуханова, А. Зися, М. Киященка, І. Лазарева, Н. Лейзерова, В. Мозгота, В. Панченка, Л. Ритікової та інших, у дослідженнях зарубіжних авторів – Г. Айзенка, М. Бредслі, В. Кенника та інших.

Існує низка наукових підходів до розвитку і формування естетично-художнього смаку учнівської молоді та інших груп населення: Б. Івасів та Т. Лисінська (розвиток естетичного смаку молодших школярів); С. Барило, В. Баєвський, І. Казимирська, О. Маленицька (розвиток смаків старшокласників); Г. Падалка, О. Коробко (формування естетичних та художніх смаків майбутніх вчителів); Л. Литвиненко (розвиток художніх смаків у процесі знайомства з різними видами мистецтва); А. Ахмедова та Т. Філіпьева (роль естетичного виховання у формуванні і розвитку естетичного смаку); О. Ігнатович (процес формування художньо-естетичного смаку підлітків у процесі літературно-творчої діяльності); Л. Шульц (відображення дійсності в естетичному смаку); Н. Калашник (історико-педагогічна генеза формування естетичних смаків учнівської молоді у процесі навчально-виховної діяльності).

Розробці питань, пов'язаних з використанням навчально-виховних можливостей надбань культурно-історичної спадщини та художньої творчості в шкільній практиці, приділяють увагу Б. Неменский, В. Алексеева, В. Петров, І. Глинська, М. Чернявська, Б. Юсов.

Причиною низького рівня естетичного розвитку у дітей початкових класів можна вважати не особливості їх розвитку, а малоефективні методи роботи педагогів. Для того, щоб цілеспрямовано формувати естетичний смак школяра, учитель повинен чітко усвідомлювати, з чого він складається, які психологічні і педагогічні процеси покладені в її основу і як ці фактори впливають на дитину.

Періоди перетворень, зростання національної самосвідомості та духовного відродження народу завжди пов'язані з поверненням до національних культурно-історичних традицій. На сучасному етапі, коли відзначається підйом суспільної активності, ми не можемо не спиратися на вікові традиції народної культури і мистецтва, бо відрив освіти і виховання від національної культури, непідготовленість в національно-

культурних питаннях найчастіше створює сприятливий ґрунт для деформацій в міжнаціональних відносинах, проявів національного еґоїзму. У зв'язку з цим, тільки збагатившись духовністю, пізнавши мову, звичаї, мистецтво та цінності культурно-історичних традицій свого народу, людина зможе оцінити загальнолюдські цінності та духовні досягнення інших народів. Це означає, що сьогодні в системі шкільного навчально-виховного процесу має бути запроваджений ряд ефективних форм і методів для здійснення виховання учнів на народних традиціях, мистецтві, культурно-історичних надбаннях регіону так як найцінніше, що століттями формувалось мудрістю і культурою народу, повинно стати частиною системи виховання та освіти сучасної школи.

Історія та культура народу мають не тільки ознаки національної приналежності, але і різні способи і форми свого збереження і відображення – рідна мова і література, історіографічні джерела, літературні пам'ятки, музичні твори, архітектура, фольклор і, звичайно, художня творчість, яка яскраво і образно виражає світорозуміння, соціально-історичні, художньо-естетичні погляди народу.

Педагогічна наука і практика володіє широким спектром засобів і методів, які спрямовані на моральне, духовне, естетичне виховання дитини. Народна культура відображає норми, цінності, ідеали, традиції, що утвердилися в суспільстві. Тому її вивчення може виступати ефективним засобом формування морально-естетичної культури, оскільки вона включає в себе систему базових духовно-моральних цінностей та ідеалів, втілених у художніх образах того чи іншого народу, що відображають його світогляд і культуру [3]. Важливо залучати дітей до вивчення культурної спадщини, де естетичне зливається з емоційним. Це розвиває почуття притаманні лише людині: любов, співчуття, радість, насолода життям.

Культурно-історична спадщина регіону акумулює в собі величезний історичний, духовний, естетичний досвід, має надзвичайно важливе значення для розвитку художньо-естетичної культури, виховання почуттів, формування художнього та естетичного смаку, культури побуту, праці, людських взаємин. Тому цінності, закладені в ньому, є унікальним, перевіреним віковою мудрістю народу засобом виховання і важливим фактором формування особистості.

Висновки. Дитина найкраще сприймає те, до чого звикла з дитинства, що її завжди оточувало і назавжди залишило враження. Окрім побуту це можуть бути і об'єкти культурної спадщини: археологічні, історичні, монументальне мистецтво, скульптура, пам'ятники архітектури, твори живопису, літератури, декоративно-прикладного мистецтва.

Культурна спадщина – це той ґрунт, яка живить розвиток людської особистості і подальшу її діяльність у всіх можливих областях. Це частина матеріальної і духовної культури, створена минулими поколіннями, що витримала випробування часом і передається поколіннями, як щось цінне і шановане. Культурна спадщина несе в собі величезний духовний-моральний потенціал, укладений у світових шедеврах. У творах мистецтва закладені авторами ті невидимі почуття, які людина може зрозуміти або залишитися до них глухим.

Система художньо-естетичної освіти та виховання має відкритий характер, широкий простір для вдосконалення, відродження кращих національних культурних традицій і впровадження найсучасніших інноваційних ідей. Але необхідно, щоб нагальну потребу в кардинальних змінах у цій галузі відчули й усвідомили не лише представники вузького кола фахівців – науковців і педагогів-практиків, але й усі члени суспільства, що причетні до виховання дітей і молоді – майбутнього України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алісійчук О.С. Морально-естетичне виховання молодших школярів. – К.: Академія, 2001. – 160 с.
2. Воропай О. Звичаї нашого наоду: Етнографічний нарис. – К.: Оберіг, 1991. – 316 с.
3. Ильинская И.П. Приобщение к народным художественным традициям как механизм формирования эстетических чувств младших школьников// Начальная школа. – 2010. – № 2. – С. 3–8.
4. Кабалеvський Д.Б. Воспитание ума и сердца. – М.: Просвещение, 1981. – 214 с.
5. Карпенчук С.Г. Теорія і методика виховання. – К.: Вища шк., 1997. – С. 99.
6. Лихачев Б.Т. Теория эстетического воспитания школьников: учебник для студентов пед ин-тов / Б.Т. Лихачев. – М.: Просвещение, 1985. – С. 175.

7. Сухомлинський В.О. Ми продовжуємо себе в дітях. – К.: Рад. шк., 1972. – 184 с.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори: В 5 т. – Т. 2. – К.: Рад. Шк., 1976. – С. 414.
9. Эстетическая культура и эстетическое воспитание. – М.: Просвещение, 1983. – 162 с.

УДК 378.147.091.33:398.23

МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫЙ ХАРАКТЕР ЮМОРА

Богомаз Т.А.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В данной статье освещается сущность понятия юмора, его эволюция и перечень подходов к его изучению. Юмор является междисциплинарным понятием, его можно встретить в таких науках как: философия, педагогика, лингвистика, психология, но каждая из них по отдельности не может дать полный ответ на тему того, что же собой представляет юмор. Статья позволяет ознакомиться с тем, какие существуют категории юмора и подходы к его изучению.

Ключевые слова: юмор, категории юмора, история юмора, юмор в психологии, юмор в педагогике, юмор в философии.

МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ ХАРАКТЕР ГУМОРУ

Богомаз Т.О.

У даній статті висвітлюється сутність поняття гумору, його еволюція і перелік підходів до його вивчення. Гумор є міждисциплінарним поняттям, його можна зустріти в таких науках як: філософія, педагогіка, лінгвістика, психологія, але кожна з них окремо не може дати повну відповідь на тему того, що ж собою являє гумор. Стаття дозволяє ознайомитися з тим, які існують категорії гумору і підходи до його вивчення.

Ключові слова: гумор, категорії гумору, історія гумору, гумор у психології, гумор у педагогіці, гумор у філософії.

THE INTERDISCIPLINARY NATURE OF HUMOR

Bogomaz T.O.

This article highlights the essence of the humor concept, the evolution of the humor and the list of approaches to its study. Humor is an interdisciplinary concept, it can be found in such sciences as philosophy, pedagogy, linguistics, psychology, but each of this study can not give a complete answer by itself how humor is defined. This article allows to look through what are the categories of humor and approaches to its study.

Key words: humor, categories of the humor, history of the humor, humor in teaching, humor in philosophy, humor in pedagogy.

В общем понимании, юмор – это часть комического, веселого, легкого и запоминающегося, что приносит расслабление и радость; средство и умение понимания комического, умение его создавать, что выражается в чувстве юмора. Энциклопедический словарь сообщает, что юмор – это особый вид комического, в котором сочетается насмешка с сочувствием, при этом со стороны трактовка кажется комичной, но в то же время внутри чувствуется причастность к смешному. Кроме того, уточняется, что сатира, ирония и юмор – это разные вещи. Если сатира – это смех разрушительный, указывающий на превосходство смеющегося над объектом смеха, как и ирония, то в юморе отношение к предмету смеха серьезнее, часто даже наблюдается оправдание чудака [1, 5].

О трактовках и определениях юмора в словарях, можно обобщенно сказать, что юмор показывает абсурдность и несуразность чьих-то поступков, привычек, действий для того, чтоб вызвать у человека смех. Без сомнения, юмор занимает в жизни человека очень большую роль.

Относится к юмору и комическому необходимо как к междисциплинарному коммуникативному феномену, который пронизывает сферы общественной жизни человека.

Нельзя сказать, что юмор появился в каком-то конкретном году, так как не все письменные доказательства сохранились. Великий философ Платон еще в IV веке до нашей эры относился к юмору в своем трактате «Республика» достаточно отрицательно. Он сделал вывод, что люди с чувством юмора, смешливые, могут ставить себя выше других, смеются над людьми неудачливыми и стоящими ниже по положению. Он считал, что смех может уничтожить даже государство [3].

Аристотель, во II в. до нашей эры, в «Риторике» тоже рассматривал, что шутка – это вид образованного высокомерия. Он еще отличал комическое по некоторым признакам: «Смешное – это некоторая ошибка и безобразие, никому не причиняющее вреда и ни для кого не пагубное». Аристотель также рассматривал понятие неожиданного смеха, которое только в последнее столетие нашло отображение в работах ученых под названием триггерный смех.

В Средние века юмор не достаточно был изучен по известным причинам, поэтому внимание ему уделялось уже в более поздний период. В XVI веке Томас Гоббс в «Левиафане» отметил стремление в борьбе за власть занять лидирующие позиции, именно смеющийся чаще всего выигрывает. Им же была развита мысль о том, что смех – это выражение триумфа и победы, когда человек ощущает превосходство над собой и над другими.

И. Кант уже в XVIII веке более широко отразил свои мысли по поводу комичного в произведении «Критика чистого разума»: «Смех является эмоцией, возникающей из неожиданного превращения напряжённого ожидания в ничто». Это можно объяснить тем, что именно ключевое слово, «соль» анекдота, дает нам понимание того, что это шутка. К примеру, в рассказе о мужчине, где он всего за сутки стал седым, нет ничего смешного, мы можем ему поверить, хотя не полностью. Но если мы слышим рассказ о том, как у него стал седым парик, этот переход в ничто может развеселить нас. Из этого следует вывод, что человек сначала должен поверить во что-то, позволить себя ввести в заблуждение, а потом ощутить нелепость, это и приведет к смеху. Стоит отметить, что нелепость должна по-особенному быть преподнесена для того, чтобы она могла рассмешить [1].

Г. Спенсер к концу XIX века решил обратиться к юмору как к ситуации, которая вызывает смех, он также указывал на то что: смех вызывается разными чувствами и не всегда приятными, как например, истерический смех; сильные эмоциональные встряски могут привести к тому, что в душе у человека накопится избыток нервной энергии, которая с помощью смеха может выйти наружу.

Артур Шопенгауэр ближе всех подобрался к понятию абсурдности и комичности, он рассматривал смешное как несоответствие между абстрактным и физическим представлением ожиданий [5].

З. Фрейд подробно изучил все доступные для него работы о юморе и сделал вывод, что юмор и комическое вызывает у людей сильное эмоциональное переживание, которое и толкает его на то, чтоб рассказчик шутил, а слушатели понимали шутку и получали от этого удовольствие. Кроме, того Фрейд основательно рассмотрел связь между запретами и реализацией тайных желаний через юмористические рассказы, вызволение эго. То есть просматривал в юморе и тяге к нему человека компенсаторную функцию [1]. Его последователи Д. Флагел, Е. Крис и М. Чойси еще не раз затрагивали тему запретов и смеха, смеха как инструмента высвобождения энергии или же обращения к воспоминаниям и предыдущему опыту, часто даже из самого детства [6].

Некоторые исследователи находили в комичном агрессивность: Д. Левайне и Р. Косер. Другие указывали на то, что большинство шуток бессмысленны: М. Истмен, («Острота и бессмыслица: ошибка Фрейда»), а детские анекдоты не всегда агрессивны. Человек шутит ради того, чтобы уйти от неприятной реальности, развлечь себя.

Французский исследователь комического Анри Бергсон в своем трактате «Смех. Эссе о сущности комического» рассмотрел сущность смешного с социальной точки зрения. Он видел в смешном функцию исправления общества, а не его порчу, как другие исследователи. Кроме того, Бергсон сделал акцент на то, что смех имеет ограничение в социальной группе и за рамками этой группы комическое теряет силу.

Роберт Провин исследовал своих студентов, которые записали моменты, когда им смешно. Кроме того, что студенты должны были записывать момент смеха, они должны были указывать, были ли они одни или с кем-то. Естественно, чаще всего весело было тем, кто был

в обществе, в своей компании. Основываясь на этих исследованиях, Провин сделал вывод, в 30 раз больше мы смеемся, когда не одиноки и, следовательно, без общества и компании смеха не существует [1].

Исследователь юмора на уровне семантики и когнитивного подхода Виктор Раскин развивает когнитивную теорию вместе с Сальваторе Аттардо. Ученые рассматривают условия, которые лежат в основе того, чтобы история или текст стали смешными. «Бисоциация – ситуация пересечения в сознании воспринимающего двух независимых, но логически оправданных ассоциативных контекстов». Мы смеемся, если есть два контекста, которые совершенно не связаны друг с другом, но биосоциация помогает нам их ассоциировать. В итоге всего этого происходит когнитивный диссонанс и человек смеется. По когнитивной теории, в нашей памяти хранятся особые структуры, которые В. Раскин и С. Аттардо назвали скриптами, которые помогают нам различить контекст и смысл. Скрипт – это такая структура, в которой описываются типичные признаки определенных объектов. При определенных условиях, чтоб возник юмористический эффект, в тексте есть несовместимость частичная или полная или же два элемента текста должны быть противоположны друг другу. Комическое воспринимается путем резкого переключения мысли с помощью триггера – лексического сигнала, от одного контекста к другому, от этого и возникает бисоциативный шок, который выражается в смехе [5].

Юмором занимались не только зарубежные исследователи, но и многие отечественные ученые. В отечественной науке основополагающим, хотя и не бесспорным, исследователем смеха является М.М. Бахтин. Он изучает карнавальные действия, праздники и то, что он определил как «смеховая точка зрения и карнавальное чувство», что можно наблюдать у людей во время общественных празднеств. Это понятие Бахтин назвал «народной смеховой культурой». Сам смех, по Бахтину, может высмеивать и одновременно быть веселым, при этом смех может быть защитой от страха, средством борьбы с ним – это внешняя форма смеха, и внутренняя, которая направлена на раскрытие истины, так как смех «раскрывал материально-телесное начало в его истинном значении», «раскрывал глаза на новое и будущее» [5, с. 50-65].

Российский ученый и философ Леонид Карасев склоняется к мнению, что смех – это своего рода зеркало, которое отражает все наши эмоции, что удваивает «пространство души» нашей. Также он отмечает, что с возрастом смех и его восприятие меняются. В детстве мы понимаем больше телесный смех, получаем удовольствие от телесной радости бытия, что принадлежит природе и бессознательному, позже, с возрастом, мы начинаем смеяться умом, проявлять улыбку мудрости.

М.Т. Рюмина разделяет карнавалы взгляды на смех и юмор Бахтина, но также видит в смехе не только способность сопровождать жизнь, но и зарождать ее. М.Т. Рюмина указывает, что смех часто выступает оберегом от негативных событий [5, с. 70].

А. Сычев считает, что современный юмор по своей сути диалогичный и средства вроде Интернета позволяют реализовать этот диалог. Распространение юмора в интернете стало быстрее, так как человек имеет доступ к любому из элементов комического. Кроме того уникальность юмора состоит в том, что смеховая коммуникация внутренне устремляется к увеличению числа участников, поэтому не ограничивается только диалогом из двух субъектов. Это позволяет смеху проявиться ярче, присутствует возможность мгновенного свободного распространения любой информации, что способствует развитию смеховой стихии в коммуникативном пространстве Интернета [2].

В педагогике юмор также нашел свое отражение. Необходимость юмора в педагогической деятельности не только отмечал теоретически, но и применял на практике А.С. Макаренко. Он находил подход к воспитанникам с юмором, что добавляло уважение к нему. Антон Семёнович увольнял хороших работников колонии за то, что те «постоянно разводили в коллективе грусть».

Многие из ученых видят в юморе элемент стимуляции творческого учебного процесса. Например, В.А. Кан-Калик указывал на то, что положительное настроение учителя – это очень важный аспект эффективной коммуникации между учеником и учителем. В профессионально-педагогическом общении настроение может как стимулировать, так и тормозить творческое самочувствие педагога и ученика, поэтому нужно всегда импровизировать и делать урок свежим, запоминающимся, положительно настраивая всех участников коммуникации [7, с.5].

Положительные эмоциональные состояния повышают работоспособность и уменьшают утомляемость человека. Многие исследователи отмечают, что даже при высокой усталости работник приобретает способность продуктивно работать при условии высоких эмоциональных переживаний [4, с.38].

Положительные эмоции и оптимистические настроения в коллективе укрепляют общий тонус, стимулируют желание работать и добиваться успеха в любых начинаниях. В то время как негативные переживания (печаль, страх, гнев, ненависть) наоборот ухудшают продуктивность, снижают работоспособность. Поэтому очень важно поддерживать в процессе педагогической коммуникации оптимистические, положительные эмоциональные переживания, что ведет к обоюдному пониманию и успешной работе в коллективе.

Юмор присутствует во всех сферах человеческой жизни и развивается с начала становления человеческой культуры, что объясняет его междисциплинарный универсальный характер. Общество, коммуникация, коллектив, положительный настрой и неожиданность составляют среду, где рождается юмор, особенность и характеристика которого может изменяться от настроения, возраста, опыта детства, зависеть от окружения. В современном мире юмор при помощи Интернета может намного быстрее распространяться, вовлекать в смеховую коммуникацию больше субъектов без уточнения их положения в обществе и местонахождения. В педагогической коммуникации юмор является стимулом учебного процесса, способствует развитию индивидуальности педагога и учащегося, вырабатывает положительное отношение к творческой работе и учебе, является инструментом развития оптимистического отношения к процессу познания и воспитания, стимулирует жажду к успеху. Кроме того, использование юмора в педагогической коммуникации помогает освежить процесс изложения материала, привлечь внимание к предмету во время лекции, вовлечь слушателей в учебный процесс. Близкие отношения, которые были выработаны в процессе педагогической коммуникации при помощи юмора, позволяют учащимся лучше сориентироваться в материале, проявлять большую заинтересованность к предмету и расширять свои знания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Глинка К. Теория Юмора / Константин Глинка, Лебедь Независимый альманах, 2004. [Электронный ресурс] Режим доступа : <http://lebed.com/2004/art3865.htm>.
2. Гудзенко О.З. Сміхова культура як модус соціокультурних трансформацій українського суспільства / О. З. Гудзенко Грані – 2014. – № 12. – С. 162-166. [Электронный ресурс] Режим доступа: nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_12_30.
3. Желтухина М.Р. Комическое в политическом дискурсе / М.Р. Желтухина : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Желтухина Марина Ростиславовна. – Волгоград, 2000. – 250 с.
4. Нечепоренко М.В. Емоційно-вольова культура студента / М.В. Нечепоренко. Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 180 с.
5. Рюмина Т.М. Эстетика смеха: Смех как виртуальная реальность / Т. М Рюмина. – М. : 3-е изд. М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 320 с.
6. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: монографія. – Вид. 2-е, перер. і доп. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
7. Golosova N.V. Methodological aspect of the use of humor in the classroom Using anecdotes in teaching German grammar / N.V. Golosova. – 2012. [Электронный ресурс] Режим доступа: www.rsvpu.ru/filedirectory/8776/Statqa_Golosova.pdf.

УДК 37. 015. 311

УМОВИ ДОСЯГНЕННЯ МЕТИ ВИХОВАННЯ

Боченко О.В.

Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна

У статті розглядаються умови досягнення мети сучасного виховання – формування гуманної гармонійно розвинутої творчої особистості. Розглядаються передумови розвитку сучасної гуманістичної педагогіки, на який здійснили свій вплив Микола Новіков та Микола Добролюбов, умови гуманного педагогічного процесу, який приводить до самовиховання, складові процесу самовдосконалення, формування «позитивної Я-концепції», характеристики творчої особистості.

Ключові слова: «позитивна Я-концепція», «Образ Я», креативне мислення.

УСЛОВИЯ ДОСТИЖЕНИЯ ЦЕЛИ ВОСПИТАНИЯ

Боченко О.В.

В статье рассматриваются условия достижения цели современного воспитания – формирование гуманной гармонично развитой личности. Рассматриваются предпосылки развития современной гуманистической педагогики, на которое оказали свое воздействие педагогические взгляды Николая Добролюбова и Николая Новикова, условия гуманного педагогического процесса, которые приводят к самовоспитанию, составляющие процесса самовоспитания, формирование «положительной Я-концепции», характеристики творческой личности.

Ключевые слова: «положительная Я-концепция», «образ Я», креативное мышление.

THE CONDITION FOR ACHIEVING THE GOAL OF MODERN EDUCATION

Bochenko O.V.

The article deals the conditions for achieving the goal of modern education. The formation of a humane harmoniously developed personality. Are considered prerequisites for the development of modern humanistic pedagogy, to which had an impact pedagogical views Dobrolyubova Nicholas and Novikov Nicholas, humane conditions of the pedagogical process that lead to self-education, self-educations of the process, the formation of a “positive self-concept”, the characteristics of the creative person.

Keywords: “positive self-concept”, “the image of I”, creative thinking.

М. Реріх писав, що лише цінність духу та творчості лежить в основі буття. Концепція мотиваційно-цільового управління освітою, яка була створена в останні часи, визначає сучасну освітянську мету – формування гуманної гармонійно розвинутої творчої особистості та становлення її морального та фізичного здоров'я. Тобто потреби сьогодення вимагають, щоб людина була не тільки всебічно розвинута, але й щоб вона була гуманною, що є запорукою не тільки її особистого життя, а й збереження суспільства загалом. Метою нашого дослідження тому і є з'ясування механізмів регуляції оточуючого середовища на формування людини, здатної:

- поважати саму себе;
- поважати інших: їх потреби, погляди, прагнення сподівання; можливості, їх думки та вчинки, їх здоров'я та думки;
- бути самостійною, творчою;
- бути відповідальною за наслідки своїх дій, вчинків та сподівань;
- бути здатною до самовдосконалення протягом всього життя.

Створення особистого виховного середовища, яке створює умови для формування саме гуманної особистості, яка спроможна не руйнувати себе та інших, не знищувати все навколо та свідомо підходити до

своїх вчинків має глибокі педагогічні корні. Причиною усіх соціальних негараздів Микола Іванович Новиков бачив у «поганій» освіті та в «ху-дому» вихованні, яке йде не тільки від відсутності глибоких педагогічних знань, а й від відношення педагога не тільки до свого предмету, до всього, що оточує, а й насамперед до дитини, головним в якому є глибока віра та повага до особистості дитини. Ще у XVIII віці Новиков не розглядає дитину як об'єкт примушення, який кориться вихователю, бо «дитя має такі ж права як і дорослі, від яких відрізняється тільки тим, що потребує зовнішньої допомоги» [2, 96 с.]. Він вважав, що виховання, яке ґрунтується на пригніченні особистості домагається лише того, що з неї виростає «не людина, а машина». Микола Новиков вважав, що завдання педагога полягає лише в тому, щоб підтримати самостійний розвиток особистості. Для цього вихователю необхідно виявляти позитивне в дитині і створювати гуманне середовище для його розвитку. Цю думку відстоював вже у XIX віці Микола Добролюбов. В своїх працях Микола Олександрович критикує виховання молоді, яке ґрунтується на:

- беззаперечній слухняності дітей;
- авторитарному ставленні до неї;
- відсутності самостійності в судженнях підлітків та юнаків, що завдають шкоди формуванню дитячої особистості, вбиваючи в них почуття власної гідності, моральної точки зору.

Таке виховання випускає з уваги дійсне життя, природу людини та й самого вихованця. Через це часто дитина приноситься в жертву педагогічним розрахункам. М. Добролюбов пише, що не треба знищувати самостійний розвиток дитини, насилуючи її природу, примушуючи робити тільки те, що хоче вихователь; тільки так, як хоче вихователь; тільки тому, що так хоче вихователь. Результатом такого відношення стає те, що дитина «звикаючи робити тільки з наказу, стає байдужою до добра та зла, і спокійнісенько робить вчинки, які несумісні з моральним почуттям, виправдовуючись тим, «що так наказано» [3, 35-39 с.].

XX сторіччя надало нам не тільки теоретичні доробки необхідності створення особливого педагогічного середовища, яке спонукає до формування гуманної особистості, а й на основі своєї педагогічної праці доказали перевагу цього. Представникам педагогіки співробітництва

вдалося втілити теоретичні знання у своїй діяльності. Освітнє середовище, яке створили вони у своїх колективах, спонукало до розвитку самостійності, відповідальності, почуття власної гідності, самоповаги, що сприяло не тільки успішності навчальної і виховної діяльності, а й спонукало до самовдосконалення та гармонізації особистості, бо педагогічний процес цих фахівців формувався на засадах позитивного ставлення бо оточуючих. Саме формування позитивної «Я-концепції» передбачає формування першого структурного елементу процесу самовдосконалення. Самовдосконалення як самостійний процес має свою структуру. Формування самооцінки входить до першого структурного елементу цього процесу. Є такі форми самооцінки:

- адекватна (вірна оцінка своїх якостей і можливостей), що спонукає до самостійності, формуванню самоповаги та впевненості у собі, що надає особистості моральне задоволення;

- занижена (недооцінка), що веде до відсутності впевненості у собі, знижує рівень соціальних вимог людини, обмежує її перспективи, активність, ініціативу, самостійність;

- завищена самооцінка – переоцінка своїх можливостей, якостей, здібностей.

Саме формування адекватної самооцінки є фундаментом для подальшої реалізації процесу самовдосконалення. Саме гуманне педагогічне середовище спроможне сформувати в процесі навчання та виховання адекватну самооцінку.

Формування адекватної самооцінки складається з:

- самопізнання – рефлексії (від лат. Reflexio – погляд назад) – знання людини самої себе, свого внутрішнього світу; аналіз своїх думок, дій, почуттів; роздуми про свої здібності, можливості, якості, риси, сприйняття нею оточуючого середовища. Методами самопізнання є самоаналіз, самоспостереження, співвідношення.

- Самоаналіз – аналіз практичних результатів своєї діяльності: що зроблено, як, що можна було зробити краще, що цьому заважало у мені самому, що залежало від інших. Самоаналіз допомагає з'ясувати причини та наслідки дій та вчинків. Самоспостереження – спостереження людиною за своєю діяльністю, вчинками, мовою, поведінкою, за своїми почуттями.

Співвідношення – встановлення загального та різного у думках, діях, рисах, якостях, здібностях.

Формування «Я-концепції» І.С. Кон розглядає як рівень знань себе; систему самооцінок: якості та почуття самоповаги, самолюбства; виявлення людиною у поведінці та почуттях знань про себе, про систему самооцінок, яка дозволяє переконати себе в їх необхідності та вірності.

Образ «Я» («Я – концепція») складне педагогічне явище, яке включає до себе не тільки знання про себе, а й відношення до себе. Діло педагога вказати дитині, що є в неї є позитивного, тобто сформувати, при пізнанні самої себе, позитивне ставлення до себе, тобто діло педагога сформувати «позитивну Я-концепцію». Наведемо приклад формування знань про себе та відношенню до цього студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна:

Студентка «А» пише «моя самооценка адекватна в отношении моих положительных качеств и слегка занижена в отношении отрицательных качеств. Стоит стремиться быть как можно более адекватной, так как трезвый, ясный взгляд на вещи способствует принятию верного решения и дарует душевное спокойствие». Студентка «Х»: «Я вважаю, що моя самооцінка вище середнього. Я адекватно приймаю зауваження, звикла долати труднощі самостійно. Я вважаю, що працювати над собою необхідно кожному, як би важко не було».

Студент «У»: «В мене складний характер. Я можу бути запальною і спокійною. Всі вчинки обмірковую довго, звертаючи на плюси та мінуси».

Можна зробити висновок, що формування гуманної особистості потребує створення гуманного середовища. Таке середовище повинно не тільки гармонізувати особистість, спонукати до самовдосконалення, а й формувати творчу особистість, що передбачає:

- ступень креативності – спроможність особистості продуциувати нові гіпотези, ідеї, знаходити нетрадиційні шляхи рішення проблеми;

- ступень інтуїції – спроможність знаходити правильні рішення без усвідомлення шляхів її досягнення;

- ступень творчого уявлення – спроможність самостійно створювати нові образи, які можливо реалізувати в оригінальних та цінних продуктах діяльності;

- ступень дивергентності мислення – спроможність мати декілька підходів до рішення одного завдання, бачити проблеми та об'єкти у різних ракурсах;

- ступень інтелектуальної активності – спроможність продовження мислення за межею ситуації, яка була створена, бажання мислити тоді, коли немає стимулів для цього;

- ступень оригінальності – спроможність не ординарно мислити;

- ступень асоціативності мислення – спроможність використовувати асоціації, у тому числі й аналогії при рішенні проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беланова Р.А. Гуманізація і гуманітаризація освіти в класичних університетах. / Р.А. Беланова. – Київ, 2010. – 214 с.
2. Новиков Н.И. Избранное / Н.И. Новиков. – Москва, 1959.
3. Добролюбов Н.А. СС в 9 т., т.6. / Н.А. Добролюбов. – Москва, 1963.
4. Рерих Н. Держава света /Н.Рерих. – Рига, 1992. – 286 с.
5. Кон И.С. Психология ранней юности / И.С. Кон. – Москва, 1989 – 225 с.

УДК [034:011:32]

МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Донцов А.В.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

В статті розглядаються проблеми формування механізмів морально-духовної культури майбутніх учителів на основі дослідження закономірностей освітнього процесу.

Ключові слова: морально-духовна культура, виховання, освітня система, моральна освіта.

МЕХАНИЗМЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННО-ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Донцов А.В.

В статье рассматриваются проблемы формирования механизмов морально-духовной культуры будущих учителей на основе исследования закономерностей образовательного процесса.

Ключевые слова: морально-духовная культура, воспитание, образовательная система, моральное образование.

MECHANISMS OF FORMING OF MORALLY-SPIRITUAL CULTURES OF FUTURE TEACHERS

Dontsov A. V.

In the article the problems of forming of mechanisms of morally-spiritual culture of future teachers are examined on the basis of research of conformities to the law of educational process.

Keywords: morally-spiritual culture, education, educational system, moral education.

Дослідження проблеми формування морально-духовної культури майбутніх учителів передбачає використання різноманітних методів пізнання та осмислення педагогічних процесів, серед яких особливо-го значення мають аналіз та синтез, абстрагування (ізолююче та узагальнююче), ідеалізація понять, моделювання розвитку особистості та соціально-педагогічних процесів, конкретизація теоретичних положень, висновків і гіпотез. Комплексне використання методів дослідження надає можливість проаналізувати провідні механізми формування моральної культури майбутніх учителів, які на практиці мають розглядатись як основні поступальні етапи організації навчально-виховного процесу.

Аналіз навчально-виховної діяльності вищого навчального закладу свідчить про те, що використання традиційних вербальних виховних технологій, за звичаєм, не дає досить ефективних позитивних результатів у сприйнятті та засвоєнні студентами соціокультурної сутності моральних принципів, норм та понять. Проблема активізації механізмів формування морально-духовної культури майбутніх учителів зумовлена тим, що безпосередній вербальний вплив на особистість може утворювати в індивідуальній свідомості певне непорозуміння або опір. На практиці це виражається в намаганні викладача застосовувати пряме нав'язування майбутнім вчителям нових стереотипів мислення, не враховуючи всю складність і суперечливість утворення моральних поглядів, уявлень і переконань.

Основна виховна проблематика вищої педагогічної освіти полягає в тому, що моральні і психічні механізми можуть неоднозначно впливати на формування складових морально-духовної структури майбутніх учителів, оскільки основна дія виховного механізму залежить не лише від психологічних особливостей людини, але й від ціннісно-змістовного наповнення інформаційно-комунікативних та навчально-виховних систем, підсистем і процесів морально-етичним змістом. Аналіз змістовних механізмів формування моральної культури майбутніх учителів надає можливість більш вірогідно визначити основні закономірності, специфічні принципи, педагогічні умови та технології зазначеного виховного процесу як педагогічної системи. Отже *метою даної статті*

є дослідження об'єктивних закономірностей і механізмів системи формування морально-духовної культури майбутніх учителів

До загальних ознак системи науковці відносять наявність зовнішньої цілісності, комплекс виховних цілей; суб'єктів, що їх реалізують у процесі цілеспрямованої діяльності; відносин, які виникають між її учасниками; освоєне середовище [2, с. 72-73], функціональне здійснення безпосереднього ланцюга переходів з одного стану в інший, який за певними критеріями вважається кінцевим (3, с. 37). Науковці констатують, що виховна технологія має системоутворюючі компоненти, такі як діагностування, цілепокладання, проектування, конструювання, зміст, організаційно-діяльнісний та контроль-но-управлінський елементи. Так, М. Роганова ототожнює педагогічну систему з механізмами «взаємодії компонентів цілісного педагогічного процесу, який передбачає реалізацію стратегій, тактики і техніки формування духовно-культурних якостей майбутніх спеціалістів» [4, с. 129-130].

Враховуючи ознаки педагогічної системи, провідні механізми формування моральної культури майбутніх учителів необхідно розглядати абстрактно, але їх дійова спрямованість має концентруватись в синтезуючій взаємодії і взаємозумовленості, тому об'єктивно вони виступають як етапи функціонування педагогічної системи і як синтезуючі доміанти виховного процесу, між якими існує певна система опосередкованих зв'язків, які впливають із об'єктивних закономірностей виховного процесу.

Комплексний підхід до розробки концептуальних теоретичних засад формування морально-духовної культури майбутніх учителів передбачає всебічний теоретико-методологічний аналіз проблеми переходу соціально зумовлених моральних вимог до майбутнього вчителя в його внутрішню ціннісно-нормативну і морально-духовну структури. Таким чином, здійснюється вимога щодо дотримання основних принципових положень у конструюванні педагогічної системи, а саме, її всебічності, комплексності й об'єктивності.

Основна теоретико-методологічна вимога педагогічного дослідження полягає в тому, що концептуальний аналіз виховного процесу ґрунтується насамперед на дослідженні системи об'єктивних, очевидних і прихованих закономірностей та механізмів формування

морально-духовної культури майбутніх учителів, серед яких провідну роль виконують: *когнітивно-пізнавальний, соціально-орієнтаційний, морально-нормативний та морально-регулятивний*. На основі аналізу нами здійснювалась детальна розробка концептуальних, варіативних підсистем виховного процесу з урахуванням його стихійних і цілеспрямованих, об'єктивних та суб'єктивних чинників, визначенням між ними прямої й опосередкованої системи зв'язків.

Дослідження проблеми формування моральних механізмів поведінки майбутніх учителів обов'язково має передбачати урахування елементів морально-етичної деформації як зворотної дії зазначених механізмів. Морально-етична деформація майбутнього вчителя пов'язана з домінуванням егоїстичних установок, міркувань і переконань в його індивідуальній свідомості. Егоїстичні риси характеру особистості в деякій мірі мають генетичну основу, але можуть утворитись і на основі неповноцінної соціалізації. Саме в процесі соціалізації сприйняття, засвоєння і усвідомлення особистістю моральних норм та цінностей мають визначальний характер, оскільки механізм морально-етичних відхилень у вихованні особистості зумовлений процесами її відчуження від загальноприйнятих морально-духовних стандартів життєдіяльності та поведінки.

У контексті зазначеної проблеми постає питання про утворення у майбутнього вчителя внутрішніх світоглядних і етичних пріоритетів, принципів, цінностей та ідеалів, які складають особливий тип нормативно-ціннісної саморегуляції поведінки. Серед них провідними є усвідомлення належного як найвищої етичної субстанції, яка найбільш за все впливає на утворення соціокультурних відносин. Належне концентрує в собі основні процеси системоутворення на особистому рівні, до яких можна віднести процеси формування почуття справедливості, совісті і обов'язку, вони також можуть виступати як механізми формування морально-духовної культури майбутніх учителів.

У разі відсутності соціокультурної складової виховного процесу соціалізація майбутнього вчителя може набувати спотворених форм і за своєю сутністю мати риси ситуативно-приспосовчого характеру, в якій зовнішні соціально-етичні чинники і дії виступають провідними в системі морального вибору. Моральна регуляція поведінки майбут-

ніх учителів, що спрямована лише на зовнішні соціальні та морально-етичні механізми здебільше тримається на етичній примусовості і тому в критичних ситуаціях морального вибору є менш стійкою на відміну від внутрішніх морально-регулятивних механізмів поведінки.

Проблема формування *механізмів морально-духовної культури* майбутніх учителів має чотири аспекти: етичний, соціально-педагогічний, психолого-педагогічний та організаційно-методичний. Тому в процесі дослідження важливо спиратись на фундаментальні концептуальні положення, які мають методологічний сенс щодо вивчення проблеми формування морально-духовної культури майбутніх учителів і механізмів, що об'єктивно опосередковують традиційні виховні системи і технології. Фундаментальні концептуальні положення зумовлюють стратегію і тактику дослідження, сприяють більш детальній розробці науково-дослідницького інструментарію та теоретичній інтерпретації отриманого емпіричного матеріалу.

Соціально-етичний аспект проблеми формування механізмів морально-духовної культури майбутніх вчителів має розробляється на основі різних концептуальних підходів і рішень. До них належать: співвідношення свідомих і надсвідомих компонентів моральної поведінки особистості (Л. Божович, І. Кон, Б. Ніколаїчев, К. Обуховський, С. Рубінштейн), детермінація поведінки особистості (М. Боровський, В. Іванов, Б. Кедров, Л. Куліков, М. Парнюк, С. Попов), співвідношення об'єктивних і суб'єктивних компонентів моральної поведінки особистості як цілісної системи (Л. Рувінський, Н. Абрамова, В. Іл'їн, Г. Короткова, Е. Маркарян, О. Целікова та інші).

Умови життєдіяльності та власний життєвий досвід майбутніх учителів мають великий вплив на когнітивно-пізнавальні процеси, але не менш важливу роль виконує і розвиток їхніх інформаційних зв'язків з іншими студентами і викладачами. Означені зв'язки можуть утворюватись цілеспрямовано і стихійно, тому інформаційний вплив на формування моральних поглядів і переконань майбутнього вчителя і його здатність до внутрішньої саморегуляції мають розглядатись різнобічно.

Формування морально-духовної культури майбутніх учителів пов'язане з їхнім прагненням до задоволення своїх інформаційних і со-

ціальних потреб, серед яких важливе місце посідають отримання вищої освіти, надбання певної спеціальності та досягнення соціального статусу в суспільстві. Необхідність сприйняття, засвоєння й усвідомлення майбутнім вчителем змістовної системи моральних цінностей, які насамперед визначають його поведінку і ставлення до професійної діяльності, можна розглядати як об'єктивну закономірність і як механізм подолання протиріч, які за певних обставин утворюються між об'єктивними морально-етичними вимогами до майбутнього вчителя і усвідомленістю ним цих вимог.

Сенс виховуючого навчання полягає в розширенні його мотивації, адже воно покликане забезпечити оволодіння майбутніми вчителями соціокультурною інформацією і науковими знаннями не лише заради отримання певного соціального статусу, але й з метою духовного збагачення і його примноження. Морально зумовлена детермінованість засвоєння майбутнім вчителем соціокультурної інформації та етичних знань опосередковується рівнем його соціальних домагань та науково-пізнавальних потреб, які ґрунтуються на усвідомленні соціальної цінності знань і професійної кваліфікації. Об'єктивна необхідність дотримання цієї методичної вимоги підвищується в міру розвитку демократичних засад навчально-виховного процесу, оскільки «пізнання закономірностей, виявлення необхідності дозволяють уникати випадковостей у виборі дії, а отже – здійснювати вчинки вільно» [1, с. 27].

У формуванні морально-духовної культури майбутніх учителів велике значення має якісний змістовний рівень моральної освіти, який має передбачати зв'язок теорії з соціокультурною практикою і її суперечностями. Оцінювальне ставлення майбутнього вчителя до змісту соціальних і моральних цінностей залежить від багатьох обставин, серед них можна виділити:

- 1) попередній життєвий досвід;
- 2) умови життєдіяльності;
- 3) інформаційний вплив, який сприяє утворенню певних реакцій на різнобічну морально-етичну інформацію.

Більш вразливий студент сприймає їх почуттями, менш вразливий – пропускає соціокультурну та морально-етичну інформацію через інтелект. Але викликає сумнів твердження, що в суб'єктивній моральній

оцінці майбутнього вчителя провідну роль виконує здебільше не свідомість, а його чуттєва сфера. Помилковість такого тлумачення можна пояснити тим, що почуття радше впливають на суб'єктивність моральної оцінки соціальної інформації, що часто сприяє помилковості морального вибору.

Відрив виховної роботи від соціальної практики призводить до того, що у майбутніх учителів спостерігається формальне ставлення до моральних норм і принципів через їх оцінку з позицій власних інтересів. Швидше за все це трапляється за умов, коли за змістом моральна освіта зводиться до простого морального засудження певних форм поведінки, фактів і подій соціальної дійсності.

Розглядаючи механізм утворення елементів егоїстичної поведінки майбутніх учителів важливо враховувати положення про унікальність і неповторність кожної особистості, міри її активності, соціальної вразливості, образливості, агресивності тощо. Тому виникає об'єктивна потреба в ретельному дослідженні механізмів утворення егоїстичної поведінки на особистісному рівні в контексті особистісно орієнтованого виховання. Аналіз зазначеної проблеми з позицій гуманістичного, ціннісно-нормативного виховання в контексті основних шляхів профілактики небажаних морально-етичних відхилень поведінки майбутніх учителів дає можливість зробити наступні висновки:

- весь процес виховання має бути оснований на установці про людину як найвищу соціокультурну цінність, а відношення до неї необхідно розглядати як основну міру моральності особистості;

- першочергове значення у формуванні морально узгодженої поведінки особистості і запобігання егоїстичних відхилень має утворення доброзичливих, довірливих взаємовідносин між викладачем та студентом і зменшення соціальної дистанції в процесі їх взаємодії;

- в організації системного виховного процесу провідне місце посідає комплексність виховних дій, тому він має бути постійно зосереджений на досягненні особистісно і суспільно значущих соціальних та моральних завдань через включення студентів у різні види пізнавальної, репродуктивної, пошуково-творчої та художньо-естетичної діяльності;

- виховний процес має будуватись на принципах соціального і педагогічного оптимізму, віри в людину, її природні задатки і здібності,

перетворюючи її найпростіші моральні якості в більш складні, від задоволення примітивних потреб до поглибленого усвідомлення належного у людських стосунках;

- здійснення профілактичної роботи по запобіганню егоїстичної поведінки майбутніх учителів можливе за умови високого рівня розвитку духовної культури організаторів навчально-виховного процесу, здатних підживлювати елементами духовності весь студентський колектив;

- ефективність формування внутрішніх чинників моральної саморегуляції поведінки майбутніх учителів залежить від позитивного ставлення об'єкта виховання до моральних норм як соціокультурної цінності, основне призначення яких полягає не в примусовому пригніченні особистості, а в її соціальній захищеності, наданні рівних умов і можливостей для реалізації її прав і природних здібностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровский М.И. Детерминизм и нравственное поведение личности. – Минск: Наука и техника, 1974. – 222 с.
2. Глоссарий современного образования / Нар. укр. акад.; Под общ. ред. Е.Ю. Усик; [Сост. Астахова В.И. и др]. – Х.: Изд-во НУА, 2007. – 524 с.
3. Прокопенко І.Ф. Педагогічні технології: Навч. посібник. 2-е вид./ І.Ф. Прокопенко, В.І. Євдокимов. – Харків: Колегіум, 2006. – 224 с.
4. Роганова М.В. Процес виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів: зміст і технологія // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Зб. наук. праць / Гол. ред.: Г.П. Шевченко – Вип. I (30). – Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. – С. 125-138.

УДК 378.937

**ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ
ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Льїна О.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

В статті розглядаються питання формування гендерної культури майбутніх вчителів початкових класів. Виділені актуальні завдання щодо професійної освіти майбутніх фахівців; зазначені факти впровадження нового наукового знання майбутніх учителів; визначений зміст реалізації процесів актуалізації, ідеалізації та креативності; з'ясовані перспективи у подальших дослідженнях.

Ключові слова: гендерна культура, гендерне виховання, майбутній фахівець.

**ФОРМИРОВАНИЕ ГЕНДЕРНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ
УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Ильина Е.А.

В статье рассматриваются вопросы формирования гендерной культуры будущих учителей начальных классов. Выделены актуальные задачи профессионального образования будущих специалистов; указаны факты внедрения нового научного знания будущих учителей; определен смысл реализации процессов актуализации, идеализации и креативности; выяснены перспективы в дальнейших исследованиях.

Ключевые слова: гендерная культура, гендерное воспитание, будущий специалист.

CREATING A CULTURE OF GENDER FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHERS

Irina H.

The article deals with the formation of gender culture of future primary school teachers. Highlighted the urgent tasks of professional education of future professionals; stating the facts of introduction of new scientific knowledge of the future teachers; define the meaning of the implementation process of actualization, idealization and creativity; investigate the prospects for further research.

Key words: gender culture, gender education, future specialist.

Особливостями нинішнього етапу у розвитку українського суспільства є зосередженість навколо системних соціально-економічних перетворень та входження до європейської спільноти як рівноправного партнера. А одним із ключових напрямків забезпечення демократичного поступу України на принципах євроінтеграційних цінностей є впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, оскільки Україна як європейська держава ставить своїм завданням не лише забезпечення успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ, але й досягнення нової якості життя, гармонізації суспільних відносин.

Сучасна освітня ситуація в Україні вимагає перетворення вищої школи в інститут відтворення і створення культури як розвиваючої системи духовних цінностей, технологій і творчості. В даний час в якості ведучої цілі формування особистості майбутнього фахівця в процесі професійної освіти стає професійна культура. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції різко зростає культуротворча функція освіти. Освічена людина є носієм своєї культури, що дозволяє йому вважатися з думкою і поглядами інших людей і в певних умовах змінювати свої власні, тобто бути толерантним. У ХХІ столітті гендерна культура набула нової якості в загальнолюдській культурі, що дозволяє створити цілісне сприйняття гендерних взаємин на основі їх практичного, інтелектуального і духовного осягнення.

Ми виходимо з того, що саме система вищої освіти, яка має сьогодні потужний науково-педагогічний потенціал і працює з молодими людьми, які в майбутньому стануть елітою країни і вестимуть за собою інших, здатна стати основною ланкою у формуванні нових підходів і традицій, що сприятимуть проникненню принципів гендерної культури в усі сфери життя українського суспільства. Саме в українських вищих навчальних закладах напрацьовані методики і технології, які дозволяють не лише продукувати і поширювати знання, але й формувати навички відповідної поведінки, в основу якої будуть покладені знання і принципи гендерної культури.

Через це в умовах сьогодення розробка низки проблем теорії і практики професійної освіти майбутніх фахівців з урахуванням гендерного фактору є особливо актуальною, оскільки вона повинна сприяти ефективному формуванню в них цілої низки професійно важливих якостей особистості – гендерної свідомості, гендерної культури, гендерної чутливості, а також компетентності в сфері професійного розвитку. Так на думку провідних українських учених (Т. Говорун, В. Кравець, І. Кльоцина, Л. Міщик, І. Мунтян та ін.) викликає необхідність вирішення таких актуальних завдань:

- проведення гендерного аналізу концепції, змісту і методичного забезпечення процесу професійного навчання й виховання майбутніх фахівців;
- включення в навчальні тексти більшого обсягу інформації про гендерний внесок у розвиток суспільства, науки, освіти і культури;
- підвищення гендерної культури науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів [2. с. 158-159].

Актуалізація проблеми гендерного виховання підростаючого покоління, необхідність зміни парадигми в дослідженні особливостей цього процесу, а також організації спеціальної підготовки до цього виду професійної діяльності майбутніх та нині діючих педагогічних кадрів знайшла відбиток у працях українських (С. Вихор, Т. Говорун, І. Зверева, Я. Кічук, В. Кравець, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Л. Смоляр, О. Цукор та ін.) та російських (С. Айвазова, Н. Давидова, О. Здравомислова-Стоюніна, Т. Журженко, Т. Кліменкова, І. Кон, Г. Сілласте, Л. Штильова та ін.) учених. Натомість питання методики й технології гендерного

формування культури майбутніх фахівців залишається досить слабо висвітленим у педагогічних джерелах.

З урахуванням вище означеного, **метою поданої роботи** є висвітлення сутності формування гендерної культури майбутніх учителів початкових класів.

Застосування ідей гендерної освіти в системі фахової підготовки студентів, розробці необхідного методологічного та методичного базису як специфічної форми професійної підготовки особистісних, професійних якостей майбутнього учителя, впливу особистості учителя як засобу трансформації і моделювання соціокультурних відносин у середині групи учнівського колективу, дає змогу зазначити факти впровадження нового наукового знання майбутніх учителів:

- сучасна навчально-професійна підготовка майбутнього учителя вимагає нового сприйняття положення та соціокультурної ролі чоловіків та жінок;

- наявність гендерної культури у майбутнього вчителя, як суб'єкта формування світогляду майбутніх поколінь громадян дозволяє обрати модель формування гендерної ідентичності школярів [5. с. 9-41].

У зв'язку з цим перед викладачами вищої школи постає задача формування гендерно-грамотного учителя при організації професійної підготовки. Зміни в національній системі освіти вимагають змін у сфері керування педагогічним процесом у вищій школі, що покликана виконати замовлення сучасного суспільства у вихованні нового соціально-культурного типу особистості майбутнього учителя [3].

Формування професійної культури є невіддільним від процесу морального вдосконалення і відбувається одночасно з розвитком особистісних характеристик студента, що підвищують мотивацію до вивчення обраної спеціальності, що обумовлюють процес професійного самовизначення і творчого початку професійної діяльності.

Таким чином, знання, вміння та навички, що здобуваються в процесі навчально-виховної роботи у вузі, є обов'язковим, але не єдиною умовою підготовки студентів до професійної діяльності. Майбутні фахівці повинні володіти професійно значущими якостями особистості, що дозволяють їй на мікрорівні організувати і підтримувати відносини в трудовому колективі, вести діалог в полікультурному профе-

сїйному середовищі, враховувати особливості роботи в чоловічому / жіночому колективі.

Вчителю ХХІ столїття необхідно володіти гендерними вимірами і підходами у роботі з дітьми, сприяти їх гендерній соціалізації в межах етнокультурних, субкультурних, враховуючи статеві і сімейні стосунки.

Аналіз наукової літератури та психологічних досліджень засвідчив, що у більшості вчителів немає єдиного бачення змісту та підходів до дітей за статевими ознаками. Саме виховання з урахуванням статевої належності молодших школярів допоможе уникнути дисгармонійної рольової ідентифікації, статево-вікових криз. Адже в молодшому шкільному віці закладаються перші установки, ціннісні орієнтації, формується зміст і структура мотиваційно-потребової сфери, гендерної самосвідомості, ціннісне ставлення до сім'ї, гендерних взаємостосунків, що впливають на все подальше життя чоловіка й жінки. Від своєчасності та повноти процесу виховання культури гендерних взаємовідносин молодших школярів залежить упевненість учнів у собі, цілісність переживань, стійкість ціннісних установок, ефективність спілкування людьми, ділових і сімейних взаємостосунків [1].

Концепція виховання дітей і молоді у національній системі освіти передбачає виховання гендерної культури. Гендерна культура припускає формування у дитини уявлень про життєве призначення чоловіка й жінки. Формування гендерної культури для дітей молодшого шкільного віку має важливе значення, тому що в цьому віці складаються відносини дитини з дорослими людьми, однолітками обох статей. Побудова цих відносин, знаходження свого місця в їхній системі відіграє велику роль у розвитку різних сфер індивідуальності хлопчика/дівчинки й створює передумови для їх позитивної або негативної гендерної соціалізації.

Одним з основних перешкод включення гендерного компонента у зміст загальної та професійної освіти є прихований процес гендерної дискримінації. Гендерне нерівність в освіті існує в початковій, середній та вищій школі, при цьому переважна більшість педагогів навіть не здогадуються про це. Так, наприклад, при розгляді змісту текстів для початкової школи з'ясувалося, що тільки 1% представленого навчаль-

ного матеріалу відповідав гендерному підходу. У системі вищої освіти реалізується «прихований навчальний план» (ПНП), який проводить ідеї про творчу обмеженість жінок, формуючи комплекси «боязні успіху», «професійної неспроможності» у дівчат-студенток. О.В. Шнирова визначає ПНП як «знання, уміння, навички, які засвоюються учнями крім основної навчальної програми в процесі вивчення навчального матеріалу, життєдіяльності в просторі навчального закладу та комунікації з людьми, пов'язаними з системою освіти» [6].

Формування гендерної культури майбутнього вчителя початкових класів проходить в освітньому процесі, тому зміст освіти має забезпечувати не тільки суму знань, а й реалізацію процесів актуалізації, ідеалізації та креативності.

Процес актуалізації передбачає вирішення аналітичних завдань, з урахуванням специфіки соціокультурних реалій. Суб'єкт освітнього процесу вчиться сприймати певний об'єкт з різних точок зору, давати позитивну / негативну оцінку подіям і практикам на основі гендерного аналізу.

На стадії ідеалізації здійснюється конструювання еталону соціального об'єкта. Студенти стають активними дослідниками, прагнуть до розуміння суті явища і відмови від другорядних, некритичних факторів, що сприяє гармонійному взаємодії з соціальним та гендерним полікультурним оточенням.

Креативний вид діяльності, передбачає включення в зміст освіти побудова моделі соціокультурного об'єкта з позицій людини, що володіє гендерною і професійною культурою [4].

У змісті освіти гендерна тематика включається у вигляді спеціально підібраних текстів, прикладів, фактів, подій і є інтегральною частиною всієї структури заняття. Колективна діяльність з моделювання ситуацій в рамках щоденного освітнього процесу дає можливість максимально наблизити їх до життєвих умов, і застосування гендерного підходу до професійного навчання дозволяє результативно вирішувати педагогічні завдання, формувати культурну грамотність, набувати досвід роботи в групі і прийняття колективних рішень, ініціювати ситуації, наближені до реальних умов.

Підготовка професіоналів, що володіють гендерною культурою, являє собою динамічний процес, в якому, з одного боку, створюються і споживаються цінності культури, а з іншого – відбувається творче перетворення дійсності з позицій «гендерної грамотності», що включає розуміння формування законів і механізмів функціонування гендерної системи, володіння «гендерною» мовою, мисленням, правилами поведінки.

При формуванні гендерної культури студентів в ролі ведучих суб'єктів гендерної соціалізації у вузі виступають викладачі, керівництво навчального закладу, органи управління, які багато в чому задають реалізовану на практиці модель передачі гендерних норм студентам. Однак, якщо студент стає повноправним суб'єктом управління процесом свого професійного освіти, орієнтується на саморозвиток і самореалізацію, то він цілком може дати підсумкову оцінку досягнення поставлених цілей, здійснити гендерну рефлексію. При високому рівні сформованості гендерної культури студент може визначити рівень своєї гендерної чутливості, оцінити наскільки викладацький або студентський колектив поділяє ідеї гендерної рівності, провести гендерний аналіз змістовної частини навчально-методичних матеріалів, критично поставитися до різних стилів викладання.

Таким чином, дуже великою проблемою у формуванні гендерної культури майбутніх вчителів ми вважаємо відсутність методичної допомоги з даного питання. Перспективу у подальших дослідженнях вбачаємо у необхідності формування гендерної культури майбутніх фахівців викликаних такими суперечностями:

- між потребою суспільства у вчителів, здатних ефективно виконувати покладені на них функції, і підготовкою педагогічних кадрів без урахування гендерної специфіки;

- між наявністю в сучасній педагогіці різних концепцій виховання особистості нового типу і відсутністю в них гендерно-орієнтованих методик і технологій;

- між єдиними вимогами суспільства до професійної діяльності вчителів і істотними відмінностями в поведінці і особистих якостях вчителів-чоловіків і вчителів-жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Р.А. Педагогические условия полоролевой социализации подростков : дис...канд.пед.наук : 13.00.01 / Р.А. Бондаренко. – М., 1999. – 218 с.
2. Гендер: реалії та перспективи в українському суспільстві / мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 11 – 13 грудня 2003 р.) / Лемківський К. М. (відп. ред.) – К.: ПЦ Фоліант, 2003. – 300 с.
3. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: Навч. посібник. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
4. Лисова І.І. Формування гендерної культури майбутнього спеціаліста в освітньому процесі ВНЗ.: дис...канд.пед.наук.: 13.00.08 / І.І. Лисова. – Б., 2009. – 236 с.
5. Смоляр Л.О. Прогрес та перспективи жіночих і гендерних досліджень в Україні // Проблеми освіти. Науково-методичний збірник. К., 2003. Вип. 36. – с. 9-41
6. Шнирцова О.В. Роль гендерних досліджень у формуванні культурних і світоглядних установок студентів [http: // sstu- socwork.narod.ru/files/ gend_ sb www / chapter 2 / shnirova.htm /](http://sstu-socwork.narod.ru/files/gend_sb_www/chapter2/shnirova.htm)

УДК 378.09 : 355

СТРАТЕГИЯ СПІВРОБІТНИЦТВА В ПІДГОТОВЦІ КУРСАНТІВ ДО РОБОТИ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Ищенко С.О.

Національна академія Національної гвардії України

У статті обґрунтовано актуальність підготовки курсантів до роботи з особовим складом, доцільність стратегії співробітництва у зазначеному процесі. Уточнено суть, концептуальну основу та змістові характеристики стратегії співробітництва, аргументовано добір інтерактивних технологій, методів і форм її реалізації в процесі підготовки курсантів до роботи з особовим складом.

Ключові слова: виховна робота, особовий склад, курсант, підготовка, стратегія співробітництва, інтерактивні технології, методи, форми.

СТРАТЕГИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА В ПОДГОТОВКЕ КУРСАНТОВ К РАБОТЕ С ЛИЧНЫМ СОСТАВОМ

Ищенко С.А.

В статье обоснована актуальность подготовки курсантов к работе с личным составом, целесообразность стратегии сотрудничества в упомянутом процессе. Уточнена суть, концептуальную основу и содержательные характеристики стратегии сотрудничества, аргументирован выбор интерактивных технологий, методов и форм ее реализации в процессе подготовки курсантов к работе с личным составом.

Ключевые слова: воспитательная работа, личный состав, курсант, подготовка, стратегия сотрудничества, интерактивные технологии, методы, формы.

STRATEGY FOR COOPERATION IN CADETS' PREPARING TO EDUCATIONAL WORK WITH STAFF

Ishchenko S.A.

In the article the urgency of preparing students to educational work with staff, the appropriateness of the strategy of cooperation in that process. The essence, the conceptual basis of the characteristics and strategies of cooperation reasoned choice of methods and forms of its realization in preparing students to educational work with staff.

Keywords: educational work, personnel, student, education, cooperation strategy, interactive technologies, methods, forms.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Складні та динамічні реалії сучасного періоду розвитку Української держави зумовлюють унікальність умов і способів побудови та реформування національного війська, що своєю чергою вимагає належного соціально-психологічного забезпечення його життєдіяльності та розвитку, підтримання дисципліни та порядку, проведення виховної роботи, яка б забезпечувала гуманістичний і культурний вплив на кожного військовослужбовця.

Організація підготовки курсантів до роботи з особовим складом є передумовою здійснення ефективного та якісного військового виховання. Кожен майбутній військовий фахівець будь-якого профілю підготовки має бути озброєний методикою організації та проведення виховної роботи зі своїми підлеглими, тому підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом є актуальною проблемою військової педагогіки.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання відповідної проблеми, виокремлення її характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. Проблемами військового виховання опікуються багато вітчизняних учених. Так, концепція військового виховання викладена в ґрунтовній науковій праці В. Ягупова [1]. Продуктивні ідеї щодо особистісної зорієнтованості виховання курсантів вищих військових навчальних закладів висловлені в дисертаційному дослідженні С. Левченка [2]. Окремі питання орга-

нізації навчання виховній роботі з особовим складом у стінах вищого військового закладу та у військах досліджували педагоги Е. Дуб, І. Ліпатов та інші педагоги. Проте бракує системних досліджень, присвячених організації підготовки курсантів до виховної роботи.

Формулювання мети (завдань) статті – обґрунтуванні доцільності стратегії співробітництва в організації підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом, уточненні суті зазначеної педагогічної стратегії, встановленні її змісту, методів, форм і шляхів запровадження до освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. Підготовка курсантів до виховної роботи з особовим складом передбачає формування у майбутніх офіцерів навичок виховної роботи через поетапне, протягом кожного курсу навчання, ознайомлення і практичне залучення курсантів до проведення заходів за напрямками, що охоплюють усі складові виховної роботи.

Ефективність виховної роботи значною мірою залежить від рівня підготовленості командирів військових підрозділів, вимогливості керівного складу, допомоги та підтримки органів виховної роботи, спаяності та цілеспрямованості дій колективу. Зазначене актуалізує стратегію співробітництва, суть якої з'ясуємо на підставі аналізу словникової та довідкової літератури та наукових праць. Так, за тлумачним словником, стратегія означає мистецтво керівництва, що визначає головний напрям дій, вчинків підлеглих [3, с. 449]. За словником [4, с. 163] співробітництво (cooperation) означає акт сумісної діяльності, що підпорядкована загальній меті учасників.

Концептуальною основою стратегії співробітництва є гуманістичні ідеї стимулювання та розвитку інтересів вихованців, їхньої потреби в саморозвитку, самовдосконаленні, самореалізації. Зазначена стратегія як цільовий орієнтир підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом базується на прагненні та здатності вихователя донести мету виховної діяльності до свідомості курсантів, залученні їх до участі в спільній діяльності.

Змістом стратегії співробітництва в контексті дослідження ми вважаємо сумісну діяльність вихователів і вихованців, засновану на взаємному розумінні, колективному аналізі ходу та результатів виховної

діяльності. Запровадження ідей педагогіки співробітництва у процесі підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом передбачає активну взаємодію не тільки вихователя з вихованцями, але й членів курсантського колективу. Зазначена взаємодія досягається:

- 1) просторовою і часовою сумісною присутністю;
- 2) єдністю мети;
- 3) організацією та управлінням діяльністю;
- 4) розмежуванням функцій, дій, операцій;
- 5) наявністю міжособистісних взаємин.

Зазначимо, що до продуктивних способів взаємодії, що водночас є й виховними методами, є заохочення, порада, інформування, координація, які розвивають у курсантів упевненість, ініціативність [5, с. 724].

Активний характер взаємодії суб'єктів підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом забезпечується використанням інтерактивних технологій виховання, ядро яких складають інтерактивні методи, прийоми, форми та засоби виховання.

Під інтерактивними технологіями виховання будемо розуміти такі педагогічні технології, запровадження яких забезпечує активний характер взаємодії учасників навчально-виховного процесу у вищих військових навчальних закладах на засадах співробітництва та сумісної творчості. Як вже відзначалося, основою інтерактивних технологій є цілеспрямовано дібрана система інтерактивних методів виховання.

Інтерактивні методи виховання – це способи взаємопов'язаної діяльності вихователів і вихованців, що передбачають суб'єкт-суб'єкту активну взаємодію учасників процесу підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом на засадах співробітництва та співтворчості, спрямованих на формування в курсантів виховної компетентності.

Так, доцільним є запровадження до підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом таких інтерактивних технологій, як методика КТС (колективних творчих справ), методика організації колективу, система виховної роботи. Також до інтерактивних належать такі методи виховної роботи, як «коло ідей», «снігова куля», «карусель», «броунівський рух», «проблеми по колу» (обговорення проблеми в загальному колі), «акваріум», діалог Сократа, метод суперечностей,

проективний метод, АКС – аналіз конкретних ситуацій, case-study (кейсовий метод аналізу проблеми), «гаряча лінія», SWOT-аналіз, метод шості капелюшків (технологія формування критичного мислення).

До інтерактивних форм організації підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом належать «мозкова атака» та її різновиди «мережа», «кульки», що передбачають колективний пошук продуктивних ідей, брейн-ринг, «синтез думок», педагогічний freestyle, тренінг, круглий стіл, філософський стіл, аукціон ідей та інші.

Перевага зазначених інтерактивних технологій підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом полягає в тому, що їх реалізація унеможливорює «неучасть» курсантів у колективному взаємодоповнюючому процесі виховання, заснованому на взаємодії всіх його учасників. Кожен курсант несе відповідальність за виховну роботу з особовим складом, оскільки від його діяльності залежить якість виконання службового завдання, поставленого перед військовим колективом (учбово-бойовим підрозділом, навчальною групою, відділенням).

Зрозуміло, що в умовах армійського середовища домінують принципи єдиної команди, службової ієрархії, безумовного підпорядкування наказам командирів. За таких умов стратегія співробітництва у практиці підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом має набувати особливих форм військово-професійного спрямування. На практиці стратегія співробітництва знаходить реалізацію в колективних, кооперативних, групових формах виховної роботи, гуманітарного, соціального, морально-психологічного забезпечення, зміцнення військової дисципліни. Так, дієвими виявляється проведення занять з представниками курсантських підрозділів, сержантським складом в активній, дискусійній формі, з використанням сучасних педагогічних та інформаційних технологій. Приміром такої новації може слугувати цикл занять з організації виховної роботи з особовим складом «Педагогічний клуб курсового офіцера», розроблений кафедрою технічних засобів інформації та культурно-просвітницької діяльності у військах Львівського інституту Сухопутних військ Національного університету «Львівська політехніка». Цінним є досвід зазначеного військового вишу щодо залучення до заходів з інформаційного забезпечення особового складу з актуальних питань реформування та розвитку Збройних Сил України

курсантів випускних курсів з метою прищеплення їм навичок роботи з особовим складом у військах [6].

Актуальними є виховні заходи у форматі екскурсій, відвідувань музеїв міста, історії військового вишу, зустрічей з ветеранами військової служби та учасниками бойових дій. Традиційним є залучення курсантів до участі у традиційних військових ритуалах (початок нового навчального року, підведення підсумків освітньо-виховної діяльності, присяга, випуск молодих офіцерів), відзначення державних свят та визначних подій в історії української держави.

Реалізація стратегії співробітництва передбачає гуманістичне ставлення вихователя до вихованців, високий рівень володіння організаційною та педагогічною технікою, особистісними характеристиками, відповідним стилем виховання. Серед відомих у теорії та практиці виховання стилів виховання (автократичний, авторитарний, демократичний, ліберальний) стратегії співробітництва відповідає демократичний стиль, що ґрунтується на глибокій повазі до кожного вихованця, довірі до нього, орієнтації на самоорганізацію, самоуправління особистості та колективу. Вихователь-демократ постійно спілкується з курсантами, враховує їхню думку та індивідуальні особливості, стимулює активність, виявляє толерантність до суджень, у тому числі критичних. Доречно сприяти формуванню в курсантів навичок комунікативної рефлексії, критичного мислення як регулятивно-морального фактору самосвідомості особистості, адекватної самооцінки [7].

У контексті нашого дослідження слушною є думка А. Пожидаєва про те, що на формування якісних характеристик організатора підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом позитивно впливають згуртованість колективу і налагодження службових взаємин у курсантських колективах, а також постійне вдосконалення викладачами та вихователями власного організаторського досвіду роботи з майбутніми офіцерами [8]. Зазначимо, що, окрім позитивного впливу на особистісний розвиток кожного курсанта, вироблення його виховної компетентності, колективна діяльність сприяє формуванню ділових стосунків у військовому підрозділі: взаємозалежності, відповідальності, взаємодопомоги, розвитку адекватних взаємин у системі «керівник – підлеглий», вимогливості, дружби, товариськості, симпатії.

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Узагальнюючи вищенаведене, зазначимо, що стратегія співробітництва, чітко продумана та реалізована у процесі підготовки курсантів до виховної роботи з особовим складом, сприяє формуванню у вищому військовому навчальному закладі виховного середовища. Визначення сутнісних ознак виховного середовища в контексті підготовки курсантів до виховної роботи у вищих військових навчальних закладах становить предмет подальшого наукового пошуку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ягупов В.В. Морально-психологічне забезпечення : курс лекцій / В.В. Ягупов. – К. : Київський університет, 2002. – 349 с.
2. Левченко С.М. Особистісно орієнтоване виховання майбутніх офіцерів у вищому військовому навчальному закладі : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Левченко Сергій Миколайович ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2004. – 20 с.
3. Новий тлумачний словник української мови. У 3-х т. 3 том : П–Я. – К. : АКОНІТ, 2008. – С. 449.
4. Longman active study dictionary of English. – Addison Wesley Longman Limited. – Edinburgh, 1991. – P. 163.
5. Психолого-педагогический словарь / Сост. Рапацевич Е.С. – Минск : Современное слово, 2006. – 928 с.
6. Сивак О.І. Актуальні гуманітарні та соціальні аспекти кадрової політики та роботи з особовим складом в умовах вищого військового навчального закладу / Сивак О.І., Грицевич Т.Л. // Наукові праці : науково-методичний журнал. – Т. 79. – Вип. 66. – Політичні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 114–121.
7. Марченко О.Г. Педагогічні умови формування критичного мислення курсантів у процесі навчання у вищих військових навчальних закладах : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Марченко Ольга Геннадіївна ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2007. – 20 с.
8. Пожидаєв А.О. Формування організаторських здібностей курсантів у позанавчальній діяльності вищого навчального закладу системи МВС України : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Пожидаєв Андрій Олександрович ; Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2010. – 20 с.

УДК [373.51 : 811.1] : 159.947.5

**ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ В УЧНІВ
ІЗ НИЗЬКОЮ МОТИВАЦІЄЮ ДО ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ
МОВИ В СЕРЕДНІЙ ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ**

Казачінер О.С.

КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті на основі чинників зниження у школярів рівня пізнавального інтересу та мотивації навчання іноземної мови виділено ефективні методи та прийоми, що сприяють підвищенню пізнавального інтересу учнів із низьким рівнем мотивації до вивчення іноземної мови. Автором проаналізовано джерела та шляхи формування позитивної мотивації та розвитку пізнавального інтересу в навчанні, зокрема іноземної мови.

Ключові слова: пізнавальний інтерес, мотивація, навчання іноземної мови, учні з низькою мотивацією у навчанні, формування позитивної мотивації, підвищення рівня пізнавального інтересу.

**ФОРМИРОВАНИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА
У УЧЕНИКОВ С НИЗКОЙ МОТИВАЦИЕЙ К ИЗУЧЕНИЮ
ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В СРЕДНЕЙ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ**

В статье на основе факторов снижения у школьников уровня познавательного интереса и мотивации изучения иностранного языка выделены эффективные методы и приемы, способствующие повышению познавательного интереса учащихся с низким уровнем мотивации в изучении иностранного языка. Автором проанализированы источники и пути формирования положительной мотивации и развития познавательного интереса при обучении, в частности, иностранному языку.

Ключевые слова: познавательный интерес, мотивация, обучение иностранному языку, учащиеся с низким уровнем мотивации в обучении, формирование положительной мотивации, повышение уровня познавательного интереса.

FORMING THE POSITIVE INTEREST OF STUDENTS WITH LOW MOTIVATION LEVEL IN SECONDARY SCHOOLS

In the article on the base of reducing the students' cognitive interest and motivation in learning a foreign language the effective methods and approaches which help to increase the cognitive interest of students with low level of motivation were singled out. The author analyzes sources and ways of increasing the motivation and cognitive interest development in learning a foreign language.

Key words: cognitive interest, motivation, teaching a foreign language, students with low level of motivation, positive motivation forming, increasing the level of cognitive interest

Постановка проблеми. Іноземна, зокрема англійська мова набуває дедалі більшого поширення в світі і небезпідставно претендує на звання «мови міжнародного спілкування». Результативність навчально-виховної роботи вчителя іноземної мови значною мірою залежить від знання і врахування ним вікових психологічних особливостей своїх учнів. Учителю необхідно зрозуміти психологічну суть і витоки цього стану, всіяко підтримувати й активізувати в інтересах успішного вивчення іноземної мови. І річ не в тім, щоб з цієї шкільної дисципліни у дитини були лише відмінні оцінки (хоча й це дуже важливо), а найперше в тім, щоб у своєму подальшому житті вона вільно володіла цією мовою, як своєю рідною.

Як і для будь-якої іншої справи, для вивчення іноземної мови дитині потрібна позитивна мотивація – тобто бажання вчитися, потреба у цьому, інтерес. Без неї усі зусилля батьків чи вчителів будуть приречені на невдачу: дитина або не вчитиметься, або вчитиметься лише для того, щоб її не карали (негативна, деструктивна мотивація), і в останньому випадку знання будуть поверхові й швидко забуватимуться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему успіху та мотивації його досягнення в загальній педагогіці вивчали: А. Белкін, Л. Варгазова, У. Глассер, Е. Коротаєва, А. Лопатін, А. Макаренко, О. Максимова, В. Сластьонін та ін. Серед сучасних авторів варто від-

значити Аль Саєд Ахмад Джихада, З. Баженьок, В. Гулеватого, Є. Ільїна, М. Зайченко, В. Кириленко, А. Маркову, Т. Тулупову та ін.

У корекційній педагогіці розглянуто окремі аспекти цієї проблеми. Слід назвати таких дослідників, як: В. Бондар, І. Єременко, Н. Коломінський, В. Лубовський, Н. Морозова, Т. Розанова, Н. Слепова, Л. Солнцева, Н. Стадненко, І. Ушакова та ін.

Проте, незважаючи на значний доробок учених, проблема мотивації досягнення успіху в навчальній діяльності з іноземної мови, зокрема, дітей із низькою навчальною мотивацією, є недостатньо дослідженою, і потребує детального вивчення.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є визначення ефективних методів та прийомів формування пізнавального інтересу в учнів із низькою мотивацією до вивчення іноземної мови в середній загальноосвітній школі.

На основі мети нами було сформульовано такі завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз видів мотивації стосовно іноземної мови;
2. Виявити чинники зниження у школярів мотивації навчання та пізнавального інтересу;
3. Виділити джерела та шляхи формування позитивної мотивації та розвитку пізнавального інтересу в навчанні, зокрема іноземної мови.
4. Визначити ефективні методи та прийоми, що сприяють підвищенню пізнавального інтересу учнів із низьким рівнем мотивації до вивчення іноземної мови.
5. Окреслити перспективи подальших наукових досліджень у напрямі даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. На досягнення успіху, на думку О. Максимової, значний вплив створює не лише розвиток мотиваційної сфери, але й інші підструктури особистості, серед яких вона виділяє наступні: мотивація, самооцінка, рівень домагань, самоцінність, пізнавальні та емоційно-вольові особливості [8, с. 27]. Справді, вищезазначені підструктури особистості мають великий вплив на досягнення успіху людиною, адже вони значною мірою визначають особливості поведінки та діяльності.

Створення успіху у навчальному процесі є важливим і в роботі з учнями з низькою навчальною мотивацією. Проте особливості їхнього інтелектуального та особистісного розвитку ускладнюють процес формування у школярів мотивації досягнення успіху.

Як зазначає В. Бондар, мотиви виступають спонуканням у навчальній діяльності учнів. Саме від наявності позитивної мотивації залежить формування певних якостей особистості учнів, зокрема з низькою навчальною мотивацією, під час навчальної діяльності. Тому несформованість мотиваційної сфери розумово школярів із низькою навчальною мотивацією створює негативний вплив на їхнє ставлення до навчання та успішність у ньому [4, с. 88-89]. Тобто негативне ставлення до навчання, низька успішність учнів може бути результатом не лише їхніх знижених інтелектуальних можливостей, але й недостатнім розвитком мотиваційної сфери, що, в свою чергу, позначатиметься на розвитку особистості дітей. Для того, щоб сформувати в учнів бажання вчитись, розвинути пізнавальні мотиви та інтереси, необхідно враховувати їхні індивідуальні психічні особливості, а саме розвиток емоційно-вольової сфери, «Я-концепції», самооцінки та рівня домагань.

М. Матвеева дослідила, що психічний недорозвиток та несприятливі соціальні умови створюють негативну основу для формування «Я-концепції» дітей із низькою навчальною мотивацією, яка характеризується недорозвиненістю [10, с. 262]. Недостатня сформованість «Я-концепції» негативно впливає на розвиток самооцінки і рівня домагань школярів, що відіграють важливу роль у формуванні позитивного ставлення до навчальної діяльності, мотивації досягнення у ній успіху.

Несформованість мотиваційної сфери, «Я-концепції», неадекватність таких психічних особливостей, як самооцінка та рівень домагань учнів з низькою навчальною мотивацією ускладнюють процес формування у них мотивації навчання та ставлення до навчальної діяльності в цілому. Все це створює негативний вплив на розвиток мотивації досягнення успіху в навчально-виховній діяльності школярів. Тому для виявлення рівня її сформованості необхідно враховувати, яким є ставлення та мотивація учнів до навчання.

Існує кілька видів мотивації стосовно іноземної мови. Точну характеристику широкої соціальної мотивації (різновид зовнішньої) дає П. Якобсон: «Така мотивація процесу навчання пов'язана з досить гострим почуттям громадянського обов'язку перед країною, перед рідними, близькими людьми, пов'язана з думками про навчання, як про дорогу до засвоєння великих цінностей культури, як засіб, що дозволяє нести людям добро і користь, з уявою про навчання, як шлях до здійснення свого призначення в житті». Так, для учнів основою для оволодіння іноземною мовою може стати перспектива участі в різноманітних міжнародних форумах.

Другий різновид зовнішньої мотивації – вузькоособистісна – визначає відношення до оволодіння іноземною мовою, як способу самоствердження, а інколи як шлях до особистого благополуччя.

Зовнішня мотивація, як правило, буває дистантною, далекою мотивацією, розрахованою на досягнення кінцевого результату навчання. Проте зовнішня мотивація зникається з внутрішньою і підкріплюється нею. При цьому якщо зовнішня мотивація виконує «стратегічну роль», задаючи ззовні рух на увесь період навчання, то внутрішня мотивація – «тактичну», оскільки вона «підігривається самим процесом володіння іноземною мовою» (її часто тому називають процесуальною мотивацією). Ця мотивація є близькою і актуальною, адже навчальний процес повинен бути побудований таким чином, щоб учні на кожному уроці відчували радість від задоволення потреб, специфічних для предмету іноземна мова.

Основні різновиди внутрішньої мотивації – комунікативна, лінгвопізнавальна і інструментальна.

Лінгвопізнавальна мотивація заключається у позитивному ставленні учнів до самого мовного матеріалу, до вивчення основних властивостей мовних явищ. Уявляється, що можливі два шляхи її формування: опосередкований, тобто через комунікативну мотивацію, безпосередній, шляхом стимулювання пошукової діяльності учнів у мовному матеріалі.

Вчителю потрібно зуміти втілити багаті загальноосвітні можливості іноземної мови, а це означає – зосередити увагу учнів на самій мові на її здатності давати імена речам, ідеям процесам, на ідіоматиці,

на лінгвокраїнознавчому слові, на етимології, зрозуміло, якщо ці явища можуть бути пояснені на матеріалі шкільного мінімуму. З цією метою слід надати роботі над мовою характер пошукової, по-шкільному дослідницької діяльності, в результаті якої в учня розвивається філологічна пильність, вміння бачити за безпристрасним мовним знаком значення і зміст. Велику роль у цьому відношенні відіграє розвиток мовної здогадки.

Важливим видом внутрішньої мотивації є також інструментальна мотивація, тобто мотивація, яка впливає з позитивного ставлення учнів до певних видів роботи.

Результати психологічних досліджень [1; 2; 5; 6; 7; 11] свідчать про те, що **чинниками зниження мотивації навчання та пізнавального інтересу виступають:** неправильний добір учителем навчального матеріалу, що призводить до недовантаження чи перевантаження школярів; невміння будувати стосунки з учнями; недостатньо диференційований підхід вчителя; низький рівень знань школяра; несформованість прийомів самостійної роботи в учня; негативні приклади товаришів, що мають вплив на дитину; неадекватна самооцінка учня, сформована ще до початку навчальної діяльності чи в умовах шкільного навчання; стійка спрямованість учня на які-небудь види позашкільної діяльності, що дістала назву «компенсаторної мотивації» (І. Кулагіна); переживання, що не пов'язані з навчальною діяльністю, тобто різноманітні психотравмуючі ситуації; певні індивідуально-типологічні особливості дитини, а саме: тип темпераменту, астеничні стани різного походження (підвищена втомлюваність і понижена працездатність); особливості розвитку учнів: вікові (наприклад, у підлітків спостерігається «гормональний вибух» і нечітко сформоване відчуття майбутнього); статеві (у дівчаток 7-8 класу знижена вікова сприйнятливність до навчальної діяльності у зв'язку з інтенсивним біологічним процесом статевого дозрівання); індивідуальні (наприклад, можливий недостатній розумовий розвиток учня, тощо); негативне (байдуже) ставлення учня до вчителя; негативне (байдуже) ставлення вчителя до учня; брак особистісної значущості предмета; непродуктивність навчальної діяльності; нерозуміння (неприйняття) мети навчання; страх перед школою.

У зв'язку з цим психологи виділяють **декілька шляхів формування позитивної мотивації та розвитку пізнавального інтересу в навчанні**: 1. Спеціальна організація навчальної діяльності, що реалізується за допомогою створення навчально-проблемної ситуації. 2. Доступність змісту навчального матеріалу, що пропонується вчителем на уроці. 3. Використання на уроках елементів гри; цікавий виклад матеріалу. 4. Постійне створення та «підкріплення» ситуації успіху в навчанні (наприклад, позитивна реакція на будь-який прояв відповідального ставлення дитини до виконання своїх навчальних обов'язків).

Оскільки мотивація має велике значення у навчанні іноземної мови, вчителів важливо своєчасно зберегти, збудити і підтримати її. Але для цього йому необхідно чітко бачити **можливі джерела мотивації**: 1. Усвідомлення і прийняття учнем соціальної необхідності вивчення іноземної мови. 2. Формування в учнів особистісних потреб вивчення іноземної мови. 3. Вагомим, постійно діючим джерелом мотивації навчання іноземної мови є задоволення від самого процесу навчання, те, що називають радістю пізнання. 4. У формуванні мотивів вивчення іноземної мови і позитивного ставлення учня до предмета велику роль може відіграти сам учитель.

Отже, необхідно озброїти учнів певними прийомами оволодіння іноземною мовою, раціональний зміст яких був би очевидним та імпував їм. Учнів слід у великій мірі ставити перед необхідністю самостійного знайомства з новим мовним матеріалом, показуючи їм оптимальний шлях до цього. У наш час, як правило, вчитель бере на себе знайомство учнів з мовним матеріалом, хоча учні можуть самостійно справитись з цим, адже додаток до підручника містить словник граматичний і лінгвокраїнознавчий довідники, які розраховані на учнів.

Справа вчителя – керувати самостійною діяльністю учнів. Для цього потрібно по-перше намітити конкретну мету, до якої вони повинні прийти, познайомившись з тим чи іншим мовним фактом; по-друге, спеціальними прийомами сприяти концентрації уваги учнів на суттєвих ознаках мовного матеріалу.

Раціональні прийоми роботи над мовою можуть бути зроблені надбанням учнів. Так, учням слід розповісти про способи складання програми висловлювання та її переваги. Складання програми ви-

словлювання, що передбачає перебір смислової інформації в єдності з мовними засобами вираження є активним розумовим процесом, який значно сприяє збагаченню можливостей учнів. Раціональні прийоми навчання повинні використовуватися учнями і при оволодінні іншомовним читанням. В результаті такого підходу учні будуть озброєні методичним інструментарієм для подальшого вдосконалення навичок і вмінь з іноземної мови, що спонукає їх по мірі оволодіння знаннями і способами діяльності, систематично виявляти активне ставлення до набутих знань і до самого процесу пізнання.

Таким чином, на основі викладеного вище нами було виділено такі **методи та прийоми, що сприяють підвищенню пізнавального інтересу учнів із низьким рівнем мотивації до вивчення іноземної мови:**

1. Метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом. Прийоми зацікавлення, здивування: наведення цікавих прикладів, парадоксальних фактів; аналіз уривків із художньої літератури про життя й діяльність видатних науковців і громадських діячів; цікаві аналогії; порівняння наукових і авторських тлумачень окремих мовних явищ; створення ситуації новизни, інформування про сучасні наукові дослідження

2. Навчальні дискусії. Прийом парадоксу

3. Наочні: демонстрація

4. Проблемно-пошукові: створення проблемної ситуації (порівняння навчальних об'єктів, виділення суттєвих ознак, групування, класифікація, узагальнення, визначення суперечностей тощо); «мозкова атака»; дослідницькі, прикладні, творчі, інформаційні проекти

5. Практичні: виконання навчальних завдань (важливо дати учневі алгоритм виконання завдання)

6. Методи, які стимулюють пізнавальні запитання учнів: незакінчені завдання, тексти, які спонукають учнів ставити запитання або шукати правильних шляхів виконання; запитання спрямовані на отримання додаткової інформації

7. Методи, що стимулюють ініціативу учнів: самостійне творче складання завдання; самостійне складання завдань за аналогією на новому змісті; пошук аналогів у повсякденному житті.

8. Методи, що стимулюють ініціативу, яка проявляється під час діяльності: прийом навмисних помилок; прийом спільного з учителем пошуку розв'язання проблеми; прийом «лабіринту»; прийом виконання практичних завдань

9. Методи, що стимулюють колективну ініціативу й спільну діяльність: створення ситуації змагання в різних видах діяльності; створення ситуацій, що вимагають допомоги однокласнику; створення ситуацій, які вимагають критики.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень.

Таким чином, усе вищевикладене дозволяє дійти висновку про те, що чинниками зниження мотивації навчання та пізнавального інтересу виступають: неправильний добір учителем навчального матеріалу, невміння будувати стосунки з учнями; недостатньо диференційований підхід вчителя; низький рівень знань школяра; несформованість прийомів самостійної роботи в учня; негативні приклади товаришів, неадекватна самооцінка учня, переживання, що не пов'язані з навчальною діяльністю, брак особистісної значущості предмета; непродуктивність навчальної діяльності; нерозуміння (неприйняття) мети навчання; страх перед школою.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури нами було виділено такі методи та прийоми, що сприяють підвищенню пізнавального інтересу учнів із низьким рівнем мотивації до вивчення іноземної мови: метод емоційного стимулювання у поєднанні зі словесним методом, навчальні дискусії, наочні, проблемно-пошукові, практичні, методи, які стимулюють пізнавальні запитання учнів, методи, що стимулюють ініціативу школярів, ініціативу, яка проявляється під час діяльності, а також колективну ініціативу й спільну діяльність.

На нашу думку, предметом подальших наукових пошуків може стати розробка системи спеціальних вправ, які можуть стати в нагоді вчителю, учням та батькам школярів задля підвищення рівня пізнавального інтересу та мотивації дітей, особливо з низьким її рівнем щодо вивчення іноземної мови в школі. При цьому обов'язковим є урахування специфіки навчання видів іншомовної мовленнєвої діяльності та особливостей презентації мовного матеріалу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аль Саед Ахмад Джихад. Формування пізнавального інтересу в учнів із низькою мотивацією до вивчення іноземної мови в середній загальноосвітній школі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.09 / Аль Саед Ахмад Джихад; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2004. – 16 с.
2. Баженок З.С. Діагностика особливостей мотивації навчальної діяльності школярів підліткового віку / З.С. Баженок // Методичні рекомендації. – Луцьк, 1999.
3. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать: кн. для учителя / А.С. Белкин. – М.: Просвещение, 1991. – 176 с.
4. Бондар В.І. Дослідження мотивів навчальної діяльності учнів допоміжної школи / В.І. Бондар // Питання дефектології. – Вип.2. – К.: Рад. школа, 1966. – С. 87-95.
5. Гулеватий В.Л. Шляхи підвищення мотивації навчання / В.Л. Гулеватий. – Вінниця, 2006.
6. Зайченко М.В. Пробудимо бажання вчитися / М.В.Зайченко. – Пирятин, 2011. – 12 с.
7. Кириленко В. Порушення мотивації навчання як першопричина негативної поведінки / В.Кириленко // Психолог. – 2005. – №18. – С. 7-8.
8. Максимова О.О. Досягнення успіху шестирічним першокласником / О.О. Максимова; за ред. проф. М. В. Левківського. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 184 с.
9. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя / А.К. Маркова. – М.: Просвещение, 1983. – 96с.
10. Синьов В.М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В.М. Синьов, М.П. Матвеева, О.П. Хохліна. – К.: Знання, 2008. – 359 с.
11. Тулупова Т. Шкільна мотивація як компонент психологічної компетентності / Т. Тулупова // Психолог. – 2006. – № 15. – С. 5-8.

УДК 378

**ГУМАНІЗАЦІЯ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК
ВАЖЛИВІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО
ВИХОВАТЕЛЯ**

Клеба А.І.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглядається значимість гуманізації та гуманітаризації освіти для формування інформаційно-комунікативної культури майбутніх вихователів, обґрунтована необхідність формування гуманістично-орієнтованого вихователя у сучасному світі.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, гуманітарне середовище, гуманітарний аспект, гуманістична спрямованість майбутнього вихователя.

**ГУМАНИЗАЦИЯ И ГУМАНИТАРИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАНИЯ КАК
ВАЖНЫЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-
КОМУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО
ВОСПИТАТЕЛЯ**

Клеба А.И.

В статье рассматривается значимость гуманизации и гуманитаризации образования для формирования информационно-коммуникативной культуры будущих воспитателей, обоснована необходимость формирования гуманистически-ориентированного воспитателя в современном мире.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, гуманитарная среда, гуманитарный аспект, гуманистическая направленность будущего воспитателя.

**HUMANIZATION AND EDUCATION HUMANITRIZARION
AS AN IMPORTANT FACTORS OF INFORMATION AND
COMMUNICATIVE CULTURE OF THE FUTURE TUTORS**

Klieba A.I.

The article deals with the importance of humanization and humanitarization of education for the formation of information and communication culture of future teachers, necessity of forming of humanistic-oriented educator in modern world.

Keywords: humanization, humanitarization, humanitarian environment, humanitarian aspect, humanistic orientation of the future tutors.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми формування інформаційно-комунікативної культури майбутніх вихователів у процесі гуманітаризації освіти зумовлена наявними суперечностями між потребами суспільства у висококваліфікованих фахівцях, здатних до успішного виконання професійної діяльності, та недостатнім рівнем сформованості вмінь забезпечувати гуманізацію виховного простору для дітей дошкільного віку. Спосіб життя сучасної людини пов'язаний з функціонуванням різної техніки, відеоресурсів, комп'ютерними і телекомунікаційними мережами тощо. Абсолютизація технічних засобів та науково обґрунтованих знань приводить до визнання їх в якості вирішального фактору соціального розвитку суспільства. Недооцінка духовної культури приводить до негативних наслідків: посиленню соціально-економічних суперечностей, росту насильства над особистістю, дегуманізації суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам сутності гуманізації та її реалізації в освітньому процесі присвячено науковій праці багатьох педагогів: Ш. Амонашвілі, В. Білоусової, А. Бойко, О. Кононенко, Л. Хомич, Ю. Мальованого та інших. Багато вчених розглядають розбіжності, які склалися в сучасних умовах між традиційною гуманітарною культурою, пов'язаною з людиною та її духовністю, та культурою технократичною [2, 5, 6].

Метою статті є визначення ролі гуманізації та гуманітаризації у формуванні інформаційно-комунікативної культури майбутнього ви-

хователя. Одним із найважливіших елементів культури взагалі, що характеризує матеріальний і духовний розвиток суспільства, є культура, що характеризує досягнутий рівень організації інформаційних процесів, ступінь задоволення потреб людей в інформаційному спілкуванні, в своєчасній, вірогідній та вичерпній інформації, що забезпечує цілісне бачення світу.

Виклад основного матеріалу. Необхідно усвідомити, що наука та техніка важливі не самі по собі, а лише в тій мірі, в якій вони сприяють розвитку творчих здібностей особистості, реалізації її внутрішнього багатства та професійних можливостей.

Під гуманізацією освіти розуміється процес створення умов для самореалізації, самовизначення особи студента в просторі сучасної культури, створення у навчальному закладі «такого духовного простору, такої атмосфери, яка б стимулювала активність внутрішнього життя особистості і спонукала до творчості і саморозвитку ... сприяла морально-психологічній перебудові людини, внутрішній переорієнтації системи духовних цінностей, усвідомленню власної гідності і цінності іншої людини, формувала почуття відповідальності і причетності до минулого, сучасного і майбутнього» [4]. Процеси гуманітаризації освіти передбачають розробку шляхів реалізації тенденцій гуманізації освіти в напрямку застосування нових «гуманних» методик і систем викладання.

Процеси гуманізації і гуманітаризації освіти є нерозривними і взаємодоповнюють один одного, тож повинні розглядатися у взаємозв'язку.

Тенденція гуманітаризації вищої освіти, як найбільш фундаментальної, є важливим засобом розвитку духовності майбутніх фахівців, які здатні вирішувати не тільки вузькопрофільні задачі, але й ті, які вміють правильно оцінювати соціальні наслідки своєї діяльності. Гуманітаризація освіти – це боротьба за збереження власне людського в супермеханізованому житті, свого роду імунітет проти можливо нового типу супертехногенного поділу людей. Гуманізм передусім означає людяність, любов до людей [3].

Особливу значимість гуманітаризація освіти набуває для педагогічних закладів. Значення різносторонньої гуманітарної освіти для май-

бутих вихователів, усвідомлення ними самооцінки особистого життя й життя оточуючих їх людей та природи можна аргументувати наступними положеннями: гуманітарна освіта сприяє емоційному розвитку особистості, а тому робить їх більш відкритими для різноманітної інформації, активізує діяльність їх інтелекту та полегшує освоєння обраної професії. Гуманітарна освіченість являється творчим виховним процесом майбутніх вихователів, який характеризується моральними якостями: громадянськістю, принциповістю, товариської вимогливістю, чесністю і правдивістю.

Гуманітарне знання направлено на формування особистості, розвиток в ній філософських, моральних і культурних основ, виховання самостійності в творчості та образному мисленні. Гуманітарна освіта включає широкий спектр компонентів, які забезпечують прояви особистості у всьому різноманітті зв'язків і взаємодій, як носія та творця культурних цінностей, національних традицій, загальної ідеології.

Основні цінності гуманітарної освіти визначаються наступним чином: відповідальність за загальнозначущі цінності, вільне світоглядне самовизначення, загальнокультурна компетентність, особистісна самоактуалізація в культурі життя [1].

Широке впровадження нових інформаційних технологій в навчальний процес дає можливість значно посилити зв'язок змісту навчання з повсякденним життям. Надати результатам навчання практичної значимості, їх застосовності до розв'язування повсякденних проблем і задоволення потреб, що є одним із аспектів гуманітаризації навчання.

Гуманізація освіти передбачає гуманітаризацію змісту навчання шляхом збільшення частки тих предметів, котрі репрезентують людину. Основи інформаційно-комунікативної культури мають методологічний, світоглядний і загальнокультурний характер, що проявляється у використанні в масовій практиці універсальних процедур пошуку, опрацювання і подання інформації на базі відповідної системи наукових понять, принципів і законів як необхідних факторів системно-цілісного пізнання і відображення об'єктивної реальності і пов'язаного з такою системою фактографічного матеріалу (бази знань, бази даних тощо), а тому повинні формуватися в процесі вивчення комплексу всіх навчальних дисциплін, в першу чергу філософії, логіки, психології, педагогіки,

що найбільш повно пояснюють сутність інформації та її роль в процесі пізнання і творчій діяльності людини, розвитку людини і людського суспільства, а також служать основою інтеграції навчальних дисциплін, гуманітаризації освіти і гуманізації навчального процесу.

Саме в контексті прагнення майбутнього вихователя до виявлення особистих творчих здібностей, до затвердження особистісного начала в суспільному житті формується гуманітарний аспект його інформаційно-комунікативної культури, що врешті решт дозволяє виховати гуманітарно-орієнтованого спеціаліста для формування високomorальних почуттів та готовності олюднювати виховний простір для маленьких вихованців.

У процесі гуманітарної підготовки розвиваються світоглядні, етичні, естетичні, комунікативні якості майбутнього вихователя, збагачується його тезаурус, розширюється кругозір, формується гуманітарний склад мислення. Всі ці якості формуються на основі знань та вмінь, які студенти набувають в процесі вивчення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, тобто складають професійно-важливі якості майбутнього вихователя. Мистецтвом виховання і навчання може володіти лише людина великої культури, яка добре знає психологію і методику роботи з дітьми, що має високий авторитет і володіє педагогічним тактом.

Особливу актуальність набуває проблема розвитку комунікативно-мовної культури майбутніх вихователів, яка є основою особистісної та професійної культури, складовою педагогічної майстерності вихователя. Це інструмент його професійної діяльності, за допомогою якого можна вирішувати різні педагогічні задачі: організовувати ігрову, пізнавальну діяльність дошкільнят, робити заняття цікавими, створювати щиру атмосферу спілкування у групі, встановлювати контакт з дітьми та їх батьками, досягати взаєморозуміння з ними, формувати у дітей почуття емоційної захищеності, вселяти в них віру в себе.

Комунікативна культура відіграє важливу роль для успішної професійної діяльності майбутніх вихователів. Треба активно розвивати своє мовлення: усно й письмово викладати думки, виправляти себе, перебудовувати сказане, шукати найкращі і доцільні варіанти висловлювання.

Маються ще важливі фактори, які впливають на процес формування гуманітарно-орієнтованого спеціаліста. Високий авторитет та високий рівень інформаційно-комунікативної культури викладачів, які викладають дисципліни, їх особистісні якості – важливий фактор формування особистості майбутніх вихователів. Як справедливо зазначив С. Смирнов: «вуз служить не только, может быть, не столько для передачи специальных знаний, сколько для развития и воспроизводства специального культурного слоя, важнейшим элементом которого является и сам специалист» [7]. Тому, сам викладач не тільки передає студенту знання та професійні вміння, а долучає його до визначеної культури.

Органічне поєднання усіх вищезазначених факторів в єдину систему сприяє формування гуманітарного середовища в вузі, яка створює сприятливі умови для розвитку гуманітарного аспекту інформаційно-комунікативної культури майбутніх вихователів.

Під гуманітарним середовищем розуміється сукупність організаційних структур, педагогічних технологій та традицій вузу, які направлені на формування та розвиток стійкого гуманітарного інтересу й морально-етичних, творчих характеристик студентів.

Створення телекомунікаційної інфраструктури, забезпечення навчальних закладів комп'ютерною технікою, впровадження масових програм навчання є невід'ємною складовою реалізації загальнонаціональної програми інформатизації навчального процесу. Використання інформаційних технологій і, насамперед, можливостей мережі Інтернет має бути доступним максимально широким верствам населення України, особливо підростаючому поколінню.

Суспільство знаходиться на порозі інформаційної цивілізації і тому важливо сформулювати визначення та основні специфічні риси інформаційного світогляду. Енциклопедичний словник визначає світогляд як «систему суспільних поглядів на об'єктивний світ та місце людини в ньому, на відношення людей до оточуючої дійсності та самим себе, а також обумовлені цими поглядами їх переконання, ідеали, принципи пізнання дійсності» [8].

При визначенні сутності поняття світогляду важливо враховувати взаємодію інформації та суб'єкта в системі. Що стосується світогляду інформаційного типу, варто мати на увазі таке, при формуванні якого

суб'єкт являється регулятором інформації, який складає дану систему, де момент усвідомлення цінності інформації стає актом прояву його світоглядних позицій. Це поняття виникло з появою нових інформаційних технологій, які створили особливе інформаційне середовище. Сучасна людина все в більшій мірі реалізує свої загальнокультурні, соціальні, а також професійні інтереси, проникає у віртуальний простір (тобто, використовує локальні та глобальні інформаційні мережі).

Важливою складовою всіх сторін духовного світу майбутнього вихователя та гуманітарних підстав повинна стати моральна свідомість. Моральну свідомість і слід розглядати як основний критерій сформованості гуманістичного аспекту інформаційно-комунікативної культури. Оволодіння моральними засадами професії допоможе встановити необхідну рівновагу у стосунках майбутнього вихователя з інформаційно-комунікаційним середовищем. Сучасний високий рівень інформаційного та комунікаційного розвитку суспільства передбачає такий же високий рівень культури.

Таким чином, результативність гуманного виховання перебуває у прямій залежності від умов, в яких студенти змогли б досягнути специфіку виховних ситуацій, типових для практики діяльності ВНЗ, навчилися б знаходити правильні рішення, не допускати педагогічних помилок і прорахунків.

Висновок. Концепції гуманізації та гуманітаризації освіти, які склалися за останні роки, роблять величезні внески у формування гуманістично-орієнтованої інформаційно-комунікативної культури майбутніх вихователів та являються одними з актуальних проблем, що потребують вирішення в сучасних умовах. Дані направлення сприятимуть створенню умов для самореалізації, безперервного розвитку у майбутніх вихователів уміння та потреби здійснювати свою професійну діяльність в інтересах дитини. Сьогодні надзвичайно важливо, щоб майбутні вихователі поповнювали, осучаснювали, оновлювали, конкретизували свої знання, пов'язані з олюдненням виховного простору дитини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: В 2-х томах / Под ред. А.А. Бодалёва и др. – М.: Педагогика, 1980. – 287 с.
2. Антонова С.Г. Информационная культура личности: Вопросы формирования // Высшее образование в России. – 1994, – № 1, С. 82-89.
3. Бахтін М. Гуманізм як принцип виховання сучасної молоді / М. Бахтін // Вища освіта України. – 2007. – № 1. – С. 117-120.
4. Вербицкая Л. Гуманитарное образование в современной России // Высшее образование в России. – 1996, – № 1. – С. 79-85.
5. Зиновьева Н.Б. Информационная культура личности. – Краснодар, 1996. – 136 с.
6. Зубов Ю.С., Петров В.М. Интеграция духовного мира личности и общества как задача информационного мировоззрения // Проблемы информационной культуры: Сб. статей. – М. 1996. – Выпуск 3. – С. 13–24.
7. Смирнов Г.Л. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности. – М.: Аспект-пресс, 1995. – 481 с.
8. Советский энциклопедический словарь / Гл.ред. А.М. Прохоров. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 1630 с.

УДК 378:81'374

**ЛЕКСИКОГРАФІЧНА КУЛЬТУРА ЯК СКЛАДНИК
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Крехно Т.І., Белкіна Л.В.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
кафедра іноземної філології*

У статті розглянуто місце та значення лексикографічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів як важливого складника загальної професійно-педагогічної компетентності.

Ключові слова: лексикографічна культура, лексикографічна компетентність, процес навчання, вища школа, професійна освіта, професійна компетентність.

**ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ БУДУЩЕГО
УЧИТЕЛЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ**

Крехно Т.И., Белкина Л.В.

В статье рассмотрены место и значение лексикографической компетентности будущего учителя начальных классов как важной составляющей общей профессионально-педагогической компетенции.

Ключевые слова: лексикографическая культура, лексикографическая компетентность, процесс обучения, высшая школа, профессиональное образование, профессиональная компетенция.

LEXICOGRAPHICAL CULTURE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHER

T.I. Krehno, L.V. Belkina

The place and lexicographical competence of future primary school teacher as an important component of overall professional and pedagogical competence is considered in the article.

Key words: lexicographic culture, lexicographic competence, learning, higher education, vocational training, professional competence.

Raising of the problem. The priority of the National Strategy for the Development of Education is upgrading of its structure, content and organization on the basis of competence approach. Competence approach directs the educational process on the formation of fully trained specialist, highly cultured humanistic personality who is able to think critically, make decisions, analyze his professional activity, identify ways of its improvement, evaluate social processes and find his own place and role in them. The conceptual basis of modern higher education is to develop personal qualities that would allow the graduate to solve professional and social problems in the new environment of dynamic development of society. So, research on training and education of specialists in different areas of training based on competency approach is now an actual scientific problem.

Analysis of the last researches and publications in which the decision of this problem is founded. Great value for the theory and practice of formation of language, speech and technical competencies are the results of general and applied scientific research, domestic linguists and scientists engaged in didactics W. Bader, A. Belyaev, M. Vashulenko, E. Goloborodko, A. Goroshkina, T. Donchenko, A. Zagnitko, S. Karaman, T. Ladyzhenskaya, L. Macko, V. Melnychayka, G. Onkovych, L. Palamar, M. Pentylyuk, K. Plysko, M. Plusch, I. Homyak and others. In the branch of vocational and educational training of primary school teachers in the field of domestic scientific search recent decades there were the issues of formation of professional, ethical, information, methodological and mathematical, language, speech, methodological and technological

competences (N. Gluzman, L. Koval, A. Kolomiets, O. Nikulochkina, L. Petukhov, S. Ratovska, U. Telpuhovska, H. Tkachuk, V. Usaty, A. Homa, L. Khoruzha etc.). Lexicographic culture as a component of professional competence of teachers was not still the subject of scientific psychological and educational research. However lexicographical competence of a primary school teacher is able to provide a solid foundation for the formation of systems of other competencies to promote the development of high-quality individual graduate who is ready for his occupation. Lexicographic competence provides encyclopedic knowledge, linguistic and various types of electronic reference books and skills to work with them, requirement to use the dictionary for the purpose of self-promoting, formation of a large part of competencies and competencies identified in the higher education sector, the accumulation of basic knowledge of all the sciences, forming of ideas about cause-effect relationships of scientific categories and concepts, skills to acquire information, organize it, and critically reflect upon, ability to learn, to think systemically, the formation of research skills, computer skills, ability to quality of written and oral communication in their mother tongue.

Formulation of the aims of the article. The purpose of the article is to find a place of the lexicographic component in the overall system of formation of primary school teachers' professional competence.

Exposition of the basic material of research. In public documents, which regulate the training of the specialists in high school, the notion of competence includes theoretical knowledge of a particular academic branch, the ability to apply this knowledge in specific situations quickly and practically, as well as spiritual values generated as an integral part of perception and way of life with others in a social context (responsible national worldview and way of living together in society).

Professional competence in a particular subject area is provided by the following components: social and personal competence, general scientific, instrumental professional (general professional and specialized professional). The means of formation of this system is a set of competencies. Formed complex level of competencies ensures the individual's overall competence. Competence in the standards of higher education is understood as a body of knowledge and experience in a specific type of activity that will ensure

the implementation of function, and ensures individual's competence in a particular subject area.

General competence of primary school teacher is provided by the appropriate level of knowledge and skills in the following types of production activity:

- 1) protection of children's life and health;
- 2) education;
- 3) training;
- 4) didactic and methodical;
- 5) social and educational;
- 6) value-orientation;
- 7) professional and personal self-improvement.

Lexicographical activity of students in the study of language and professionally designed courses is appealed to streamline and optimize the formation of all these components.

Formation of lexicographical competence is closely linked with the element of professional training of primary school teachers as information competence. Theoretical knowledge of computer technology and programming skills is a background for mastering electronic lexicography, the use of electronic dictionaries in the process of self-education, introduction of information and communication resources in professional activities. Modern computer lexicography has significant benefits. Ukrainian electronic dictionaries are an original work as: electronic system of the Ukrainian language «Dictionaries of Ukraine», Dictionary of symbolic models in morphemic structure of a word, Dictionary of affix morphemes in the Ukrainian language, computer units of text «Ukrainian national housing», «Housing Ukrainian language» and others and printing scanned reference source (eleven volumes Academic Dictionary of the Ukrainian language, spelling, phraseological dictionaries, dictionaries of synonyms, antonyms, translated, foreign words, word usage, Anglicisms etc.). Formed skill to expand constantly lexical and grammatical minimum, using informative databases and navigation systems, the ability to use the electronic dictionary in order to optimize professional communication in the process of producing their own text and understanding other people's speech are the qualification requirements for elementary school teacher, described in the characteristic

of educational qualification Bachelor and MA degrees in primary education and provided content appropriate educational and professional programs.

The ability to use a computer as a tool for learning activities of students, to design and use electronic didactic material, to shape students' computer literacy elements in order to familiarize them with modern ways of obtaining information is declared in educational qualification characteristic BA and MA degrees in primary education . Therefore, it is necessary to include system of the linguistic, information and methodological information on the formation of the younger pupils' motivation, needs and skills to use the online help resources to address the educational and communicative tasks into the curriculum of the future teacher. In the context of this necessity it is important to train future professionals to develop computer training lexicographical programs and electronic dictionaries, adapted to the users of primary school age.

As mentioned above, the structure of lexicographic competence of elementary school teacher provides methodological component. Dictionaries are powerful teaching and didactic potential as it is an effective means of solving educational, developmental, social, educational, value-orientation tasks of primary level education. Methodological knowledge of the future specialist provides primarily lexicographical organization of schoolchildren in context of text creative skills. As stated in the educational qualification characteristic of a graduate by specialty with a degree in primary education, teachers should «based on knowledge of the text and structure to prepare for writing different types stories, descriptions reasons to be able to shape students' skills and stylistic skills, to implement them in the practice of speech through interviews, observation, synonymous replacement grammatical means, using dictionaries» [1]. System of methodical preparation should focus on students' willingness to form knowledge about the types and functions of dictionaries, their role in the process of designing and editing; improving the abilities of students chosen didactic material from dictionaries to ensure language development students develop vocabulary and stylistic, vocabulary and grammatical exercises. Drawing on techniques of search lexicographical material analysis of entries, the study of linguistic facts dictionary, comparative analysis of different sources of reference, the student should be able to solve specific tasks prescribed by curriculum requirements,

including enriching vocabulary and activate students vocabulary, form the ability to use synonymous, antonymic couples painted expressive vocabulary, phraseology units, metaphorical expressions follow the rules of language, learning techniques disclosure lexical meaning, prevent errors in spoken and written language, improve ability to distribute the sentence and choose the exact style appropriate language tools and more. Formation lexicographic competence in primary school children in general curriculum contributes to the development of quick information search skills, rational planning learning activities, cognitive activity and independence. The application of linguistic and encyclopedic dictionaries is an important method of teaching and in other academic subjects: reading, mathematics, science, health basics, arts, music. Students must be able to model students' lexicographic activities in the context of teaching these courses.

Formation of the future teachers' readiness for professional and personal self-improvement, self-actualization motives of professional activities, professional self-training is provided in educational qualification characteristic of a graduate by specialty with a degree in primary education. This ability guarantees the effectiveness of educational activities throughout their lives. Lexicographic competence contributes to the intensification of psycho-pedagogical and methodological self-education, -stimulates the individual' general intellectual development, because the reference books is a reliable navigation in various branches of human knowledge, systematic source of scientific information , using dictionaries can navigate further elaboration of professionally important issues.

Ability to professional self-perfection has generalized nature as it has to be inherent to various specialists. The specific requirement to the specialist of specialty primary education is the diversity of knowledge, diversified theoretical and practical knowledge, general and instrumental competence within the disciplines, mathematics, natural sciences, humanitarian cycles. By providing intellectual, spiritual and physical development of children, the teacher should have basic knowledge of anatomy, physiology, biology, psychology, geography, physics, astronomy, culture, history, religion, arts, music, ballet, theater arts etc. Primary School Teacher should be aware of the need to add continuously and update his general knowledge and professional structures due to innovations in science, education, social life. In addition,

the future specialist is to determine ways and means of correcting the volume and quality of knowledge according to production needs. If lexicographical competence is formed in the period of training in high school, the teacher will be equipped with a universal instrument of effective, efficient and rapid acquisition of knowledge.

Quality of training specialist at the modern stage includes not only scientific knowledge in a particular academic branch, but also the presence of a number of existing personal qualities such as spirituality, morality, humanity, tolerance, national and civic consciousness, understanding the need to subordinate their own professional activities in the public interest. The formation of personality is in the context of understanding the world and the formation of individual patterns of life. Obtaining knowledge about the world is through sensorimotor perception, empiricism, thinking, intuition, transcendence. Diverse information received by man's mental mechanisms is projected on unique individual experience, is combined with the world, is recoded using linguistic signs. As a result of this process a reality in the individual's mind appears as conceptualized and organized structure. An important additional channel of human knowledge is the system of dictionaries, dictionaries are in fact a panacea interpretation of reality, aphoristic expression, the universe in alphabetical order. Cultural, social, historical information is accumulated in lexicographical collections of linguistic units at different levels, dictionaries reflect the originality of the national outlook, generally recognized principles of coexistence in society, transfer nationally significant information from generation to generation. Specificity of lexicographical material as a means of cognition is that the represented structures of knowledge - theoretical, empirical, naive is the result of scientific interpretation and synthesis. Certain models of knowledge generated by the students of the natural cognitive activity can be compared, analyzed, understood and critically adjusted during lexicographical work. Correlation of the internal cognitive experience and knowledge structures represented in dictionaries optimizes mental functions of consciousness, stimulates systematic thinking. Therefore, formed lexicographical competence predetermines further individual's cognitive activity, determines socio-cultural model of its behavior, and defines the appropriate level of socio-cultural competence.

Forming of primary school children's understanding of the Ukrainian language as the product of the Ukrainian people's work, the relationship of the language to thinking, culture of the nation is provided by State standard of primary education. The solution of these tasks is made within the sociocultural linguistic content line component of the educational branch. Therefore, knowledge of ethnic dictionaries is important for the formation of professional competence of Primary School Teacher. Lexicographic work with linguistic reference books is an effective means of mastering signs culture of the native language and culture of their adequate interpretation of both students and primary school pupils. In accordance with the principle of conditionality of main direction in the study of the native language of its communicative function lexicographical work of sociocultural orientation should not be an end in itself, instead it should serve as an additional means of developing abilities to solve communication tasks.

Conclusion and prospects of the further survey. So the formation of lexicographical competence is organically integrated into the process of formation of future primary school teacher's professional competence. Persistent motivation in learning achievements of Ukrainian dictionary heritage, ability to lexicographical work are basis and at the same time a means of formation of professional skills, abilities, and appropriate amount of knowledge. As it mentioned above development, scientific studies, defining of educational conditions and experimental verification of integrated methodical system of formation of students' lexicographical competence of higher educational establishments seems perspective task of professional linguistics.

ЛІТЕРАТУРА

1. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальністю 6.010100 Початкове навчання напряму підготовки 0101 педагогічна освіта. Кваліфікація 3310 вчитель початкової школи: галузевий стандарт вищої освіти / Розробн. Бондар В.І., Шапошнікова І.М., Каніщенко А.П., Страшко С.В. [та ін.]; за ред. Бондаря В.І. – К.: МОН України, 2006. – 57 с.

УДК 378:005.6

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ВНЗ

Кузнецова О.В.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті досліджуються й аналізуються перспективні шляхи підвищення рівня якості підготовки фахівців на сучасному етапі розвитку освіти. Теоретично обґрунтовано основні пріоритети якісної підготовки в педагогічному виші.

Ключові слова: Болонський процес, освіта, якість вищої освіти, педагогічний ВНЗ, кваліфікований фахівець, навчально-виховний процес.

ПУТИ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УРОВНЯ КАЧЕСТВА ПОДГОТОВКИ СПЕЦИАЛИСТОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ВУЗАХ

Кузнецова О.В.

В статье рассматриваются и анализируются перспективные способы повышения уровня качества подготовки специалистов на современном этапе развития образования. Теоретически обоснованы основные приоритеты качества обучения в педагогических вузах.

Ключевые слова: Болонский процесс, образование, качество высшего образования, педагогический вуз, квалифицированный специалист, учебно-воспитательный процесс.

THE WAYS OF INCREASING THE LEVEL OF SPECIALISTS' TRAINING QUALITY AT THE PEDAGOGICAL UNIVERSITY

Kuznetsova O.V.

The article examines and analyzes the ways of improving the quality of training at the present stage of the education development. Theoretically proved the main priorities of quality training in the pedagogical University. The problem of improving the level of quality training is considered as one of the central problems in contemporary educational politics and science. The solution to these problems is conditioned by updating of the system of training, modernization of higher pedagogical educational institutions that would be suitable to modern European standards and they could provide the intellectual and moral development of the individuality student's.

Keywords: Bologna process, education, the quality of higher education, pedagogical University, a qualified person, the educational process.

Постановка проблеми. Успішність у підготовці фахівців до професійної діяльності стає особливо значущою й актуальною. Прилученням до Болонського простору ставиться перед українським суспільством важливе завдання по підвищенню ефективності та якості підготовки фахівців вимагається конкурентоспроможності педагогічних ВНЗ та випускників на європейському та світовому ринку праці.

Проблема підвищення рівня якості підготовки фахівців – одна з центральних у сучасній освітній політиці й науці, оскільки вона пов'язана з вирішенням комплексу завдань, спрямованих на розвиток особистості з високими моральними прагненнями й мотивами, її підготовки до життя в мінливому та суперечливому світі [3; 5; 8; 13 та ін.]. Вирішенням цих завдань зумовлюється оновлення системи підготовки фахівців, модернізація вищих педагогічних навчальних закладів, які б відповідали сучасному європейському рівню й у них могли б забезпечити інтелектуальний і духовно-моральний розвиток особистості студента.

На підставі **аналізу останніх досліджень і публікацій** можливо свідчити про те, що у вітчизняній та світовій педагогіці проблемою під-

вищення рівня якості освіти у вищій школі займалось чимало науковців. Вона віднайшла віддзеркалення в працях таких видатних учених, як-от: А. Алексюка, Я. Болюбаша, В. Вернадського, Ю. Гапона, А. Грехова, В. Журавського, М. Згуровського, Г. Єльнікової, Л. Колодкіна, К. Кондратьєва, В. Коптюга, В. Кременя, В. Лозової, А. Макаренко, Д. Медоуза, С. Ніколаєнка, А. Прокопенка, В. Паламарчука, А. Суббетто, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Цехмістерової, В. Шинкарука та ін.

Науковцями вивчалися пошуки оптимальних форм, методів і засобів навчання у вищій школі, змістовне наповнення дисциплін, побудова процесу професійної підготовки, створення умов для максимально повного опанування особистістю матеріальної культури й духовних цінностей, розкриття потенціалу студентів, спрямування їхньої самореалізації. У зв'язку з цим відзначимо здобутки С. Архангельського, Б. Бім-Бада, Б. Гершунського, І. Зимньої, Н. Кузьминої, А. Петровського, М. Поташніка, Г. Савельєвої, Н. Селезньової, М. Скаткіна, А. Суббето, В. Шарикова та інших. Проте питання щодо визначення шляхів підвищення рівня якості підготовки фахівців й вироблення системного підходу до розв'язання цієї проблеми й досі дискусійне.

Метою статті є з'ясування нагальних проблем у розвитку системи вищої педагогічної освіти й пошуку шляхів покращення якісної підготовки фахівців у контексті Болонського процесу.

Прилученням до Болонського процесу зумовлюється радикальна модернізація змісту педагогічної освіти. Суттєвий поступ слід здійснити в напрямі демократизації освітньої політики, зокрема децентралізації системи освіти, актуалізації самостійності вищих навчальних закладів. Нововведення мають торкнутись й організації ранньої профорієнтації випускників загальноосвітніх шкіл [2].

Це надасть можливість забезпечити високу конкурентоспроможність майбутнього випускника. Його освіта має бути фундаментальною, якісною, здійснюватися в органічному взаємозв'язку з наукою й педагогічною практикою. Випускник педагогічного вишу повинен досконало володіти не тільки теорією й методикою викладання навчальних дисциплін, а також – інформаційними технологіями, кількома іноземними мовами, додатковою професією.

Саме цим ставиться перед сучасною українською освітою непросте подвійне завдання: зберегти всі позитивні здобутки й досвід української освіти та збагатити їх інноваційними досягненнями європейських освітніх середовищ, гармонійно узгодити їх із українськими.

Системним дослідженням шляхів підвищення рівня якості освіти, із погляду Я. Яхніна, передбачається вивчення комплексу проблем, що охоплюють:

- а) з'ясування суті базових понять якості освіти (її означення, структурні компоненти, властивості, критерії й норми тощо);
- б) визначення процедур і показників оцінювання якості освіти (як освітнього процесу, його результату та функціональної системи);
- в) проведення моніторингу та прийняття управлінських рішень із метою забезпечення вироблених норм якості освіти на всіх її рівнях [13, с. 16].

Потрібно враховувати, що якість професійної підготовки фахівців залежить не лише від процесу засвоєння знань, вироблення навичок і вмінь, а особливо важливим є процес становлення студента як суб'єкта різноманітних видів і форм розумової діяльності людини та особистості громадянина. Тож разом із питаннями змісту освіти й організації процесу засвоєння знань та управлінні ним постає питання розвитку здібностей студентів, їхньої здатності до продуктивної діяльності впродовж життя.

Отже, у студента має бути високий рівень мотивації до здобуття й засвоєння нових знань, вироблення умінь і навичок для подальшої реалізації у своїй професійній діяльності. Протягом навчання студент оволодіває певною сумою знань, завдяки чому виникає можливість виконувати певний вид робіт. Однак для високого рівня конкурентноспроможності студент повинен бути адекватним своїй майбутній спеціальності, тобто, окрім якісних знань, мають бути сформовані певні моральні цінності, відбутися самопізнання самого себе як спеціаліста, який знає, як побудувати свою кар'єру. Отже, випускник вишу повинен бути привабливим для роботодавця, тобто відповідати його вимогам на ринку праці [1 с. 91 – 92].

Відповідно посилюються вимоги до якості освітніх послуг, системи підготовки висококваліфікованих працівників. У системі вищої освіти

якість підготовки фахівців оцінюється насамперед якістю навчально-виховного процесу. Важливо сформувати у студента стійкі мотиви навчальної діяльності, організувати навчальний процес так, щоб було цікаво вчитися. Необхідно переглянути методологію й методику навчання, змістивши акцент на самостійну роботу студентів. Також необхідно надати більшого значення контролю якості навчання й навчальної діяльності студентів як найбільш ефективну методу підтримки рівня активності навчання. Контролем забезпечуватиметься вдосконалення системи управління й підготовки фахівців. Це також дає можливість для самооцінки роботи викладачів. Контроль якості освіти також передбачено Болонським процесом [7].

Оцінювання якості підготовленості фахівців має ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях, навичках, що сформувались у випускників. Наступним фактором, завдяки якому забезпечується підготовка конкурентоспроможного фахівця є конкурентоспроможність викладача. Це має бути фахівець, який відповідає вимогам сучасної освітньої практики. Постає завдання постійного розвитку професорсько-викладацького складу вищого навчального закладу. Таким розвитком передбачається не лише підвищення кваліфікації викладачів. Це має бути комплексний, безперервний процес. Мається на увазі не лише об'єднання різних форм і видів підвищення кваліфікації з різних напрямів роботи викладача. Має бути забезпечено безперервність підвищення кваліфікації як основний фактор збереження необхідного рівня знань, умінь і навичок професорсько-викладацького складу [11]. Фундаментальною формою підвищення кваліфікації є саморозвиток особистості викладача як безперервний процес підвищення рівня власної конкурентноспроможності. Для цього потрібна мотивація – усвідомлення викладачем необхідності та важливості постійного розвитку своєї особистості незалежно від посади та трудового стажу.

Проблема підвищення якості підготовки фахівців у вищих навчальних закладах відображена у Програмі дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти та науки України. Цю програму розроблено Міністерством освіти та науки України [4]. Можна визначити низку чинників, завдяки яким стимулюється робота

у сфері якості вищої освіти. Головна з них – перегляд самого поняття «якість» стосовно вищої освіти й навчального закладу. Якість вищої освіти традиційно пов'язується зі змістом і формою навчального процесу. Зміст навчального процесу, зазвичай, базується на кваліфікації й досвіді викладачів, проте швидкоплинністю змін, що відбуваються у світі, зумовлюється перегляд усталених поглядів. Реформування освіти спонукається і демографічною ситуацією. Через декілька років Україна пройде через «демографічну яму», у якій припинить своє функціонування майже половина вишів. Їм просто не вистачить охочих навчатися. Тобто для виживання потрібно шукати нові конкурентні переваги. У зв'язку з особливою економічною ситуацією, що склалась в Україні можна виокремити низку загальних факторів, через які суттєво знизився рівень надання послуг вищої освіти. Це такі: скасування державного розподілу випускників вишів; дефіцит фахівців, здатних працювати за умов ринкової економіки, і натомість надлишок традиційних фахівців; нестабільний попит на фахівців – випускників ВНЗ; зниження інтересу до оволодіння технічними знаннями та здобуття інженерної професії; скорочення фінансування з державного бюджету загальноосвітньої й наукової діяльності [10].

Система неперервної професійної освіти, із погляду С.О. Сисоєвої, має стати гарантом і засобом розвитку особистості, відтворення інтелектуального та духовного потенціалу нації, визначальним фактором науково-технічного та соціально-економічного прогресу в Україні [9; 249]. Програмою модернізації у вищій школі в основному передбачаються організаційно-економічні заходи: зміна організаційно-правової форми ВНЗ як суб'єктів, що господарюють, конкурсний розподіл держзамовлення на підготовку спеціалістів і відповідно ресурсів, багатоканальне фінансування за участі регіонів і споживачів освітніх послуг, адресну соціальну підтримку студентів субсидіями, а для обдарованої молоді ще й іменними стипендіями. Оскільки ці заходи вже у стадії апробації, аналіз результатів експериментів, об'єктивне оцінювання й урахування результатів їх поширення, безумовно, мають ураховуватися при виробленні стратегії перетворень як у системі в цілому, так і в конкретних ВНЗ.

У широкому плані система розвитку вищої освіти має формуватися не тільки виходячи з уявлення про неї як про виробника освітніх та інших послуг, – вищу школу необхідно розглядати як творче середовище, соціокультурна функція якої полягає у відтворенні знань і цінностей, створенні концепцій, теорій, технологій, інформації. У науково-дослідницькому процесі реалізуються не стільки відносини «виробник – споживач послуги», скільки відносини професійного співробітництва, результатом якого є новий рівень професійної компетентності його співучасників, а також множина суспільно важливих інтелектуальних продуктів [12]. Шляхи вдосконалення якості підготовки фахівців повинні включати наступні питання в їх взаємозв'язку: зміст освіти (гуманізація, фундаменталізація, міжпредметність, інтегративність, креативність); удосконалення педагогічних, у тому числі інформаційних технологій; розвиток наукової та інноваційної діяльності; гармонізація відносин ВНЗ із суспільством і державою; структурні зміни й інституційні перетворення; ефективний менеджмент; активна міжнародна співпраця.

У вищих навчальних закладах застосовується різні кроки з метою підвищення рівня якості освіти: структурні перебудови закладів, зміни у фінансово-економічному, матеріально-технічному, інформаційному, кадровому, правовому забезпеченні. Звертають увагу на зміст освіти, методик викладання, технологій навчання, організації аудиторної та позааудиторної діяльності студентів тощо. Зазначене пов'язане з необхідністю досягти в процесі професійної підготовки особистості певних результатів, сукупних характеристик, які будуть показниками професійної компетентності фахівця, його соціальної спрямованості, ціннісної орієнтації, можливості задовольнити власні духовні й матеріальні потреби й потреби суспільства.

Висновки. Зауважимо, що серед зазначених шляхів підвищення рівня якості підготовки фахівців провідне місце, із нашого погляду, посідає якість навчально-виховного процесу, яким забезпечується: запровадження певних форм, методів і засобів навчання, упровадження інноваційних педагогічних технологій; змістовне наповнення навчальних програм і планів. Саме в навчально-виховному процесі відбувається діяльність професорсько-викладацького складу та студентів, виникає

можливість оцінити досягнення цієї діяльності, реалізувати педагогічні й організаційні умови підвищення рівня ефективності процесу навчання й виховання особистості майбутніх фахівців. Системою організації навчального процесу необхідно забезпечити викладачам, студентам і майбутнім фахівцям можливість самовизначитись і самореалізуватись у складних соціально-економічних умовах навчання, життя та праці.

Перспективами подальших пошуків у цьому напрямі вважаємо дослідження шляхів підвищення рівня якості професійної підготовки, які необхідно зосередити на висвітленні якості навчально-виховного процесу як її вагомого компонента.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев В.И. Проблемы, базовые понятия и приоритетные стратегии педагогического мониторинга качества образования. // Персонал. – 1999. – № 5 (53), приложение № 4. – с.72-76.
2. Андрущенко В. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://library.uipa.kharkov.ua/library/Documents/BolonProz/3/3_11.htm
Ашумов В. Р. Якість освіти у ВНЗ / В. Р. Ашумов – К.: Наукова думка, 2010. – 122 с.
3. Болонська Конвенція, спільна заява європейських міністрів освіти 18 – 19 червня 1996 року, м. Болонья// Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003 – 2004 рр.). За редакцією В.Г.Кременя. – Київ – Тернопіль, 2004. – с.20 – 33.
4. Буряк Т.П. Якість освіти у вищій школі / Т.П. Буряк – К.: Наукова думка, 2009. – 200 с.
5. Вища освіта і Болонський процес: підручник / Г.Ф. Пономарьова, А.А. Харківська, О.О. Бабакіна, Т.В. Отрошко, І.І. Соловійова. – Харків: ХГПА. 2011. – 304 с.
6. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. – К.: Т-во «Знання», КОО, –2001. – 254 с.
7. Дяків А.А. Якість освіти у ВНЗ / А.А. Дяків – К.: Наукова думка, 2011. – 231 с.
8. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія (За ред. І.А. Зязюна). – Київ: „Віпол”, 2000. – 636 с.

9. Петриченко Л.О. Теоретико-методологічні засади управління якістю освіти у вищому педагогічному навчальному закладі: монографія / Л. Петриченко // – Харків: КЗ «ХГПА ХОР, 2012. – 533с.
10. Радкевич О.Д., Алькема В.Г. Формування кадрового потенціалу вищого навчального закладу – основний чинник підвищення якості вищої освіти. //Персонал. – 1999. – №5(53), приложение № 4. – С.84-86.
11. Якименко Ю. Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти і Болонський процес / Ю. Якименко // Вища школа. – 2004. – № 5–6. – С. 80–85.
12. Яхнін Я. К. Сучасні підходи до якості освіти / Я.К. Яхнін – К.: Наук. думка, 2010. – 143 с.

УДК 378.016:811.111

**ЗНАЧЕННЯ ПОЗИТИВНИХ ОСОБИСТІСНИХ МОТИВІВ
У ПОДОЛАННІ ПРОБЛЕМ У ЗАСВОЄННІ НОВОГО
МАТЕРІАЛУ НА ЗАНЯТТЯХ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Лешньова Н.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглядаються форми та методи навчання англійської мови, які сприяють створенню позитивних мотивів у вивченні іноземної мови. Даються практичні рекомендації з їх використання у навчальному процесі.

Ключові слова: мотивація, рольова гра, проблемне навчання, самоефективність.

**ЗНАЧЕНИЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНЫХ ЛИЧНОСТНЫХ МОТИВОВ
В ПРЕОДОЛЕНИИ ПРОБЛЕМ В УСВОЕНИИ НОВОГО
МАТЕРИАЛА НА ЗАНЯТИЯХ ПО АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ**

Лешнёва Н.А.

В статье рассматриваются формы и методы обучения английскому языку, которые способствуют созданию положительных мотивов в изучении иностранного языка. Даются практические рекомендации по их применению в учебном процессе.

Ключевые слова: мотивация, ролевая игра, проблемное обучение, самоеффективность.

**IMPORTANCE OF POSITIVE PERSONAL MOTIVES
IN OVERCOMING PROBLEMS IN ACQUIRING NEW
LINGUISTIC MATERIAL IN ENGLISH CLASSES**

Lieshnova N. O.

The forms and methods of teaching English facilitating the creation of positive motives in learning a foreign language have been considered. Practical recommendations on their usage in the teaching process are given.

Key words: motivation, role play, problem-solving method, self-efficacy.

Об'єктом дослідження даної статті є форми та методи навчання англійської мови, які сприяють створенню у студентів позитивних мотивів у вивченні іноземної мови.

Актуальність цього дослідження зумовлена тим, що нині кожен студент ВНЗ стикається з необхідністю працювати з різного роду інформацією на різних мовах. Необхідність будувати міжособистісні стосунки, спілкуватися у багатомовному і полікультурному просторі робить знання іноземної мови необхідним.

Предметом дослідження є особливості використання ефективних засобів презентації нового лексичного та граматичного матеріалу та їх опрацювання у ролевих іграх, проблемних ситуаціях, комунікативних та інших вправах.

Метою статті є розгляд вищевказаних форм та методів та розробка рекомендацій з їх використання у навчальному процесі на заняттях з англійської мови.

Знання іноземної мови розширює можливість усного і письмового спілкування, забезпечує доступ до наукової і художньої літератури на цій мові. Майбутні випускники ВНЗ мають бути готові вести бесіди з іноземними партнерами, вступати в професійні контакти, обмінюватися інформацією про результати своєї праці, користуючись своїми знаннями [4]. Якщо раніше завданням педагога було надання студентові міцних знань з метою підготувати ідеального виконавця, то сучасні методи націлені на виховання більшої самостійності і творчості. Часто мовна компетентність майбутнього фахівця впливає на його кар'єрне зростання. Викладач, який працює в групах студентів немовного ВНЗ повинен перетворювати вивчення іноземної мови в реальну особистісну цінність студента, стимулювати його пізнавальну активність, задати позитивну спрямованість у отриманні знань.

Передусім, необхідно встановити причини позитивного, активного або, навпаки, пасивного і негативного відношення студентів до предмета, що вивчається. Мовчання студента на занятті часто пояснюється тим, що він не знає предмету розмови, не має особистого ставлення до конкретної проблеми, не знайомий з можливими засобами ведення спілкування, хоча і вивчав лексику і граматику. Слід також з'ясувати, яка мотивація у цього студента, визначити його потреби, інтереси, цілі. І.О. Зимня відмічає величезний вплив потреби в досягненні, прагнення людини до поліпшення результатів своєї діяльності. Задоволеність людини від навчання багато в чому залежить від задоволення цієї потреби. «Пізнавальна потреба у поєднанні з високою потребою в досягненні найбільш впливає на академічні успіхи» [5:31].

Виявлення індивідуально-психологічних особливостей і здібностей кожного студента є невід'ємним чинником розвитку пізнавальної активності. А позитивно-активне ставлення до вивчення іноземної мови є запорукою успішної роботи. У формуванні особистості складним періодом вважається підлітковий та юнацький вік. Система освіти має бути спрямована на усвідомлення особистістю своєї «Я»-концепції. Тоді молода людина або погоджується з рівнем свого розвитку, або

змінюється під керівництвом досвідчених педагогів, що володіють методиками діагностики і технологіями формування позитивних «Я»-структур особистості [6:13].

На наш погляд, особистість самого викладача грає величезну роль. Викладач повинен створити умови для продуктивних міжособистісних контактів, для стимулювання самостійної і колективної праці у групі. Творчий підхід дозволяє визначити вже наявний рівень розвитку здібностей студентів і цілеспрямовано формувати навички мовно-розумової діяльності. Педагогічна майстерність викладача потрібна для розвитку в студентах допитливості, розуміння, довіри, уміння переконувати [2:19]. Працюючи із студентами не можна ігнорувати емоційний фактор. Щоб притягнути, наприклад, увагу студентів, можливо почати заняття з якогось кумедного випадку або анекдоту, обговорити його зі студентами. Це зніме напруження, задасть потрібний робочий ритм. У викладача повинен накопичуватися «банк фактів», свого роду колекція дивовижних випадків, які можуть бути перетворені в такі завдання, що підвищують тонус спілкування, стимулюють мовотворчість [10:213]. Вчитися керувати своїми емоціями і розпізнавати чужі допомагає вправа «Так» і «Ні» не говорити, де студенти мають завдання спілкуватися не виказуючи своїх почуттів, з обличчям «гравця в покер». Треба розуміти і темперамент студента, однаково заохочувати відповіді і «сильних», і «слабких». Зайва критичність і схильність до оцінювання можуть привести до утворення психологічного бар'єру. «Довіра і відношення до викладача як до партнера створює у студентів почуття безпеки і стимулює появу пізнавальних і творчих здібностей» [2:21].

Студент повинен особисто брати участь в процесі навчання. Професійна компетентність формується під час колективної діяльності. Самоаналіз, інтерес до особистості іншої людини, бажання співпрацювати, критичне мислення розвиваються на занятті з групою. Доцільно давати завдання, які мають кілька правильних рішень; формулювати проблему, для розв'язання якої будуть важливими різні думки; працювати в парях; працювати з малими групами від 3 до 5 студентів [7:31]. Таким чином, студенти вчать позитивно підходити до будь-яких завдань, висловлювати та відстоювати свою точку зору, отримують мож-

ливість бути почутими та усвідомлення, що їх думки важливі також і для інших людей. В якості засобів використання педагогічного методу ми застосовуємо дискусійні, проблемні методи, рольові ігри. У грі здатності людини проявляються повною мірою. Гра передбачає ухвалення рішень – як вчинити, що сказати, як виграти. Гра здатна перерости в навчання, у творчість, у модель людських відносин. В ході гри формуються вимовні, лексичні та граматичні навички [3:55]. При цьому мовний матеріал відповідає інтересам студентів.

Відомо, що люди з високою оцінкою власних здібностей вірогідніше беруться за розв'язання нових проблем тому що вірять в можливість їх подолання. Через сприйняття своєї ефективності студенти визначають свої власні здібності і можливість мати успіх у навчанні. Власна досвідченість – це особистий успішний досвід у будь-якій сфері діяльності. Сприйняття людиною своїх здібностей зростає, коли вона досягає успіху та вірить, що її власна компетентність сприяла цьому успіхові [13].

А. Бандура [12:310] визначає самоефективність як «віру в здібності організувати та виконувати дії, необхідні для управління передбачуваними ситуаціями». Іншими словами, це віра людини в її здібність отримати успіх у специфічній ситуації. Ми вважаємо, що викладач має усвідомити важливу роль самоефективності студентів та пропонувати тактики, які сприяють будуванню цього почуття, встановлювати цілі, визнавати прогрес, розвивати стратегії для подолання перешкод, що виникають.

Необхідно відзначити, що помилки, які мають місце під час навчання, не треба драматизувати. Студентам необхідно порадити залишатися сфокусованими на самому процесі спілкування, на тому, що важливо для них та їх співрозмовників. Роботу краще оцінювати в кінці, після бесіди, з метою проаналізувати помилки та поліпшити результати наступного разу. «Mistake is a doorway to understanding» «Помилка – це шлях до розуміння» [8:9]. Обговорення помилок значно сприяє запам'ятовуванню нестандартних мовних явищ, підтримує позитивний інтерес, допомагає якісно вивчати матеріал.

Відповідно до оптимістичної гіпотези Еріксона [11:62], кожна особиста і соціальна криза є викликом що приводить індивідуума до

особистого зростання і подолання життєвих перешкод. Викладач цілеспрямовано створює проблемну ситуацію на занятті, щоб стимулювати студентів до пошуку виходу з цієї ситуації, до вирішення проблеми. Важливі переваги цього метода полягають в тому, що слабкі студенти можуть під час обговорення відчутти смак успіху, студенти вчать-ся самостійно працювати зі словниками та іншими інформаційними джерелами, розмірковуючи, студенти роблять свої маленькі відкриття, теоретичні навички отримують своє практичне застосування. Ми переконалися, що використання цих методів на заняттях значно підвищує ефективність засвоєння нового матеріалу.

Обговорюючи значення позитивних особових установок, необхідно враховувати індивідуально-психологічні властивості осіб, що навчаються. Треба приділити увагу особливостям отримання та засвоєння інформації різними людьми. Знання цих особливостей також допомагає створювати позитивні передумови при вивченні нового матеріалу. Розкрити приховані розумові здібності, використати мову особливим чином, щоб досягнути своєї мети, дозволяє знання прийомів нейролінгвістичного програмування (НЛП). НЛП є комплексом моделей, технік, операційних принципів, вживаних як підхід до особистого розвитку за допомогою моделювання різних ефективних стратегій.

Слід враховувати, що кодування та збереження нових знань ґрунтується на різних системах представлення інформації:

- 1) візуальній;
- 2) аудіальній;
- 3) кінестетичній (дотиковій);
- 4) аудіально-дискретній (розмовами з самим собою) [9:23].

Знаючи, яка система уявлень переважає у конкретного студента, можна ефективно керувати процесом навчання. Наприклад, ми готуємо до занять наочні посібники – таблиці, плани, картки, малюнки, відео, щоб працювати зі студентами, які сприймають інформацію через канал зору. Відомо, що такі студенти звичайно вживають у своїх розмовах фрази типу «я помітив», «мені здалося». Для студентів цього типу особливо важливо бачити написання нових слів. Ми враховуємо цю особливість при презентації нових лексичних одиниць. Для студентів, які отримують інформацію переважно за допомогою слухового каналу,

варто мати аудіоматеріали, що відповідають матеріалу, що вивчається. Серед них можуть бути оповідання, пісні, діалоги або лекції. Студенти спочатку слухають їх удома або на заняттях, їм дається завдання підготувати повідомлення про те, що вони прослухали, зробити висновки або підвести підсумки. Помічено, що люди, які схильні до абстрактного засвоєння інформації, віддають перевагу вправам на підстановку, трансформації, множинний вибір. Доцільно також застосовувати схеми, які допоможуть навчати студентів з розвиненим абстрактним мисленням. Рольова гра, складання спонтанних діалогів більше підійдуть для студентів з конкретнішим мисленням [1:24].

Приєднання і ведення – основна ідея НЛП. Вона включає повагу до моделі світу іншої людини, досягнення позитивного емоційного відношення та взаєморозуміння, уміння увійти до світу студента [9:213]. Врахування цих принципів зробить успішною будь-яку діяльність на занятті з іноземної мови. Викладач повинен максимально точно формулювати свої думки, уникати зайвої багатослівності, яка перешкоджає засвоєнню нового матеріалу, зокрема, граматики. Можна запропонувати студентам особливі стратегії для вивчення іноземної мови, які пропонує Белянін В.П. [1:25]. Використовуючи ці стратегії, ми переконалися, що вони допомагають зняти напругу і підбадьорювати. У відповідності з ними студент вчиться опановувати хвилювання, схвалювати себе за отриманий результат. Крім того, соціальна стратегія передбачає безпосереднє спілкування з іншими студентами та носіями мови. Студенти також застосовують мета-когнітивні стратегії, націлені на виправлення помилок, пошук партнерів для спілкування та можливості читати оригінальну літературу. Ми вважаємо доцільними інші стратегії, що пов'язані з розвитком пам'яті та роботою над вживанням нових слів. Ми дозволяємо студентам користуватися жестами у бесідах або здогадуватися про значення незнайомих слів, читаючи без словника. Викладання, що ґрунтується на знанні цих стратегій значно оптимізує процес навчання.

Ми прийшли до висновку, що викладач повинен враховувати, що формування у студентів установок на успіх, позитивне відношення до предмета, що вивчається, сприяє підвищенню мотивації та швидкому подоланню проблем у засвоєнні нової інформації. Більш динамічний,

творчий підхід та знання, що дозволяють виховувати більш самостійну, інтелектуальну особистість – це ключ до підготовки компетентного фахівця з гарним володінням іноземною мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В.П. Нейро-лингвистическое программирование и обучение иностранным языкам / В.П. Белянин : Teaching Foreign Languages in the Age of Globalization. International Conference. – Тайбэй, Тайвань. – 2000. – С. 17-36.
2. Вербицкая Т.И. К вопросу о роли преподавателя в повышении качества обучения иностранным языкам / Т.И. Вербицкая, Е.А. Слюсарь // Вестник Балтийского университета им. И. Канта. Педагогика. – 2008. – № 2. – С. 18-26.
3. Жицька С.А. Ділові ігри як засіб підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів до професійно-комунікативної діяльності / С.А. Жицька. – Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філологія. Педагогіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 54-59.
4. Зайцева А.В. Познавательная направленность процесса обучения иностранному языку на неязыковых специальностях вуза / А.В. Зайцева, С.А. Лохомова // Педагогические науки/5. Современные методы преподавания. Пензенский государственный педагогический университет им. В.Г. Белинского [Электронный ресурс]. Режим доступа: rusnauka.com > 36_2010/Pedagogica/77170/doc.htm
5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам / И.А. Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
6. Коваль Н.Н. Педагогические технологии формирования позитивной Я-концепции у студентов вуза / Нина Никифоровна Коваль : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук. – Казань, 2003. – 19 с.
7. Микал Т.А. Контакт між студентами на заняттях з іноземної мови як запорука фахового успіху / Т.А. Микал // Творчий потенціал мовних кафедр в інноваційному розвитку дослідницького університету. Зб. матеріалів міжкафедральної науково-методичної конференції. – К. : Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана. 18 лютого 2014 р. – С. 30-31.
8. Никуличева Д.Б. Как найти свой путь к иностранным языкам / Д.Б. Никуличева : учебно-методическое пособие. – М. :Флинта : Наука, 2009. – 304 с.

9. Новикова В.В. Оптимизация процесса обучения иностранному языку с помощью использования принципов нейролингвистического программирования / В.В. Новикова, Н.Н. Гордиенко // Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 1. – 2010. – С. 212-215.
10. Орловська О.В. Нетрадиційні методи комунікативно-орієнтованого навчання студентів-філологів англійської мови у вищому навчальному закладі / О.В. Орловська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vnadps_2012_5_16.pdf
11. Эриксон Э. Идентичность: Юность и кризис / Э. Эриксон : пер. с англ.. Общ. ред. Толстых А.В. – М. : Прогресс, 1996. – 344 с.
12. Bandura A. Self-Efficacy Beliefs of Adolescents / A. Bandura. – New York : W.F. Freeman, 2006. – P. 307-337.
13. Blumenthal L.F. Self-Efficacy in Low-Level English Language Learners / Laura Frances Blumenthal // Portland State University. – Dissertations and Theses. – 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pdx.scholar.library.pdx.edu/open_access_etds.

УДК 37.014.5:[378:37.011.3-051](520)

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ЯПОНІЇ

Лученко О.О.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті проаналізовано основні принципи підготовки вчителів у Японії та систему їх сертифікації. Висвітлено головні соціальні зміни і їх вплив на сферу вищої освіти. Розглянуто національну політику щодо реформування системи професійної підготовки вчителів. Визначені проблеми педагогічної освіти в Японії та останні зміни, спрямовані на подолання цих труднощів. Досліджено заходи, яких вживає уряд для покращення стандартів якості підготовки вчителів і розвитку їх компе-

тенції: поправки до Закону про сертифікацію педагогічних працівників, пропозиції щодо навчального плану педагогічних університетів.

Ключові слова: японська система підготовки вчителів, вища освіта, реформа педагогічної освіти, навчальний план, сертифікат вчителя, практика викладання.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ В ЯПОНИИ

В статье проанализированы основные принципы подготовки учителей в Японии и систему их сертификации. Освещены главные социальные изменения и их влияние на сферу высшего образования. Рассмотрена национальная политика относительно реформирования системы профессиональной подготовки учителей. Определены проблемы педагогического образования в Японии и его последние изменения, нацеленные на преодоление этих трудностей. Исследованы меры, принимаемые правительством для улучшения стандартов качества подготовки учителей и развития их компетентности: поправки к Закону о сертификации педагогических работников, предложения относительно учебного плана педагогических университетов.

Ключевые слова: японская система подготовки учителей, высшее образование, реформа педагогического образования, учебный план, сертификат учителя, практика преподавания.

MODERN DEVELOPMENT TENDENCIES OF PROFESSIONAL TEACHER TRAINING SYSTEM IN JAPAN

The article analyzed major principals of teacher training in Japan and their certification system. Major social changes and their influence on higher education were highlighted. National policies for reforming professional teacher training system were investigated. Problems of teacher education in Japan and its recent changes in order to overcome them were identified. Measures that the government undertakes for improving quality standards of teacher preparation and development of their competence were investigated. They are amendments to the Education Personnel Certification Law and proposals for teacher preparation curriculum.

Key words: Japanese teacher training system, higher education, teacher education reform, curriculum, teacher certificate, teaching practice.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Останнім часом все більшу увагу уряди країн світу приділяють міжнародним порівнянням у різних галузях. Йде пошук ефективних стратегій, які підвищують соціальні та економічні перспективи населення, забезпечують стимули для підвищення ефективності шкільної освіти, а також допомагають мобілізувати ресурси для задоволення вимог майбутнього, які постійно зростають.

Протягом багатьох десятиліть система освіти в Японії вважається однією з основ суспільства та вагомою підставою для економічного успіху нації. Японське суспільство спирається на формальну освіту, щоб розвивати характер, виховувати моральну й культурну чутливість і просувати індустріалізацію та модернізацію.

У той час як суспільство у світі стає все більш глобалізованим, освіта вважається важливим підґрунтям для національного розвитку країни. Підготовка вчителів та їх постійний професійний розвиток розцінюються як провідний засіб покращення освіти.

Дослідженням системи підготовки вчителів у Японії займалися Я. Івата, Х. Кімура, І. Кудомі, О. Озерська, К. Рао, М. Родіонов, А. Сакамото, М. Сато, Т. Сакаї, Й. Такаси та інші. **Не достатньо вирішеною частиною загальної проблеми** є аналіз реформ педагогічної освіти з метою подолання проблем, які висуває сучасність внаслідок загальних соціальних змін, та з метою вирішення питань, специфічних для японської вищої освіти.

Мета статті: дослідити сучасні тенденції розвитку системи професійної підготовки вчителів у Японії шляхом визначення проблем педагогічної освіти та відповідних останніх змін у національній політиці.

Виклад основного матеріалу. Як і багато інших промислово розвинених країн, у Японії стикається із серйозними проблемами в системі освіти: насильство в школах, залякування, збільшення прогулів, суттєвий стрес через систему відбору під час вступу до престижної старшої середньої школи та університетів. У поєднанні з конкуренцією освіти, яку пропонує приватний сектор (школи «дзюку»), все це кидає виклик школі й учителям та вимагає негайного вирішення цих проблем.

Незважаючи на те що японські студенти під час участі в програмах міжнародної оцінки учнів (таких як PISA, TIMSS та ін.) стають одними з найкращих у рейтингах, уряд Японії приділяє велику увагу розвитку системи шкільної освіти, що здатна буде виховати творчих та спроможних до інновацій особистостей, які відповідатимуть вимогам майбутнього.

Система підготовки вчителів у Японії здійснюється двома шляхами: «Педагогічна освіта в університетах» та «Відкрита система отримання сертифіката викладача». «Педагогічна освіта в університетах» означає, що педагогічні кадри проходять підготовку в системі університетів. Мінімальним для шкільного вчителя є ступінь бакалавра, який дорівнює чотирьом рокам навчання після середньої освіти.

Існує три класи сертифікатів відповідно до рівня академічної підготовки. Сертифікат другого класу видається випускникам коледжу через два роки навчання після середньої освіти. Сертифікат першого класу отримують ті претенденти, які мають диплом бакалавра. Спеціалізований сертифікат видається після закінчення курсу магістратури (два роки після отримання диплома бакалавра). Вчителі молодшої школи отримують сертифікат із правом викладання всіх предметів. Вчителі середньої школи спеціалізуються на одній дисципліні (математика, суспільствознавство, домоводство, англійська мова тощо). Сертифікат першого класу зі ступенем бакалавра розглядається як стандарт для того, щоб бути вчителем у школі.

«Відкрита система отримання сертифіката викладача» означає, що всі вищі навчальні заклади можуть надавати різні види сертифікатів і всі ВНЗ розглядаються як рівні згідно з Законом про сертифікацію педагогічних працівників (1949).

За даними на 2007 рік, 1411 навчальних закладів (молодших коледжів, університетів, аспірантур тощо) з обох напрямів підготовки мають свої власні курси педагогічної освіти та сертифікації вчителів у Японії. Існує два типи установ, які мають курс для викладачів. Хоча їх сертифікати розглядаються як рівні, системи дещо відрізняються.

1) Педагогічні університети й факультети (47 організацій). До 1949 року кожна префектура в Японії мала своє педагогічне училище, яке спеціалізувалося на підготовці вчителів початкових класів. У 1949

році ці педагогічні училища стали національними університетами, які мають курс бакалавра. Тільки ці педагогічні університети й факультети мають спеціальний курс для підготовки вчителів, після закінчення якого студенти отримують сертифікати для викладання у початкових та середніх школах.

2) Інші молодші коледжі та університети. Це національні, приватні та муніципальні коледжі та університети, які мають факультативний курс для отримання сертифіката вчителя. Ці навчальні заклади відрізняються від установ першого типу тим, що їх студенти не обов'язково сертифікуються як викладачі. Більшість із цих коледжів та університетів надають учителям «сертифікат для середніх шкіл», а приблизно 50 із них на даний час забезпечують «сертифікатом для початкової школи».

Під час заснування «Відкритої системи» постала проблема нестачі шкільних учителів у Японії, особливо для молодшої середньої школи (7-9 класи), яка стала обов'язковою для всіх дітей з 1947 року. Таким чином була вирішена проблема нестачі вчителів, а школа отримала вчителів з різною академічною освітою. Проте зі збільшенням кількості осіб, які отримують сертифікат учителя в рамках цієї системи, з'явилися й деякі проблеми.

У Японії, щоб стати вчителем початкової або середньої школи, потрібно пройти два основних етапи: сертифікацію та іспит на працевлаштування. Закон про сертифікацію педагогічних працівників встановлює загальні принципи, а детальна політика і критерії залежать від кожного ВНЗ окремо. Таким чином, кожен університет, викладацький колектив має власні критерії для оцінки роботи студентів, і не існує чіткого мінімального стандарту для отримання сертифіката. Щодо працевлаштування, то кожен з органів управління префектур робить це на свій розсуд. Причиною такої ситуації є складна система сертифікації японських учителів та дерегулювання вищої освіти. У Японії існує більш ніж 100 видів сертифікатів учителів. Вони залежать від рівня академічної підготовки (після закінчення молодшого коледжу, отримання ступеня бакалавра або магістра), від кожного типу школи (дитячого садка, початкової школи, молодшої середньої школи, старшої середньої школи, спеціальних шкіл тощо) і від кожного предмету для молодшої

та старшої середньої школи. Таким чином, досить важко встановити єдині критерії для отримання кожного виду сертифіката.

Зміни у сфері педагогічної освіти відбуваються на тлі загальних змін у вищій освіті. Розглянемо головні соціальні зміни, які впливають на реформування вищої освіти в Японії:

- зміни у структурі населення;
- глобалізація;
- посилення міжнародної конкуренції;
- встановлення прогресивного інформаційного суспільства;
- зміни в галузі промисловості та зайнятості;
- зростання числа та серйозності глобальних питань;
- посилення соціального та економічного розподілу;
- зміни в місцевих громадах.

Заступник міністра освіти, культури, спорту, науки і технологій Бандо Куміко на азізьському регіональному засіданні CDIO (Conceiving–Designing–Implementing–Operating) стосовно необхідності реформ у сфері вищої освіти зазначила, що, «зіткнувшись зі стрімким старінням населення, зниженням рівня народжуваності, маючи справу з великими катастрофами, Японія стала першою у світі передовою країною з новими проблемами. Укріплення промислової конкурентоздатності є ще однією з ключових проблем. Університети постали перед великими вимогами та надіями. Однак у той же час університети в Японії зіткнулися з деякими серйозними проблемами. Це, зокрема, затримка у відповідь на глобалізацію, зростаючий розрив між потребами суспільства та вищою освітою, недостатня можливість навчання протягом усього життя та проблеми управління та фінансування університетів» [2, с. 2-3].

Рівень старіння населення в Японії є одним з найвищих у світі. За даними 2013 року, майже кожен четвертий японець старший за 65 років. За прогнозами, старіння буде прискорюватися, і до 2060 року 39,9% населення Японії буде старшим за 65 років. Крім того, число дітей у Японії знижується з року в рік. Зокрема, у 1950 році відсоток дітей до 14 років становив 35,4%, а у 2012 зменшився до 13,0%. За оцінками, у 2060 році цей показник становитиме 9,1% [2, с. 4-5].

Отже, як наслідок заснування «Відкритої системи» і зниження рівня народжуваності, існує дуже велика конкуренція під час відбору на посаду вчителів з повним робочим днем, і багато молоді не може отримати роботу в якості шкільного вчителя. Кількість випускників ВНЗ, які отримали сертифікат вчителя, в Японії майже в десять разів перевищує потребу. Зокрема, у середніх школах більш ніж 90% вчителів, які мають сертифікат, не знаходять робоче місце.

Намагаючись вирішити зазначену проблему та зменшити кількість випускників із сертифікатом учителя, з кінця 1980-х років до навчального плану університетів і педагогічних факультетів було введено так звані «нові курси», на яких від студентів не вимагали отримувати сертифікат учителя, вони вважалися «курсами без сертифікації». Загалом вони поділялися на дві категорії: для виховання людських ресурсів у сфері, пов'язаній з освітою дорослих, та для міждисциплінарних галузей педагогічних досліджень, пов'язаних із навколишнім середовищем та інформацією. Однак зараз під час «перегляду місії» національних університетів їх планують зовсім відмінити (з 2016 по 2022 рік), оскільки ці курси не націлені на педагогічну освіту, хоча й існують на педагогічних факультетах [4, с. 3].

Незважаючи на те що кількість студентів у вищих навчальних закладах у світі за останнє десятиріччя майже подвоїлась, відсоток учнів, які продовжують навчання у ВНЗ Японії, становить 51%, що менше за середній (62%) серед країн – членів Організації економічного співробітництва та розвитку (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) [3, с. 348]. Окрім того, у порівнянні з іншими країнами Японія має менший відсоток населення зі ступенем магістра або вище. Загалом на мільйон населення приблизно 600 осіб мають ступінь магістра, а 130 – ступінь кандидата наук. У порівнянні з Великобританією, яка має найвищий показник, це становить 3100 та 290 відповідно [2, с. 10].

Після другої половини 1970-х років вимоги до вчителів та шкільної освіти змінилися, а відповідальність за поведінку учнів, їх спілкування та етику росла з року в рік. Завдяки популяризації, поширенню вищої освіти багато батьків мали вищу академічну підготовку, ніж шкільні вчителі. Ступінь довіри до вищої педагогічної освіти в Японії

ставав усе менше, а традиційно висока повага до вчителів почала падати. У 1988 році була прийнята поправка до Закону про сертифікацію педагогічних працівників. З метою підвищення рівня академічної підготовки вчителів було введено спеціальний сертифікат зі ступенем магістра. Таким чином було позначено зв'язок між рівнем академічної підготовки та класифікацією сертифікатів. Як наслідок, більшість університетів, які мають курс підготовки вчителів з обов'язковою сертифікацією, заснували післядипломне відділення для отримання спеціального сертифіката. Однак до останнього часу спеціалізований сертифікат зі ступенем магістра не надавав шкільному вчителю суттєвого пріоритету в статусі. За даними на 2005 рік, кількість прийнятих на роботу вчителів зі спеціалізованим сертифікатом склала 10,11% від загальної кількості, а 87,28% вчителів мали сертифікат 1 класу зі ступенем бакалавра (табл. 1) [6, с. 6].

Таблиця 1

Співвідношення прийнятих на роботу вчителів

Тип навчального закладу	Клас сертифіката	Початкові школи	Молодша середня школа	Старша середня школа	Спеціальні школи	Усього
Молодші коледжі	2 клас	3,62%	1,67%	0,40%	2,02%	2,60%
Педагогічні університети	1 клас	45,88%	28,76%	12,62%	38,36%	36,77%
Педагогічні факультети університетів		44,49%	58,02%	63,71%	46,97%	50,51%
Аспірантура	Спеціалізований	6,01%	11,55%	23,27%	12,65%	10,11%

Окрім того, населення в Японії почало все більше критикувати післядипломне навчання у сфері педагогічної освіти. Це сталося, зокрема, через збільшення кількості приватних установ, що надають освітні

послуги, такі як дзюку. Школи дзюку не вважаються офіційними, тому вчителі в них не потребують сертифікатів. Незважаючи на це, їх визнають як професіоналів з відмінними навичками викладання [6, с. 2].

Спеціалізовану ліцензію в Японії не вважають сертифікатом, який підтверджує високу кваліфікацію вчителя, а теперішня післядипломна освіта не сприймається як така, що ефективно розвиває практичні навички вчителя у викладанні.

Івата Ясуюкі зазначає, що «насправді, місія теперішнього післядипломного навчання є не достатньо чіткою для суспільства в Японії. Дехто вважає, що вона насамперед полягає в забезпеченні підтримки в якості відмінного педагога, а інші вбачають головну місію післядипломного навчання у вихованні «науковців». У всякому разі, останнім часом національна політика щодо реформування педагогічної освіти спрямована на створення конкурентного середовища у сфері педагогічної освіти, для того щоб зробити систему більш активною» [5, с. 9].

Колишній міністр освіти Кавамура Такео 10 серпня 2004 року зробив заяву під назвою «Реформування обов'язкової освіти», одним із чотирьох головних питань якої було «Реформування педагогічної освіти». Стосовно цього у заяві було зазначено два напрями на майбутнє: «заснування післядипломних закладів професійної педагогічної освіти» та «запровадження системи поновлення сертифіката вчителя». Стосовно першого напрямку Центральною Радою з освіти 28 серпня 2012 року була оголошена «політика щодо розвитку повної компетенції вчителів протягом усієї кар'єри», яка призначена підняти рівень освіти педагогічних кадрів до ступеня магістра.

З 1960-х років багато студентів почали проходити практику викладання в початкових або середніх школах, проте лише одиниці з них ставали шкільними вчителями. Вчителі-наставники в цих школах змушені були важко працювати, а батьки були занепокоєні якістю викладання. Дана проблема стає все більш серйозною в останні роки і навіть перешкоджає розвитку педагогічної освіти. Зокрема, вона є причиною того, що мінімальний стандартний період педагогічної практики в Японії складає лише 3-4 тижні у вчителів початкової школи і 2-3 тижні у вчителів середніх шкіл.

Проблеми кількості та якості постачання педагогічних кадрів пов'язані між собою. Внаслідок збільшення кількості вчителів, які отримали сертифікат, проблема недостатньої якості знань та навичок молодих учителів ставала все серйознішою, а цінність сертифіката – меншою, і, як наслідок, діти та їхні батьки стали поважати вчителів менше, ніж раніше. Таким чином, з кінця 1980-х років проблема забезпечення якості підготовки вчителів стала критичною.

Стосовно реформи навчального плану педагогічних університетів було висунуто вимогу зробити його більш практичним. У листопаді 2001 року Комісія з питання майбутнього статусу національних педагогічних університетів у Японії (консультативна комісія Міністерства освіти) зробила остаточну заяву, однією з головних рекомендацій якої було запровадження цілісної моделі навчального плану для педагогічної освіти в університетах. Згідно з цим Японська асоціація педагогічних університетів (Japan Association of Universities of Education – JAUE) організувала робочу групу, яка в березні 2004 доповіла, що рекомендує кожному університету скласти навчальний план, заснований на «основних дисциплінах педагогічної освіти». Концепція включає модель «практики» та «міркування» та є головною тенденцією у реформуванні навчального плану педагогічної освіти в університетах. Мета «основних предметів педагогічної освіти»:

1) забезпечити кожному студенту, майбутньому вчителю, можливість практики в різних місцях освіти з подальшим науковим обмірковуванням отриманого досвіду в університеті;

2) надати чітку структуру навчальному плану педагогічної освіти;

3) заснувати співпрацю між викладачами з різних університетів, а також між університетами й різними місцями освіти, особливо початковою і середньою школами, прикріпленими до університетів або розташованими поблизу них [5, с. 7].

На підставі пропозиції з доповіді Центральної ради з освіти від 2006 року стосовно політики покращення стандартів якості програм педагогічної підготовки у 2007 році до Закону про сертифікацію педагогічних працівників було внесено поправку. Запропоновані рекомендації стосувалися введення нової обов'язкової дисципліни «Практичний семінар зі спеціальності викладання» (2 кредити). Згідно з докладом, дана

дисципліна «спрямована остаточно підтвердити, чи була компетенція майбутніх вчителів, отримана в рамках програми та за її межами, органічно інтегрована і сформована як мінімальна компетенція, необхідна для зразкового вчителя» [7, с. 283]. Також ця дисципліна мала за мету показати, наскільки отримана компетенція відповідає цілям програми педагогічної підготовки університетів.

Висновки. Можна сказати, що з середини 1980-х років реформування педагогічної освіти в Японії має практичну спрямованість й намір створити інтегровану та систематичну педагогічну підготовку. Вчителі відіграють ключову роль, коли справа доходить до виховання майбутніх поколінь. Таким чином, якість їх попередньої підготовки й підвищення кваліфікації має вирішальний вплив. Японія – одна з перших країн, що зіткнулися з новими проблемами в галузі освіти, які поступово стають актуальними й в інших країнах світу. Досвід з подолання цих проблем може стати корисним у майбутньому. Програми підготовки вчителів у Японії, особливо з підвищення кваліфікації та входження у професію, можуть багато в чому бути зразком для наслідування з метою успішного професійного розвитку вчителів в інших країнах та, зокрема, в Україні.

Перспективність подальшого дослідження полягає у вивченні системи підготовки вчителів-початківців у Японії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Озерська О. Ю. Система підготовки вчителя в Японії: Наукова монографія / О. Ю. Озерська. – Харків: Нове слово, 2006. – 219 с.
2. Bando K. Enhancement of university reform and quality change of education: The Current State of University Education Reform in Japan // CDIO Asian Regional Meeting. – Kanazawa, 2014. – 26 p. [Electronic Resource]. – Mode of access: http://www.kanazawa-it.ac.jp/cdio/english/file/slide02_bando.pdf.
3. Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing, 2012. – 568 p. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>.
4. Iwata Y. New courses. Terminology of Teacher Education / Y. Iwata // Creative Curricula & Teaching. Newsletter / Curriculum Center for Teachers. Tokyo Gakugei University. – Tokyo, 2013. – № 13. P. 3.

5. Iwata Y. Recent Trends on Teacher Education Reform in Japan // International Conference of Teacher Education. Capital Normal University. – Beijing, 2004. – 11 p. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.u-gakugei.ac.jp/~currict/about/iwata.info/20041023beijing.pdf>.
6. Iwata Y. Teacher Education and Neo-liberalism – Japan and Other Countries // 2nd International Conference of Teacher Education. East China Normal University. – Shanghai, 2006. – 10 p. [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.u-gakugei.ac.jp/~currict/about/iwata.info/20061027shanghai.pdf>.
7. Rao C. The Reform and Development of Teacher Education in China and Japan in an Era of Social Change: Trends and Issues / C. Rao // Transforming Teachers' Work Globally: In Search of a Better Way for Schools and Their Communities / Edited by Eija Kimonen, Raimo Nevalainen. – Rotterdam: Sense Publishers, 2013. – P. 261-298.

УДК 378.147

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА
У ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
Г.С. СКОВОРОДИ**

Марченко О.Г.

*Харківський університет Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба*

Простежено життєвий шлях і становлення наукового світогляду Г.С. Сковороди, ідейні витoki його прогресивного вчення, в фокусі якого знаходяться етико-гуманістичні проблеми людства. Проаналізовані погляди сучасних науковців стосовно суті, складу, структурних компонентів освітнього середовища вищих навчальних закладів, його впливу на особистість у контексті філософсько-педагогічної спадщини Г.С. Сковороди.

Ключові слова: освітнє середовище, макрокосм, мікркосм, самопізнання, споріднена праця.

**ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ
В ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ
Г.С. СКОВОРОДЫ**

Марченко О. Г.

Прослежен жизненный путь и становление научного мировоззрения Г.С. Сковороды, идейные истоки его прогрессивного учения, в фокусе которого находятся этико-гуманистические проблемы человечества. Проанализированы взгляды современных ученых на суть, состав, структурные компоненты образовательной среды высших учебных заведений, влияния на личность в контексте философско-педагогического наследия Г.С. Сковороды.

Ключевые слова: образовательная среда, макрокосм, микрокосм, самопознание, сродный труд.

**THE PROBLEM OF FORMATION OF EDUCATIONAL
ENVIRONMENT IN G.S SKOVORODA'S PHILOSOPHICAL
AND PEDAGOGICAL HERITAGE**

Marchenko O. G.

In the article G.S Skovoroda's life and the formation of his scientific world outlook, conceptual origins of his progressive teaching that is focused on ethical and

humanistic issues of mankind, have been analysed. The ideas of modern scholars regarding the essence, structure and structural elements of the educational environment at educational institutions, its influence upon a personality in the context of G. S. Skovoroda's philosophical and pedagogical heritage have been analysed.

Key words: educational environment, macrocosm, microcosm, self-knowledge, affined work.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна ситуація в національній системі освіти характеризується протіканням двох, на перший погляд, взаємовиключних процесів. З одного боку триває входження української національної системи до європейського та світо-

вого освітнього просторів. З іншого – особливого значення набувають питання щодо можливості побудови індивідуальної освітньої траєкторії для кожного учня, студента та слідування нею протягом навчання внаслідок виключності індивідуально-особистісних задатків, нахилів, потреб. Тому реформування та вдосконалення української освітньої системи супроводжується як глобально-інтеграційними процесами, так і створенням умов для самореалізації особистості, її саморозвитку, формуванню духовної культури, гуманістичних цінностей і пріоритетів.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання відповідної проблеми, виокремлення й характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. Загально визнаним є той факт, що важливими факторами розвитку особистості виступає навколишнє середовище та суспільство. Оточуюче середовище дає людині фізичну основу для життя й уможливує її інтелектуальний, моральний, суспільний і духовний розвиток. Людина одночасно є продуктом і творцем свого середовища, тому для людського добробуту й здійснення основних прав людини, включаючи й право на життя, важливе значення мають два аспекти – природне середовище й штучне, створене людиною, середовище.

Науковці Н. Гонтаровська, В. Лозова і Г. Троцько, А. Мудрик серед зазначених факторів традиційно виокремлюють *макрофактори* (країну, суспільство, державу, культуру), *мезофактори* (етнос, регіон, тип поселення, засоби масової комунікації), *мікрофактори* (сім’ю, мікросоціум, інститути виховання, релігійні організації) [1; 2; 3].

Вивчення філософсько-педагогічної спадщини Г.С. Сковороди свідчить, що ідейні витoki цих понять знаходяться у творах українського філософа-мандрівника, байкаря та педагога, в його вченні про *макросвіт* та *мікросвіт*, *споріднену працю*, *істинну людину*, ознаками якої, що її «вивищують над тваринним світом, є розум, глузд, мова, освіта, вченість». Тому вивчення філософсько-педагогічної спадщини Г.С. Сковороди в контексті вирішення проблеми формування освітнього середовища у вищих навчальних закладах є актуальним.

Формулювання мети (завдань) статті – вивчення феномену освітнього середовища, як його вбачав та реалізовував у своїй філософсько-педагогічній діяльності Г.С. Сковорода.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням здобутих результатів. Простежимо розвиток наукового світогляду Г.С. Сковороди та його життєвий шлях. Майбутній філософ-мандрівник народився 22 листопада 1722 року на Полтавщині, в сім'ї малоземельного козака. Мабуть, вільнодумство та свобода у вчинках Григорія Сковороди є наслідками батьківського козацького виховання. За широко відомий афоризм: «Світ ловив мене, та не спіймав» Г.С. Сковороду вважають одним із засновників такої філософської течії, як екзистенціалізм.

Григорій Савич Сковорода початкову освіту здобув у сільській школі, у 1738 році він вступив до Києво-Могилянської академії, де навчався до 1741 р. та звідки виніс добре знання мов, філософії античної доби, Середньовіччя та Ренесансу. Після виходу з академії в 1742 р. протягом трьох років Сковорода був співаком у царській капелі у Петербурзі, проте придворна кар'єра не приваблювала його. У 1744 р. він продовжує навчання в Академії, після закінчення якої в 1750 р. у складі польської місії був відправлений до Угорщини, подорожував по Австрії та Німеччині.

З 1753 р. починається педагогічна діяльність Г.С. Сковороди, він працював вчителем піітики в Переяславській духовній семінарії, де запроваджував багато новаторських ідей, нехтуючи усталеними методами викладання, чим викликав невдоволення керівництва семінарії. Після звільнення Сковорода наймається домашнім вчителем поміщика Степана Томари в його родовому маєтку Каврай на Переяславщині. Обстановка сприяла прогулянкам філософа околицями села, зближенню із життям народу, пізнанню як самого себе, так і навколишнього світу.

Більше половини свого життя Сковорода провів на Слобожанщині. З 1759 року по 1769 рік він працював у Харківському колегіумі, де викладав піітику, синтаксис, катехізіс. Останні 25 років життя філософ мандрував Слобідським краєм, відвідуючи дворянські маєтки Каразіних, Квіток-Основ'яненків, Донців-Захаржеських, Мечникових, Тев'яшових, монастирські угіддя Куряжу, Охтирки, Сумщини, Святогорську. Це були плідні роки в житті філософа: він пише філософські діалоги, вірші, трактати, байки (староукраїнською, церковнослов'янською, латинською мовами). В усній та письмовій формі Сковорода

поширював у народі знання про світ і людину, тому Г.С. Сковорода обривно називали «мандрівним університетом». Проте Сковорода був одним з тих, хто надихнув Василя Каразіна на заснування Харківського імператорського університету: кошти на відкриття університету були зібрані друзями та шанувальниками творчості Сковороди, котрі відгукалися про нього: «Ми під козацьким чубом та в українській світці отримали свого Піфагора, Оригена, Лейбніца» (з письма Василя Каразіна) Помер філософ 29 жовтня 1794 року в селі Іванівка (Сковородинівка) Харківської області.

Вже за часів студентства Сковорода проявляв свободу мислення, незалежність суджень, сприймаючи критично те, що вивчав. Так, якщо в центрі уваги києво-могилянських професорів був зовнішній світ і теорія пізнання, то студент Сковорода, будучи одним із ідейних засновників людиноцентризму, вивчав людину, етико-гуманістичні проблеми людства. Незважаючи на те, що серед професури Києво-Могилянській академії панували ідеї наукової філософської школи Аристотеля, філософські погляди Сковороди сформувалися під впливом ідеалістичної теорії Платона. Як відомо, Аристотель та його послідовники надавали оточуючому середовищу активної властивості впливати на взаємодію між об'єктами, утворюючи чуттєву субстанцію. За об'єктивно-ідеалістичними поглядами Платона, середовище – це особливий *світ* нескінчених ідей, що оточують людину, причому кожна ідея є абсолютизованим смислом усіх речей. Відображенням цього світу ідей, його репродукцією та здійсненням є *космос* із включеними до нього природою і суспільством. Платон відрізняв *два світи*: світ чистих ідей («он»), це світ справжній, дійсний, і світ окремих речей «ме он», тобто світ недійсний, позірний, бо речі існують лише тому і постільки, оскільки вони відбивають в собі співпричетні ідеї. Ідеальний світ виявляється наповненим речами, людьми, природними і суспільними явищами, не тільки даними у вигляді точно сформованих і нерухомих первообразів, але й таких, що постійно перетворюються до матеріальної *дійсності* під впливом присутньої ідеї. Світ як його сприймає людина є викривленою тінню, що відкидає полум'я істини на стіну печери, в якій знаходиться людство [4, с. 56]. Як свідчить вивчення філософських праць Г. Сковороди «Діалог про давній

світ», «Дружня розмова про душевний світ», «Алфавіт світу», саме ці ідеї школи платоніків були покладені Сковородою в основу його вчення про три світи, дві натури та ін. Коріння філософсько-педагогічних поглядів Г.С. Сковороди знаходяться також у біблійних творах, філософській літературі античних авторів Епікура, кініків, Плутарха, стоїків, у книжках просвітників Соція, Локка, Кальвіна, Мелактона, Мартіна Лютера, Кампанелли, Джордано Бруно.

У вирішенні проблеми протиставлення субстанції та суб'єкта, природи та духа, необхідності і свободи Сковорода додержувався ідеї про те, що оточуюча дійсність – це три взаємозв'язані світи: макрокосм, мікрокосм та світ символів. Згідно з філософськими поглядами Сковороди, *макрокосм* – це природа, *мікрокосм* – людина, *символічний світ* пов'язує перші два світи і найповнішим виявленням якого виступає Біблія. Макрокосм містить у себе великий світ або світ природи, «всеобщий і мыробительный». *Мікрокосм* (мікрокозм) – людина, котра відображує *макрокосм*, є символом, центром сили та розуму світу, творіння; *внутрішній світ* людини вміщує вісь Всесвіт, універсум. Релігія є органічним поєднанням людини з природою, в якій релігійна особистість почуває себе складовою космічного організму, частиною Бога: «Ми в ньому, а він живе в нас. Мойсеїв же символічний світ є книга, яка веде до єдиного, всюдисущого начала, як магнітна стріла [4, с. 18–19]». Ця думка ідейним корінням має погляди античних мислителів Філона та Климента Олександрійського про те, що Бог явив себе у природі (макросвіті), людині (природі), святому письмі (символах Біблії). За поглядами Сковороди, в кожній людині, як у всьому існуючому є видиме та невидиме, тлінне та вічне. Істинною людиною в людині є невидима натура, внутрішня людина, протиставлена зовнішньому світу, загублена в ньому.

Ключовою категорією у філософії Сковороди було поняття «спорідненої праці». Філософ-мандрівник висував ідею про те, що щастя людини полягає лише у пошуку та знаходженні спорідненої власній природі праці, яка відповідає природним нахилам людини: «Хоть ли быть щаслив? – будь сыт в своей доле». Без можливості займатися спорідненою працею «мерзенними здаються сусіди, несмачними забави, осоружними розмови, неприємними домашні стіни, немилими родичі,

ніч нудна, та день прикрий». Лише споріднена праця, яка звеселяє дух, приносить задоволення та насолоду процесом творчої діяльності, є однаково корисною для носіїв *мікрокосму* та *макрокосму*, оскільки допомагає людям пізнавати себе, черпаючи знання законів природи: «Не свхаристія єднає людину з богом, а пізнання себе [5]».

Органічною складовою багатогранної діяльності Г. Сковороди є педагогічна діяльність філософа. Питань освіти та виховання він торкався в таких творах, як-от: трактаті «Початкові двері до християнського доброго життя» (курс етики), збірці «Харківські байки», притчах «Вдячний Єродій», «Убогий жайворонок», листуванні. У рукописних збірках «Сад божественних песен» і «Басни Харьковские» Сковорода закликав людей добувати знання. Дидактичні принципи Г.С. Сковороди сконцентровані в його піснях, афоризмах, які й досі читачі сприймають із хвилюванням, проектуючи на свій особистий досвід ту чи іншу притчову ситуацію, близько до серця приймаючи заклик філософа усвідомити своє призначення та слідувати йому все життя, бо кожна людина прагне вибрати ту професію, яка відповідає власним уявленням про себе, причому Г.С. Сковорода глибоко вірив в інтелектуальні можливості людини, її значний інтелектуальний потенціал. Сучасні вчені активно вивчають психолого-педагогічні феномени самопізнання, самовиховання, самоактуалізації, самовдосконалення, саморозвитку особистості, можливих лише за умови відповідності обраної професії та «Я-концепції» людини як стійкої системи уявлень особистості про себе. Порівнюючи «образ професії» з образом свого «Я», студент усвідомлює свою ідентичність з обраною професією, спорідненість із нею[6].

Головним педагогічним принципом Г.С. Сковорода вважав ідею «природного виховання», котру він проголосив раніш за Руссо та Песталоцці. Проте українському мислителю вдалося запобігти однобічності у визначенні ролі природи в житті людини. Приміром, сучасник Сковороди французький філософ Ж.-Ж. Руссо ублагав: «Всемогутній Боже, що тримаєш у руках своїх уми людські, позбав нас освіти і пагубних пізнань батьків наших і поверни нам неосвіченість і убозтво, як єдині блага, що можуть зробити нас блаженними [7, с. 62]». Тоді як наш великий співвітчизник Г.С. Сковорода визнавав взаємодію законів життя природи і суспільства, належним чином оцінюючи роль сус-

пільного оточення у справі освіти. Закликаючи до єднання з природою Сковорода, визнавав роль освіти, виховання, етичного та естетичного розвитку творчої особистості на зразках художньої античної літератури, філософії, інших чинників людської цивілізації. Він не заперечував можливості наслідування природних даних у схильностях, проте великої ваги надавав правильному вихованню у суспільстві.

Сковорода звеличував «*harmonia praesta bilita*»(передбачену гармонію, всезагальний зв'язок і узгодженість простих субстанцій у світі, Г. Лейбніц) між суспільністю та людиною, засновану на спорідненості праці, життєдіяльності у згоді та єдності з природою. За Сковородою, необхідним для існування людини є таке середовище, котре впливає на індивідуума з моменту його народження та носить універсальний характер. У цьому середовищі людина представлена істотою, що саморозвивається, самореалізується як суб'єкт, результат власної діяльності. Цим глобальним освітнім середовищем є природа: «Усяка справа має успіх, коли їй сприяє природа. Тільки не заважай їй, а коли можеш, усувай перешкоди та ніби прочищай їй шлях». Такі поради Сковорода надавав батькам і вчителям, яких він вважав помічниками та служниками природи у справі освіти. Адже справа доброго виховання починається в сім'ї, першими, найліпшими вчителями дитини є батьки, котрі у народженні дитини мають враховувати астрологічні правила доброго народження: «Коли хто хоче чогось навчитися, повинен для цього народитися». Поряд із добрим народженням основу сімейного виховання складають піклування про здоров'я дитини та виховання вдячності («Вдячний Єродій»).

Потім на допомогу їм приходять фахові вихователі і школа. Причому найпершим завданням вчителя є розпізнати спорідненість маленької людини, роздивитися, до чого вона має нахил, слідкуючи за кожної «тінню її душі», «іскри природи». Окрім батьківського та вчительського виховання людина має повсякчас виховувати й сама себе.

Свої продуктивні та демократичні ідеї Сковорода не просто висловлював у творах, а й реалізував на практиці, будучи викладачем у колегіумі або домашнім учителем. Хоча педагогічна діяльність приваблювала Сковороду, проте йому бракувало аудиторії, з якою можна було б ділитися думками, впливати на неї. Протягом років перебування

у колегіумі він вів широку педагогічну роботу серед молоді. Із улюбленими учнями він веде розмови, розкриваючи перед ними суть речей у навколишньому світі. За Сковородою, пізнати світ людина може через себе, залишившись на самоті та поглинувши в себе. Саме тому, на наш погляд, Сковороді було тісно в межах колегіуму, освітнім середовищем для нього була вся природа та водночас – усамітнення, можливість запобігання спокусу. За Сковородою, пізнання змісту біблійних символів не є суто кабінетним заняттям. Навпаки, кожна людина за конкретними обставинами життя, потребами у розшифровці тих чи інших символів Біблії, може та повинна займатися вивченням священної книги повсякденно. Лише поглинувши в себе можна пізнати єство Бога, при цьому обов'язково слід звільнити свою свідомість від свавілля, бо людська воля породжує кривду, беззаконня. Слід налаштуватися на волю Бога, яку Сковорода ототожнював із законом, рухом, часом. Проте, за Г. Сковородою, людина не є лише пасивною частиною матеріального світу, адже Душа людини пов'язана з Богом як творцем всього суцього, тому наділена частиною божественної сили, можливістю виконувати самостійні дії. Для того, щоб творити, людина повинна обов'язково вивчати свої творчі можливості. Користь самопізнання полягає ще в тому, що пізнаючи себе, людина водночас пізнає й свого Бога, власного Творця, його найвищу Волю, від якої залежить усе у світі [8; 9].

Тож шляхом щастя, за Сковородою, є самопізнання, пізнання своєї «блаженної матері-натури», віддалення від світу зла і досягнення свободи і сфери духу. Взагалі пізнавальні здібності людського розуму необмежені, бо в людському існуванні втілені загальні закони природи: для того, щоб пізнати закони мікросвіту та макросвіту, достатньо пізнати себе, необхідно вивчати свої можливості. Відзначимо, що ідеї Сковороди про всеблагу природу, що наділяє людину спорідненими нахилами, розвинені у творах Квітки-Основ'яненка, Іллі Мечникова та інших науковців.

Слід відзначити, що разом із Сковородою передові педагоги Харківського колегіуму поширювали горизонти пізнання перед учнями. Слідуючи педагогічним поглядам Я.А. Коменського у колегіумі вимагалось осмислене вивчення програмного матеріалу, усвідомлення його із життям. Проте певна група викладачів ставилися до Сковороди вороже

і намагалися усілякими засобами уберегти молодь від його впливу. За прочитаний курс «Християнської добронравності» став неугодним у колегіумі, педагогічний процес котрого був побудований в основному на схоластичних засадах. Змушений не бачитися з учнями-прихильниками, Г. Сковорода вів з ними листування. Так, у листах Сковороди до свого учня Михайла Ковалинського педагог окреслює головні напрями професійного доброго виховання: додержання християнських чеснот, цурання світової марноти, прагнення до усамітнення, христової бідності та цноти, боротьба з пристрастями, непорочне життя, «золота мірнота», дотримання міри в усьому, рятівні розмови із самим собою, терплячість, знання священних мов, читання Біблії, стародавніх поганських філософів та отців Церкви. Г. Сковорода наполягав: «Довго сам навчайся, якщо хочеш навчати інших. Плодом усіх наук та мистецтв є практика». Наука «не в знанні живет, но в деланіи», творчій досвід є батьком мистецтва, знання, книг. Філософ був переконаний що ніхто не народжується митцем, тільки постійна практика у спорідненій праці приводить людину до щасливої долі. Істинне щастя людина може знайти лише у процесі діяльності. Працю Сковорода пов'язує із діяльністю, яка не суперечить природним здібностям людини [10].

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Тож вивчення філософсько-педагогічної спадщини Г. Сковороди засвідчило науковий інтерес ученого до питань взаємодії людини та оточуючого середовища. Розвиток ідей Г. Сковороди простежується в гуманістичних концепціях людино-, дитино-, кордоцентризму, освітній парадигмі щодо зорієнтованості на формування особистості кожного учня, його життєтворчість, професійне самовизначення та самореалізацію.

Перспективним є розвиток ідей Г.С. Сковороди у вирішенні проблеми професійного самовизначення та саморозвитку особистості в освітньому середовищі вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гонтаровська Н.Б. Освітнє середовище як фактор розвитку дитини: монографія / Н.Б. Гонтаровська. – К. : Дніпро, 2010. – 623 с.

2. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник / В.І. Лозова, Г.В. Троцько // ХДПУ. – Х. : ОВС, 2002. – 400 с.
3. Мудрик А.В. Социальная педагогика : учебник/ А.В. Мудрик. – М. : Академия, 2003. – 184 с.
4. Сковорода Г. С. Вибрані твори. У 2-х т. – Т. 2. Із філософських творів. – К. : Дніпро, 1971. – 278 с.
5. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів. У 2-х т. – Т. 1 (Пісні. Байки. Вірші. – Трактати. Діалоги). – К. : Наукова думка, 1973. – 531 с.
6. Афанасьєва Л. Професійний образ «Я» майбутніх менеджерів // Л. Афанасьєва // Наукові записки. – Вип. 29. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 44–49.
7. Руссо Ж.-Ж. Избранные сочинения/ Ж.-Ж. Руссо. – Т. 1. – М.: Гослитиздат, 1961.
8. Ніженець А. На зламі двох світів. Розвідка про Г. С. Сковороду і Харківський колегіум/ А. Ніженець. – Х.: Прапор, 1970. – 208 с.
9. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарій. – Х.: Майдан, 2004. – 876 с.
10. Поліщук Ф.М. Григорій Сковорода: семінарій. – К.: Вища школа, 1972.

УДК 37.013

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ФАХІВЦІВ НЕПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ: ПОНЯТІЙНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Міршук О.Є.

*Національна академія Національної гвардії України,
кафедра військового навчання та виховання*

У роботі на основі аналізу значної кількості вітчизняних і зарубіжних джерел розглядається генезис понятійно-термінологічного апарату компетентнісного підходу. Особлива увага приділяється визначенням унормованим в нормативно-правових документах, що регламентують діяльність системи вищої освіти України на сучасному етапі. Акцент

зроблено на формуванні у випускників вищих навчальних закладів непедагогічного профілю, що навчаються за магістерськими програмами, педагогічної компетентності, як необхідної умови для викладання у вищій школі. Доведено, що зазначене питання недостатньо розглянуто у сучасній педагогічній науці і практиці.

Ключові слова: компетентність, компетенція, магістратура, непедагогічні спеціальності, педагогічна компетентність.

ФОРМИРОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В СПЕЦИАЛИСТОВ НЕПЕДАГОГИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ: ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Мишук А.Е.

В работе на основе анализа значительного количества отечественных и зарубежных источников рассматривается генезис понятийно-терминологического аппарата компетентностного подхода. Особое внимание уделяется определениям приведенным в нормативно-правовых документах, которые регламентируют деятельность системы высшего образования Украины на современном этапе. Акцент сделан на формировании у выпускников высших учебных заведений непедагогического профиля, которые обучаются по магистерским программам, педагогической компетентности, как необходимого условия для преподавания в высшей школе. Обосновано, что соответствующие вопросы недостаточно рассматриваются в современной педагогической науке и практике.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, магістратура, непедагогические специальности, педагогическая компетентность.

FORMING OF PEDAGOGICAL COMPETENCE AT SPECIALISTS OF NON-PEDAGOGICAL SPECIALTIES-NOTIONAL AND TERMINOLOGICAL ASPECTS

Mirshuk O.E

The paper looks into the genesis of the notion-term apparatus of the competency approach based on the analysis of a substantial number of national and foreign sources. Special attention is devoted to the definitions set forth in the normative legal documents regulating the functioning of the

higher education system in Ukraine at the contemporary stage. Emphasis is placed on shaping pedagogical competency, as a pre-requisite for teaching in higher school, in students enrolled in Master's degree programs of non-pedagogical higher educational institutions. The work proves this issue to be insufficiently investigated in today's science and practice.

Key words: competency, competence, Master's degree program, non-pedagogical fields, pedagogical competency.

Актуальність дослідження і постановка проблеми

Професійна підготовка фахівців у сучасних умовах передбачає формування певних компетентностей, що відображено як у науковій літературі, так і в діючих нормативно-правових документах. Не є виключенням і професійна підготовка в умовах магістратури. Розглядаючи зазначену проблему стосовно фахівців непедагогічних спеціальностей, слід наголосити, що цей процес передбачає формування низки компетентностей, однією з яких є спроможність викладати у вищій школі і, відповідно, формування педагогічної компетентності, що є певною педагогічною проблемою і потребує свого вивчення та вирішення.

Аналіз досліджень та публікацій. Глобальне завдання забезпечення оптимального входження майбутнього фахівця в соціальний світ і його продуктивна адаптація в ньому, за Ю.Бойчуком, вказує на необхідність забезпечення більш повного особистісно та соціально інтегрованого результату освіти. Таким інтегрованим соціально-особистісно-поводжувальним феноменом, результатом освіти в сукупності мотиваційно-ціннісних, когнітивних складових у сучасній педагогіці професійної освіти виступає компетентнісний підхід [15, с.191].

Основні положення компетентнісного підходу ґрунтовно розглянуто в роботах Г.Безюльової, Н.Бібік, Ю.Бойчука, В. Вербицького, І. Єрмакова, Г. Зайчука, Е. Зеєра, І. Зимньої, Д. Заводчикова, О.Жорнової, О.Локшиної, О.Ларіонової, В.Лунячека, Н. Мурованої, О. Овчарук, Л.Паращенко, О. Пометун, М. Пустового, Дж. Равена, О.Савченко, М. Сосніна, Н. Табачук, Р. Уайта, М. Філатова, А. Хуторського, Ю. Швалба та ін.

В.Маслов та інші дослідники визначають компетентнісний підхід як наукову концепцію, що покладена в основу для визначення мети, змісту, методів та організації навчання, діагностики рівнів готовності і відповідності особистості до ефективної діяльності на відповідній посаді або у конкретній професійно-фаховій сфері [12].

Компетентнісна методологія покладена в основу всіх нормативно-правових документів останнього часу, які регламентують діяльність у сфері освіти і сфері вищої освіти зокрема. Це Закони України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556–VII, проекти Концепції розвитку освіти на 2015–2025 рр., Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 р., Національна рамка кваліфікацій України та ін. [8; 19–20; 25].

Закон України «Про вищу освіту» визначає компетентність як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [19].

У Національній рамці кваліфікацій України використані такі терміни:

– інтегральна компетентність – узагальнений опис кваліфікаційного рівня, який виражає основні компетентнісні характеристики рівня щодо навчання та/або професійної діяльності;

– компетентність/компетентності – здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості;

– результати навчання – компетентності (знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості), які набуває та/або здатна продемонструвати особа після завершення навчання [20].

І. Зверєва визначає компетентність як: а) поглиблене знання; б) стан адекватного виконання завдання; в) здатність до актуального виконання діяльності тощо. Вона пише, що компетентність визначають як: певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої загальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення своєї професійної підготовки; професійна підготовленість

і здатність суб'єкта праці до виконання завдань й обов'язків повсякденної діяльності; потенційна готовність розв'язувати завдання «зі знанням справи». Компетенція – це сфера відповідальності та визначення повноважень [4, с. 57–58].

Разом із тим, в науковій літературі триває дискусія щодо визначення і співвідношення понять «компетентність» і «компетенція», бракує загально визначених визначень понять окремих спеціальних компетентностей, в тому числі і такого поняття, як «педагогічна компетентність фахівця непедагогічної сфери», що потребує подальших наукових пошуків.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є розгляд теоретичних засад і, зокрема, понятійно-термінологічного апарату компетентнісного підходу в контексті формування педагогічної компетентності у фахівців непедагогічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі має місце точка зору на те, що історія компетентнісного підходу має три етапи: перший етап - 1960–1970 рр., коли в науковий обіг була введена категорія «компетенція» і відповідно створенні передумови розмежування понять компетенція/компетентність; другий етап – 1970-1990 рр. – характеризується використанням категорії компетенція/компетентність в теорії і практиці навчання мові, професіоналізму в управлінні, менеджменті, навчанні спілкуванню тощо; третій етап – починається після 1990 р. і в значній мірі обумовлений напрацюваннями у межах Болонського процесу [7].

Важливу роль у становленні компетентнісного підходу мали погляди Дж. Равенна, сформульовані ним у 1980-х рр. XX ст. Він побудував модель, яка складається із 143 елементів [21]. О. Пометун вказує, що наприкінці 80-х–90-х років було здійснено спробу визначити компетентнісний підхід як такий, що орієнтує освіту на досягнення певного освітнього результату [18].

З точки зору Т. Борової, аналіз сутнісних характеристик компетентності дає змогу стверджувати, що компетентнісний підхід уможливорює:

1. Перейти від відтворення знання до його застосування й організації.

2. Покласти в основу стратегію підвищення гнучкості знання на користь розширення можливості працевлаштування та успішного виконання функціональних завдань.

3. Поставити на чільне місце міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату освітнього процесу.

4. Більш тісно пов'язати цілі з ситуаціями застосування у світі праці.

5. Орієнтувати людську діяльність на нескінченність і різноманітність професійних і життєвих ситуацій [1, с. 126–127].

Становлення компетентнісного підходу як методології підготовки фахівців у вищій школі характеризується тривалою дискусією щодо визначення понять «компетентність» і «компетенція». За І. Зимньою саме у 60-х роках ХХ ст. було закладено розуміння різниці між цими поняттями. Останнє трактується автором як заснований на знаннях, інтелектуально і особистісно-обумовлений досвід соціально-професійної життєдіяльності людини [6]. Етимологія понять «компетентність» і «компетенція» в контексті професійної підготовки фахівців в умовах магістратури ґрунтовно розглянуті в дослідженні В. Луначека [10].

Т. Морозова та ін. пишуть, що спостереження за найкращими працівниками у різних сферах діяльності показало наявність у них специфічних особистісних характеристик, що зумовлюють відмінності між високою і задовільною якістю роботи. Саме ці характеристики американські дослідники називають компетенціями. Однак європейські фахівці дотримуються іншої позиції щодо розуміння компетенцій/компетентності. Різний контекст «американського», «британського» та «європейського» підходів до тлумачення competence / competency дотепер зумовлює термінологічну плутанину [14].

А. Хуторський у відповідності з розподілом змісту освіти на загальний метапредметний, міжпредметний і предметний, пропонує трьохрівневу ієрархію компетенцій: 1) ключові компетенції – належать до метапредметного змісту освіти; 2) загальнопредметні компетенції – належать до певного кола навчальних предметів і освітніх областей; 3) предметні компетенції – часткові по відношенню до двох попередніх рівнів компетенції, такі, що мають конкретне висвітлення і можливість формування в рамках навчальних предметів. А. Хуторський ви-

діляє такі ключові компетенції: ціннісно-смыслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудова, компетенції самовдосконалення. Він вважає, що проектування освіти на цій основі буде забезпечувати не тільки одноосібну предметну, але й цілісну компетентнісну освіту [28].

За Ю. Бойчуком, ключові компетенції характеризуються інтегрованою природою, бо вони містять певні однорідні або споріднені знання й уміння, що належать до широких галузей культури та діяльності людей. Він вказує, що в умовах освітніх закладів під поняттям компетентнісного підходу розуміють спрямованість педагогічного процесу на формування й розвиток у студентів ключових (базових, основних) і предметних компетенцій. У свою чергу ключові компетенції визначаються як суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь і навичок, ставлень тощо, які можна застосовувати в широкій сфері діяльності людини [15, с.191–201].

У науковій літературі використовують також поняття компетентність у навчанні, яку за визначенням Н. Бібік, набуває молода людина не лише під час вивчення предмета, групи предметів, а й за допомогою засобів неформальної освіти, внаслідок впливу середовища тощо. Спільним для всіх є розуміння компетентності у навчанні як набутої характеристики особистості, що сприяє успішному входженню молодої людини в життя сучасного суспільства. Крім того, вона розглядається як інтегрований результат, що передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування і розвитку в учнів здатності практично діяти в певній сфері.

Н. Бібік визначає компетенції як відчужену від суб'єкта наперед задану соціальну норму (вимогу) до освітньої підготовки учня, що необхідна для його якісної продуктивної діяльності в певній сфері, тобто соціально закріплений результат. Результатом набуття компетенцій є компетентність. Ми вважаємо важливою її точку зору, що у комплексі компетенцій закладено додаткову можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для побудови чітких вимірників навчальних досягнень учнів [5, с. 408–409].

В. Маслов та ін. висвітлюють компетентність – як добру обізнаність, володіння знаннями. На їх думку, під *професійною, посадово-*

функціональною компетентністю слід розуміти теоретичну, технологічну (практичну), а також моральну і психологічну готовність особистості виконувати функції, що входять до її обов'язків та прав на її здійснення відповідно встановлених повноважень – компетенції.

В. Маслов та ін. пишуть, що компетенції – це упорядкована сукупність методологічних, загальнотеоретичних, спеціально-теоретичних (фахово-професійних) знань та адекватних для їх реалізації технологічних умінь об'єктивно-необхідних для якісної діяльності особистості, яка обіймає конкретну посаду, або працює у професійно-фаховій сфері (науково-викладацькі, наукові, методичні працівники, вчителі, вихователі тощо). Визначені, теоретично обґрунтовані і систематизовані компетенції є науковим підґрунтям об'єктивно необхідним для формування і подальшого розвитку компетентності особистості у конкретній сфері діяльності відповідно до її посадово-функціональних обов'язків, або професійно-фахової спрямованості, а також для оцінки ступеня готовності до виконання відповідних обов'язків [12].

О. Мойсеев та ін. висвітлюють декілька понять: компетентність освітньої установи, компетенція освітньої установи, компетенція системи внутрішнього шкільного управління. У контексті нашої роботи поняття компетентності освітньої установи можна розглядати шляхом переносу на організацію в цілому ідей щодо компетентності окремого працівника і має значну евристичну цінність. Взагалі ж автори вказують, що в англійських країнах одне і теж слово «competence» означає і компетентність і компетенцію і наголошують, що останнім часом під цим впливом у вітчизняних текстах має місце змішування трактування цих слів [27, с. 108]

Т. Борова, розглядаючи питання поліпшення якості вищої освіти, пише, що мета освіти співвідноситься з формуванням компетентностей та опануванням компетенцій. У зв'язку з цим відбувається різка переорієнтація оцінювання результатів освіти, виникає потреба організувати освітній процес на основі компетентнісного підходу. Вона пише, що не викликає сумніву, що в основу забезпечення якості освіти мають бути покладені компетенції, які позначають інтегровані характеристики якості підготовки випускників [1, с. 108–109]

Г. Єльнікова та ін. пишуть, що тільки після визначення універсальних і спеціальних компетенцій можливе створення певної компетентнісної моделі фахівця (випускника ВНЗ) за певним напрямом підготовки. Компетентність фахівця співвідноситься з відповідними нормативними компетенціями і пов'язана з інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, громадянських, загальнокультурних, інформаційних, здоров'я-зберігаючих знань і вмінь, необхідних для різнобічних сфер життєдіяльності особистості [26, с.298]

Виходячи з мети цієї роботи, слід зауважити, що проблема формування професійної педагогічної компетентності, особливо у фахівців непедагогічних спеціальностей ще не достатньо досліджена у вітчизняній науці. Вона досить широко трактується та співвідноситься з іншими науковими категоріями (професійний розвиток, педагогічний професіоналізм, педагогічні уміння, педагогічна майстерність тощо). Проблема структури професійної педагогічної компетентності залишається предметом наукових дискусій.

На наш погляд поняття «професійний розвиток» є більш широким. Так, наприклад, В. Луговий та інші дослідники визначають професійний розвиток як поняття, яке характеризує процес професійної соціалізації, спрямований на оволодіння особистістю різноманітними професійними ролями, системою професійної мотивації, сукупністю професійних знань, навичок тощо. При цьому в науковій літературі використовується більш широке поняття – компетентнісний розвиток [9].

Слід підкреслити, що питання формування педагогічної компетентності в сучасній науковій літературі розглядається переважно в контексті професійної підготовки учителя. Так, наприклад, професійно-педагогічну компетентність визначають як здатність вчителя перетворювати спеціальність, носієм якої він є, у засоби формування особистості учнів з урахуванням обмежень і розпоряджень, що накладаються на навчально-виховний процес згідно з вимогами педагогічних норм. Педагогічна компетентність і педагогічний професіоналізм розглядаються як категорії, пов'язані з професією вчителя, в контексті безперервної педагогічної освіти і педагогічної діяльності, вимог до вчителя і його підготовки [16].

Педагогічна компетентність для випускника педагогічного ВНЗ є фактично його інтегральною компетенцією і результатом реалізації відповідної компетентнісної моделі випускника. Разом із тим, при побудові компетентнісної моделі випускника ВНЗ непедагогічного профілю, педагогічна компетенція є складовою інтегральної професійної компетентності випускника і носить спеціальний характер. Формування такої компетентності відбувається в процесі реалізації варіативної частини навчального плану під час вивчення спеціальних дисциплін. У багатьох сферах (промисловій, військовій, спортивній тощо) як і в багатьох інших професіях, реалізація яких пов'язана не обов'язково із діяльністю у сфері загальної чи спеціальної освіти, а й із спілкуванням із певними групами осіб в процесі виробничої діяльності, формування педагогічної компетентності є однією з обов'язкових умов досягнення поставлених цілей. Реалізація цієї тези вимагає серйозних реформаційних кроків до оновлення змісту освіти та застосування нових технологічних підходів в процесі навчання.

Згідно з вимогами часу формування педагогічної компетентності є обов'язковим елементом підготовки в магістратурі і аспірантурі за будь-якою спеціальністю. Про це свідчить аналіз навчальних планів і програм ВНЗ України.

Складнощі у формуванні педагогічної компетентності полягають у тому, що вона є багатофункціональним поняттям. Для її формування в процесі навчання в ВНЗ необхідно створити відповідну модель і розробити технологію досягнення поставлених цілей.

Окрему увагу необхідно зосередити на визначенні структури педагогічної компетентності.

А. Плошинська, розглядаючи професійну компетентність викладача, виділяє спеціально-педагогічну компетентність, яка, з її точки зору, стосується рівня його підготовки в галузі науки, що акумулюється в навчальному предметі і охоплює наукові знання, вміння, навички та їх практичне застосування; методичну компетентність, що полягає в оволодінні засобами, шляхами, формами, методами педагогічних впливів і продуктивному їх використанні; соціально-психологічну компетентність, яка охоплює вміння викладача спілкуватися, пізнавати студентів, їх індивідуальні особливості, налагоджувати міжособистісні стосунки;

аутопсихологічну компетентність, що співвідноситься з розвитком самосвідомості викладача і полягає у розумінні сильних та слабких сторін власної особистості, знанні шляхів, засобів професійного самовдосконалення для підвищення якості своєї праці [17].

І. Марченко в своїй роботі висвітлює такі складові професійної компетентності учителя ЗНЗ: інформаційна, продуктивна, предметна, моральна, полікультурна, соціальна, психологічна, математична, комунікативна, автономізаційна. Вона наголошує, що важливою складовою професійної компетентності учителя є його особисті якості [11].

В. Кремень, аналізуючи поняття «педагогічна спеціалізація», пише, що зміст освіти з педагогічної спеціалізації має бути унормованим, тобто входить до галузевого стандарту як його складова. Він наголошує на необхідності розроблення нових теоретико-методологічних засад формування педагога нової генерації, здатного до реалізації освітньої політики як головної функції держави. В.Кремень наголошує, що в умовах, коли змінюється парадигма освіти, коли здійснюється перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти інноваційного особистісно орієнтованого типу, особливих трансформацій має зазнати зміст і структура психолого-педагогічної, методичної та інформаційно-технологічної підготовки [5, с.95–99].

С. Вдовіна виділяє такі ключові професійно-педагогічні компетенції:

1. Аксиологічна.
2. Соціально-правова.
3. Предметно-інформаційна.
4. Методико-технологічна.
5. Комунікативна.
6. Контрольно-аналітична.
7. Проектно-дослідна [2].

В. Сластьонін та інші автори пропонують розкривати структуру професійної компетентності вчителя через педагогічні уміння. Вони пропонують модель професійної готовності будувати від найбільш загальних до часткових умінь. У результаті чого модель професійної компетентності вчителя виступає як об'єднання теоретичної і практичної готовності. Педагогічні уміння об'єднані ними у чотири групи:

1. Уміння «переводити» зміст об'єктивного процесу виховання в конкретні педагогічні задачі.

2. Уміння побудувати і привести до руху логічно завершену педагогічну систему.

3. Уміння виділяти і встановлювати взаємозв'язки між компонентами і факторами виховання, проводити їх у діяльність.

4. Уміння обліку і оцінки результатів педагогічної діяльності [24].

Значно менше досліджень щодо формування педагогічної компетентності стосується фахівців непедагогічної сфери. Так Л. Рибалко та ін., розглядаючи професійні компетенції майбутніх перекладачів технічної літератури, визначає їх як потенційні психологічні новоутворення (мотиви, цінності, знання, уміння й професійно-особистісні якості), які забезпечують їх підготовленість до здійснення професійної діяльності на високому рівні [22, с.23].

А. Семенова, розглядаючи сучасні тенденції формування педагогічної майстерності фахівців інженерних спеціальностей, вказує, що сучасні суспільні тенденції гуманізації змісту, методів і форм педагогічного процесу вищої технічної школи, орієнтація на вияв індивідуальності кожного студента вимагають від особистості викладача соціальної зрілості та розвитку творчого потенціалу. Проте удосконалення системи професійного навчання у вищому технічному навчальному закладі спрямовується переважно на підсилення теоретичного осмислення студентами сутності навчально-виховного процесу, не приділяючи належної уваги розвитку у майбутніх керівників – магістрів тих практичних умінь, що стосуються педагогічної майстерності (заснованої на практичному застосуванні загально-методологічних синергетичних психолого-педагогічних закономірностей). Вона наголошує, що контент-аналіз електронних офіційних даних сайтів провідних технічних ВНЗ України свідчить про позитивні зрушення у бік уваги до психолого-педагогічної підготовки майбутніх фахівців. А. Семенова наголошує, що введення до навчального плану підготовки магістрів у технічних ВНЗ курсу «Педагогічна майстерність» задає професійному становленню фахівця особистісно орієнтований вектор, забезпечує цілісне емоційно-професійне усвідомлення сенсу

інженерно-педагогічної діяльності. Саме педагогічна майстерність визначає ефективність процесу професійної підготовки й саморозвитку майбутніх фахівців [23].

Ю. Молчанова розглядає компетентнісний розвиток керівника в сфері освіти, розуміючи під цим цілісний, неперервний процес формування та удосконалення під впливом соціальних чинників (навчання, професійної діяльності) відповідних компетентностей, необхідних для повноцінного життя в суспільстві, суспільної та особистої самореалізації взагалі та ефективної професійної управлінської діяльності зокрема. Управління компетентнісним розвитком керівників сфери освіти вона розглядає як комплекс цілеспрямованих впливів на усі можливі фактори соціально-освітнього середовища та перспективи неперервного професійного та особистого вдосконалення керівників, що передбачає формування і розвиток їх здатності ефективно здійснювати професійну управлінську діяльність в освіті і готовність до свідомого саморозвитку в ній [13].

У контексті нашого дослідження можна розглядати компетентнісний розвиток майбутніх магістрів непедагогічних спеціальностей, роблячи акцент на формуванні педагогічної компетентності, шляхом реалізації комплексу цілеспрямованих впливів під час навчання в магістратурі. Ми акцентуємо тут увагу на досвіді Польщі, де розроблений загальний перелік результатів навчання (компетентностей) за професійним напрямом, який є основним і доповнюється показниками відповідно до певних спеціальностей [3].

Таким чином, ми можемо зробити **висновки**:

1. Компетентнісний підхід є ключовою методологією професійної підготовки фахівців у вищій школі в XXI ст.

2. У науковій літературі досить обмежено висвітлюється процес формування педагогічної компетентності у фахівців непедагогічних спеціальностей.

3. Не зважаючи на досить тривалий час впровадження в педагогічну практику ідей компетентнісного підходу, його понятійно-термінологічний апарат знаходиться у стадії становлення і потребує свого унормування і збалансованості між науковими джерелами і нормативно-правовими документами.

4. Підготовка магістрів за непедагогічними спеціальностями передбачає сьогодні спроможність викладати у вищій школі і потребує формування у них педагогічної компетентності, яка є важливою складовою інтегральної компетентності фахівця. Процес формування спеціальної педагогічної компетентності відбувається, як правило, за рахунок реалізації варіативної частини навчального плану.

Перспективи подальших досліджень. До перспективних напрямів досліджень даної проблематики ми відносимо вивчення технологічних особливостей формування педагогічної компетентності у фахівців непедагогічних спеціальностей в умовах вищого навчального закладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борова Т.А. Теоретичні засади адаптивного управління професійним розвитком науково-педагогічних працівників вищого навчального закладу : монографія / Т. А. Борова. – Х.: Компанія СМІТ, 2011.– 381 с.
2. Вдовина С.А. Профессионально-педагогическая компетентность и ее структура / С.А. Вдовина [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://shvarts.pspu.ru/sbornik_konf_list_31.html
3. Грицюк Л. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців соціально-педагогічного спрямування у ВНЗ Польщі / Л.Грицюк, А.Лякішева // Вища школа – 2014. –№ 10. – С. 63–71.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге видання / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.
5. Енциклопедія освіти / АПН України ; [голов. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. – М. : Исслед. центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с.
7. Компетентностный поход // Реферативный бюллетень // РГГУ, 2005 rggu.ru/binary/56572_11.1173464019.22977.doc
8. Концепція розвитку освіти на 2015–2025 рр. (проект) [Електронний ресурс].–Режим доступу : <http://mon.gov.ua/ua/pr-viddil/1312/1390288033/1414672797/>
9. Луговий В.І. Ключові поняття сучасної педагогіки: навчальний результат, компетентність, кваліфікація / В.І.Луговий, О.М.Слюсаренко,

- Ж.В.Таланова // Педагогічна і психологічна науки в Україні: 36. наук. праць: у 5 т. –Т.1: Загальна педагогіка та філософія освіти. – К.: Педагогічна думка, 2012. – С.23–28.
10. Лунячек В.Е. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки керівних кадрів в умовах магістратури до управління якістю освіти : дис ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / В.Е. Лунячек . – Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2012 . – 572 с.
  11. Марченко І.А. Основні вимоги до професійної компетентності вчителів початкових класів у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського / І.А. Марченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://innovacoiproo.edukit.kr.ua/statti_posibniki/
  12. Маслов В.І. Наукові основи та технології компетентного управління загальноосвітнім навчальним закладом: монографія / В.І. Маслов, О.С. Боднар, К.В. Гораш. – Тернопіль: Крок, 2012. – 320 с.
  13. Молчанова Ю.Управління компетентнісний розвитком керівних кадрів сфери освіти / Ю.Молчанова // Освіта і управління. Том 15, число 4. – 2012. – С.18–25.
  14. Морозова Т. До проблеми взаємодії професійних і освітніх стандартів і ІТ-галузі / Т.Морозова, І.Мендзевровський // Вища школа. – 2012. – № 12. – С. 45–54.
  15. Наукові підходи до педагогічних досліджень: колективна монографія / За заг. ред. д-ра пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. – Х : Вид-во Віровець А. П. «Апостроф», 2012. – 348 с.
  16. Особистісні якості і професійна компетентність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kramnvk.in.ua/wp-content/uploads/2014/12/%D0%9E%D1%81%D0%BE%D0%B1%.pdf>.
  17. Плошинська А.А. Роль викладача фізичної культури у педагогічному процесі / А.А.Плошинська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2014/Pedagogica/3_169388.doc.htm.
  18. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир сучасної освіти / О.Пометун // Рідна школа – 2005. –№ 1. – С. 65–69.
  19. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>.
  20. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій України : постанова Кабінету Міністрів України від 23 листоп. 2011 р. № 1341 [Електронний

- ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
21. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
  22. Рибалко Л.С. Формування професійних компетенцій перекладачів технічної літератури із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій: монографія / Л.С.Рибалко, Є.В.Пизіна – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2014. – 181 с.
  23. Семенова А. Сучасні тенденції формування педагогічної майстерності фахівців інженерних спеціальностей / А. Семенова // Вища школа – 2014. –№ 11–12. – С. 51–60.
  24. Слостенин В. Педагогика: учеб.пособие / В.Слостенини, И. Исаев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/slast/03.php.
  25. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 р. (проект) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/img/zstored/files/HE%20Reforms%20Strategy%2011_11_2014.pdf
  26. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: Монографія / Г.В. Сльникова, О.І. Зайченко та ін. [за заг. Ред. Г.В. Сльникової]. – Київ-Чернівці: Книги – XXI, 2010. № 460 с.
  27. Хуторской А. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А. Хуторской // Эйдос : интернет-журнал. – Режим доступу : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
  28. Управление школой : слов.-справ. рук. образовательного учреждения / под ред. А. М. Моисеева, А. А. Хвана. – М. : Пед. об-во России, 2005. – 320 с.

УДК 378

**ПРО ЕФЕКТИВНІСТЬ НАВЧАЛЬНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ
МОВЛЕННЄВОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ**

Нечепоренко М.В.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

В статті розглядається проблема мовної і мовленнєвої культури студентів з позиції визначення провідної ролі слова, мовленнєвої діяльності в процесі підготовки майбутніх учителів. Мова як знаряддя праці педагога має великий формуючий вплив на вихованців через засоби навчання, освіти, виховання.

Ключові слова: мова, мовленнєва культура, мовна культура.

**ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНЫХ УСЛОВИЙ ФОРМИРОВАНИЯ
РЕЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНТОВ**

Нечепоренко М.В.

В статье рассматривается проблема языковой и речевой культуры студентов с позиции определения ведущей роли слова, речевой деятельности в процессе подготовки будущих учителей. Язык как орудие труда педагога является эффективным формирующим средством воздействия в процессе обучения, образования, воспитания.

Ключевые слова: речь, речевая культура, языковая культура.

**TERMS OF EFFICIENCY OF EDUCATIONAL FORMATION
OF SPEECH CULTURE STUDENTS**

Necheporenko M.V.

The author built and developed a system of pedagogical conditions, which provide the necessary level of student's speech culture and stimulates his/her adaptation abilities.

Key words: language, language culture.

Досліджуючи питання формування мовної і мовленнєвої культури студентів, ми використовували методику, розроблену науковцями ХНУ імені В.Н. Каразіна та спирались на концепцію особистісної культури вчителя запропоновану Л.С. Нечепоренко. Розроблена методика експериментальних занять будувалась на позитивних морально-психологічних засадах, якими є повага до студентської особистості та її бажань, намагання уникати будь-якої моральної напруги, урахування того, що різні новації, як правило, викликають стан, близький до стресового. Переконавання студентів у тому, що кожен з них може домогтись успіху, досконалості в своїх внутрішніх і зовнішніх можливостях, якщо буде наполегливо працювати над покращенням своєї мовленнєвої і мовної культури є ефективним засобом впливу.

Розроблена нами методика експериментальних занять ґрунтувалась на таких загально педагогічних і психологічних засадах пізнавального характеру, як:

1. Готовність студентів експериментальних груп на зміни, які пропонується ввести у процес вивчення навчальних дисциплін.

2. Активізація позитивних почуттів і всебічний розвиток особистісного інтересу до розв'язання проблеми, пов'язаної з формуванням мовної культури студента.

3. Заохочення самостійної роботи студентів над розвитком мовленнєвих здібностей, шляхом підвищення мотивації всього процесу навчання, як-то поглиблення пам'яті, зміцнення знань різноманітними засобами розширення словникового, граматичного, художнього характеру, вивчення напам'ять уривків із творів.

4. Розширення і зміцнення знань, умінь, навичок усного й письмового характеру на матеріалі вивчення іноземної мови.

Зауважимо, що проведення експериментальних занять з педагогіки з залученням знань з іноземної мови сприймався однозначно позитивно. Мотивація навчання підвищувалась, крім використання лексично-граматичного матеріалу сучасних мов, використанням зразків, прикладів із класичних мов.

1. Мотивація самонавчання по засвоєнню норм культури мови й мовлення.

Студентам було запропоновано тести, якими в свій час користувалась В.Г. Пасинок, коли проводила дослідження з проблеми профорієнтації школярів на вибір професії вчителя іноземної мови.

Застосовані нами тести допомогли визначити такі мовні здібності студентів, як:

- 1) вербальний інтелект, або словникове збагачення, а також наявність аналітичного уміння при користуванні мовним матеріалом;
- 2) слухові здібності, готовність слухати, або абстрагуватись від різних умов;
- 3) оперативна пам'ять;
- 4) почуття граматичної структури мови. Часто його називають «почуття мови» або «мовне чуття».

При виборі цих текстів ми керувались тим, що з їхньою допомогою ми зуміємо одержати об'єктивну картину рівня мовного розвитку студентів, щоб в процесі формуючого експерименту (навчально-освітнього) враховувати переваги й недоліки кожного учасника, що допомагало добирати відповідний матеріал і методику його тестування.

Тестування проводилось зі студентами тільки тричі: на початку проведення занять, в кінці осіннього семестру і на завершальному етапі – під час здійснення контролю експерименту.

Розглянемо результати аналізу відповідей на тести на різних етапах його проведення. Для зручності подаємо одержані дані у вигляді таблиці № 1.

Таблиця 1.

Рівень опанування	2012/2013 н.р. (вес. сем.)	2013/2014 н.р. (осін. сем.)	2014/2015 н.р. (вес. сем.)
а) вербальні здібності	52%	63%	86%
б) аналітичні здібності	47,2%	59%	77%
в) слухові здібності	53%	67%	80,5%
г) оперативна пам'ять	69 %	83%	91%

Дані результатів тестування спостерігати можливість бачити динаміку підвищення рівня мовної культури саме в результаті нашої методики навчання. Вимірювані показники, які є складниками мовної культури, мають тенденцію до зростання. Ці дані розкривають і зміни в мотиваційній сфері діяльності студентів. Спостерігається постійне зміцнення інтересу до розвитку своєї мовної культури, розвивається смак до вивчення іноземних мов, що підтвердило анкетне опитування.

Потягом 2-х років нами проводився експеримент при вивченні основної мови (англійської) й педагогіки. Педагогічними умовами проведеного експерименту були такі, як:

1. Поєднання аудиторних, лекційних, семінарських і практичних занять з позанавчальними видами діяльності, як-то: педагогічною практикою, виступами в клубах, на семінарах, у наукових гуртках, під час міні вистав, відвідання баз практики.

2. Індивідуальні консультації під час підготовки студентів до практичних занять, участі у ділових іграх, проведенні педагогічної практики, написання письмових робіт

3. Виконання різних видів письмових робіт практичного призначення в аудиторних і в позааудиторних умовах.

4. Робота з педагогічними текстами рідною і іноземною (англійською) мовами з метою аналізу їх навчально-виховних і освітніх можливостей.

5. Пошук шляхів до педагогічної майстерності шляхом самоосвіти, самонавчання по формуванню особистісної мовної культури.

6. Складання власних словників синонімів, тлумачних, порівняльних. Визначені умови, як правило, передбачали індивідуальні форми роботи.

Широке використання таких методів формування мовної культури як підготовка й проведення фрагментів уроку, міні-уроку, ділової гри поставило проблему педагогічного артистизму.

Особливо цей аспект гри зацікавив студентів біологічного, історичного, факультету іноземних мов. Можливо, що цей інтерес пов'язаний з двома обставинами, а саме:

1. студенти-біологи, які добре знають людську сутність з точки зору анатомії, фізіології, генетики намагались побачити «соціальні» ролі індивідуальності, щоб розібратись у «духовних» та моральних можливостях особи.

2. Студенти факультету іноземних мов мріють про перекладацьку та дипломатичну, реферативну діяльність за кордоном. Виробити свій імідж, сформувати свій «стиль» мови й поведінки – то є, як з'ясувалось, заповітною мрією майже кожного студента.

3. Майбутні історики-педагоги через засвоєння специфіки історичних процесів, проведення аналогій з сучасним станом окремих проблем намагались визначити місце і зазначення особи в соціальних змінах, приміряючи на себе окремі реальні ролі.

До речі буде сказано, що кожен студент із наших експериментальних груп позитивно оцінював зусилля з постави голосу й розвитку культури мови й мовлення. Ось деякі висловлювання студентів:

а) мати добре поставлений голос, навчитись змінювати тембр, виробити чітку дикцію і артикуляцію, вміти надавати своєму голосу різне забарвлення звучання в залежності від ситуації, корисним буде для кожного студента;

б) володіти добре поставленим голосом і мати взагалі високу мовну культуру – то є ознака інтелігентності;

в) уміння користуватись художніми засобами, ораторськими прийомами допомагає самореалізації і вироблення певного настрою: мова є основним засобом при застосуванні сугестивних методів, які широко використовуються не тільки психологами, педагогами, але й медиками, дипломатами.

г) слово є основним серед засобів, які широко використовуються не тільки психологами, педагогами, але й керівниками та організаторами різних колективних заходів.

Щодо педагогічного артистизму, то в експериментальних групах виникло бажання познайомитись з педагогічною системою К.С. Станіславського, М.Й. Кнебель з театральною педагогікою взагалі. Тому залучення ідей театральної педагогіки й проведення експериментальних занять з елементами театральної педагогіки було продуктивним. Думка про те, що кожна особа, а вчитель особливо, мусить уміти

перевтілюватись, входити в різні життєві ролі та блискуче їх виконувати, що й стає умовою успіху. Така ідея була прийнята й присвоєна нашими студентами однозначно позитивно.

Після завершення експерименту знову було проведено анкетування з метою з'ясування нового рівня мовної культури на наших експериментальних заняттях та визначення перспектив самовдосконалення.

Студентам була запропонована низка питань, на яку слід було дати відповіді.

Для зручності й лаконізму результатів аналізу подаємо їх у вигляді таблиці № 2.

Питання	Експериментальні групи							
	К-ТЬ СТ-В	Відповіді			К-ТЬ СТ-В	Відповіді		
		так	ні	не знаю		так	ні	не знаю
1. Чи підвищувався ваш інтерес до опанування мовною культурою?	118	96%	3%	1%	117	75%	18%	7%
2. Чи набули ви необхідних знань з питань мовної культури?	118	88%	4%	8%	117	66%	25%	9%
3. Чи опанували ви вміння обирати найкращий тембр, темп, динаміку звучання голосу?	118	89%	2%	0%	117	68%	24%	8%
4. Чи підвищувались (поглиблювались) знання іншої (іноземної)?	118	76%	12%	12%	117	45%	17%	36%
5. Чи відчуваєте ви полегшення (комфорт) після оволодіння новими для вас мовними вміннями?	118	98%	0%	2%	117	51%	13%	36%

Підводячи підсумки з даного питання, можна констатувати, що в результаті проведеного експерименту було з'ясовано, що протягом двох років при вивченні педагогіки, спецкурсів, участі в проведенні педагогічної практики, а також у процесі вивчення іноземної мови можна значно поліпшити рівень мовної культури, якщо постійно дотримуватись вимог педагогіки партнерства і співробітництва, поєднувати традиційні і сучасні методи навчання, заохочувати студентів до різних видів самостійної роботи, особливо до виконання письмових робіт та праці над цікавими текстами видатних педагогів, оригінальними джерелами іноземних авторів, спів ставляючи між собою окремі позиції.

Експеримент засвідчує, що елемент новизни, зорієнтованість над вдосконаленням особистісної культури й розвиток сфери духовності, гармонізація внутрішнього й зовнішнього самовираження студентської індивідуальності підтримує працездатність і готовність майбутнього вчителя до самоосвіти, самонавчання, самовдосконалення.

Елементом відібраних нами умов на заняттях у експериментальних групах було намагання внести елементи ігрової діяльності та загальної позитивної обстановки при розв'язанні будь-яких питань. Нами творчо було використано досвід підготовки студентів у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди.

В умовах діяльності Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за ініціативою ректора академіка І.Ф. Прокопенка успішно розвивається ігрова педагогіка з прийомами роботи з професійної педагогічної діяльності. Так, наприклад, у військово-патріотичному вихованні І.Ф. Прокопенко сам (особисто) не просто бере участь, але втілює і власну ініціативу щодо звернення до соціально-географічних умов роботи в Харкові, в Харківській області, на теренах Слобожанської України. Власний приклад ректора І.Ф. Прокопенка є тим магнітом який захоплює учнів (хлопчиків), що щорічно підвищує інтерес школярів до вибору педагогічної професії. У зв'язку з цим щорічно підвищується популярність педуніверситету серед випускників, загальноосвітніх шкіл.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Пасинок В.Г. Ориєнтація учаснихся на вибор професії учителя: Монографія. – Х.: Основа, 1996. – 152 с.
2. Пасинок В.Г. Теорія та методика мовної підготовки вчителя в університеті. – Х.: Основа, 1998. – 308 с.
3. Нечепоренко Л.С. Особистісна культура вчителя. (Педагогічний аспект). – В кн.: Педагогічна культура (За ред. проф. Л.С. Нечепоренко. – Харків: ХДУ, 1994. – 145 с. – С. 5-18.
4. Нечепоренко Л.С. Педагогічна майстерність. Монографія. – Харків: Видавничий центр ХНУ, 2009. – с.
5. Нечепоренко М.В. Емоційно-вольова культура студента / Монографія. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2001. – 180 с.

УДК 378:331.101

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ
ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Павлова О.Г.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті розглядається суть, зміст та структура мотиваційної сфери особистості. Відзначено багатоаспектність і складність цього явища. Наголошується, що для підвищення якості підготовки майбутніх спеціалістів і їх професіоналізації необхідно розвивати мотивацію, яка спонукає до оволодіння професійними компетенціями.

Ключові слова: мотив, мотивація, професійна підготовка, педагогічна діяльність.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ МОТИВАЦИИ К ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Павлова Е.Г.

В статье подробно рассматривается сущность, содержание и структура мотивационной сферы личности. Отмечено многоаспектность и сложность этого явления. Отмечается, что для повышения качества подготовки будущих специалистов и их профессионализации необходимо развивать мотивацию, которая побуждает к овладению профессиональными компетенциями.

Ключевые слова: мотив, мотивация, профессиональная подготовка, педагогическая деятельность.

THEORETICAL BASIS PROFESSIONAL MOTIVATION FOR TEACHING ACTIVITIES

Pavlova O.

The article deals with some detail essence, content and structure of motivational sphere of personality. Noted multidimensional nature and complexity of thi sphenomenon. It is noted that to improve the training of future professionals and their professionalism necessary to develop the motivation that leads to the acquisition of professional competence of future teachers, providing professional development of students, designing trajectories of self and self in their future careers.

Keywords: motive, motivation, training, teaching activities.

Аналіз літератури з проблеми формування мотивації особистості показує, що цьому феномену приділяється значна увага, оскільки саме мотивація визначає характер і особливості навчальної та професійної діяльності майбутнього фахівця, є провідним регулятором його активності. Інтерес до професії та її опанування – це одні з найважливіших факторів успішного навчання студентів та майбутньої професійної реалізації. Мотивація до професійної діяльності посідає провідне місце в структурі діяльності особистості майбутнього фахівця і є одним із основних понять, яке використовують для пояснення мотивів, рушійних сил для здобуття певної професії. Мета статті полягає у визначен-

ні теоретичних засад та вдосконаленні системи професійної мотивації до педагогічної діяльності.

Поняття мотиву, його природа, структура, формування та розвиток мотивації особистості були предметом дослідження В.Г. Асеева, Л.І. Божовича, Н.М. Боритко, В.К. Вилонаса, О.С. Гребенюка, Е.Ф. Зєєра, Е.П. Ільїна, В.И. Ковалева, Є.А. Клімової, А.С. Кривоногової, А.К. Маркової, О.І. Суислової, Н.Ф. Тализіної, А.І. Яблонського, П.М. Якобсона та ін. Сучасні педагоги та психологи єдині в тому, що якість виконання діяльності та її результат залежить перш за все від спонукання й потреб індивіда, його мотивації [4]. До основних категорій мотиваційної сфери майбутніх фахівців можна віднести «мотив» та «потребу».

Потреба – це прояв необхідності в чомусь певному для забезпечення нормального існування та розвитку [1]. Іванніков В.А. визначає, що потреба – це частина мотиву [2]. Божович Л.П., Ковальов А.Г., Платонов К.К., Рубинштейн С.Л. і багато інших дослідників вважають, що потреба і є мотив. Між мотивом та потребою є дещо спільне, а точніше і мотив і потреба виступають як внутрішні регулятори поведінки. Однак між ними є і відмінності. Потреба це лише потенціальний мотив поведінки, а мотив завжди є актуально діючим її стимулом і регулятором [1].

Частіше за все мотив визначають як внутрішнє спонукання особистості до певного виду діяльності, яке пов'язане з задоволенням певної потреби. Мотив можна розглядати як предмет спонукання та направлення діяльності, чи причину, що є основою цієї діяльності та пояснює її.

З питання класифікації мотивів немає єдиної думки серед учених. Визначення видів мотивів і їх класифікація у більшості дослідників залежать від того, як вони розуміють сутність мотиву. Поділ мотивів на два типи: з погляду специфічних і неспецифічних мотиваційних утворень, де до перших відносять диспозиційні змінні: мотиви, потреби, цінності, настанови; а до других – функціональні змінні, що ситуативно пов'язані з першими: специфічні мотиви, стимули, драйви, підкріплення, цільові об'єкти є поширеним серед психологів. Також мотиви поділяють на групи відповідно до принципу, що базується на виділенні

та класифікації різних видів потреб (біологічних і соціальних): мотиви самоповаги, самоактуалізації, мотиви-прагнення до результату (мотиви досягнення), мотиви-прагнення до діяльності, мотиви до успіху й уникнення невдач.

Термін «мотивація» в сучасній психологічній науці розглядається дwoяко. Перше значення пояснює мотивацію, як систему факторів, які обумовлюють поведінку людини. В другому значенні акцентується фактор, який стимулює і підтримує поведінкову активність [1]. Ми підтримуємо перше визначення цього поняття, адже саме воно прийняте більшістю з психологів.

На нашу думку, існує декілька причин, через які у науковій літературі не існує єдиного визначення мотивації як явища. Це залежить від того, що по-перше, кожна наука, в відповідно до предмету вивчення, розглядає різні аспекти мотивації, а по-друге, певну роль відіграє невизначеність основних елементів механізму мотивації.

В усіх випадках мотивація виступає як вторинне по відношенню до мотиву утворення чи явище. Поділяючи позиції Н.В. Бордовської, В.І. Ковальова, К.К. Платонова, А.А. Реана, ми розглядаємо мотивацію як сукупність стійких мотивів, що мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості. Виходячи із сучасних психологічних уявлень з приводу категорії мотивації (В.К. Вілюнас, В.І. Ковальов, Е.С. Кузьмін, Б.Ф. Ломовта ін.), сучасні дослідники (А.Н. Леонт'єв, Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.І.) вважають, що мотивацію як просту сукупність мотивів необхідно відрізнити від мотиваційної сфери особистості людини, яка теж являє собою певну сукупність мотивів. Однак у мотиваційній сфері ця сукупність являє собою ієрархізовану динамічну мотиваційну систему, в якій потреби, мотиви і цілі певним чином підпорядковані, взаємопов'язані, взаємозумовлені, виражають спрямованість особистості.

Отже, мотиваційну сферу треба розглядати, як структуру, до складу якої входять утворення локалізовані на різних рівнях особистісної організації. Мотиваційні явища, неодноразово повторюючись, з часом стають рисами особистості людини. До таких рис передусім можна віднести мотив досягнення успіхів і мотив уникнення невдачі, а також локus контроль, самооцінку, рівень домагань.

Дослідники розглядають багато видів мотивації. Ми виділяємо для аналізу актуальну для майбутніх фахівців професійну мотивацію. Це поняття розглядається як усвідомлення предметів актуальних потреб особистості (одержання вищої освіти, саморозвитку, самопізнання, професійного розвитку, підвищення соціального статусу), що задовольняються за допомогою виконання навчальних завдань і спонукають її до вивчення майбутньої професійної діяльності.

На даний час дослідниками підтверджено, що успішність навчання залежить в основному від розвитку навчальної мотивації, а не лише від природних здібностей. Між цими двома факторами існує складна система взаємозв'язків. За певних умов (наприклад, інтерес особистості до конкретної діяльності) може бути ввімкнений так званий компенсаторний механізм. Брак здібностей при цьому заповнюється розвитком мотиваційної сфери (інтерес до предмету, усвідомленість вибору професії та ін.), і студент досягає великих успіхів, як у навчальній, так і в професійній сфері.

Відповідно до закону Йеркса-Додсона, ефективність діяльності залежить від сили мотивації. Точніше слабкої мотивації не достатньо для досягнення успіху, чим сильніше спонукання до дії, тим вище результат діяльності. Але безпосередній зв'язок зберігається лише до певного предмету. Якщо вже досягнуто певних результатів, а сила мотивації продовжує збільшуватися, то ефективність діяльності зменшується[3].

Відповідно до теорії ієрархії мотивів А. Маслоу Сотникова А.В. [6] визначає професійну мотивацію як сукупність потреб, інтересів, котрі спонукають людину до професійної діяльності, до професійної самореалізації та професійному вдосконаленню. Барковська М.Г., Осін А.К. [5] зазначають, що професійна мотивація є внутрішнім рушійним чинником розвитку професіоналізму й особистості. Пінська О. розглядає професійну мотивацію, як властивість особистості яка є системою цілей, потреб, що спонукають студента до активного засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, свідомого ставлення до професії [7].

Професійна мотивація має роль компенсаторного фактора: за умов недостатнього розвитку здібностей студент, маючи професійну мотивацію, має значно більше перспектив досягнення успіхів, ніж здібний

студент, у якого не сформована професійна мотивація. Тому одне з першочергових завдань вищої школи – цілеспрямоване формування у студентів професійної мотивації.

На думку авторів С. Єрохіна, Ю. Нікітіна та І. Нікітіного, структурними компонентами професійної мотивації є: мотивація ініціації (спонукає до діяльності); мотивація селекції (сприяє вибору мети); мотивація реалізації (забезпечує регулювання, контроль реалізації виконання відповідної дії); мотивація постреалізації (уможливорює завершення виконання дії і спонукання до іншої) [8, с. 21].

Автори зазначають, що професійну мотивацію можна звести до трьох основних комплексів: інтерес, обов'язок, самооцінка професійної придатності [8, с. 22]. Безпосередній інтерес, що виникає на основі привабливості змісту та процесів конкретної діяльності та включає: професійно-специфічний інтерес; загально професійний інтерес; романтичний інтерес; ситуативний інтерес. Опосередкований інтерес зумовлений деякими організаційними, соціальними та іншими характеристиками професії включає: професійно-пізнавальний інтерес; інтерес до самовиховання; престижний інтерес; інтерес супутніх можливостей; невизначений інтерес.

Змістовний опис найбільш типових мотивів професійної діяльності містить двухфакторна теорія Ф. Херцберда, згідно з якою вони розрізняються за своєю спрямованістю. Перша група мотивів («фактори-мотиватори») спрямована на вирішення виробничих завдань. До них відносяться можливість досягнення успіху в роботі, наявність шансів просування по службі, визнання результатів роботи та їх публічне схвалення, хороша оплата праці, можливість підвищення рівня професійної компетентності, наявність високого ступеня відповідальності, складність, різноманітність, цікавий зміст роботи. Друга група мотивів («фактори гігієни») робить роботу більш привабливою, але в значно меншому ступені сприяє підвищенню продуктивності. До них відносяться умови праці, мінімум напруги і стресу, хороші відносини зі співробітниками і безпосереднім керівником, гнучкий графік роботи. Вони знімають або зменшують незадоволеність роботою, але самі по собі не здатні підвищити задоволеність і продуктивність праці і недостатні для створення високої мотивації.

С.І. Кучмієва у своїх дослідженнях [10] показала, що позитивний вплив на процес професійної підготовки мають мотиви, в основі яких лежить інтерес до професії, мотиви розвитку особистості й навчально-пізнавальні мотиви. Також зазначила, що негативний вплив мають просоціальні й інфантильні мотиви, а групи матеріальних і соціальних мотивів можуть впливати як позитивно, так і негативно. Авторка вказує на недостатній рівень професійної підготовки випускників вузів, який багато в чому детермінований порівняно невисоким рівнем мотивації студентів. В основі мотивації лежить інтерес до професії й розвитку особистості, що пов'язано з домінуванням мотивів, які звертають увагу студентів на можливих матеріальних і соціальних перевагах обраної професії.

Формування у вузі мотивації до майбутньої професійної діяльності є невід'ємним компонентом професійної підготовки. Аналіз різних поглядів на сутність проблеми дозволив зробити висновок, що мотивація до професійної діяльності полягає в інтеграції спонукань, пов'язаних з навчальною та професійною діяльністю, на основі взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів. Так, усвідомлення студентами в процесі навчання необхідності знань для успішного оволодіння професією, для орієнтації в різних ситуаціях професійної діяльності викликає у них потребу в оволодінні професійними вміннями та навичками [4].

Успішність професійної педагогічної діяльності залежить від мотивації, визначення мети і прагнення до зростання та досягнень. Характер мотиваційних спонукань, їх стійкість визначає ефективність індивідуальних проектів професійного розвитку.

Професійну мотивацію до педагогічної діяльності визначають як сукупність внутрішніх спонукань до опанування професійно-педагогічною діяльністю, що викликають активність і визначають спрямованість діяльності (В.І. Загвязінській, Г.М. Романцев, В.А. Федоров).

Професійна мотивація майбутнього педагога має свої особливості в частині сукупності груп мотивів. В структуру мотивації до професійно-педагогічної діяльності нами включені пізнавальні, професійні та особистісні групи мотивів. В пізнавальну групу входять

мотиви і прагнення, які характеризують спрямованість на освоєння змісту дисциплін та оволодіння способами дій (навчально-пізнавальні мотиви, пізнавальні інтереси до професійних знань, орієнтація на результат навчальної роботи). Професійна група представлена навчально-професійними мотивами й інтересами, професійно-ціннісними орієнтаціями та відношенням до майбутньої професії, які обумовлені змістом і структурою самої діяльності (прагнення освоїти професійні компетенції і стати кваліфікованим фахівцем, усвідомлення значущості діяльності педагога професійного навчання, потреба в оволодінні професією). В особистісну групу входять мотиви, пов'язані зі спрямованістю на значимість навчальних дій, особистим добробутом, потребою до професіонального зростання (прагнення опанувати способами самостійного набуття професійних знань, прагнення до саморозвитку, самоосвіти, професійні наміри, прагнення до самореалізації, самовираження в професійно-педагогічному середовищі).

Висновок. Професійна мотивація до педагогічної діяльності розглядається в контексті професійної мотивації і розуміється нами як сукупність потреб, інтересів, установок і прагнень, які спонукають до освоєння професійно-педагогічної діяльності та викликають активність і визначають спрямованість особистості студента до педагогічної професії.

Сформованість професійної мотивації до педагогічної діяльності визначає характер опанування професії і цілеспрямований розвиток професійних компетенцій майбутнього педагога, які забезпечують професійне становлення студентів, проектування траєкторії саморозвитку і самореалізації у майбутній професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батаршев В.А. Учебно-профессиональная мотивация молодежи : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / А.В. Батаршев – М.: Издательский центр «Аркадия», 2009. – 192 с.
2. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции [Текст] / В.А. Иванников. – М.: Просвещение, 1991. – 274 с.
3. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Учебник для вузов – СПб.: Издательство «Питер», 2000. – 304 с.

4. Бухтеева Е.Е. Педагогические условия формирования мотивации к профессиональной деятельности [Электронный ресурс] / Е.Е. Бухтеева, И.О. Кравец – Режим доступа до ресурсу: // среднее профессиональное образование. 2013. №2. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskie-usloviya-formirovaniya-motivatsii-k-professionalnoy-deyatelnosti>.
5. Барковская М.Г. Исследование мотивации педагогической деятельности [Электронный ресурс] / М.Г. Барковская, А.К. Осин – Режим доступа до ресурсу: http://www.rae.ru/use/?section=content&op=show_article&article_id=10002189.
6. Профессиональная мотивация как предмет социологического анализа / А.В. Сотникова // ИСОМ. – 2010. – Вип. №3. – С. 118-123.
7. Пінська О. Професійна мотивація як засіб підвищення ефективності навчальної діяльності студентів / О. Пінська // Проблеми трудової і професійної підготовки. – 2009. – Випуск 14. – С. 111-115.
8. Єрохін С.А., Нікітіна І.В., Нікітін Ю.В. Концепція професійної мотивації студентів як фактору конкурентності на ринку праці / С.А. Єрохін, І.В. Нікітіна, Ю.В. Нікітін // Юридична наука. – 2011. – № 1. – С. 20-27.
9. Кучмиева, С. И. Мотивационные факторы профессиональной социализации студентов в период обучения в ВУЗе: автореф. дис. ... канд. социол. наук: 22.00.04 / Кучмиева Светлана Ивановна; ГОУВПО Волгоградск. гос. ун-т. – Волгоград, 2007. – 24 с.
10. Афанасенкова Е. Л. Мотивы обучения и их изменение в процессе обучения студентов вуза: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Афанасенкова Елена Леонидовна; М., 2005. – 23 с.

УДК 371

**ОСНОВНІ ПРАВИЛА КОНСПЕКТУВАННЯ
ЛЕКЦІЙ У ВУЗАХ**

Птушка А.С.

кандидат філологічних наук, доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Ця стаття присвячена основним правилам конспектування лекцій у вузах. У статті докладно розглянуто терміни «лекція» та «конспект». А також детально проаналізовані види конспектів та основні правила конспектування лекцій.

Ключові слова: конспект, лектор, лекція, навчальний процес, правило.

**ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ КОНСПЕКТИРОВАНИЯ
ЛЕКЦИЙ В ВУЗАХ**

Птушка А.С.

Эта статья посвящена основным правилам конспектирования лекций в вузах. В статье подробно рассмотрены термины «лекция» и «конспект». Кроме того детально проанализированы виды конспектов и основные правила конспектирования лекций.

Ключевые слова: конспект, лектор, лекция, учебный процесс, правило.

**BASIC METHODS OF SUMMARIZING LECTURES
IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION**

Ptushka A.S.

This article is devoted to the basic rules of summarizing lectures in institutions of higher education. The article examined in detail the terms «lecture» and «compendium». And also some types of compendia and the basic rules of summarizing lectures are analysed.

Key words: compendium, lecturer, lecture, educational process, rule.

Розмаїття форм і методів організації навчального процесу, застосування інноваційних освітніх технологій у вузах, пошуки альтернативних шляхів передачі знань не змогли вплинути на фундаментальність лекційно-семінарської форми організації занять, що в абсолютній більшості вузів залишається провідною.

На сучасному етапі лекція виступає і як організаційна форма навчання – «специфічний спосіб взаємодії викладача і слухачів (студентів), у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання», і як метод навчання – «монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки» [1].

Лекція – це чіткий, системний виклад окремої наукової проблеми або теми. Мета лекції полягає також у допомозі студентам оволодіти методами самостійної роботи з підручниками, посібниками, першоджерелами. Лекція – один з найважливіших чинників в організації навчальної діяльності студентів. На лекціях студенти отримують знання, які, багато в чому доповнюють підручники, а також знайомляться з останніми досягненнями науки. Таким чином, вміння зосереджено слухати лекції, активно, творчо сприймати викладені відомості є неодмінною умовою їх глибокого і міцного засвоєння та розвитку розумових здібностей [3]. Прослуховування і запис лекцій – складні види вузівської роботи, і треба чимало потрудитися, щоб оволодіти ними.

Уважне прослуховування і конспектування лекцій припускає інтенсивну розумову діяльність студента. У процесі прослуховування студент повинен розібратися в тому, що викладає лектор; обдумати сказане ним; зв'язати нове з тим, що вже відомо з даної теми з попередніх лекцій, прочитаних книг і журналів. Те, що дійсно уважно прослухано, обдумано і записано на лекціях, стає надбанням, входить в освітній фонд. Слухаючи лекції, треба прагнути зрозуміти мету лектора, вловити хід його думок, логічну послідовність викладу, розуміти, що хоче довести лектор. Треба відволіктися при цьому від сторонніх думок і думати тільки про те, що викладає лектор. Короткі записи лекцій, їх конспектування, допомагає засвоїти матеріал. Конспектувати – іншими словами приводити до якогось порядку відомості, почерпнуті з оригіналу. В основі процесу лежить систематизація прочитаного або почутого.

Встановлено, що конспектування лекцій має велике освітнє і виховне значення для слухачів; воно розвиває розум, збагачує науковими даними, сприяє закріпленню знань у пам'яті, озброює необхідними вміннями та навичками. Але конспект є корисним тоді, коли записано найістотніше, основне. Якщо ж студент прагне записати дослівно всю лекцію, то таке «конспектування» приносить більше шкоди, ніж користі. Деякі студенти просять іноді лектора «читати повільніше ...». Їм хочеться, щоб лекція перетворилася на лекцію-диктовку. Це дуже шкідлива тенденція, тому що в цьому випадку студент механічно записує велику кількість почутих відомостей і не роздумує над ними.

Для того, щоб гарно засвоїти лекцію, потрібно розуміти що таке конспект. Конспект (від лат. *conspicere* – огляд) є письмовим текстом, в якому коротко і послідовно викладено зміст основного джерела інформації. Конспект – стислий письмовий виклад книги, статті, лекції тощо. В ньому відображені не тільки основні ідеї прочитаного (почутого) тексту, але й їх обґрунтування, факти, цифри. Призначення конспекту – отримати можливість за невеликий час відновити у пам'яті зміст почутого, прочитаного [3]. Хороший конспект – це конспект лекцій, який може прочитати будь-яка людина, а особливо студент після п'яти пар, приклавши мінімум зусиль.

Потрібно вміти розрізняти конспекти і правильно використовувати ту категорію, яка найкраще підходить для виконуваної роботи. Існує декілька видів конспектів.

1) Текстуальний (цитатний) конспект. Цей конспект, створений з уривків оригіналу тексту – цитат.

2) Плановий конспект. Такий вид викладу на папері створюється на основі заздалегідь складеного плану матеріалу, складається з певної кількості пунктів і підпунктів. У процесі конспектування кожен заголовок розкривається – доповнюється коротким текстом, в кінцевому підсумку виходить стрункий план-конспект. Саме такий варіант найбільше підходить для термінової підготовки до публічного виступу або семінару.

3) Схематичний конспект. Цей різновид конспекту виглядає так: всі пункти плану представлені у вигляді питальних пропозицій, на які потрібно дати відповідь. Вивчаючи матеріал, вносяться короткі позна-

чки (2-3 речення) під кожен пункт питання. Такий конспект відображає структуру і внутрішній взаємозв'язок всіх відомостей і сприяє гарному засвоєнню інформації.

4) Тематичний конспект. Такий спосіб запису інформації суттєво відрізняється від інших. Суть його – у висвітленні якогось певного питання, при цьому використовується не одне джерело, а декілька. Зміст кожного матеріалу не відбивається, адже мета не в цьому. Тематичний конспект допомагає краще за інших аналізувати задану тему, розкрити поставлені питання і вивчати їх з різних сторін.

5) Вільний конспект. Цей вид конспекту призначений для тих, хто вміє використовувати відразу декілька способів роботи з матеріалом. У ньому може міститися що завгодно – виписки, цитати, план і безліч тез. Потрібно уміти швидко і лаконічно висловлювати власну думку, працювати з планом, авторськими цитатами. Вважається, що подібне фіксування відомостей є найбільш цілісним і повноцінним.

Студентам необхідно навчитися одержувати максимальну користь від лекцій за допомогою їхніх конспектів.

Отже, розглянемо основні правила конспектування лекцій:

- 1) записи потрібно робити чорнилом і розбірливо;
- 2) конспект пишеться зрозумілим почерком, акуратно і чітко;
- 3) кожна лекція повинна мати дату, тему, план (якщо такий є);
- 4) не треба втискати конспект у одну сторінку. Потрібно розділяти рядками думки, факти;
- 5) неправильно написаний текст краще не виправляти, а акуратно закреслювати;
- 6) **не конспектуйте з перших слів лектора**, дослухайте його думку до кінця і спробуйте її зрозуміти;
- 7) починайте записувати, коли лектор закінчує викладення думки і починає її коментувати;
- 8) необхідно **виділяти окремі частини**: заголовки, підзаголовки, висновки. Виділяти можна різним розміром, підкресленнями, іншим кольором;
- 9) використовуйте **умовні позначення** при конспектуванні;
- 10) не забувайте про **абрєвіатури**;

11) корисними будуть **скорочення**, але потрібно бути обережними, щоб потім багато часу не гаяти на розшифрування. Краще розробити власну систему скорочень і позначати ними в усіх записах однакові слова;

12) намагайтесь уникати складних і довгих речень;

13) не намагайтесь зафіксувати матеріал дослівно, при цьому часто втрачається головна думка. **Відкидайте другорядні слова**, без яких не втрачається головна думка;

14) якщо під час лекції зустрічаються незрозумілі терміни, залиште їх на полях та уточніть у лектора чи в словнику;

15) корисно буде повчитися стенографії на курсах;

16) записуйте основні положення, критичні зауваження з приводу матеріалу підручника, виклад поглядів конкретного вченого з проблеми;

17) особливу увагу зверніть на точність запису схем, таблиць тощо;

18) після лекції, переглядаючи свої записи, підкресліть заголовки і позначте важливі думки різними кольорами;

19) також, дуже ефективним засобом навчитися конспектувати є – взаємоперевірка конспектів, читання чужого «творіння», критичні зауваження товаришів;

20) пам'ятайте, працюючи над конспектом лекцій, завжди слід використовувати не лише підручник, але й ту літературу, яку додатково рекомендував лектор. Тільки така серйозна, копітка робота з лекційним матеріалом дозволить кожному студентові оволодіти науковими знаннями і розвинути в собі задатки, здібності, дарування.

Незважаючи на те, що лектор не робить ніяких перерв при читанні, інформація однаково доходить до свідомості: спрацьовує механізм розподілення уваги. У той час коли фокусна увага направлена на переробку та письмову фіксацію сприйнятого раніше змістовного сегменту, за допомогою периферичної уваги студент може сприймати та утримувати у оперативній пам'яті наступні сегменти. Як відомо, швидкість мови лектора – сто двадцять п'ять слів у хвилину. Середній «слухач» лекції (студент) здатен слухати та розуміти чотириста п'ятдесят слів у хвилину. А якщо додати «ліричні відступи» лектора від тексту

(приклади, факти), його інтонації, то зрозуміло, що часу на конспектування досить [2].

Таким чином, опанувавши усі деталі правильного конспектування, студент навчиться не тільки легко та ефективно працювати на лекціях чи семінарах, але й стане робити це з задоволенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архангельский С.И. Лекции по теории обучения в высшей школе / С.И. Архангельский. – М.: Прогресс, 1974. – 382 с.
2. Гильбух Ю.З. Как учиться и работать эффективно: Книга для учащихся гимназий и лицеев / Ю.З. Гильбух. – Изд.2-е, перераб. – Киев: фирма «ВИПОЛ», 1993. – 191с.
3. Минько Э.В. Методи й техніка прискороного конспектування й читання: Учбово-методична допомога / Спбгуап / Э.В. Минько. – М.: Спб., 2001. – 98 с.

УДК 371.4:37035

ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Репко І.П.

Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради,

У статті розглядається мета, компоненти та педагогічні умови національно-патріотичного виховання студентської молоді. Автор розкриває поняття та види патріотизму; пропонує аналіз педагогічних умов формування національно-патріотичної свідомості, почуттів, переконань, прагнення до діяльності; характеризує етапи розвитку національно-патріотичної свідомості молоді; складники розділів національно-патріотичного виховання та шляхи вирішення окремих проблем цього виховання.

Ренко І.П.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, патріотизм, національна свідомість, державний, соціальний, родинний розділ національно-патріотичне виховання, студентська молодь.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НАЦИОНАЛЬНО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Ренко И.П.

В статье рассматривается цель, компоненты и педагогические условия национально-патриотического воспитания студенческой молодежи. Автор раскрывает понятие и виды патриотизма; предлагает анализ педагогических условий формирования национально-патриотического сознания, чувств, убеждений, стремление к деятельности; характеризует этапы развития национально-патриотического сознания молодежи; составляющие разделов национально-патриотического воспитания и пути решения отдельных проблем этого воспитания.

Ключевые слова: национально-патриотическое воспитание, патриотизм, национальное сознание, государственный, социальный, семейный раздел национально-патриотическое воспитание, студенческая молодежь.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS

Ренко I.P.

In the article the purpose, components and pedagogical conditions of national-patriotic education of students. The author reveals the concept and types of patriotism; provides an analysis of pedagogical conditions of formation of national and patriotic consciousness, feelings, beliefs, desire for activity; describes the stages of development of national and patriotic awareness of youth; components sections of national-patriotic education and solutions to specific problems of education.

The author emphasizes that some peculiarities of our modern society should be taken into account of the present-day model of education, required by the socio-economic situation of the country, Ukrainian people's moral and spiritual state. Among present conditions of life the beginning of

emotional patriotism is firstly shown through Ukrainian citizens' courage, determination, willingness to defend the independence of their state by all possible means, even giving their life for this purpose.

Thus, national-patriotic education should be the core of all educational work as teachers should educate a person who has a sense of pride in their country, faithfully does the duties of a citizen of the state, realizes social problems of our homework and Ukrainian people, loves their family and close ones.

Keywords: national-patriotic education, patriotism, national consciousness, national, social, family section of the national-patriotic education students.

Постановка проблеми. Відродження України неможливе без пробудження національної свідомості українського народу, насамперед молоді. Суверенній Україні потрібні громадяни, які мають глибоко усвідомлену життєву позицію.

Дієвим засобом відродження нації є формування в людині почуття національної гідності і гордості за Україну, відмова від почуття національної меншовартості [5].

Сьогодні важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувані у молоді громадянсько активні, соціально значущі якості, які вона зможе виявити в усіх видах діяльності, перш за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо Української держави.

Особливе занепокоєння викликає відсутність у молоді усвідомлення себе, як частини народу, підпорядкованості своєї діяльності інтересам нації. Виховати таких особистостей можна за умови розвитку національної освіти, в якій система виховання та навчання ґрунтується на ідеях народної філософії, засадах української етнопедагогіки, народознавства, основах християнської релігії, наукової педагогічної думки, родинного виховання тощо. Сучасна модель виховання має враховувати особливості сьогодення, оскільки цього вимагають

соціально-економічне становище країни, моральний і духовний стан українського народу.

У справі відновлення почуття національної гідності величезне значення має висвітлення правдивої історії, культури та освіти нашого народу, повернення до культурних надбань, відкриття замулених сторінок нашої історії [5, с. 389].

У Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття») серед пріоритетних напрямів реформування виховання наголошується на необхідності формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати [3].

Аналіз наукових досліджень. Першооснови національно-патріотичного виховання були закладені в народній педагогіці, значення якої висвітлюється в роботах таких науковців, як О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренка та ін.

Сучасні дослідження проблеми національно-патріотичного виховання молоді ґрунтуються на фундаментальних працях у галузі національної системи виховання, концептуальних положеннях національної освіти та виховання (А. Алексюк, А. Бойко, І. Бех, О. Вишневський, В. Майборода, І. Мартинюк, Т. Усатенко, М. Шкіль та ін.). Шляхи вирішення завдань національно-патріотичного виховання молоді розкриваються у працях Т. Донченка, С. Бевзенка, Л. Мацько, П. Хропка та ін. Важливі педагогічні аспекти формування у студентів національно-патріотичної свідомості досліджували В. Одарченко, Н. Остряньська, Д. Рященко, О. Пометун та ін.

Мета статті – аналіз педагогічних основ формування складових компонентів національно-патріотичного виховання молоді в умовах вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. У сучасній педагогічній літературі [1; 2] виокремлюють щонайменше три різновиди патріотизму.

1) Етнічний патріотизм, що ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, на любові до рідної мови, культури, до власної історії тощо.

При цьому жодна ідеологія не повинна обмежувати свободи переконань, поглядів, думок, а тому не може бути й мови про введення

в систему освіти будь-якої офіційної, загальнообов'язкової ідеологічної орієнтації.

Визнання плюралізму ідеологій і політичних поглядів сприяє формуванню у молоді здатності толерантно ставитися до поглядів інших людей, поважати чужі думки [5, с. 389].

2) Територіальний патріотизм базується на любові до того місця на землі (до місцевості, ландшафту, клімату тощо), де людина народилася.

Цей патріотизм є вродженим і розвивається повноцінно, якщо дитина зростає у національно зорієнтованій сім'ї, навчається в українському дитячому садку, в українській школі, а потім вищому закладі освіти.

3) Державний патріотизм ґрунтується на остаточній меті нації – побудові власної держави, державному самовизначенні, державницькому світогляді та державницькому почутті; це вищий патріотизм, який базується на державній ідеології та пов'язаний з почуттям громадянськості.

Структуру патріотичних почуттів молоді можна подати через ставлення до:

- себе: національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність;

- людей: толерантність, національний такт, милосердя, благородство, справедливість, гостинність, відкритість, щедрість, готовність допомогти, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника, відповідальність перед своєю нацією;

- Батьківщини: віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, посилювати міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, розчарування за невдачі, суспільна активність та ініціативність;

- національних цінностей: володіння українською мовою, бажання і потреба в накопиченні, збереженні та передачі родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів, дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи, сприяння розвитку духовного життя укра-

їнського народу; шанобливе ставлення до національних та державних символів; почуття дбайливого господаря своєї землі.

Розвиток почуттів відбувається в процесі спеціального впливу на емоціональну сферу людини. У патріотичних почуттях відбивається ставлення особистості до своєї держави, її минулого, майбутнього та сьогодення. Вони не повинні бути споглядальними, обмежуватися пасивними реакціями милування й уподобання. В ідеалі вони спрямовуються на виконання надзавдання – піднести Україну до рівня високо розвинутих світових держав, що вимагає активної творчості всього українського народу.

У зміцненні патріотичних почуттів велику роль відіграє героїко-патріотичне виховання, покликане формувати бойовий, морально-психологічний дух, спонукати до фізичного вдосконалення громадянина-патріота [5, с. 389]. Як свідчить історичний досвід, патріотичні почуття, особливо загострюючись у складних, екстремальних, доленосних для Батьківщини ситуаціях, єднують людей, спонукають ставити суспільне вище за особисте, зменшують життєвий егоїзм. У нинішніх умовах емоційний початок патріотизму виявляється, насамперед, у мужності, рішучості, готовності українських громадян відстоювати незалежність своєї молоді держави всіма можливими засобами, навіть ціною власного життя.

До поняття національної свідомості входить глибоке розуміння необхідності побудови демократичної, правової Української держави, сумлінне виконання громадянських обов'язків.

Процес формування національної свідомості у студентської молоді включає виховання національних почуттів, поглядів, переконань, ідеалів, ціннісних орієнтацій (мови, території, культури), засвоєння студентами своєї етнічної спільності, патріотизм, усвідомлення причетності до національно-визвольної боротьби, свого місця і ролі в ній [7, с. 166].

За науковцем О. Вишневським ми виокремлюємо три етапи розвитку національно-патріотичної свідомості людини: перший етап – раннього етнічно-територіального самоусвідомлення є основою, фундаментом патріотичного виховання і здійснюється переважно в батьківській родині та в школі. На цьому етапі формується почуття

патріотизму. Він припадає на дошкільний і молодший шкільний вік. Другий етап – національно-політичного самоусвідомлення, припадає на підлітковий вік, коли дитина з лона сім'ї та школи переходить у громадське середовище. На цьому етапі відбувається приєднання юнацтва до різноманітних дитячих й молодіжних громадських, політичних організацій і об'єднань, які мають допомогти виховати сьогоdnішнього школяра, завтрашнього громадянина України. Третій етап – державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли поняття «національного» виходить за межі етнічності та сягає рівня державності. Характерними рисами етапу є вияв любові, поваги до своєї держави як головної мети нації [1, с. 60].

Процес формування у студентів національно-патріотичної свідомості створює умови для правильного розуміння ними сенсу життя, цілей, високого покликання, сприяє підвищенню моралі особистості, стимулює бути добродійним і милосердним, співпереживати біду і горе інших людей – співвітчизників, представників як своєї, так й інших національностей, допомагає винаходити нові резерви для продовження тривалості життя. На жаль, як у науковій літературі, так і у процесі навчально-виховної діяльності вишу випускається те, що у студентів необхідно цілеспрямовано формувати світоглядні компоненти національно-патріотичного свідомості.

Патріотичні переконання містять у собі знання, поєднані зі щирою впевненістю в їхній істинності. Мета переконань полягає у підведенні людини не тільки до розуміння певних положень патріотичних почуттів, а й до внутрішнього їхнього сприйняття. До патріотичних переконань належать: визнання визначальної ролі народу й Батьківщини в житті людини; визнання здатності українського народу побудувати власну державу й навести в ній порядок; віра в невичерпні сили, талант, неповторність, працьовитість українського народу; віра в незламність, силу, стійкість, міць та справедливість держави; віра в майбутнє України та українського народу.

У формуванні патріотичних переконань важливу роль відіграє політичне та ідеологічне мислення. Науковці [2;4;8] відзначають, що за допомогою політичного мислення розкривається державний зміст різних часткових акцій та подій внутрішнього життя держави.

Формування національно-патріотичних почуттів означає вироблення і зміцнення високого ідеалу служіння своєму народові, готовність до трудового та героїчного подвигу в ім'я процвітання своєї держави, прагнення бачити її незалежною.

Водночас із формуванням у студентів патріотичних переконань у них виховуються глибокі патріотичні почуття, прагнення, що стимулюють пізнати і берегти матеріальні й духовні цінності, що є результати праці попередніх поколінь, так і активно творити нові.

Національно-патріотична діяльність містить у собі усвідомлення глибокого зв'язку з народом, участь у його справах, турбота про його благо; збереження та примноження культури, традицій, звичаїв, обрядів рідної країни; дотримання вироблених народом моральних норм і правил, законів держави; сумлінне виконання своїх обов'язків у навчанні, вміння творчо працювати; знання символів своєї Батьківщини; знання історії свого роду, народу, прихильність до рідних місць; діяльність, спрямовану на утвердження державності свого народу, зміцнення належності своєї держави та готовність її відстоювати[6].

Кожному викладачеві необхідно прагнути планомірно і цілеспрямовано виробляти у студентів усвідомлене ставлення до матеріальних і духовних цінностей свого народу, уміння творчо використовувати кращі здобутки культури, науки інших держав [1, с. 77].

У педагогічній літературі [1;4;6] умовно визначають окремі розділи національно-патріотичного виховання.

Державний розділ складають: уявлення про українську державу, Прапор, Герб, Гімн; про рідний край (село, селище, місто), про рідні місця, рідну мову; розуміння сутності обов'язку перед Батьківщиною, громадської активності, поняття про захист честі й гідності Батьківщини, гордість за свою країну, розуміння моральної суті основних громадянських прав та обов'язків, визначених у державних документах України; високий рівень національної самосвідомості; шанобливе ставлення до Збройних сил України, бажання стати до їх лав, розуміння величчя українського народу, як основи непорушності держави[4;6].

Ще зі студентської лави молодь переконується в тому, що рідна культура концентрує той зміст, дух, який відображає український національний характер, світогляд, менталітет.

Соціальний розділ національно-патріотичного виховання передбачає: розвиток інтересу до історії рідного краю, героїчного минулого країни, життя прославлених земляків; знайомство з діяльністю дитячих громадських організацій; виявлення потреби охороняти історичні пам'ятки, зберігати матеріальні цінності Вітчизни; уміння виявляти волю, доброзичливість, правдивість, наполегливість, самостійність, творчу активність, відповідальність у навчанні та праці; нетерпиме ставлення до порушників закону, до аморальних вчинків; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи; розуміння значення праці батьків та українського народу, готовність виконувати громадські обов'язки; нетерпиме ставлення до антипатріотизму, фашизму, шовінізму, до вандалізму; толерантне ставлення до людей, уміння жити поруч один з одним [8].

Студенти переконуються в тому, що особистість, яка знає культуру минулих епох розвитку рідного народу, глибше сприймає і розуміє сучасну культуру і турбується про культуру майбутнього.

Родинний розділ спрямований на виховання любові до батьків, чемного ставлення до старших у сім'ї, вчителів, ветеранів, пошану до пращурів, до героїв Батьківщини, знання місць знаходження могил та пам'ятників, догляд за ними; знання переказів, легенд, повір'їв, народних пісень, знайомство з народним мистецтвом; пошана до народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і родинних свят та дотримання їх[4].

При цьому студенти глибше засвоюють цінності, якими є ніжна любов до батька і матері, вшанування засновників роду, культ предків, турбота про міцність власної сім'ї, збагачення і продовження з покоління в покоління родинних святинь.

У практиці роботи ВНЗ всі розділи мають знаходитися у тісному взаємозв'язку, залежати один від одного. За цієї умови створюється систематичність, цілісність, спрямованість національно-патріотичного виховання.

Висновки. Український патріотизм повинен стати провідною виховною ідеєю сучасної освіти. Національно-патріотичне виховання – це суспільна категорія, яка формує ставлення людини до себе, до свого народу й Батьківщини. Це ставлення виявляється у відповід-

них почуттях, переконаннях, ідеях. Лише переймаючись інтересами, прагненнями, потребами, ідеалами свого народу, усвідомлюючи свою національну неповторність і самотність, людина стає зрілою, громадсько свідомою особистістю, справжнім патріотом, діяльним творцем своєї долі та долі Батьківщини.

Національно-патріотичне виховання має бути стрижнем усієї навчально-виховної роботи, оскільки педагоги повинні виховати особистість, яка має почуття гордості за свою державу, сумлінно виконує обов'язки громадянина держави, усвідомлює соціальні проблеми Батьківщини та українського народу, любить рідних та близьких людей. Без цього людина не має обличчя, вона втрачає себе.

Подальшого вивчення потребує розкриття специфіки здійснення патріотичного виховання у майбутніх педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишневський О. Сучасне українське виховання / О. Вишневський – Львів, 1996. – 233 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994. – 191 с.
3. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»): затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. №896. К.: Райдуга, 1994 – 61 с.
4. Завалевський Ю.І. Громадянське виховання старшокласників: проблеми, досвід, перспективи: навч.-методичний посібник / Ю.І. Завалевський – К., 2003. – 104 с.
5. Зайченко І. В. Педагогіка. Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. / І. В. Зайченко. – К.: Освіта України, 2006. – С. 256–415.
6. Мартинюк І.В. Національне виховання: теорія і методологія / І.В. Мартинюк – Київ, 1995. – С. 107–112.
7. Остряньська Н.В. Виховання національної свідомості збірник наукових праць / Н. Остряньська // Наукові записки кафедри педагогіки Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – Х.: Видавництво «Освіта» ХНУ. – 2006. – Вип. XVII– С. 165–173.
8. Патей-Братасюк М. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в сучасній Україні / М. Патей-Братасюк, Т. Довгунь.– Тернопіль, 1999. – 147с.

УДК 371.132

**САМОРЕАЛІЗАЦІЯ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ
ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ**

Рибалко Л.С., Коломієць О.В.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

У статті доведено можливості самореалізації студентів під час громадянського і патріотичного виховання, які є особливою складовою професійної підготовки майбутніх фахівців. Розглянуто самореалізацію студентів як виявлення позитивних намірів, поглядів, суджень стосовно звичаїв, традицій країни, в якій вони проживають. Розкрито напрями формування громадянської позиції студентів, виховання патріотизму як особистісної якості людини.

Ключові слова: формування, майбутні фахівці, громадянські якості, громадянська позиція, патріотизм, професійна підготовка.

**САМОРЕАЛИЗАЦИЯ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ
ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ**

Рыбалко Л. С., Коломиец А. В.

В статье доказаны возможности самореализации студентов во время гражданского и патриотического воспитания, которые являются особенной составляющей профессиональной подготовки будущих специалистов. Рассмотрена самореализация студентов как проявление положительных намерений, взглядов, суждений относительно привычек, традиций страны, в которой они живут. Раскрыты направления формирования гражданской позиции студентов, воспитания патриотизма как личностного качества человека.

Ключевые слова: формирование, будущие специалисты, гражданские качества, гражданская позиция, патриотизм, профессиональная подготовка.

THE SELF-REALIZATION OF STUDENTS IN THE PROCESS OF FORMATION OF CIVIL POSITION

Rybalko S. L., Kolomiets A. V.

The article shows the possibilities of self-realization of students in the civil and Patriotic education, which are a special part of professional training of future specialists. Considered self-realization of students as identify positive intentions, attitudes, opinions about the customs and traditions of the country in which they live. Reveals the direction of the formation of citizenship, Patriotic education as personal qualities of the person.

Key words: the formation of the future specialists, civil quality civil position, patriotism, training.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Сучасні суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації поставили перед вищими навчальними закладами України якісно нові вимоги щодо організації навчального процесу, науково-дослідницької та виховної роботи, які виходять з принципу наближення педагогічної освіти до нагальних виробничих проблем та інтересів сучасної української держави в цілому.

Актуалізація проблеми громадянського і патріотичного виховання студентської молоді зумовлена традиційно високим ступенем громадської активності студентства в державотворчих процесах, розбудові інститутів правової держави, які є невід'ємними атрибутами сучасного громадянського суспільства. Громадянське і патріотичне виховання завжди виступали одним з головних елементів духовної свідомості підрастаючого покоління, що визначає в цілому домінантні риси існування людини в соціуму, виступаючи наріжним каменем суспільно-політичного, історико-культурного та правового життя особистості.

Згідно з теоретичними положеннями загального вихованого процесу, метою громадянського і патріотичного виховання є створення засад для системної і цілеспрямованої діяльності щодо виховання молоді людини – громадянина, патріота України, готового самовіддано розбу-

довувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати і цивілізовано відстоювати свої громадянські права та виконувати обов'язки, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури. Здійснення системного громадянського і патріотичного виховання є однією з головних складових національної безпеки України, особливо в сучасних умовах військового протистояння на Сході України.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання відповідної проблеми, виокремлення її характеристика актуальних питань проблеми, яким присвячується стаття. У проведених дослідженнях [1-3] акцентовано на необхідності забезпечення мотивації студентів на оволодіння громадянськими цінностями, знаннями про суть громадянськості та патріотизму, способи їх виявлення, уміннями громадянської поведінки й стійкої позиції, активної участі в громадській діяльності.

У дослідженні слід виокремити актуальні питання проблеми, яким присвячується стаття, а саме: усвідомлення студентами значущості громадянського і патріотичного виховання школярів, виявлення потреби у формуванні власної стійкої громадянської позиції, дотримання морально-етичних правил поведінки у повсякденному житті, активна участь у поза навчальних виховних заходах, громадській діяльності.

Формулювання мети (завдань) статті – розкрити значущість самореалізації студентів під час громадянського і патріотичного виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів. Першочерговими завданнями в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди є створення повноцінних умов для оптимального задоволення нагальних потреб студентської молоді в інтелектуальному та духовному розвитку, всебічне забезпечення вимог вітчизняної освіти в галузі багатопрофільної підготовки висококваліфікованих кадрів, широкомасштабне впровадження загальноєвропейських освітніх стандартів, виховання справжнього громадянина – патріота незалежної Вітчизни.

Одним із пріоритетних напрямів організації виховної роботи на природничому факультеті є активне формування в молодій людині відчуття патріотизму, любові до власної Вітчизни та рідного краю, стійкої громадянської позиції. Відзначимо, що патріотичне виховання покликане виховувати в молоді високі моральні ідеали, почуття відповідальності за Батьківщину. Відомо, що основні риси громадянина формуються в молодому віці під впливом загальнонародних цінностей, у взаємодії особистості з суспільством, яке на кожному етапі репрезентують родина, школа та різноманітні колективи.

Загальний сенс патріотичного виховання полягає у систематичному цілеспрямованому впливі на свідомість, волю та поведінку молоді з метою формування цілісної громадянської позиції людини, що ґрунтується на високих морально-етичних ідеалах, цілях, переконаннях та норм поведінки, самосвідомості особистості.

Процес формування патріотизму спрямований на підготовку молоді до активного громадського життя через різні форми та методи навчання. Як відомо, однією з основних форм позанавчальної діяльності та виховання студентів є групова, яка дозволяє здійснювати виховний вплив на студентів через колектив. Виховний вплив через колектив дозволяє якісно забезпечити цілеспрямований виховний вплив на особистість що значно підвищує його ефективність та результативність.

Патріотизм є багатоаспектним поняттям, фундаментальною духовно-моральною якістю, світоглядною і психологічною характеристикою особистості, духовно-моральним принципом її життєдіяльності. Він базується на системі знань, почуттів, понять, переконань, діяльності і визначає ставлення людини до себе, своєї родини, свого народу й Батьківщини, їх історії і духовно-культурних надбань, готовність до праці в ім'я процвітання народу і країни.

У виховній роботі куратори студентських груп намагаються дотримуватись принципів єдності активних та інтерактивних методів виховання, досягаючи їх інтеграції в кожному окремому виховному національно-патріотичному заході. Відзначимо, що в організації позанавчальної роботи зі студентською молоддю викладачі широко використовують такі методи, як екскурсія, бесіда, диспут, круглий стіл, вікторина, рольова гра, конференція, «відкрита трибуна», що безпосе-

редньо пов'язані з тематикою національно-патріотичного виховання. Як довів досвід, такі форми позанавчальної роботи користуються значною популярністю серед студентства, свідченням чого є їх активна участь в організації та проведенні даних заходів.

Під час проведення аудиторних занять у студентів постійно виховується бережливе ставлення до природи та нетерпиме ставлення до тих, хто завдає їй шкоди, проводиться формування екологічної культури особистості, усвідомлення себе частиною природи, розвивається відчуття відповідальності за природу як національне багатство та основу життя на Землі. У студентських групах створюється атмосфера емоційної захищеності, тепла, любові, взаєморозуміння, чуйності, доброзичливості. Студенти беруть участь у патріотичних заходах факультету та університету; беруть участь у волонтерському русі, організують збір і передачу матеріальної допомоги пораненим військовим у шпиталі м. Харкова.

Так склалися обставини в Україні, що ті, хто кілька років назад вважали патріотичне виховання зайвим гаянням часу – зрозуміли, що тільки країна з патріотичним населенням в наш час має право на існування. Не буде патріотів – не буде країни. З чого ж складається патріотизм молоді людини?

З любові до своїх «коренів» - до своїх рідних, до свого роду. Коли людина цікавиться – хто були і чим займалися її предки. Коли людина починає розуміти, що їй є чим пишатися в історії своїх дідів – вона і сама буде своє життя так, щоб її потомкам не було соромно за її життя. Це закладається підсвідомо в поведінку людини і робить її вчинки кращими. Цей пункт ще чекає свого опрацювання в кураторській роботі в групі в найближчі часи.

З пізнання природи своєї малої Батьківщини і любові до неї. Коли людина починає вивчати природу околиць свого села, міста вона розуміє її красу і неповторність. Красу і неповторність річки, де малюками купались з друзями і батьками; лісу, де гуляли з дівчатами і хлопцями; полів, через які йшли до сусіднього села, садків, де збирали яблука, інколи ще недостиглі ... Особливо це притаманне саме знавцям природи, якими повинні стати наші студенти. Для опрацювання цієї теми студенти, кафедри ботаніки вивчають рослини і рослинність околиць

Харкова і порівнюють їх з природою околиць свого населеного пункту в своїх індивідуальних завданнях на 1-2 курсі, курсових роботах на 3 курсі і дипломних роботах.

З розповіді про свою Батьківщину, її звичаї, пісні, прапор, гімн, про її людей. Традиційно на природничому факультеті відбувається свято «Дружба народів», на якому студенти з України і студенти з Туркменії представляють традиційні наряди двох країн, пісні, танці. Лунають гімни двох країн і усі студенти встають, кладуть руку на серце, що й свідчить про єдність дружніх народів, повагу до людини, її національної належності.

З відповідальності за тих людей нашої Батьківщини, які потребують нашої допомоги. Волонтерство – ознака нашого часу, характерна риса сьогоденної України. Для справжніх патріотів непотрібна «показуха» і тому ми не все знаємо, але серед наших студентів є численні випадки здавання крові, візитів до дитячих домів, пожертв для вимушених переселенців. Однією з таких дій, яка випадково стала відомою, була закупка і передача фруктів і цукерок для новорічних подарунків у Харківський військовий госпіталь.

Виховання патріотизму вчитель проводить на власному прикладі. Тому важливо за повсякденними викладацькими клопотами не забувати про те, що на нас дивляться очі студентів. Наша поведінка складатиметься з дрібниць. Наприклад, коли урочисто звучить гімн України неприпустимо балакати і сміятись, а треба віддати дві хвилини для шани Батьківщини.

Не останньою ознакою патріотизму є повага до національної символіки і національних традицій. Це і жовто-блакитні кольори прапора України, які ще з пару десятків років тому, у радянські часи, були майже під забороною. Це і традиційні для України вишиванки, і навіть поширені серед молоді зачіски.

На кожному святі, що організують наші студенти звучать українські народні і сучасні пісні, вірші, присутні кольори прапора, елементи традиційного святкового українського одягу.

З досвіду відзначимо про, що патріотизм студентів необхідно формувати на прикладах історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху, досягнень у галузі

політики, освіти, науки, культури і спорту. Потрібно розповідати студентам про важливість знання законів України, бо саме вони будуть формувати майбутнє країни, виправляти помилки, тому так важливо виховання правової культури, поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки – Герба, Прапора, Гімну України та історичних святинь. Потрібно намагатись донести до свідомості студентів об'єктивної оцінки ролі українського війська в українській історії, спадкоємності розвитку Збройних Сил у відстоюванні ідеалів свободи та державності України і її громадян, формування психологічної та фізичної готовності молоді до виконання громадянського та конституційного обов'язку щодо відстоювання національних інтересів та незалежності держави, підвищення престижу і розвиток мотивації молоді до державної та військової служби.

Під час відвідування гуртожитку, проводячи зустрічі зі студентами, кожен раз підкреслюється важливість толерантного ставлення до студентів із інших країн та ознайомлення та залучення студентів-іноземців до традицій українського народу. Підкреслюється необхідність бережного ставлення до культури рідної мови, важливість бути її носієм та пропагандистом. Патріотичне виховання проявляється й в зацікавленості творчістю видатних українців (музикантів, художників, скульпторів, архітекторів, ландшафтних дизайнерів, художніх колективів). Як вчителі біології та хімії, студенти повинні знати самі та поширювати знання про рослинний та тваринний світ України та важливість бережного ставлення до нього. Зі студентами проводиться круглий стіл на тему «Традиції українців на кожен день», під час якого студенти поділяються власним досвідом та розповідають про традиції, що підтримуються в їх родинах, намагаються встановити їх коріння та значення у повсякденному житті. До Всеукраїнського дня бібліотек проводиться конференція за темою «Наші герої у творчості українських та туркменських поетів та письменників» із залученням студентів Туркменістану.

Зі студентами проводиться круглий стіл патріотичного спрямування до дня соборності України. На брейк-конференції до Всесвітнього дня боротьби із раковими захворюваннями питання збереження здоров'я розглядаються з позицій здорового способу життя українців.

Розгляду пропонуються національні страви та автохтонні рослини, які мають імунокорегуючу дію та застосовувались ще нашими предками. Так, прослідкували зв'язок між поколіннями та значенням збереження українських традицій не зважаючи на вплив нових тенденцій. Постійно проводяться екскурсії, в тому числі й віртуальні по найцікавішим куточкам Харківщини та України.

Висновки і перспективи подальшого пошуку з означеної проблеми. Таким чином, системний підхід до організації та проведення позанавчальної громадської і патріотичної роботи сприяє формуванню у студентської молоді високої духовності, почуття громадської відповідальності та обов'язку перед Батьківщиною. Патріотизм виявляється в безпосередній любові до своєї Батьківщини, рідної мови, виконання своїх обов'язків, збереженні та поширенні традицій, бережному ставленні до оточуючого середовища, проявах загальнолюдських цінностей. **Перспективним** є участь вітчизняних студентів у міжнародних проектах, які виховують позитивне ставлення до надбань українського народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Панчук А.П. Громадянське виховання студентів педагогічних університетів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності : автореф. дис. на здобуття канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» [Текст] / А.П. Панчук. – К., 2012. – 19 с.
2. Рибалко Л.С. Акмеологічні засади професійно-педагогічної самореалізації майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Текст] / Л.С. Рибалко. – Х., 2008. – 42 с.
3. Сипченко В.І. Громадянська позиція майбутнього вчителя (теоретичний аспект) / В.І. Сипченко // Педагогические издания / е-журнал «Педагогическая наука: история, теория, практика, тенденции развития» / Архив номеров / Выпуск №1 [2008] <http://intellect-invest.org.ua/>

УДК 378 : 37.041

**КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ ЯК ЧИННИК САМООСВІТИ
СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Семенова М.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
кафедра педагогіки та психології*

Статтю присвячено аналізу поняття «культура читання», яке знаходиться в контексті сучасного соціокультурного підходу при вивченні педагогічних явищ і фактів. Обґрунтовано, що вирішенню проблем самоосвіти студентів може сприяти удосконалення культури читання. Наведено дані опитування студентів Харківської гуманітарно-педагогічної академії, що стосуються читання ними наукової та художньої літератури.

Ключові слова: читання, культура читання, самоосвіта студентів.

**КУЛЬТУРА ЧТЕНИЯ КАК ФАКТОР САМООБРАЗОВАНИЯ
СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Семенова М.А.

Статью посвящено анализу понятия «культура чтения», которое находится в контексте современного социокультурного подхода при изучении педагогических явлений и фактов. Обосновано, что решению проблем самообразования студентов может способствовать совершенствование культуры чтения. Приведены данные опроса студентов Харьковской гуманитарно-педагогической академии, касающиеся чтения ими научной и художественной литературы.

Ключевые слова: чтение, культура чтения, самообразование студентов.

**READING CULTURE AS A FACTOR OF SELF-
EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER PEDAGOGICAL
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Semenova M.O.

This article analyzes the concept of «reading culture» which is in the context of contemporary socio-cultural approach in the study of pedagogical phenomena and facts. It is proved, that the solution of the problems of self-education of students can contribute to improving the culture of reading. Reading is the primary means of education and self-education, and the culture of reading is the result of and a factor in personality development. The essence of self-identity through the development of a culture of reading lies in the technology of processing of a variety of texts, that is, methods, techniques, tools, obtain, organize and use information. The solution of the problems of self-education can contribute to improving the culture of reading.

The data of a survey of students of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy regarding reading their scientific and artistic literature. Our observations gave the grounds to see the high status of the book (paper, electronic) and psychological-pedagogical literature among the students of pedagogical specialties.

Key words: reading, reading culture, self-education students.

Актуальність теми обумовлена необхідністю реалізації компетентнісного підходу в освіті й суспільною вимогою особистісного зростання педагогічних працівників, що реалізується насамперед засобами самоосвіти, зокрема через засвоєння різних видів текстів. За визначенням О.В. Бурлуки, «самоосвіта особистості – це інформаційно-забезпечувальна діяльність, яка здійснюється шляхом набуття (засвоєння), накопичення, упорядкування, систематизації і відновлення знань з метою задоволення пізнавальних потреб особистості для здійснення різноманітних видів діяльності» [1]. Згідно з культурологічним підходом (М.М. Бахтин, Х.-Г. Гадамер, Е. Гуссерль, Ж. Деррида, В. Дільтей, Ю.М. Лотман та ін.) знання людина одержує через тексти, які можна розглядати в широкому (текст як автономна реальність) й вузько-

му (форма подання знань про дійсність, зовнішню до тексту) смислі. Розуміння й засвоєння текстів під час навчання відбувається переважно за допомогою феномена читання, який знаходиться в тісному зв'язку з мовою та мовленням.

Мета статті – висвітлити проблеми удосконалення культури читання як засобу самоосвіти студентів вищої педагогічної школи й окреслити шляхи їх подолання з урахуванням досвіду керування самоосвітою студентів у Харківській гуманітарно-педагогічній академії.

При набутті професійної компетентності студентам вищого педагогічного навчального закладу необхідно набути й розвинути сукупність взаємопов'язаних якостей фахівця (знань, умінь, навичок, способів діяльності). За Д.С. Єрмаковим, у структурі компетентності виділяють такі компоненти, як-от: потребнісно-мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, емоційно-вольовий, ціннісно-смысловий, що є системоутворювальним. «Якщо знання, значення мають суспільну природу, то ціннісні орієнтації і смисли індивідуальні, що вирізняє компетентність від звичайної грамотності чи освіченості» [3, с. 12]. Оскільки компетентність відображає суб'єктну позицію того, хто навчається, забезпечує реалізацію особистісних смислів, при її набутті самоосвіта стає головною рушійною силою. У процесі самоосвіти для розвитку навичок мислення студенту потребується засвоїти великий обсяг інформації, щоб від навичок мислення базового рівня (знання, розуміння, використання) набути навички мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінювання) [4, с. 22-23].

Для цілей нашого дослідження залучимо досвід М.О. Рубакіна, який усе життя присвятив вивченню книги, читача й автора, створив бібліопсихологію як науку про сприйняття тексту й уважав, що насамперед слід поставити перед собою ціль – стати освіченою людиною [8; 9]. В основу розуміння, хто така освічена людина, М.О. Рубакін поклав людську особистість з її зовнішнім проявом – «творчою роботою в житті», бо жити – означає «дещо давати життю, іншим людям», ... «боротися, і не лише за життя, а й за повноту й покращення життя» [9, с. 167]. Ще наприкінці 19 ст. він розробив програму загальної освіти як самоосвіти з 24 галузей знань. Для формування наукового світогля-

ду М.О. Рубакін розробив *правила самоосвіти*, обов'язковою умовою якої є інтерес до певних тем:

1. *Починати самоосвіту слід не з книги, а з життя*. Спостереження, вдумливість запалють вогник пошуків, тоді слід звертатися до книг, щоб черпати з них матеріал для власних роздумів.

2. *Будь-яке явище життя слід обговорювати неодмінно й постійно не з одного погляду*, а з багатьох – з якомога більшої кількості сторін. Багатоаспектний розгляд об'єкта уваги розширює кругозір. Вимоги до книги – точність, достовірність фактів, які слід засвоювати не лише теоретично, а й практично.

3. *Книга розвиває уміння мислити*, якщо співставляти власні думки й думки автора з фактами життя, ставити перед собою питання й шукати на них відповіді в тому числі в інших книжках.

4. *Формування чуйності* є результатом співпереживання страждань людей, бо від життя, науки та її витворів слід вимагати не лише істини, а й справедливості.

5. *Будь-яке накопичене знання має бути передане іншим*. Розповсюдження знань має велике суспільне значення [9, с. 201].

Ці настанови актуальні й нині, зокрема для студентів, які здобувають педагогічну освіту. Вивчаючи професійні дисципліни, психолого-педагогічні науки студент має багато читати, обдумувати прочитане, бо книги містять «матеріал для власних роздумів», виробляти власне ставлення до засвоєного матеріалу, щоб на практиці брати участь у трансляції знань іншим. Більш того, набуття професійної педагогічної компетентності передбачає оволодіння культурою читання в широкому розумінні цього поняття. Час навчання у вищій школі має сприяти удосконаленню культури читання, яке є розумовим творчим процесом пізнання й формування педагогічного кругозору. Проблеми набуття й удосконалення культури читання знаходяться як у об'єктивній, так і в суб'єктивній площинах. До об'єктивних чинників можна віднести характер (тезаурус, жанр літератури) і тип тексту (паперовий чи на електронних носіях), зовнішні умови читання (організація робочого місця: освітлення, шуми, температура, зручності). Суб'єктивні чинники породжені психологією читача, його індивідуальними особливостями, що впливають на сприйняття інформації (висока мотивація до пізнан-

ня нового через читання і працездатність, вміння зосереджуватись й обирати стратегію читання тощо).

О.І. Гринюк зазначає, що різні науки (філософія, соціологія, педагогіка, культурологія, бібліотекознавство тощо) мають власні підходи до читання як предмета наукового дослідження. Так, соціологія визначає читання як опосередковану текстами особливу форму спілкування людей, що знайшло продовження в сучасних дослідженнях засобів масових комунікацій [2, с. 101]. Педагогіка розглядає культуру читання як складову культури розумової праці й спрямовує зусилля на навчання різним способам читання, їх оптимальному застосуванні в залежності від поставлених завдань і часу опрацювання літератури з метою інтерпретації тексту.

Читання є головним засобом освіти й самоосвіти, а культура читання – результатом і чинником розвитку особистості. На початку 90-х років 20 ст. у зв'язку з переходом до ринкової економіки і розповсюдженням текстів на електронних носіях, масова культура читання зазнала втрат порівняно з попередніми радянськими часами. За О.І. Гринюк, це спричинило зсув акценту у розумінні культури читання як духовної діяльності у бік прагматичного сприймання читання як засобу задоволення інформаційних потреб. «Виникло й стало загальноживаним поняття «інформаційна культура», яке асимілювало термін «культура читання» [2, с. 103]. Оскільки поняття «інформація», «дані», «знання» хоч і можна віднести до одного предметного поля, однак вони не є тотожними. За І.В. Малафіїк, «знання – це осмислена суб'єктом і зафіксована в його пам'яті сприйнята ним інформація про світ, це інформація, присвоєна особистістю» [6, с. 206]. У процесі читання людина отримує знання, які виражаються у відчуттях, сприйманні, поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях, науковій картині світу тощо. Із погляду культурологічного тлумачення поняття «знання», Р. Рорті висловив думку, що воно витискується герменевтикою з традиційної епістемологічної проблематики, тобто йдеться про інтерпретацію текстів [7, с. 56]. Саме тому ми послуговуємось терміном «культура читання». У нашому контексті студент має прилучатися до джерел педагогічної творчості, що вимагає інтерпретації, для демонстрації якої він має набути практику високотехнологічних аудіовізуальних засобів комунікації. Отже,

поняття «культура читання» знаходиться в контексті сучасного соціокультурного підходу до вивчення педагогічних фактів і явищ.

Проблеми самоосвіти через удосконалення культури читання студент має розв'язувати протягом терміну навчання у вищій школі. Оскільки система освіти знаходиться в кризовому стані, то самоосвіта особистості детермінована як об'єктивними (соціально-економічними, політичними), так і суб'єктивними чинниками (творчим та інтелектуальним потенціалом особистості) з притаманними їм протиріччями. По-перше, зміст самоосвіти має відповідати сучасним вимогам матеріального й духовного розвитку суспільства. Що стосується курікулуму педагогічної освіти, існує протиріччя між прагматично орієнтованою і загальнокультурною компонентами змісту самоосвіти, однак прагматичній орієнтації при підготовці фахівця бракує спрямованості на розвиток особистості. По-друге, сучасна концепція випереджального навчання передбачає збільшення витрати часу на нові знання порівняно з прагматичними знаннями у структурі часу навчання, що вимагає розвитку здатності до самоосвіти, творчих здібностей майбутнього вчителя. Нарешті, великий обсяг навчальної інформації пов'язаний з труднощами її пошуку й фізичними можливостями її засвоїти. Нові інформаційно-комунікаційні технології частково розв'язують проблему доступу до інформаційних джерел. Однак П.О. Сафронов помітив негативну тенденцію: водночас розповсюдження цифрових технологій «сприяє закріпленню пасивно-споглядального, «ковзного» ставлення до одержуваної інформації: не потрібно вже вміння писати й читати, достатньо просто вміти виготовляти презентації». Міркуючи про проблеми вищої освіти, він зазначав, що «грамотність більше не пов'язана пріоритетним чином із породженням словесних текстів (письмових і усних), їх сприйняттям, трансляцією і критикою. Відповідно знання правил створення словесних текстів та/або їх еталонних зразків більше не є обов'язковою складовою освіти» [10].

На нашу думку, викладачі мають докладати зусиль до оптимізації обсягу навчального матеріалу та сприяти його якісному засвоєнню студентами через читання, обговорення й творення текстів. Цифрові ж технології надають можливості активно співпрацювати в процесі навчання.

Суть самоосвіти особистості через удосконалення культури читання полягає в технології опрацювання різноманітних текстів, що проявляється в прийомах, методиках, засобах одержання, систематизації й використання інформації. Спонукальними силами самоосвіти виступають професійно-трудова, матеріальні, соціально-статусні і духовні інтереси особистості. У Харківській гуманітарно-педагогічній академії саме ці інтереси студенти мають змогу задовільнити, ще на першому курсі під час опанування курсу «Самостійна робота студента». Курс покликаний навчити студентів організації самостійної роботи, він включає різноманітні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності, що здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей та пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача, проте без його безпосередньої участі. Самостійна ж робота полягає в чіткій регламентації змісту, часу, обсягу навчального матеріалу, часу, відведеного на виконання певного завдання, а також часу на задоволення власних читацьких інтересів. Саме цей курс допомагає науковій організації самостійної діяльності, навчає студента роботі з книгою, послуговуватись різними видами читання, опрацьовувати тексти, інтерпретувати прочитане. Удосконалення культури читання в сукупності з навчанням організації самостійної роботи студента-першокурсника сприяє розвитку особистості майбутнього учителя протягом здобуття педагогічної освіти. Зазначимо, що студенту окрім спеціальної літератури, слід прочитати багато творів з української літератури, творів педагогів-письменників. Вивчення педагогіки, історії педагогіки, психології також передбачає ознайомлення з філософською й психолого-педагогічною думкою зарубіжних і вітчизняних діячів освіти. Визначаючи проблеми професійного саморозвитку педагога, В.В. Крижко дав пораду: «Більше читайте про те, що відкриває Вас, про психологію індивідуального розвитку. Слідкуйте за своєю бібліотекою. У бібліотеці Спінози було 60 книг, а у І. Канта – 300, а у Вас?» [5, с. 159].

З метою виявлення ролі читання літератури студентами у навчально-виховному процесі Харківської гуманітарно-педагогічної академії у березні 2015 року нами проведено їх опитування щодо ставлення до книги й читання, засвоєння спеціальної й художньої лі-

тератури. В анкетуванні взяло участь 86 студентів четвертого курсу факультету початкової освіти й факультету іноземної філології та музичного виховання.

Незважаючи на те, що простір книжкової комунікації скорочується, високий статус книги зберігається, про що говорить наявність у багатьох студентів значних домашніх книгозбірень та їх поповнення. Виявилось, що більшість студентів виховувались у сім'ях, які мають домашні бібліотеки, причому 35% студентів вважають сімейні бібліотеки великими (серед майбутніх учителів англійської мови таких 52%), більше половини студентів оцінюють власні бібліотеки, як значні, хоча й не дуже великі, лише 12% майже не мають домашніх збірань книжок. Додамо, що студенти, в яких є вдома великі книгозбірні, мають і високі результати навчальних досягнень.

Із твердженням «книга – найкращий подарунок» погоджуються 42% студентів (серед представників факультету англійської філології таких 70%), однак не погоджуються з цим висловом 10%, інші вважають, що книга не завжди є доречним подарунком. Зазначимо, що 37% студентів займаються читанням кожен вільну хвилину, читають навіть у транспорті (серед студентів-«англійців» таких 50%). 46% студентів читають достатньо, хоча читання не є панівним у структурі їх вільного часу. 9% осіб не надають перевагу читанню (наприклад, «краще подивитися телевізор»).

53% студентів читають психолого-педагогічну літературу з інтересом і намагаються прочитати повний текст творів чи праць видатних діячів освіти з першоджерел. При нагоді вони послуговуються Інтернетом. 42% студентів обмежуються хрестоматіями. Є й такі (5%), які читають лише підручники. Студенти, які читають тексти з Інтернету, стають віртуальними читачами. Вони отримали вільний доступ до електронних каталогів, баз даних, електронних бібліотек. Читання відбувається як з екрана персонального комп'ютера, так і за допомогою спеціальних технічних пристроїв, наприклад, «електронних книжок». Кількість студентів, які мають електронні книжки, складає 48%. Серед майбутніх учителів англійської мови таких 70%.

Все ж таки більшість студентів надають перевагу читанню паперових книг, однак скачують навчальні літературу з мережі Інтернет, а

92% студентів повідомили, що читають в Інтернеті наукову й художню літературу. Опитування 2013 року виявило, що 63% студентів забезпечені комп'ютерами з виходом до Інтернету. За опитуванням 2015 року, забезпеченість електронними пристроями з підключенням до Інтернету складає 100%, а саме: персональними комп'ютерами чи ноутбуками, планшетами, смартфонами, принтерами. Третина студентів забезпечена багатофункціональними пристроями (сканер, ксерокс, принтер). Усі опитувані четвертокурсники є членами мережевих співтовариств (багато студентів користуються скайпом), серед яких перше місце посідає «В контакті». Далі йдуть «Twitter», «Facebook», «Однокласники», «Instagram».

Опитувані нами студенти є білінгвами (українська й російська мова) і надають перевагу таким жанрам художньої літератури: епічні, історичні, психологічні романи, фантастика, пригодницька література, детективи, дехто полюбляє переглядати глянцеві журнали). Серед творів, прочитаних останнім часом і таких, що справили сильне враження на читачів, переважають твори, як-от: Л. Толстой «Война і мир», Ч. Айтматов «Плаха», М. Матіос «Солодка Даруся», Ю. Покальчук «Озерний вітер», І. Роздобудько «Гудзик», В. Лис «Століття Якова» тощо.

Щодо художньої рефлексії, 28 % майбутніх учителів ведуть щоденники (російською, українською мовою), 49% – пишуть вірші (дехто зі студентів фаху іноземної філології – англійською мовою). Майбутні вчителі музики значно більше приділяють уваги власній творчості – 85% з них ведуть щоденники, складають вірші, художні твори, музику, сценарії святкових заходів.

Протягом терміну навчання завдяки удосконаленню культури читання й практичній діяльності студенти опановують і наукову рефлексію через написання рефератів, статей, наукових робіт, курсових, дипломів.

Висновки. Удосконалення культури читання є чинником самоосвіти, спрямованої на досягнення психолого-педагогічної думки, на вміння розрізняти стилі текстів, інтерпретувати їх, що необхідно як для публічних виступів, так і для написання науково-дослідних робіт, адже самоосвіта особистості є технологією опрацювання різноманітних текстів,

що проявляється в прийомах, методиках, засобах одержання, систематизації й використання інформації. Наші спостереження дали підстави переконатися у високому статусі книги (паперової, електронної) й психолого-педагогічної літератури серед студентів педагогічних спеціальностей. Важливе завдання вищої педагогічної школи – сприяти розвитку особистості майбутніх учителів, заохочувати їх до самоосвіти через удосконалення культури читання, що сприятиме науковій та художній рефлексії, розвитку культури мови та мовлення як складових професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлука О.В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище / Автореф. дис... канд. філос. наук: 17.00.01 / О.В. Бурлука; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 16 с.
2. Гринюк О.И. Эволюция взглядов на понятие «культура чтения» / О.И. Гринюк // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Вып. 1. – Т.65. – 2012. – С. 100-104.
3. Ермаков Д.С. Компетентностный подход в образовании / Д.С. Ермаков // Педагогика. – 2011. – № 4. – С. 8-15.
4. Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво «Нора-прінт», 2005.
5. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: навч. Посібник. Вид. 2-ге допрацьоване / В.В. Крижко. – К.: Освіта, 2005. – 256 с.
6. Малафійк І. В. Дидактика : Навчальний посібник / І.В. Малафійк. – К.: Кондор, 2009. – 406 с.
7. Рорти Р. Философия и будущее / Р. Рорти // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 6-12.
8. Рубакин Н.А. Избранное. В 2-х т. Т.1 / Н.А. Рубакин. – М.: Книга, 1975. – 224 с.
9. Рубакин Н.А. Избранное. В 2-х т. Т.2 / Н.А. Рубакин. – М.: Книга, 1975. – 280 с.
10. Сафронов П.А. Образование? Как, Выразвеничего не знаете?! // Отечественные записки. – 2014. – № 3 (60). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2014/3/obrazovanie-kak-vy-razve-nichego-ne-znaete>.

УДК378.14

**THE POSITIVE EDUCATION TECHNOLOGY AS
A PART OF THE NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES
COURSE INTENDED TO THE FUTURE LECTURERS
OF THE FRENCH AS A FOREIGN LANGUAGE**

Sergieieva I.S.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

The article is dedicated to the positive education technology (PET) as the structural part of the course “The Newest Educational Technologies” (NET) intended for the future lecturers of the French as a foreign language (FFL). Before all, this technology is examined in the light of the student’s future profession. The essential problems as the target, the process and the ways of its practical realization on the FFL lessons are defined.

Keywords: positive parenting, new educational technology, French language, educational process, improving the efficiency of learning.

**ТЕХНОЛОГІЯ ПОЗИТИВНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ЧАСТИНА
КУРСУ «НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ» ДЛЯ МАЙБУТНІХ
ВИКЛАДАЧІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ**

Сергеева І.С.

*Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

Статтю присвячено технології позитивного виховання як складовій частині курсу «Новітні технології в освіті», призначеного майбутнім викладачам французької мови як іноземної. Технологія позитивного виховання розглядається поперед усім в світлі майбутньої професійної діяльності студентів, а отже, визначено цілі, шляхи та методи практичної реалізації її основних принципів на заняттях з французької мови.

Ключові слова: позитивне виховання, новітня освітня технологія, французька мова, навчально-виховний процес, підвищення ефективності навчання.

**ТЕХНОЛОГИЯ ПОЗИТИВНОГО ВОСПИТАНИЯ КАК ЧАСТЬ
КУРСА «НОВЕЙШИЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ» ДЛЯ
БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА**

Сергеева И.С.

*Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды.*

Статья посвящена технологии позитивного воспитания как составной части курса «Новейшие образовательные технологии», предназначенного будущим преподавателям французского языка как иностранного. Технология позитивного воспитания рассматривается, прежде всего, в свете будущей профессиональной деятельности студентов, а, следовательно, определены цели, пути и методы практической реализации ее основных принципов на занятиях по французскому языку.

Ключевые слова: позитивное воспитание, новейшая образовательная технология, французский язык, учебно-воспитательный процесс, повышение эффективности обучения.

Relevance of the work consists in the following. This research is actual because a real renovation of the Ukrainian educational system is needed. In spite of all the efforts, this last remains until now dominated by the ineffectivetraditional approach. Given that “the stress, the humiliations, the verbal or physical abuse can modify in depth a brain under construction and pull cognitive disorders”[2], the use of the PET and its learning by the future lecturers, appears as a wright step towards resolving this problem. The object of the current article is thus the PET as structural part of the course of the NETfor the future FFL lecturers. The objective is to outline the part of the NET course targeting the PET learning and using in the FFL classes in the primary, secondary and upper education.

Review of the scientific research. The appearance and the development of the PET is bound to the names of J. Dewey, M. Montessori and others, who introduced the democratic, individual and cooperative approaches into the educational practice. The failure of the traditional school, as well as the

scientific researches in the psychology, the neurology and in the physiology, widely contributed to the development of the positive education. Today, this technology has acquired a big popularity in the USA (Laura Markham, John Gray), in Canada (Alyson Shafer), in Europe (Adele Faber, Alice Miller, Catherine Dumonteil Kremer, Catherine Gueguen, Charles Rojzman, Elaine Mazlish, Isabelle Filliozat, Jacques Salomé, Jane Nelsen, Marshall Rosenberg, Nathalie de Boisgrollier, Noel Janis-Norton, Thomas Gordon, Thomas d'Ansembourg), in Australia (Suzy Green, Lindsay Oades, Paula Robinson). But it's still almost unknown in Ukraine.

Exposition of main material. The following educational objectives of the PET using in the FFL classes seems to be logical: adopting a coherent, solid and authentic educational posture; understanding the relational and educational challenges in the *lecturer-learner* relationship; knowing and using tools and the know-how to improve the communication and the relational quality within the educational sphere; transmitting and realizing a widened and rewarding vision of the positive education. The contents of the course consist in the analysis of the ways of applying the rules of the positive education in the FFL lessons.

The respect of the student is a fundamental principle of the contemporary pedagogy. But often, the practical problem arises: how to show this respect? It is especially complicated to realize by them wheeze education was authoritarian. The positive education based on the respect mutual between the student and the adult, on the cooperation and on the democratic principles, proposes a directory of tools and practical steps to realize this approach.

Distinguishing the student of his acts. The self-respect is a crucial need for the student. By characterizing learners and giving them labels (as *une fillette intelligente* or *un gars agressif*) the lecturer locks students into a false vision of themselves. That is why ***it is recommended to comment on the acts of the student, and not himself.*** It is also important to ***send to him(her) the I-messages (messages Je) instead of You-messages (messages Tu)*** [4]. Even if the behavior of the student is very bad, the lecturer has to put himself in his place and to understand what urges him to behave by this manner, and to show him his understanding. Notice: All the examples are in French, this language being the only language of studies of the FFL course.

Ex. : *Paul, ton agressivité me préoccupe, quelque chose ne va pas ?* au lieu de : *Paul est insupportable aujourd'hui, il ne sait pas se comporter* . Ou bien : *Quand je vois votre dernière dictée, je comprends que l'orthographe de certains mots présente des problèmes pour vous, on va réviser la règle* au lieu de *Vous avez mal écrit la dictée, c'est horrible. Vous commencez à bavarder. Je comprends que le subjonctif présent n'est pas passionnant pour vous, mais il est important pour pouvoir lire et communiquer en français* au lieu de *Arrêtez de bavarder, vous êtes insupportables !*

The same principle is used to compliment or approve the learners. It is necessary to encourage the concrete qualities of the students, their success instead of complimenting them in a general way.

Ex. *Marie, ton orthographe s'est beaucoup améliorée* au lieu de *Marie est très appliquée*. Ou bien *Je vois que Paul a fait des efforts et maintenant, tu maîtrises beaucoup mieux le passé composé* au lieu de *Oui, Paul, c'est bien*.

Fixing rules in advance. Despite what the disciplinary rules and the organizational questions are managed by the universities disciplinary codes, lecturers often can choose the way of its practical realization. That is why they define their own rules within the framework of the general codes. ***It is preferable to define from the beginning few rules and to respect it strictly that to have numerous rules, vague and not very well respected.*** How will the absences be sanctioned? What behavior is acceptable in the classroom, and which, no? ***The lecturer must define rules from the beginning, make it know by his students (being sure that they understand and accept it), explain it if needed. And then, the most mattering is to supervise its compulsory following.***

Example of the positive establishment of the rules: *L'élève qui manque un cours, raconte les sujets oraux et montre les travaux faits par écrit en dehors des cours durant deux semaines qui suivent le cours manqué, sinon il obtient un zéro. Si la situation se répète trois fois de suite, ses parents sont informés. En cas de maladies, les délais de travail sur les thèmes et le matériel manqués sont définis individuellement, mais restent obligatoires.*

What seems obvious for the adults, still is not it for the students, especially for the young students, that is why ***the lecturer must explain the new rules, activities, technologies to be acquired by learners, and to assure that***

they understand it. The lecturer must be attentive to the verbal shape of his messages. **The smaller the learners are, the shorter and the more understandable may be the lecturer's messages.** The technique of brain-storming is also effective. To realize it, the lecturer explains clearly to the students what he expects from them, and then, assures that they understood the message making them questions about the new rule, activity or technique target and realization. Introducing new types of homework or tests of control, it is better to dictate it to the learners, by explaining clearly **what, how** and **why** they have to do and then, making the student formulate by their own the new rule aloud; if the lecturer works in a group, it's preferable to ask one or two students who have some educational difficulties.

If the student(s) do(es) not understand, the lecturer needs to explain again until obtain the correct answer (practicable individually or in class, if it is about the majority of the students). It is also preferable to **teach the brain-storming technology to the parents or relatives of the student(s)**, so that they can help their learners at home. Normally, **the brain-storming duration most not overtake a few minutes**, except the quite first times of its practice: it is better to spend the time in the brain-storming that to correct then the faults caused by the bad understanding of task by the student. When the learners will have mastered the new rules, the stage of brain-storming can be failed either to stay at the level of individual work with the under-achieving students at the case of need.

Example : *Demain, nous irons au festival du film français. Vous allez voir le film (vous restez tranquilles au ciné, vous ne quittez pas la salle avant la fin de la séance), et après, on se rencontre dans le hall et on retourne ensemble à la faculté ou l'on va discuter le film. A la fin, vous donnerez vos impressions à l'écrit, de 500 mots environ, ce sera votre devoir à domicile. Michel, quand est-ce qu'on sort de la salle ? Igor, où se retrouve-t-on ? Anne, qu'est-ce que vous faites à la maison ? Paul, quel est le volume de votre écrit ?*

Dans ce test, plusieurs variantes correctes sont possibles. Vous soulignez les bonnes réponses. Vous avez 20 minutes pour l'accomplir. Paul, que faites-vous avec les bonnes réponses ? Julie, combien de bonnes réponses sont possibles ? Pierre, combien de temps avez-vous ?

Expressing prohibitions in a positive way. *The positive expression of the rules, including prohibitions, makes it more understandable and decreases the rank of conflict.* It is important to give the motivation of prohibitions. *Gardez le silence ou bien arrêtez de crier au lieu de Ne criez pas, Restez en classe au lieu de Ne sortez pas, Je préfère que tu fasses ton travail toi-même au lieu de Ne copie pas le travail de Masha !* etc. These positive formulations will make exigencies and prohibitions clearer and easier to adapt by the students.

Instead of underlining prohibitions, **strength what the students can do.** For example, if the students want to move during the break, the following sentence proposes them the wished activities in a positive way: *Maintenant, ce sera la pause, et vous pourrez aller à la cantine ou bien rester ici et faire une petite gymnastique ensemble.* Ou bien : *vous devez rester tranquilles dans les couloirs car il y a là peu de place, si vous voulez courir, sortez dans la cour (la salle de sports), vous avez 10 minutes.*

Giving the maximum of choice where it is possible. The more the students have a choice, the more they are cooperative and the less they are conflicting. It is possible to obtain the wished (but controversial) result by **giving to the students some options of the way of the realization of the action:**

Examples: *Vous avez une dictée aujourd'hui. Voulez-vous l'écrire au début ou bien, à la fin du cours ?* (Comme ça, l'idée même de la dictée est moins contestée, le problème se transpose sur le temps de sa réalisation). *Aline, tu veux raconter la poésie à ta place, ou bien tu sors au centre de la classe ? Paul, je m'approche pour prendre ton cahier ou c'est toi qui me l'apportes ?*

Accepting the learners's emotions. This rule referring to the sphere of the family communication can be applied in certain educational situations. **Accepting feelings of the student, showing him that he is listened to and heard, understood, respected, the lecturer makes the communication better. The acceptance of the feelings of the student does not mean that he can make what he wants,** but the adult accepts that it the student can reprove negative emotions. **Important: the slightest progress of the student in the wished direction may be encouraged.**

Exemples: *Oui, Marie, pour une fille active comme toi, ça doit être compliqué de rester assise pendant 90 minutes. Mais regarde, tu fais des progrès* (Au lieu de formulation trop floue du genre *Je suis contente de toi, Marie*).

Je vois que cette note ne te plaît pas, tu es déçu. Tu t'es vraiment appliquée à faire ce travail, j'apprécie ton effort. Au lieu de *De quoi es-tu mécontent? C'est un travail médiocre!* ou bien simplement *Paul, c'est la mention médiocre, et c'est tout!*

Je pense que vous êtes bien fatigués aujourd'hui, voulez-vous qu'on écoute une chanson de Garou pour changer un peu avant de continuer ? (acceptation des émotions et proposition d'une activité alternative au lieu de *Mais qu'est-ce qui vous prend ? Vous êtes insupportables ! Arrêtez cela !*)

Trying to understand causes of the bad behavior of the student and to avoid it. Although this rule refers for many to the family sphere, it is possible to apply it at the high school. For example, if learners shout and do not want to calm down, the lecturer should try to stay quiet, to see in them partners and to look which of their needs is not filled, either if there are other causes of their bad behavior. Ex: seeing that is shout because students are tired, seen that it is the 3 lesson: *Je vois que vous êtes fatigués, et nous avons des sujets compliqués à aborder. Voulez-vous chanter ou faire un exercice actif* (entendant des activités physiques dans sa réalisation) *pour vous détendre avant de continuer notre leçon ?* (Listening to and singing a song, making linguistic exercises with some physical activities, changing activities, moving under the lecturer's direction will not take alot of time, but will allow students to renew, and will show them your cooperation and capacity to go to meet their needs).

In case students protest against a duty which does not please them, the lecturer has some options to be chosen. 1. **To show the understanding of their feelings but to insist on the realization of the duty:** *Je comprends que cette activité vous paraît compliquée et ennuyeuse, mais elle vous aidera à mieux assimiler les particularités de l'utilisation du passé simple, c'est pourquoi il faut absolument que vous la fassiez quand même.* 2. **To propose a compromise either an alternative activity :** *Il paraît que vous trouvez insensé d'apprendre cette poésie par coeur. Alors ceux qui n'aiment pas Verlaine, peuvent apprendre par coeur une poésie de Baudelaire ou de Rimbaud à*

leur choix ; ceux qui ont des difficultés à apprendre par coeur, peuvent faire leur variante de traduction de cette poésie et nous la présenter ou bien, faire un clip sur cette poésie ou une autre en enregistrant le texte audio avec sa voix et en choisissant des images qui conviennent. 3. **To let students suggest their proposals of compromise:** Je vois que l'idée d'écrire la composition ne vous enthousiasme pas. Je suis prête à discuter vos propositions, pourvu qu'elles contribuent à l'assimilation du sujet que nous étudions.

Being flexible by maintaining the frames. The greatest difficulty for the lecturer often is to find the just posture relative to the student. And the second one probably is the practical realization of the requirements of the individual approach still working in a class of 25 students. **The lecturer can and has to put his experience at the disposal of the student, to establish limits and rules, it all staying flexible, as for its application by considering the specificities of every pedagogical situation and the evolutionary nature of the student.** The technology of the positive education implies that all the participants of the educational process follow rules in the atmosphere of the mutual respect and of the democracy. The authoritarian approach, categorical expressions are inadmissible within the framework of this technology. Besides the already mentioned processes, **the use of constructions with conjunctions when , after (quand, après que) instead of if (si) or negative constructions** (Ex. : *Vous pourrez voir cette vidéo quand vous aurez fini votre composition* замість *Vous pourrez voir cette vidéo si vous treminez bien vite votre composition* etc.), **and of the active constructive responding** (fr. *l'écoute émotionnelle*, укр. *активне слухання*) are the practical ways to realization of the PET. The active constructive listening is a process which consists in empathic listening of the student in trouble. The adult lets the student express his feelings, names it if needed (Ex.: *Oui, tu es déçu, Claire t'a parlé vraiment grossièrement*) without trying to neglect or to deny it, what allows to decrease the scale of the sensations of the student.

Keeping the balance between the internal and external locus of control. Until now, it is not rare to see the lecturer comparing the students between each other. Making it, the lecturer establishes the external locus of control and transforms the sphere of motivation of the two compared students. The PET implies the creation and the preservation of the locus of in-

ternal control where it is possible. The first process to achieve this task is to compare the student to himself; his success or his fault, to his previous results (the importance of approving the slightest success of the student in the wished direction was already mentioned). The external locus of control is only represented by the requirements of the educational program (studied concrete course, general requirements) and the established disciplinary rules which have to be known and understood by the students since the beginning of the studies.

Exemples : *Sur cette page, vous pouvez voir les compétences à acquérir durant ce semestre. Lisez-les et dites-moi e qu'il faut savoir faire pour obtenir une mention excellente.*

Igor, tu as fait d'énormes progrès dans l'audition, mais malheureusement, cela reste insuffisant pour que tu puisses prétendre à la mention excellente.

Marie, je suis déçue de te faire noter que tu stagnes sur le plan de la grammaire, tu n'as pas amélioré tes résultats depuis le début de trimestre. Je comprends que c'est compliqué pour toi, mais si cela continue, je ne pourrai pas t'attester à la fin du cours. Si tu veux, on peut voir ensemble que faire pour améliorer tes résultats.

Bravo, Léo, t'as fait un gros travail et on en voit les résultats ! Ta technique de lecture me réjouit vraiment!

Keeping in touch with the parents. And not only to inform them of the level of the success of their child. By accepting the reality that most of the Ukrainian parents ignore all about the physical and mental development of their children, it is necessary to explain to them the things which seem obvious for the lecturers. Besides, by explaining to the parents **how** they can help their children to study (conditions, stages and processes of realizations of various types of homework (how to help the student to learn a poetry etc.), including by applying the technology of the positive education, the lecturer has strong chances to improve the quality of the education of his course and the student's motivation.

The **conclusion** is that the positive education technology has big perspectives of application in the education, in particular, of the FFL. The analysis of the theoretical works and the practice of the FFL teaching demonstrates that the application of the PET contributes to raise the

efficiency of the apprenticeship of the FFL by the way of creating the positive atmosphere, forming the sphere of adequate motivation of the students, improving the communication “lecturer-student”. Except the quality of the lecturers, their aptitude to the in-service training, their capacity to apply the theoretical knowledge in practice, this technology doesn’t need any special tool in its realization. Consequently, its study by the future lecturers appears as essential. In the educational establishments, it is possible and needed to introduce the PET within the framework of the course”The newest educational technologies “ which is proposed to the students in the fifth year of studies (magister).

REFERENCES

1. Boisgrollier, Nathalie de. *Élever ses enfants sans élever la voix.* – P.: éd. AlbinMichel, 2014. – 238 p.
2. Education positive : petit guide à l’usage des parents. – Електронне видання. Режим доступу: <http://www.pommedapi.com/Pour-les-parents/Education-positive-petit-guide-a-l-usage-des-parents>.
3. Goaziou, Karine le. *Cyclet complet de parentalité positive.* – Електронне видання. Режим доступу: <https://educationbienveillante.wordpress.com/cyclet-complet-parentalite-positive/>
4. Gordon, Thomas. *Message-je : exemple de mise en pratique.* – Електронне видання. Режим доступу: <http://www.ateliergordon.com/message-je-exemple-de-mise-en-pratique>.
5. Green, Suzy,Oades, Lindsay, Robinson, Paula. *Positive education: Creating flourishing students, staff and schools.* - Електронне видання. Режим доступу: <http://www.psychology.org.au/publications/inpsych/2011/april/green>.
6. Gueguen, Catherine. *Pour une enfance heureuse. Repenser l’éducation à la lumière des dernières découvertes sur le cerveau.* –P.: éd. Robert Laffont, 2014. – 296 p.
7. Seligman Martin E. P., Ernst Randal M., Gillham Jane,Reivich Karen and Mark Linkins. *Positive education: positive psychologyand classroom interventions.* // *Oxford Review of Education.* Vol. 35, No. 3, June 2009, pp. 293–311. – Електронне видання. Режим доступу: <http://www.ppc.sas.upenn.edu/positiveeducationarticle2009.pdf>.

УДК 378.1

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСВІТНЬОГО І НАУКОВОГО
ПОТЕНЦІАЛУ У КОНТЕКСТІ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЇ
РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ВНЗ**

Степанець І.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
кафедра педагогіки та психології*

У статті зроблено спробу визначити сутність та схарактеризовано зміст освітнього і наукового потенціалу системи вищої освіти взагалі та педагогічного ВНЗ зокрема. Названі їх основні показники та чинники формування.

Автор роботи розглядає взаємообумовленість формування і розвитку освітнього і наукового потенціалу у контексті науково-методичної роботи у ВНЗ, визначає її сутність, складові та розкриває основні аспекти організації і змісту, перспективи подальших досліджень проблеми.

Ключові слова: освітній потенціал, науковий потенціал, вища педагогічна освіта, науково-методична робота.

**ВЗАИМОСВЯЗЬ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО И НАУЧНОГО
ПОТЕНЦИАЛА В КОНТЕКСТЕ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОЙ
РАБОТЫ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВУЗА**

Степанец И. А.

В статье предпринято попытку определить сущность и характеризовать содержание образовательного и научного потенциала системы высшего образования вообще и педагогического ВУЗа в частности. Названы их основные показатели и факторы формирования.

Автор работы рассматривает взаимообусловленность формирования и развития образовательного и научного потенциала в контексте

научно-методической работы в ВУЗе, определяет ее сущность, составляющие, раскрывает основные аспекты организации и содержания, перспективы дальнейших исследований проблемы.

Ключевые слова: образовательный потенциал, научный потенциал, высшее педагогическое образование, научно-методическая работа.

**INTERRELATION OF EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC
POTENTIAL IN THE CONTEXT OF SCIENTIFIC AND METHODIC
WORK OF HIGHER PEDAGOGICAL ESTABLISHMENT**

Stepanets' I.O.

The article tries to determine the essence and characterize the matter of educational and scientific potential of higher education system as a whole and higher education establishment in particular. The main characteristics and factors of the formation are mentioned.

The author of the article examines the interrelation of the educational and methodic formation and development in the context of scientific and methodic work of the higher educational establishment, determines its essence, components and reveals the main aspects of organization and content, prospects of further investigations of the problem.

Keywords: educational potential, scientific potential, higher pedagogical education, scientific and methodic work.

Постановка проблеми. Однією з особливостей динаміки сучасного світу є те, що кількісні і якісні зміни в розвитку виробничих сил відбуваються на основі розширення і поглиблення наукових досліджень і розробок, шляхом цілеспрямованого забезпечення взаємозв'язку науки і виробництва, про що зазначали В. Андрущенко, Я. Балюбаш, В. Вікторов, В. Кремінь, Н. Мешко, Д. Павлов, М. Поляков, П. Саух, С. Шудло та багато інших. Наука була і залишається тим джерелом, яке живить практику. Саме від стану і рівня наукових досліджень все більшою мірою залежать успіхи в розвитку економіки, техніки і, безумовно, освіти. Цей висновок науковців і педагогів-практиків вказує на той факт, що вирішальне значення для позитивної динаміки соціально-економічних і культурно-освітніх процесів має рівень і темп

розвитку наукових знань, тобто підвищення рівня наукового потенціалу, зокрема у контексті розвитку освітнього потенціалу.

Метою статті є визначення сутності і показників та обґрунтування комплексної реалізації освітнього і наукового потенціалу освіти на різних рівнях у контексті організації науково-методичної роботи ВНЗ.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. На основі узагальнення окремих підходів до його прямого чи непрямого визначення, науковий потенціал ми розглядаємо, перш за все, як певний об'єм накопичених наукових знань, відповідні людські та матеріально-технічні ресурси для їх здобуття, вдосконалення і розвитку. Під науковим потенціалом ми розуміємо також рівень організації наукових досліджень і розробок та їх використання для суспільства і держави.

Дослідження наукового потенціалу, проведене та замовлення ЮНЕСКО, що було одним із перших подібних досліджень, дало можливість виокремити серед його показників ті, що на наш погляд, можна віднести до наукового потенціалу саме педагогічних ВНЗ [1, р. 20]:

- об'єм і якість наукових знань та їх практична значимість;
- об'єм фінансування досліджень і розробок (Research and Development) [4];
- чисельність наукових та інших працівників, що здійснюють дослідження і готують розробки, рівень їх кваліфікації;
- наявність мережі наукових закладів, експериментальних центрів та інших організаційних структур, які залучаються до здійснення досліджень і розробок;
- матеріально-технічна база наукових досліджень і розробок (прилади, матеріали тощо);
- оптимальний розподіл кадрових і матеріальних ресурсів за напрямками (темами) наукових досліджень і розробок;
- рівень організації й управління науковими дослідженнями і розробками у межах ВНЗ чи мережі;
- стан науково-інформаційної бази;
- рівень розвитку міжнародних наукових зв'язків, міра використання досягнень світової науки;

- результативність (продуктивність, ефективність) наукової діяльності науковців ВНЗ.

Аналіз виокремлених показників наукового потенціалу дає підстави стверджувати, що вони характеризуються як кількісно так і якісно. Однак, узагальнення результатів наукових розвідок вітчизняних науковців у царині проблем якості освіти, розвитку науки переконує, що для цих показників в умовах модернізації сфери освіти найважливіша є їх якісна складова.

Освітній потенціал педагогічного ВНЗ, який ми безпосередньо пов'язуємо з науковим потенціалом, характеризується нами як досягнутий рівень освітньо-професійної підготовки педагогічних кадрів і ресурси, що використовуються для його подальшого підвищення відповідно до суспільних вимог, пов'язаних зі сферою, зокрема, педагогічної освіти.

Саме рівень освітнього потенціалу та його розвиток, як переконує досвід, в кінцевому підсумку визначає ефективність як використання, так і подальшого нарощування наукового потенціалу ВНЗ чи країни в цілому, про що зазначали В. Громека, В. Масленников, В. Федорович та інші.

Найбільш суттєвими показниками освітнього потенціалу зокрема педагогічного ВНЗ, як засвідчує узагальнення наукової теорії та досвіду, є такі:

- загальний рівень освіти кваліфікація науково-педагогічних кадрів, якість їх професійної підготовки, відповідність чисельності і професійно-кваліфікаційного рівня фахівців потребам ВНЗ;

- забезпечення підвищення кваліфікації (перепідготовка) фахівців;

- розміри фінансування різних рівнів педагогічної освіти відповідно до потреб;

- якість навчальних програм і методики навчання, їх відповідність рівню сучасних науково-педагогічних знань;

- удосконалення організаційної структури ВНЗ відповідно до завдань педагогічної освіти та потреб студентів;

- матеріально-технічна база ВНЗ, його забезпеченість сучасними технічними засобами, обладнанням;

- масштаби і спрямованість наукових досліджень на якість освіти і підготовку кадрів;

- державна політика в галузі вищої педагогічної освіти.

Тісний взаємозв'язок між освітнім і науковим потенціалами обумовлює, на наш погляд, те, що їх формування відбувається під впливом схожих чинників і вони мають подібні характеристики. Так, наприклад, розвиток сучасного виробництва, тиск суспільства, створення єдиного освітнього простору з державами Європи, глобальні проблеми тощо впливають як на розвиток науки, так і на розвиток освіти. Разом з тим, розвиток освітнього потенціалу має свою специфіку, яка полягає у випереджувальному характері його формування. Багатотисячний досвід переконує, що науково-технічному прогресу все ж передують створення порівняно розвиненої системи освіти, як це було в США, зокрема в 30-і роки ХХ століття [11].

Суто в освітньому середовищі вищої школи певні труднощі у підготовці фахівців, пов'язані, перш за все, з якістю й ефективністю усього процесу, спонукають навчальні заклади шукати нові шляхи, форми, методи, засоби тощо навчання і виховання. Разом з тим, інновації ж у вищій школі потребують, у свою чергу, значної експериментальної наукової роботи, яка б дала можливість зробити висновки про ефективність запропонованих інновацій.

Звертаючись до американського досвіду, як до одного з найбільш показових, хочемо зазначити, що за заявою А. Фрімена, одного з відомих політиків США середини ХХ століття, «нововведення» можуть приносити як неоціненну користь, так і значну шкоду справі освіти [2]. З урахуванням цього застосування інновацій, інших наукових здобутків потребує як фундаментальних знань з певної галузі, так і вміння управляти процесом їх упровадження для вирішення конкретних проблем педагогічної практики. Тобто, в сучасних умовах модернізації вищої педагогічної освіти в Україні все більш суттєву роль у підвищенні її ефективності і якості має відігравати науково-методична підготовка педагога, як складова і зв'язуюча ланка його професійної підготовки (В. Бондар, М. Красовицький, Н. Кузьміна, С. Стрижак).

Науково-методична підготовка педагогічного, науково-педагогічного працівника – це процес як набуття так і використання знань окремої га-

лузі науки з фаху, принципів, закономірностей її викладання, ефективно використання умінь і навичок щодо підготовки науково-методичного забезпечення освітнього процесу шляхом здійснення науково-методичної діяльності (Н. Волкова, І. Жерносек, О. Жорнова, О. Набока, Л. Павлова, В. Семиченко, Л. Таланова та ін.).

Таким чином, взаємозв'язок освітнього і наукового потенціалу педагогічного ВНЗ, зокрема, виявляється у науково-методичній роботі закладу.

На основі аналізу наукової літератури з проблеми науково-методичної роботи (С. Вітвицька, І. Зазюн, О. Коваленко, В. Нагаєв, І. Соколова, М. Фіцула та інші), вивчення практики й узагальнення досвіду ми дійшли висновку, що під науково-методичною роботою слід розуміти цілеспрямовану діяльність педагогічного вищого навчального закладу щодо забезпечення психолого-педагогічної, наукової та методичної підготовки викладачів, спрямованої на вирішення завдань підвищення якості педагогічної освіти, досягнення ефективності викладання, освітньої діяльності студентів в аудиторній та позааудиторній діяльності студентів.

Слід зауважити, що в умовах інформатизації суспільства змінюються пріоритети вищої школи взагалі і педагогічної зокрема, оновлюються види, зміст і форми діяльності науково-педагогічних працівників. Тому, як зазначає А. Вітченко, змінюється і спрямованість науково-методичної роботи, в якій найважливішим стає створення умов для формування технологічної компетентності як викладачів так і студентів, як майбутніх фахівців. Така спрямованість науково-методичної роботи передбачає інтеграцію комплексу психолого-педагогічних знань та умінь науково-обґрунтовано проектувати освітній процес, добирати оптимальні форми і методи викладання, застосовувати ефективні сучасні педагогічні технології, передбачати наслідки власної педагогічної діяльності. На думку Н. Комаренко, зміст науково-методичної роботи має сприяти впровадженню «сучасних досягнень психолого-педагогічної науки, авторських ідей і технологій передового педагогічного досвіду...» [7, с. 13].

В узагальненому вигляді напрями формування змісту науково-методичної роботи робить спробу представити Л. Сушенцева, яка

досліджувала окремі аспекти питання і вважає, що це мають бути «технологічний, педагогічний, науковий, управлінський та інформаційний напрями» [12, с. 75].

Досить схожі думки щодо змісту науково-методичної роботи висловлюють А. Єрмола і О. Сидоренко, пов'язуючи формування її змісту з такими пріоритетними напрямками:

- підвищення методологічного та теоретичного рівня освітнього процесу;
- розробка та реалізація окремих методик навчання і виховання;
- підвищення науково-педагогічної, психологічної та загальнокультурної кваліфікації викладачів. Крім того, зміст роботи має включати вивчення та реалізацію вимог основних державних нормативних документів про освіту взагалі і вищу зокрема.

Таким чином, узагальнення окремих підходів до формування змісту науково-методичної роботи у навчальному закладі має включати такі її складники як: нормативний, психолого-педагогічний, інформаційний, інноваційний, технологічний, дослідницький, управлінський.

Результативність науково-методичної роботи як зазначають науковці і викладачі ВНЗ, значною мірою залежить від її організації і характеру. Крім того, має чітко усвідомлюватись мета, завдання і спрямованість цієї роботи. Окремо слід наголосити на рівні і якості підготовки професорсько-викладацького складу, бажанні й готовності викладачів здійснювати науково-методичну діяльність як важливу органічну складову цілісного педагогічного процесу ВНЗ.

Для того, щоб максимально повно реалізувати освітньо-науковий потенціал навчального закладу, як переконує досвід, слід виражено підійти до побудови системи науково-методичної роботи. Традиційною для останніх десятиліть є така різнорівнева система (рис. 1).

Висновки з дослідження і перспективи подальших наукових розвідок. Представлена система не є абсолютною і тим більше не уніфікує форми її організації. З нашого погляду, саме освітньо-науковий (чи науково-освітній) потенціал ВНЗ обумовлює формування і розвиток зазначеної системи. Разом з тим, реалії сьогодення, зокрема пов'язані з поглибленням міжнародної інтеграції українських ВНЗ в європейський освітній простір, обов'язковими елементами якої ста-

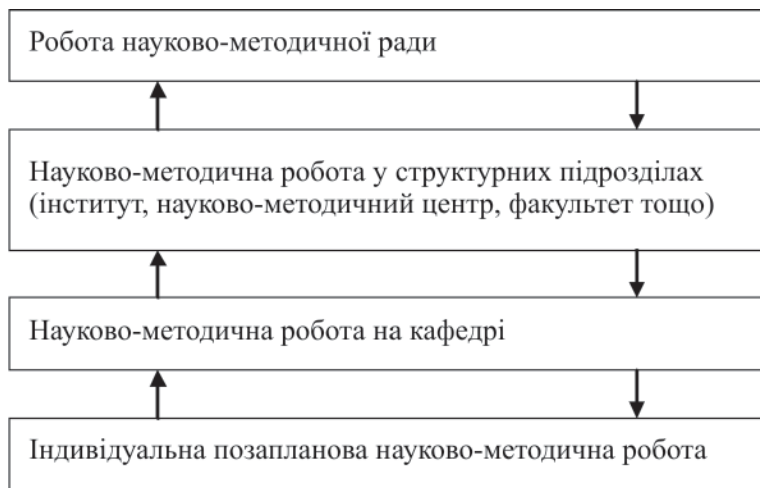

Рис. 1. Традиційна система науково-методичної роботи у педагогічному ВНЗ

ють обмін викладачами, стажування, проведення спільних заходів науково-методичного змісту, реалізація сучасних систем і технологій навчання тощо розширюють цю систему, визначають її повний рівень

Абсолютно логічним у зв'язку з цих стає питання моніторингу якості як окремих елементів науково-методичної роботи так і її системи у ВНЗ в цілому. Саме ці аспекти загальної проблеми потребують подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Manuel d'orientation du potentiel scientifique et technique, national UNESCO. Paris, – 1969, – p. 20.
2. Vital Speeches of The Day, – julu 15, – 1970, – p. 595.
3. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи : [методичний посібник] / С.С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
4. Додаток «Класифікація етапів наукової діяльності і галузей науки в США».
5. Зязюн І. Сучасний викладач технічного вузу : особливості педагогічної дії / І. Зязюн // Шлях освіти. – 1998. – № 2. – С. 9–13.

6. Коваленко О. Є. Проблеми методичної підготовки викладачів спеціальних дисциплін / О. Є. Коваленко // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 173–176.
7. Комаренко Н. Форми організації методичної роботи в гімназії: Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 1997. – 24 с. – С. 13
8. Кузьміна Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высш. шк., 1990. – 117 с.
9. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі : [навчальний посібник] / В. М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
10. Соколова І. В. Технологія організації методичної роботи у вищому закладі освіти / І. В. Соколова // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті. – К. : ВІПОЛ, 2001. – С. 440–457.
11. США: економіка, політика, ідеологія. – 1991, № 1, – с.83].
12. Сушенцева Л.Л. Управління системою методичної роботи в сучасному професійному училищі: Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Криворізький державний педагогічний ун-т. – Кривий ріг, 1999ю – 211 с. – С. 75.
13. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : [навчальний посібник] / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.

УДК 378.937

МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛЬНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЄЮ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Толмачова І.М., Литвин В.А.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради*

У статті розглядаються питання підготовки студентів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. Провідною є ідея розробки відповідної методики, яку доречно впроваджувати в ході професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, методика, студент, виховна робота, сім'я молодшого школяра.

МЕТОДИКА ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ К ОРГАНИЗАЦИИ СОВМЕСТНОЙ ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ С СЕМЬЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Толмачева И.Н., Литвин В.А.

В статье рассматриваются вопросы подготовки студентов к организации совместной воспитательной работы с семьей младшего школьника. Ведущей является идея разработки соответствующей методики, которую целесообразно внедрять в ходе профессионально-педагогической подготовки будущих учителей начальных классов в высшем учебном заведении.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая подготовка, методика, студент, воспитательная работа, семья младшего школьника.

METHODOLOGY OF TRAINING OF STUDENTS TO THE ORGANIZATION OF JOINT EDUCATIVE WORK WITH JUNIOR PUPIL'S FAMILY

I. Tolmachova, V. Lytvyn

The issue of training of students to the organization of joint educative work with junior pupil's family is examined in the article. There is the main idea of development of proper methodology, with should be apply during the professionally- pedagogical training of students in higher.

Key words: professionally-pedagogical training, methodology, student, educator work, junior pupil's family.

Постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими й практичними завданнями. Сьогодні в освітньому просторі України відбуваються кардинальні зміни, зумовлені процесом реформування всіх ланок системи освіти. Вища освіта є складовою системи освіти України, що забезпечує фундаментальну наукову, професійну та практичну підготовку спеціалістів за освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Однією з актуальних проблем сучасної педагогічної освіти є модернізація системи професійної підготовки у ВНЗ, розв'язання якої передбачає забезпечення необхідних і достатніх умов для вдосконалення процесу формування педагога як висококваліфікованого фахівця, здатного до творчої реалізації всіх компонентів особистісно-орієнтованого педагогічного процесу, в тому числі до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Сучасна сім'я виступає і як середовище, що впливає на дитину, і як суб'єкт виховного процесу. Нові соціокультурні умови, в яких опинилася українська родина, обумовлюють організацію педагогічної освіти батьків у дошкільних і шкільних закладах, що забезпечувало б високий рівень педагогічно грамотного і цілеспрямованого виховання дітей у сім'ї [4].

Стратегічні цілі розвитку української освіти передбачають партнерство сім'ї і школи з перших днів навчання дитини, що сприятиме активнішому залученню батьків до виховання підростаючого покоління.

В свою чергу, дане партнерство буде ефективним за умови цілеспрямованого формування у майбутніх учителів початкових класів відповідної готовності.

Аналіз стану дослідження проблеми. У науковій літературі представлено низку досліджень, у яких відображено різні аспекти вирішення даної проблеми: взаємодія сім'ї та школи (Л.П. Бойко, І.В. Власенко, Ю.О. Грицай, В.Д. Масний, Н.В. Старченко, О.М. Урбанська та ін.); підготовка вчителя до роботи з різними типами сімей (Т.Ю. Гущина, Н.А. Усманова, І.М. Трубавіна, Т.І. Шульга та ін.). Н.А. Бугаєць запропоновано технологію професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня.

Визначення невирішених питань загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Однак, у результаті аналізу наукової літератури виявлено недостатню розробленість питання підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня до здійснення спільної виховної роботи з батьками молодших школярів як рівноправними учасниками педагогічного процесу, що і обумовлює необхідність створення відповідної методики. Ця методика виступатиме органічною складовою загальної системи професійно-педагогічної підготовки.

Мета статті – схарактеризувати методику підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення дисциплін психолого-педагогічного циклу, які передбачено навчальним планом педагогічного ВНЗ, майбутні педагоги отримують теоретичну підготовку з питання співпраці сім'ї та школи. Але обмежена кількість годин, які відводяться на його вивчення, певним чином, гальмує процес оволодіння студентами відповідними знаннями в повному обсязі та відпрацювання відповідних умінь та навичок на практиці.

Тому нами було розроблено методику професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

В основу даної методики покладено результати сучасних наукових досліджень проблеми професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів школи першого ступеня.

Н.М. Боритко процес професійної підготовки визначає як ступінчатий. Він вважає, що ступінчастість педагогічної освіти обумовлюється його відносно дискретними етапами, які представляють собою послідовність якісних перебудов у професійній свідомості і діяльності, в образі професійного «Я», в рефлексії, функціях та технології їх використання і виділяє три основні ступені безперервної освіти педагога [1].

В свою чергу, готовність майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності – це інтегрована якість особистості з позитивною мотивацією, зі стійкими моральними цінностями та міцними знаннями й уміннями, що дає можливість творчо підходити до вирішення професійних завдань та критично оцінювати власні дії [3].

Ми підтримуємо думку Н.А. Бугаєць про те, що готовність майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня – цілісне, складне особистісне утворення, інтегративна властивість особистості, що забезпечує високі результати взаємодії школи з батьками учнів і включає професійно-педагогічні погляди і переконання, професійну спрямованість психофізіологічної, емоційно-вольової сфер особистості, професійні знання, вміння й прагнення працювати з батьками в сучасних умовах, самооцінку, етичну, педагогічну культуру педагога [2].

Формування у студентів педагогічного ВНЗ даної готовності ми розглядаємо не тільки як дидактичний процес, а також як педагогічну систему, що її породжує, і оптимальне функціонування якої дає можливість досягати повноцінних результатів професійно-педагогічної підготовки в окресленому напрямі.

У відповідності до системного підходу та із врахуванням сучасних тенденцій у досліджуваній галузі, нами розроблено і теоретично обґрунтовано методiku підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра. Методика повинна бути зорієнтована на випереджальну підготовку майбутніх педагогів до діяльності в умовах сучасного українського суспільства, що динамічно розвивається й безпосередньо впливає на характеристики сучасної сім'ї та підходи до виховання молодшого школяра в сім'ї.

Методика являє собою комплекс взаємопов'язаних елементів педагогічного процесу, які, на нашу думку, забезпечують вироблення у студентів особистісних якостей, знань та умінь, необхідних для формування в них готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Нами було розроблено структурно-логічну модель даної методики (рис.1).

Головними елементами даної моделі виступають: мета, суб'єкти, завдання, зміст, форми, методи та засоби роботи, педагогічні умови; критерії та рівні сформованості відповідної готовності та результат, що визначають успішність діяльності майбутнього учителя щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Схарактеризуємо докладно компоненти відповідної методики та зв'язки між ними.

В узагальненому вигляді метою реалізації даної методики є формування у майбутніх учителів готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Міжособистісна взаємодія викладача та студентів у ході здійснення професійно-педагогічної підготовки повинна бути спрямована на досягнення мети через поєднання теоретичного і практичного аспектів навчання, забезпечення діалогічності, суб'єкт-суб'єктний характер відносин та змістовне співробітництво.

У запропонованій нами методиці об'єктом управління і суб'єктом самоуправління є студент педагогічного ВНЗ (майбутній учитель початкових класів). Суб'єктом управління виступає викладач.

В свою чергу, реалізація мети стає можливою через розв'язання сукупності завдань. Л.О. Хомич визначено завдання, які необхідно розв'язувати в процесі формування професійної готовності майбутнього вчителя початкової школи: стверджувати у студентів віру в дитину, також у свої педагогічні здібності та можливості, прищеплювати навички творчого розв'язання педагогічних завдань, прагнення до самовдосконалення [5].

У нашому дослідженні сформульовано наступні завдання:

– формування у студентів спрямованості та настанови до роботи з сім'єю молодшого школяра;

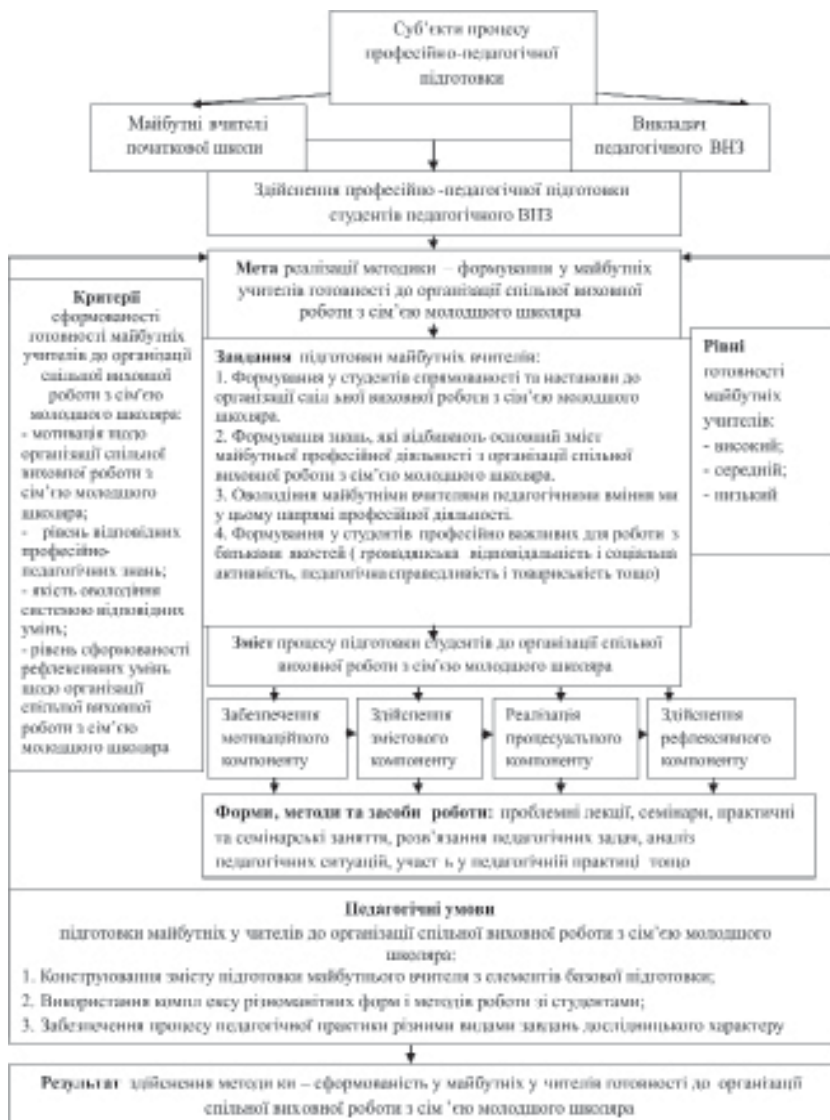

Рис 1. Структурно-логічна модель методики формування в майбутніх учителів готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра

– набуття ними необхідних педагогічних знань, які відбивають основний зміст майбутньої професійної діяльності щодо організації відповідного напрямку роботи;

– оволодіння студентами педагогічними вміннями у цьому напрямі професійної діяльності;

– формування у студентів професійно важливих для роботи з батьками молодших школярів якостей.

Розв'язання цих завдань обумовило визначення змісту методики, елементами якої є: мотиваційний, змістовий, процесуальний та рефлексивний компоненти.

Мотиваційний компонент включає спонукальні чинники, спрямовані на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості майбутнього вчителя початкових класів, професійну спрямованість на успішне здійснення виховної роботи, внутрішню мотивацію щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Змістовий компонент передбачає формування в студентів системи соціально-педагогічних, психолого-педагогічних та методичних знань щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Процесуальний компонент вміщує форми, методи та засоби навчання, які доцільно використовувати на всіх етапах професійно-педагогічної підготовки студентів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Рефлексивний компонент відображає показники готовності майбутніх учителів до здійснення класного керівництва у початкових класах та ефективної співпраці з сім'єю молодшого школяра, передбачає їх оцінювання та самооцінювання.

Реалізація компонентів змісту даної методики обумовлює впровадження відповідних форм, методів та засобів роботи, що передбачають цілеспрямоване включення у діяльність студентів елементів проблемності та наукового пошуку (проведення проблемних лекцій, практичних, семінарських та тренінгових занять; робота з науковими, художніми та публіцистичними текстами; розв'язання педагогічних задач; аналіз педагогічних ситуацій; участь в педагогічній практиці, круглих столах, наукових конференціях, майстер-класах, тощо).

Кожен із компонентів змісту методики забезпечується не ізольовано один від одного, а комплексно, в процесі реалізації педагогічних умов:

1. Конструювання змісту підготовки майбутніх учителів початкових класів із елементів базової підготовки;

2. Використання різноманітних форм і методів роботи зі студентами, які активізують знання, уміння і навички, пов'язані з забезпеченням процесу співпраці з сім'єю молодшого школяра;

3. Використання в ході педагогічної практики завдань дослідницького характеру з питань організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Ефективність впровадження запропонованої методики визначається через зворотній зв'язок. До елементів зворотного зв'язку віднесено критерії та рівні сформованості в студентів готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

На основі аналізу наукової літератури, вимог «Державного стандарту вищої професійної освіти» та положень дидактики вищої школи, згідно зі змістом готовності майбутніх учителів початкових класів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра, відібрано такі критерії сформованості даної готовності:

- мотивація;
- рівень відповідних професійно-педагогічних знань;
- якість оволодіння системою відповідних умінь (керувати, спрямовувати, організовувати роботу з батьками, співпрацювати з сім'єю молодшого школяра; діагностувати відносини з батьками, попереджувати та усувати конфлікти, сприяти створенню позитивного мікроклімату в сім'ї; формувати в батьків мотивацію щодо спільної взаємодії зі школою тощо);
- рівень сформованості рефлексивних умінь щодо організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Нами було визначено рівні готовності майбутніх учителів початкової школи до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра: високий, середній, низький.

Передбачається, що розв'язання поставлених завдань, реалізація компонентів змісту запропонованої методики, вибір та використання

відповідних форм, методів і засобів роботи, забезпечення відповідних педагогічних умов повинні призвести до результату – сформованості у майбутніх учителів готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра.

Висновки. Отже, з метою формування у студентів педагогічних ВНЗ готовності до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра нами було розроблено відповідну методику та створено її структурно-логічну модель.

Представлена в статті методика доповнює теорію професійно-педагогічної підготовки студентів педагогічного ВНЗ. Вирішення завдань підготовки майбутніх учителів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра потребує цілеспрямованої реалізації у педагогічних ВНЗ усіх компонентів відповідної методики.

Перспективами подальших пошуків у даному напрямі є перевірка ефективності методики підготовки майбутніх учителів до організації спільної виховної роботи з сім'єю молодшого школяра в ході здійснення професійно-педагогічної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности : [монография] / Н.М. Борытко; науч. ред. Н.К. Сергеев. – Волгоград : Перемена, 2001. – 181 с.
2. Бугаєць Н.А. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів до роботи з сім'єю учня : автореф. дис ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н.А. Бугаєць. – Харків, 2002. – 18 с.
3. Костюченко Л.В. Формування готовності до майбутньої професійної діяльності вчителів початкових класів у комплексі «училище – університет» : автореф. .... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л.В. Костюченко. – Переяслав-Хмельницький, 2013. – 19 с.
4. Постовий В.Г. Виховання дітей в нових соціокультурних умовах української родини / В.Г. Постовий // Український соціум. – 2004. – № 2 (4). – С.103–108.
5. Хомич Л.О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів / Л.О. Хомич. – К. : Магістр-S, 1998. – 200 с.

УДК 378.147:[655:004.9]

**МЕТОДИ ПРОЕКТНО-ТРЕНІНГОВОЇ ТЕХНОЛОГІЇ
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ**

Фомічова О.В.

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

У статті описано особливості професійної діяльності студентів спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань» (ТЕМВ), визначені компетентності необхідні студентам у майбутній професійній діяльності. На основі відібраних компетентностей описано правила за якими має будуватись технологія формування інноваційної поведінки студентів та обрано методи навчання студентів, згідно з поставленою метою. Обрані методи виділені в групи методів формування інноваційної поведінки згідно з рівнями готовності студентів до реалізації інноваційної поведінки на прикладі спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань» (ТЕМВ).

Ключові слова: інноваційна поведінка студентів, проектно-тренінгова технологія навчання, процес формування інноваційної поведінки студентів, готовність до реалізації інноваційної поведінки (ГРП).

**МЕТОДЫ ПРОЕКТНО-ТРЕНИНГОВОЙ ТЕХНОЛОГИИ
ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОГО
ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ**

Фомичёва О.В.

В статье описаны особенности профессиональной деятельности студентов специальности «Технологии электронных мультимедийных изданий» (ТЭМИ), определены компетентности необходимые студентам в будущей профессиональной деятельности. На основе отобранных компетентностей описаны правила, по которым должна строиться

технология формирования инновационного поведения студентов, и выбраны методы обучения студентов, согласно поставленной цели. Выбранные методы выделены в группы методов формирования инновационного поведения согласно уровням готовности студентов к реализации инновационного поведения на примере специальности «Технологии электронных мультимедийных изданий» (ТЕМВ).

Ключевые слова: инновационное поведение студентов, проектно-тренинговая технология обучения, процесс формирования инновационного поведения студентов, готовность к реализации инновационного поведения (ГРИП).

PROJECT-TRAINING TECHNOLOGY METHODS OF FORMATION OF STUDENTS INNOVATIVE BEHAVIOR

Fomichova O.V.

This article describes the features of students majoring in «Technology of electronic multimedia publications» professional work, and it is also defined competencies necessary for students to future careers. On the basis of competences it was described the rules in which the technology of innovative behavior of students should be based and it was selected the methods of teaching students, according to the goal of formation of innovative behavior of students. Selected methods are divided into groups of methods of formation of innovative behavior in accordance with the level of readiness of students to implement innovative behavior on the example of a specialty «Technology of electronic multimedia publications» (TEMP).

Keywords: innovative behavior of students, design-training technologies of learning, the formation of innovative behavior of students, readiness to the implementation of innovative behavior (RIIB).

Постановка проблеми. Сьогодні інноваційна свідомість особистості працівника сфери ІТ-технологій – це вже вимога часу. Без інноваційних особистостей неможливий технічний прогрес, удосконалення виробництва та покращення життя. Саме інноватори дають можливість ІТ-компаніям витримати конкуренцію та встояти на ринку. Питання, як знайти, оцінити та реалізувати ідею, задають собі всі

сучасні ІТ-компанії, які шукають нові джерела прибутку. Адже нова ідея дає можливість хоча б на деякий період стати монополією і отримувати більше прибутку, ніж інші компанії. Провідні бізнесмени ІТ-сфери шукають методи генерування ідей та способи їх впровадження в діяльність підприємств, але така поведінка властива лише незначній кількості людей. Більшість працівників сьогодні виконують роль слухняних виконавців, не здатних створювати та розвивати власні ідеї. Навпаки ж, більшість працівників навіть не сприймають інновації, що надходять від керівництва і чинять опір цим інноваціям. Виникає питання, як сформувати поведінку працівників ІТ-сфери, що направлена на сприйняття, розробку та реалізацію інновацій у бізнесі. На думку автора статті, така інноваційна поведінка повинна формуватись ще під час навчання у вищих навчальних закладах та має стати основним типом поведінки сучасного працівника сфери інформаційних та мультимедійних технологій.

Але процес формування інноваційної поведінки складний та не достатньо вивчений. У сучасній системі професійної освіти не існує чітко сформульованої технології навчання, кінцевою метою якої є формування інноваційної поведінки студента. Тому метою даної статті є розробка технології формування інноваційної поведінки студентів на прикладі спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань» (ТЕМВ).

Завданнями даного дослідження є:

- аналіз професійної діяльності студента спеціальності «ТЕМВ» як майбутнього фахівця та відбір тих компетентностей, які будуть необхідні студентам у майбутній професійній діяльності;
- аналіз і відбір змісту навчального матеріалу необхідного для формування інноваційної поведінки студента;
- вибір засобів, форм і методів навчання, виховання і розвитку студентів, згідно з поставленою метою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «інноваційна поведінка» студентів у вищих навчальних закладах вивчають сьогодні такі вчені, як: О.І. Пушкар, Т.І. Лепейко, Н.Ю. Молостова, Т.А. Вауліна, І.О. Логінова, О.В. Шелехова. Процес формування інноваційної пове-

дінки студентів описано в роботах В.Є. Ключко, Е.В. Галажинського, О.І. Пушкаря, Т.І. Лепейко, Н. Ю. Молостової, О.В. Шелехової.

Е.В. Галажинський говорить про створення освітнього середовища, яке буде співвідноситися з можливостями людини, «в такому середовищі людина виявляє ресурси саморозвитку, а її можливості інноваційної діяльності стають потенціями» [2]. І.М. Дичківська вбачає формування інноваційної поведінки через використання рефлексивно-інноваційних методів, які допомагають актуалізувати, переосмислити попередній досвід, виявити нові відношення і проблеми навчально-виховного закладу, налаштувати себе на зацікавлене конструктивне ставлення до новацій [3]. О.І. Пушкар зосереджує свою увагу на розробці концептуальної моделі і принципів організації середовища навчання, яке покликано сформувати навички інноваційної поведінки на основі використання сучасних тренінгових технологій. В основу такого середовища навчання закладена нелінійна взаємодія в системі «учень – знання – педагог» та синергетичний підхід [5].

Технології формування інноваційної поведінки студентів залишаються недостатньо вивченим питанням професійної освіти. Педагогічну технологію розглядають в науці як систему функціонування всіх компонентів педагогічного процесу, побудовану на науковій основі, запрограмовану в часі і в просторі, що приводить до намічених результатів (Г.К. Селевко) [6] або ж як сукупність взаємопов'язаних засобів, методів і процесів навчання, як змістову техніку реалізації навчального процесу (В.П. Беспалько) [1]. Педагогічна технологія також трактується, як сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і компонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів (Б. Т. Лихачов) [4]. У даній статті будемо розглядати технологію за останнім визначенням.

Виклад основного матеріалу. Як вже було зазначено, питанню розробки технології формування інноваційної поведінки студентів приділяється мало уваги, адже і саме поняття «інноваційна поведінка студента» ще не усталене поняття педагогічної науки. На думку автора статті, інноваційну поведінку студентів можна розглядати як систему дій та вчинків студента спрямовану на розробку та впровадження інновацій під час навчання та орієнтовану на подальшу професійну

діяльність. Така поведінка здійснюється під впливом низки факторів: системи мотивів та цінностей студента, його інноваційної компетентності, інноваційних особистісних якостей та закріпленого у свідомості патерну поведінки [7]. Формування ж інноваційної поведінки студента – це процес педагогічного впливу на поведінку студента, спрямований на формування готовності студента до реалізації інноваційної поведінки (ГРІП) та впровадження інновацій під час навчання та в подальшій професійній діяльності. Під ГРІП автор розуміє психічний стан, який охоплює психологічну, компетентнісну та діяльнісну готовність студента, пов'язану із задоволенням потреби успішної реалізації інновацій у навчальному процесі та в подальшій професійній діяльності. Результатом формування інноваційної поведінки студентів має бути узагальнений показник ГРІП, який включатиме в себе показники готовності по кожному з рівнів ГРІП: психологічному, компетентнісному та діяльнісному (табл. 1).

Таблиця 1

Рівні формування ГРІП

Фактор, що впливає на ІП	Рівень формування	Опис результату формування
Якості інноваційної особистості	Психологічний рівень	Формування якостей інноваційної особистості: креативність, оригінальність, лідерські якості, відкритість новому, гнучкість, ініціативність і т.д.
Потреби, мотиви, цілі, цінності		Формування інноваційної спрямованості психічних властивостей
Інноваційна компетентність	Компетентнісний рівень	Формування знань, умінь, комунікативних навичок, автономності та відповідальності, щодо впровадження інновацій
Закріплені у свідомості патерні інноваційної поведінки	Діяльнісний рівень	Формування моделі дій, направленої на розробку та реалізацію інновацій

Для формування ГРІП пропонується проектно-тренінгова технологія, сутність якої полягає у впровадженні в навчальний процес студентів 1-го – 6-го курсів спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань» спеціальних завдань, які передбачають розробку інноваційних студентських проектів у рамках циклу професійних дисциплін, курсових, дипломних проектів та тренінгів, побудованих з використанням активних та інтерактивних методів навчання, які формують якості інноваційної особистості, мотиви та цінності, інноваційну компетентність та патерн інноваційної поведінки, а також створюють інноваційний клімат, що сприяє розробці студентських інновацій.

Технологія формування інноваційної поведінки студентів спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань» має базуватись на таких правилах:

- побудова на основі інноваційного процесу, який включає такі етапи, як: виникнення інноваційної ідеї, розробка, реалізація;
- узгодженість методів з основними компонентами інноваційної поведінки студентів;
- орієнтація на розробку інноваційних проектів професійної спрямованості з використанням активних та інтерактивних методів навчання;
- інтеграція з існуючою програмою навчання студентів спеціальності “ТЕМВ”;
- врахування особливостей спеціальності “ТЕМВ”;
- формування інноваційного клімату підчас проведення занять.

Важливий етап розробки проектно-тренінгової технології формування інноваційної поведінки – це аналіз та відбір компетентностей, які будуть необхідні студентам в професійній діяльності. Аналіз професійної діяльності фахівців інформаційної та мультимедійної галузі показує, що найбільш важливими компетентностями студентів даної галузі мають бути здатність:

- обирати метод генерування ідеї та генерувати ідеї для мультимедійних інноваційних проектів (нових продуктів, методів, способів і т.д.);

- виявляти життєздатність мультимедійного інноваційного проекту, що залежить від унікальності проекту, наявності у нього конкурентів, наявності користі та вигоди для споживача і т.д.;

- оцінювати фінансову ефективність інновацій у сфері мультимедіа;

- розробляти план реалізації мультимедійного інноваційного проекту та обирати партнерів та інвесторів;

- підраховувати витрати на реалізацію проекту, оцінювати ризики і розробляти план заходів щодо їх зменшення;

- готувати та проводити презентацію мультимедійного інноваційного проекту;

- вирішувати юридичні та фінансові проблеми проекту (отримання сертифіката, ліцензій, патентів, авторських прав тощо);

- просувати інновації в ЗМІ.

Слід зазначити, що зміст навчання студентів спеціальності «ТЕМВ» має бути доповнений такими додатковими компонентами:

- теоретичні відомості про особливості інноваційної діяльності, інноватику, інновації та інноваційний старт-ап;

- методи генерування ідей;

- відомості про існуючі інновації обраної галузі знань;

- особливості розробки бізнес-плану інноваційного проекту;

- відомості про способи ефективної презентації інноваційних проєктів;

- огляд юридичних та фінансових питань щодо реалізації інноваційних проєктів.

Наступне завдання даного дослідження – це вибір форм і методів навчання, виховання і розвитку студентів, згідно з поставленою метою. Як вже було зазначено, проектно-тренінгова технологія навчання будеться з використанням активних та інтерактивних методів навчання. Дані методи дозволяють сформувавши не лише знання, вміння та навички інноваційної діяльності, а й самостійність та оригінальність думок студентів, залучають їх до пошуку ідей, виходу з проблемних ситуацій, формують систему потреб, мотивів та цінностей, розвивають творчі здібності студентів та створюють умови для розвитку та виховання особистості студента загалом.

Активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння матеріалом, коли активний не лише викладач, але й студенти (А.М. Смолкін). Інтерактивні методи навчання відрізняються від активних тим, що вони орієнтовані на більш широку взаємодію учнів не тільки з викладачем, але й один з одним, а також на домінування активності учнів в процесі навчання (Ю.Г. Фокін). Такі методи покликані включити в процес пізнання всіх студентів групи, де кожен робить свій вклад у вирішення поставлених завдань. Використання таких методів дає змогу студентам обмінюватись знаннями, ідеями, засобами діяльності в процесі виконання навчальних завдань.

В основі запропонованої проектно-тренінгової технології – проектний метод навчання, який передбачає розробку студентами інноваційних проектів у професійній діяльності, допоміжними є активні та інтерактивні методи, які є базою будь-яких тренінгів. Технологія формування інноваційної поведінки студента повинна включати групи методів формування кожного з компонентів інноваційної особистості на кожному з виділених рівнів ГРІП.

Розглянемо детально кожен рівень та методи, які будуть використовуватись на кожному з рівнів.

1. На **психологічному рівні** слід використовувати методи, що формують систему потреб та цінностей студентів, а також методи, що формують якості інноваційної особистості, та методи психологічного розвантаження. Даний рівень дозволяє сформувати особистість психологічно готову до реалізації інновацій, яка має інноваційну свідомість та інноваційну культуру та не має психологічних бар'єрів і перешкод для розробки та впровадження інновацій (табл. 2).

2. **Компетентнісний рівень** має включати методи, що формують інноваційну компетентність, яка включає знання, вміння, автономність та відповідальність особистості за розробку та впровадження інновацій (табл. 3).

3. **Діяльнісний рівень** має включати методи формування патерну інноваційної поведінки. Даний рівень повинен включати методи, які дозволяють проявити інноваційну поведінку в дії (табл. 4).

Таблиця 2

Групи методів психологічного рівня

Група методів психологічного рівня	Назва методів	Опис методів	Результат формування
Методи формування системи мотивів, потреб та цінностей	Бесіда, настанова, лекція	Методи, направлені на формування свідомості особистості, інноваційного мислення та її виховання	Інноваційна спрямованість психічних властивостей (направленість, потреби, мотиви, цілі, цінності)
Методи формування якостей інноваційної особистості	Методи генерування ідей: «мозковий штурм»; метод Едварда де Боно «Шість капелюхів»; метод «Ментальні карти»; синектика; метод фокальних об'єктів; морфологічний аналіз; непрямі стратегії; пастка для ідей; метод Дельфі; ТРВЗ – теорія рішення винахідницьких задач та ін.	Методи, що дозволяють отримати нові ідеї, способи, підходи	Якості інноваційної особистості: креативність, оригінальність, лідерські якості, відкритість новому, гнучкість, ініціативність
Методи психологічного розвантаження	Розминки, рухавки, акторські вправи, трансцендентальні медитації	Методи, що дозволяють подолати психологічні бар'єри, пов'язані з розробкою та впровадженням інновацій	Якості інноваційної особистості: емоційна стабільність, стресостійкість

Таблиця 3

Групи методів компетентнісного рівня

Група методів компетентнісного рівня	Назва методів	Опис методів	Результат формування
Методи формування знань	Міні-лекції, відеоролики, презентації, приклади з життя	Методи, що дозволяють передати знання від викладача до студента	Знання щодо впровадження інновацій у сфері мультимедіа
Методи формування вмінь	Методи генерування ідей (див. табл. 2), інтелект-карти, робота в команді, ІТ-методи	Методи, направлені на формування вмінь інноваційно мислити та діяти	Вміння генерувати ідеї, знаходити нові підходи до вирішення проблем
Методи формування комунікативних навичок, автономності та відповідальності	Рольові ігри	Методи направлені на спілкування в процесі розробки інновацій	Вміння спілкуватись у процесі розробки інновацій

Таблиця 4

Групи методів діяльнісного рівня

Група методів діяльнісного рівня	Назва методів	Опис методів	Результат формування
1	2	3	4
Методи, направлені на генерування ідей у процесі навчання	Методи генерування ідей (див. табл. 2)	Методи, направлені на генерування ідей	Здатність генерувати ідеї

Продовження табл. 4

1	2	3	4
Методи, направлені на реалізацію і впровадження ідей	Робота в команді (в малих і великих групах)	Методи, що дозволяють сформувати навички впровадження ідей	Здатність працювати в команді
	Ситуаційний аналіз (розбір конкретних ситуацій, кейс-стаді, інцидент, баскет-метод)	Методи, направлені на розбір конкретних ситуацій, що потребують інноваційної поведінки	Здатність знаходити вихід зі складних ситуацій та проявляти інноваційну поведінку
	Метод проектів	Метод, що направлений на розробку студентських інноваційних проектів	Здатність розробляти і реалізовувати інноваційні проекти професійного спрямування
	Ігрові методи (імітаційні, операційні, виконання ролей, «діловий театр», психодрама і соціодрама, ділова гра, рольова гра)	Методи, що імітують ситуації, які потребують інноваційної поведінки	Здатність інноваційно діяти в професійних ситуаціях

Кожен з обраних методів направлений на формування інноваційної поведінки та її окремих складових у поєднанні з формуванням фахових компетентностей студентів.

Висновки. Таким чином можна зробити висновки, що впровадження розробленої технології дозволить сформувати психологічну, компетентнісну та діяльнісну готовність студентів до реалізації інноваційної поведінки. Наступним етапом дослідження має стати розробка засобів діагностики сформованості показників готовності до реалізації інноваційної поведінки на кожному з рівнів (психологічному, компетентнісному, діяльнісному) та діагностика узагальненого показника готовності, а також упровадження даної технології в процес навчання студентів спеціальності «Технології електронних мультимедійних видань».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.
2. Галажинский Э.В. Инновационный потенциал личности: системно-антропологический контекст / Э.В. Галажинский, В.Е. Клочко // Вестник Томского государственного университета. Томск, 2009. № 325 (август). С. 146-151.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: [навч. посіб.] / І.М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Лихачев Б.Т. Методологические основы педагогики / Б.Т. Лихачев. – Самара : Изд-во СИУ, 1998. – 200 с.
5. Пушкар О.І. Методологический подход к созданию среды обучения навыками инновационного поведения / О.І. Пушкар, Т.І. Лепейко // Економіка розвитку. – Х. : ХНЕУ, 2004 – № 4 (32). – С. 7-16.
6. Селевко Г.К. Педагогические технологии авторских школ / Г.К. Селевко – М.: НИИ школьных технологий, 2005. – 192 с.
7. Сергієнко О.В. Основні компоненти інноваційної поведінки студентів спеціальності “ТЕМВ” / О.В. Сергієнко // Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця: зб. наук. ст., матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 червня 2014 р./ ХНЕУ ім. С. Кузнеця. – Х. : ХНЕУ; ХОГОКЗ, 2014, – с. 297-302.

УДК 37.034

**ЕТИМОЛОГІЯ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ
В АНГЛОМОВНИХ ДЖЕРЕЛАХ**

Чеботарьова І.О.

Українська інженерно-педагогічна академія

У цій роботі було розглянуто етимологію поняття «компетентність» в англomовних джерелах, американський та британський підходи, щодо тлумачення цього поняття, проаналізовано структуру компетентності в роботах англomовних, російськомовних і україномовних авторів. В процесі дослідження нами було виявлено основні компоненти структури комунікативної компетентності та її складові.

Ключові слова: Компетентність, структура компетентності, американський та британський підходи, комунікативна компетентність.

**ЕТИМОЛОГИЯ ПОНЯТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ
В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ИСТОЧНИКАХ**

Чеботарева И.А

В этой работе была рассмотрена этимология понятия «компетентность» в англоязычных источниках, американский и британский подходы, относительно толкования этого понятия, проанализирована структура компетентности в работах англоязычных, русскоязычных и украиноязычных авторов. В процессе исследования нами были выявлены основные компоненты структуры коммуникативной компетентности и ее составляющие.

Ключевые слова: Компетентность, структура компетентности, американский и британский подходы, коммуникативная компетентность.

THE ETYMOLOGY OF THE CONCEPT «COMPETENCY» IN ENGLISH-LANGUAGE PUBLICATIONS

Chebotarova I.O.

The present article focuses on etymology of the concept «competency» in the English-language definition dictionaries, scientific research works, reports of International organizations. It focuses on American and British approaches of the «competency» definition. During our research we have studied the competency structure in the scientific articles of English-speaking, Russian-speaking and Ukrainian-speaking authors and found out the main structural components of the concept «competency». We have also identified the components of «communicative competence».

Key words: Competency, competency structure, American and British approaches, communicative competence.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти в Україні характеризується запровадженням компетентнісної парадигми. Аналіз наукових джерел свідчить, що на сьогодні ще не має усталеної точки зору на визначення цього поняття, його часто ототожнюють з поняттям «компетенція». Таким чином на порядок денний виходить проблема розгляду етимології поняття, що прийшло до нас із англomовних джерел, з метою уточнення понятійно-термінологічного апарату компетентнісного підходу як основи удосконалення навчально-виховного процесу у вищій школі.

Аналіз досліджень та публікацій. Аналізу понять «компетентність» і «компетенція», а також їх класифікації присвячені роботи багатьох дослідників в англomовних країнах: Р. Бояциса (США), Дж. Винтертона (Великобританія), С. Вудрафа (США), Р. Рое (Нідерланди), Л. Спенсера (США). Так наприклад, Р. Бом, С. Браун, П. Спероу, А. Митрани, Б. Смит (Великобританія) вважають, що ці терміни являються взаємозамінні.

Практичній стороні компетентності присвячені роботи Дж. Андерсона, Р. Глейзера, А. Маслоу, Р. Олпорта, Дж. Равена (Великобританія), Д. Роджерса, С. Торпа, Дж. Кліффорда, Р. Уайта (США). За

Равеном, бути компетентним для людини – означає мати набір компетенцій різного рівня [12, с. 70].

Наприклад, Р. Боячис, Дж. Винтертон та С. Вудраф визначають «компетентність» як особові характеристики індивіда, що зумовлюють максимально високий рівень виконання роботи.

На думку Х. Шредера (Німеччина) компетентність – це готовність, здатність до ефективного спілкування із людьми, відповідальність у ставленні до них, мовні навички та професійні знання, а також власне «Я» (Я-компетентність) [30, с. 103].

В своїх дослідженнях Е. Шорт (США) обґрунтовує чотири загальні концепції компетентності: набуття людиною вмій і навичок для певної діяльності, що не має творчого характеру; компетентність як володіння знаннями, вміннями та навичками; компетентність як ступінь або рівень здібностей, що офіційно вважається достатнім, компетентність визначається як властивість або спосіб буття людини [35, с. 22].

Аналіз існуючих наукових розробок свідчить про різноманіття підходів до розгляду існуючої проблеми та її актуальність.

Постановка завдання. Метою цієї роботи є розгляд етимології поняття «компетентність» в англомовних джерелах з метою усунення протиріч у трактуванні цього поняття в вітчизняній науковій літературі.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до перекладу понять «competency» та «competence» у більшості вітчизняних та російських наукових джерел, ми бачимо що вони мають переклад «competency» – компетенція, а «competence» – компетентність (М. Головань, І. П'янківська та інші). Але аналіз англомовної літератури (С. Вудраф, Дж. Равен, Дж. Винтертон та інші) показав, що «competency» має перекладатися як компетентність, а «competence» як компетенція.

Слід зазначити, що в англомовній літературі також існують різночитання цих двох понять. Поняття «компетентність» має різні визначення, із-за існуючих протиріч між академічною освітою та навчанням на робочому місці, між національними та світовими підходами, щодо його трактування.

В процесі нашого дослідження ми розглянули етимологію поняття «competency», яке ми перекладаємо як компетентність.

В етимологічному словнику англійської мови зазначено, що поняття «competency» з'явилося у 1590 році, має корінь латинського слова «compete», що означає «суперництво», визначається як спроможність забезпечити життєві потреби. Походить від латинського слова «competentia», що означало «збиратися, згоду, симетрія». З 1797 року трактується як «достатньо кваліфікований» [22].

Згідно словнику Merriam Webster слово «competency» вперше з'явилося у 1596 році, а слово «competence» у 1605, вони являються синонімічними та визначаються як здатність людини виконувати щось добре [26].

Трактування обох двох понять в словнику Oxford являються тотожними. У словнику Collins є визначення тільки поняття «competence», що означає здатність людини виконувати щось добре [28].

Визначення поняття «competence», «competency», «competencies», як якість особи бути компетентним; відповідним; володіти необхідними навичками, знаннями, підготовкою; достаток та достатню кількість зазначено в словнику Random House [30].

У словнику American Heritage поняття «competency» трактується як стан або якість особи бути підготовленим або компетентним; здатність; визначене коло навичок, знань, або спроможність [15].

Поняття «competency», «competence», та «skill» – навик у словнику Wiktionary визначаються як синонімічні, та трактуються як здатність виконувати будь-яке завдання; володіння специфічними компетентностями для виконання роботи. Також тут зазначено, що поняття «competency» походить від французького compétence [40].

Поняття «competence» та «competency» ототожнюються та визначаються як умова або здатність особи бути компетентним У словнику New World [7].

В словнику Cambridge дається визначення тільки поняття «competency», що трактується як важлива навичка необхідна для виконання роботи [18].

Визначення тільки поняття «competence» дається в словнику Macmillan та означає здатність робити щось задовільно або ефективно [25].

Електронний ресурс WordNet визначає «компетентність» та «компетенцію» як якість особи бути добре фізично та інтелектуально підготовленим [42].

Проаналізувавши англomовні толкові словники, ми можемо зробити висновок, що обидва поняття вважаються абсолютно тотожними і визначаються, як можливість робити щось успішно або ефективно. Слово «competency» з'явилося раніше ніж слово «competence».

Слід зазначити, що існує два підходи до трактування поняття «компетентність»: американський та британській. В рамках американського підходу компетентність розглядають як характеристики індивіда для компетентного виконання професійної діяльності. Британській підхід базується на властивостях самої діяльності [16, с. 9].

Поняття «компетентність» широко використовуються в освіті, управлінні персоналом та інших професійних галузях. У психології перші спроби науково визначити поняття «компетентність» були зроблені у зв'язку з розвитком науки управління і досліджень суб'єктивних чинників управління. Так наприклад, найбільш розроблена концепція компетентності в зарубіжній психології представлена в дослідженнях Дж. Равена. Під компетентністю він розуміє специфічні здібності, обов'язкові для дій в певній предметній області, включаючи вузькоспеціальні знання; способи мислення; усвідомлення відповідальності за свої дії на основі цінностей і установок. [12, с. 105].

В англomовних джерелах існує багато визначень компетентності залежно від задачі або від світових підходів. Так наприклад, А. Стуф та його послідовники вважають, що доцільність визначення терміну компетентність зростає, коли відомо, до якої сфери діяльності належать люди, що дають визначення компетентності [36, с. 350].

На думку Д. Дюбуа, компетентність – це типова модель поведінки, що включає в себе знання, навички, образ мислення, які можуть використовуватися по одинці, або в різних комбінаціях для успішного досягнення найвищої ефективності в роботі [21, с. 245].

К. Леви-Лубойер вважає, що «компетентність» відноситься до сукупності принципів поведінки, що дозволяють людині діяти ефективно у будь-якій ситуації [24, с. 98].

Ж.Тардіф визначає, що «компетентність» – це умовне та процедурне знання, що базується на основі чітко структурованих шаблонів, що дозволяють вирішити якусь проблему [37, с. 100].

Згідно з Л. Тупеном «компетентність» складається з спроможності особи з'єднати разом все, що відноситься до конкретної ситуації: знання, можливості, здібності [38, с. 97].

Визначення компетентності А. Клейном суттєво відрізняється від інших вчених, він стверджує, що компетентності – це сукупність окремих видів поведінки або його маркерів, яка охоплює мотивацію, риси характеру людини, соціальну роль, знання. Компетентність, на його думку базується на поведінці [23, с. 35].

Розглядом питання компетентності займаються міжнародні організації – ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Рада Європи, Організація Європейської Співпраці і Розвитку, Міжнародний Департамент ІСтандартів.

Так наприклад, експерти країн Європейського союзу визначають поняття компетентностей як здатність застосування знання й уміння (Eurydice, 2002), що забезпечує активне застосування навчальних досягнень у нових ситуаціях [29, с. 6].

Згідно публікаціям ЮНЕСКО поняття компетентності трактується як поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень застосовних у повсякденні (Rychen & Tiana, 2004).

Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI), поняття компетентності трактує як спроможність кваліфіковано проводити діяльність, виконувати завдання або роботу. Містить набір знань, навичок і ставлень, що дають змогу особистості ефективно діяти або виконувати певні функції, спрямовані на досягнення певних стандартів у професійній галузі або певній діяльності [40, с. 2].

Експерти програми «DeSeCo» визначають поняття компетентності як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Компетентність проявляється в діяльності особистості [20, с. 8].

В рамках проекту (TenCompetence & MACE) компетентність визначається як сукупність навичок в контексті освіти.

У звіті «Report of the Competencies Workgroup» адміністрації штату Нью-Йорк, термін «competency» визначається як характеристика працівника, яка сприяє успішній роботі і досягненню організаційних результатів. Вона складається із знань, навичок і здібностей, а також інших характеристик, таких як цінності, мотивації, ініціатива і самоконтроль [19].

В документі «Європейської рамки кваліфікацій навчання протягом життя» використовується поняття «competence», яке визначається як «компетенція». «Компетенція» означає підтверджену здатність особи використовувати знання, навички та особисті, соціальні та / або методологічні здібності, в робочих або навчальних ситуаціях та професійному та особовому розвитку. В контексті ЄРК до «компетенції» відносять відповідальність і автономність [39]. Але якщо, ми звернемося до перекладу Глосарія до Європейського простору вищої освіти, ми побачимо, що поняття «competence» перекладається як компетентність, а «competencies» множина від «competency» як компетенції [3, с. 37, с. 39].

На базі «Європейської рамки кваліфікацій навчання протягом життя» було створено «Національну рамку кваліфікацій України». В цьому документі використовується поняття «компетентність», яке визначається як здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності, інші особисті якості [11].

Розглянувши різні визначення поняття компетентність, ми можемо зробити висновок, що воно має холистичне значення, відноситься до загального потенціалу особи, яка володіє певними характеристиками та визначають ефективність діяльності, виражають достатній рівень його кваліфікації і професійної підготовки.

В процесі нашого дослідження ми проаналізували структуру компетентності в роботах різних авторів.

Розглянувши структуру компетентності в англійськомовних джерелах (див. Таблицю 1), ми можемо зробити висновок, що вони складаються з інших компетентностей, навичок та діяльності, які можуть використовуватися у різних комбінаціях в залежності від ситуації.

Таблиця 1

Структура компетентності в англomовних джерелах

Р. Бояцис [16, с. 105]	Мотивація, особисті якості, знання та навички
Д. Дюбуа [20, с. 250]	Мотивація, риси характеру, соціальна роль, знання.
А. Клейн [22, с. 35]	Сукупність окремих видів поведінки або його маркерів.
Дж. Равен [12, с.80]	Досвід, навички, когнітивний, афективний, вольовий компоненти
Л. Спенсер [34, с. 279]	Структура компетентності представлена у вигляді моделі айсберга. Видима частина: навички та вміння, схована частина: самооцінка, особисті якості, мотиви.
С. Вудруф [43, с. 32]	Види поведінки

Таблиця 2

Структура компетентності в російськомовних джерелах

В. Болотов [1, с.10]	Мотивація, володіння знаннями, сформованість способів діяльності, освоєння цінностей, ціннісне ставлення до професійної діяльності, особистого зростання.
І. Зимня [7, с.12]	Знання, емоційно-вольова регуляція засвоєння змісту досвіду застосування, готовність до вирішення задач, мотивація, сукупність дій і операцій у вирішенні соціально-професійних завдань.
С. Петухов [10, с.9]	Когнітивний (знання про суспільство), мотиваційний (соціально значимі мотиви навчальної діяльності), ціннісно-смысловий (прийняття і суб'єктивізація соціальних цінностей) поведінковий (прояв соціальних умінь і навичок у стандартних і нестандартних соціальних ситуаціях).

Продовження табл. 2

Ю. Татур [13, с. 16]	Мотиваційний, когнітивний, поведінковий, ціннісно-смысловий, емоційно-вольова регуляція процесу і результату прояву.
А. Хуторський [14, с. 60]	Сукупність знань, умінь, навичок, досвіду і смыслових орієнтацій пізнавальної діяльності; здібністю до неї; готовністю здійснювати її самостійно.
М Кьерст [8, с. 90]	Передумови компетентності (здатність, талант, знання); діяльність людини як процес (її опис, структура, характеристика); результати діяльності (плоди праці, зміна в об'єктах і суб'єктах діяльності).

Слід зазначити, що в російськомовних наукових джерелах більше уваги приділяється визначенню структури якоїсь окремої компетентності, а не компетентності в загалі (див. Таблицю 2). Так наприклад, А. Маркова, В. Бодров визначає структуру професійної компетентності, Л. Петровська - комунікативної компетентності, М. Холодная, Е. Климов – інтелектуальної компетентності.

Таблиця 3

Структура компетентності в україномовних джерелах

М. Головань [4, с. 70]	Рівень професійних знань, систему професійних якостей.
І. Гришина [2, с. 130]	Сукупність мотивів, знань умінь і навичок, особистісних якостей, здібностей передбачати, оцінювати власну діяльність.
Л. Дибкова [5, с. 105]	Сукупність компетенцій.
І. Драч [6, с. 127]	Особистісний, діяльнісний, когнітивний компоненти
В.Луговий [9, с.10]	Інструментальні; міжособистісні; системні компоненти, що характеризують реалізаційну здатність людини.

Українські дослідники в структурі компетентності відділяють такі компоненти як особистісний, діяльнісний, когнітивний (див. Таблицю 3). Ми поділяємо думку Л. Дибкової, що компетентність складається з компетенцій.

Слід зазначити, що питання відносно виділення структури компетентності залишається відкритим. Ми вважаємо доцільним у визначенні структури компетентності визначати її в рамках якоїсь окремої компетентності та згідно з Національною Рамкою Кваліфікацій України.

Інтересом наших наукових досліджень є формування комунікативної компетентності майбутніх керівників освіти. На нашу думку комунікативна компетентність керівника є важливим інструментом у вирішенні управлінських завдань. На думку Г. Рикхейта здатність людей досягати цілей залежить саме від їх комунікативної компетентності [31, с. 15].

Вона являється однією з базових характеристик професійної компетентності та професійної підготовки майбутніх фахівців, та віддзеркалює індивідуальний досвід людини. У зв'язку з цим комунікативна компетентність людини у більшій мірі індивідуальна, ніж соціальна, оскільки є характеристикою самої людини.

Внутрішня структура комунікативної компетентності містить мотиваційний, когнітивний, емоційний компоненти, які тісно пов'язані між собою. Її складовими частинами являються мовна компетентність та вміння користуватися засобами інформаційно-комп'ютерних технологій.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, ми вважаємо, що багатогранна палітра розуміння суті та структури компетентності свідчить про складність, суперечливість і неоднозначність самого поняття компетентності. Всебічне вивчення наукової літератури показало, що нині бракує досліджень, які надавали б системне уявлення цього питання.

В процесі нашого дослідження було визначено сутність, зміст і структуру компетентності. На основі аналізу етимології поняття «компетентність» нами з'ясовано, що:

1) В англomовних толкових словниках поняття «competency» та «competence» являються абсолютно тотожними та означають можливість робити щось успішно або ефективно. Поняття «competen-

су» з'явилося раніше ніж «competence». Не дивлячись на його появу у 1590, значення «достатньо кваліфікований», яке близьке до сучасного трактування «бути компетентним» почало використовуватися лише з 1797 року.

2) Протиріччя в тлумаченні поняття «competency» пов'язані не лише з різним перекладом понять «competence» та «competency» у вітчизняній та російськомовній літературі, але й з різночитанням поняття «competency» в англomовних наукових джерелах. Трактування «компетентність» різняться з точки зору американського та британського підходів. Американські вчені розглядають «компетентність» як характеристики індивіда для компетентного виконання професійної діяльності, а Британські як властивості самої діяльності

3) На думку експертів міжнародних організацій, компетентність розглядається як здатність застосовувати знання, уміння і навички при виконанні якоїсь конкретної задачі.

4) На пострадянському просторі більше уваги приділяється визначенню структури якоїсь окремої компетентності, ніж компетентності в загалі.

Загальним у визначеннях дослідників поняття «компетентність» є розуміння її як здібності індивіда справлятися з будь-якими завданнями, як сукупність знань, умінь і навичок, необхідних для виконання конкретної роботи; як певні стратегії для реалізації творчого потенціалу особи.

Перспективи подальших досліджень. Визначення поняття компетентність є дуже важливим в процесі компетенизації сучасної освіти. Ми плануємо використати наведені теоретичні матеріали в процесі теоретичного обґрунтування педагогічної технології формування комунікативної компетентності в умовах ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотов В.А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов, В.В. Сериков // Педагогика. – 2003. – Вып. 10. – с. 8–14.
2. Васильченко Л.В. Професійна компетентність керівника школи / Л.В. Васильченко, І.В. Гришина. – Харків : Основа, 2006. – 208 с

3. Глосарій ЄПВО. 2009р. – 234с.
4. Головань М. С. Зміст та структура професійної компетентності декана факультету вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації / М.С.Головань // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди” – Додаток 1 до вип. 31, том III (45) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» [Текст]. – К.: Гнозис, 2013 – с. 66-74.
5. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів : дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Дибкова Людмила Миколаївна ; Академія педагогічних наук України, Інститут вищої освіти. – К., 2006. – 198 с.
6. Драч І. І. Витоки педагогічної майстерності. 2013. Випуск 11, с.124-с.130.
7. Зимняя И. С. «компетенция и компетентность в контексте компетентностного подхода в образования. – 17с.
8. Кязрст М. Рассмотрение компетентности в психологической концепции совершенствования управления производственной организацией // Актуальные проблемы психологии труда : сб. статей / отв. ред. М. Котик. – Тарту, 1980. – 160 с.
9. Луговий В.І. Компетентності та компетенції: поняттєво-термінологічний дискурс / В.І. Луговий // Вища освіта України. – К.: Гнозис, 2009. – № 3 (додаток 1). – с. 8-14. – (Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія технології».
10. Петухов С.Г. Формирование социальной компетентности у учащихся в воспитательном процессе профессионального лица : дис. ... канд. пед. наук. – Воронеж, 2009
11. Постанова про затвердження Національної рамки кваліфікацій України: постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>.
12. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2002 – 396с.
13. Татур Ю.Г. «Компетентность в структуре модели качества подготовки специалистов» // Высшее образование сегодня. 2004. № 3 – с. 14-20.
14. Хуторской, А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58-65.

15. American Heritage Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.yourdictionary.com/competence.
16. Analysis Report on Competence Services.2011 – 54 p.
17. Boyatzis R. E. The Competent Manager: A Model for Effective Performance/ 1982. – 328p.
18. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу : dictionary.cambridge.org/dictionary/british/competency.
19. Competencies: Report of the Competencies Workgroup [Text] // Department of Civil Service. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cs.state.ny.us/successionplanning/workgroups/competencies/CompetenciesFinalReport.pdf>[<http://www.cs.state.ny.us/successionplanning/workgroups/competencies/CompetenciesFinalReport.pdf>].
20. Definition and Selection of Competencies. Theoretical and Conceptual Foundations (DeSeco). Strategy Paper on Key Competencies. An Overarching Frame of Reference for an Assesment and Research Program- OECD(Draft). p. 8.
21. Dubois D. The competency casebook. Amherst, MA: HRD, & Silver Spring MD: International Society for Performance Improvement. 1998. – 400 p.
22. Etimological Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=competency&searchmode=none.
23. Klein A., Validity and Reliability for Competency-Based Systems: Reducing Litigation Risks, 1996, p. 31-37.
24. Levy-Leboyer, Claude. La gestion des competences. Editions d'Organisation. 2009. – 145 p.
25. Macmillan Dictionnary [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.macmillandictionary.com/dictionary/british/competence.
26. Merriam Webster Dictionnary [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/competence>.
27. New World Dictionnary [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.yourdictionary.com/competence.
28. Oxford Dictionnary [Електронний ресурс]. Режим доступу: oxforddictionaries.com/definition/english/competence.
29. Quality educational and competemncies for life. Workshop 3.Background paper. 2004. – p.6.
30. Random House Dictionary [Електронний ресурс]. Режим доступу : dictionary.infoplease.com/competence.

31. Rickheit G., Strohner H. Handbook of communication competence. Berlin. 2008. – 561p.
32. Schröder H. Theorie und Praxis der Erziehung / H. Schröder. – München, 1999.
33. Spector, J. Michael-de la Teja, Pena. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. Eric Digest. Comptence, Comptencies and Certification. – p.1-3
34. Spencer, L. M., & Spencer, S. M. (1993). Competence at Work. – 384p.
35. Short E. C.Competence: Inquiries into its Meaning and Acquisition in Educational Set-tings / Ed. by Edmund C. Short. – Lanham etc.: University Press of America, 1984. Vol. VI. – 185 p.
36. Stoof, A., Martens, R. L., Van Merriënboer, J. J. G., & Bastiaens, T. J. (2002). The boundary approach of competence: a constructivist aid for understanding and using the concept of competence. Human Resource Development review, 1, pp. 345-365.
37. Tardif. J. et al. (1995) Le développement des compétences, cadre conceptuel pour l'enseignement, in Goulet, J.-P. (dir.) Enseigner au collégial, Montréal. pp. 91-136.
38. Toupin. L, La compétence comme matière, énergie et sens. Human Systems Development, London, 1995, pp. 95-115.
39. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). [Электронный ресурс] – Режим доступа <http://www.eqavet.eu/gns/policy-context/european-vet-initiatives/european-qualifications-framework.aspx>.
40. Spector, J. Michael-de la Teja, Pena. ERIC Clearing house on Information and Technology Syracuse NY. Competencies for Online Teaching. Eric Digest. Comptence, Comptencies and Certification. – p.1-3.
41. Wiktionary Dictionnary [Электронный ресурс]. Режим доступа : en.wiktionary.org/wiki/competency42. WordNet [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://wordnetweb.princeton.edu/perl/webwn?o2=&o0=1&o8=1&o1=1&o7=&o5=&o9=&o6=&o3=&o4=&s=competence>.
43. Woodruff, C. What is meant by a competency? Leadership and Organizational Development Journal, 1993 p 29-36.

УДК 37.013.83

**АНДРАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ
ФАХІВЦІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ В УМОВАХ
ДРУГОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Шанскова Т.І.

*Житомирський державний університет імені Івана Франка,
кафедра педагогіки, психології та управління
навчальними закладами*

У статті проаналізовано погляди сучасних науковців щодо технологій освіти дорослих, подано їх класифікації, виділено особливості технологій навчання дорослих та описано розроблену на основі системного, синергетичного та гуманітарного підходів андрагогічну технологію підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти, яка складається з цільового, адаптаційно-діагностичного, етапу втілення технології, корекційного та оціночно-рефлексивного етапів.

Ключові слова: андрагогіка, технології навчання дорослих, особистісно-орієнтовані технології навчання, інтерактивні технології навчання, андрагогічна технологія підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти.

**АНДРАГОГИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВ ГУМАНИТАРНОГО ПРОФИЛЯ В УСЛОВИЯХ
ВТОРОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Шанскова Т.И.

В статье проанализированы взгляды современных ученых на технологии образования взрослых, их классификации; выделены особенности технологий обучения взрослых, описана, разработанная на основе системного, синергетического и гуманитарного подходов, андрагогическая технология подготовки будущих специалистов гумани-

тарного профіля в умовах отримання другого вищого освіти, котра состоить з целевого, адаптаційно-діагностичного, етапу втілення, корекційного і оціночно-рефлексивного етапів.

Ключеві слова: андрагогика, технології освіти дорослих, особисто-орієнтовані технології освіти, інтерактивні технології освіти, андрагогічна технологія підготовки майбутніх спеціалістів гуманітарного профіля в умовах другого вищого освіти.

ANDRAGOGY TECHNOLOGY OF PREPARATION OF FUTURE SPECIALISTS IN HUMANITIES IN TERMS OF THE SECOND HIGHER EDUCATION

Shanskova T.I.

The article analyzes the views of modern scholars as to the technology of adult education, given their classification, the features of the technology of adult learning developed and described on the basis of systematic, synergistic and humanitarian approaches andragogy technology of preparation of future specialists in Humanities in terms of the second higher education, which consists of targeted, adaptive-diagnostic phase of an embodiment of the technology, and correctional assessment and reflective stages and is described in detail each of them.

Keywords: andragogy, technology, adult learning, student-oriented learning technologies, interactive learning technologies, andragogy technology of preparation of future specialists in Humanities in terms of the second higher education.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день провідною тенденцією розвитку освіти в Україні є її неперервність. Досить швидкі соціальні зміни вимагають від людини постійного оновлення та поповнення знань, удосконалення вмінь та навичок як у побутовій, так і у професійній сфері. Така ситуація призвела до підвищення уваги науковців саме до проблем освіти, навчання та самореалізації дорослої людини та активного розвитку андрагогіки – науки, яка займається дослідженням проблем освіти, навчання та самовдосконалення дорослої людини та розробкою змісту та новітніх технологій навчання дорослих у процесі формальної, неформальної та інформальної освіти.

Технології навчання дорослих розглядають як способи реалізації змісту освіти дорослих, оптимальні й ефективні для віку та фізичного стану дорослої людини, що передбачають взаємодію змістової, процесуальної, мотиваційної, організаційної складових. Вони сприяють диференціації та індивідуалізації освітніх програм на основі врахування набутих раніше знань і професійного досвіду людини, активізації діяльності, розкриттю потенціальних можливостей, виробленню практичних навичок для розв'язання конкретних задач, оцінюванню ступеня засвоєння матеріалу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку М.В. Кларіна, технологія навчання дорослих – це сукупність і порядок функціонування всіх особистісних, інструментальних і методичних засобів, які використовуються для досягнення поставлених цілей [1, с. 65].

Технологія навчання дорослих, за визначенням Т.А. Василькової, є системою форм, методів і засобів, які реалізують зміст навчання та спрямовуються на досягнення діагностично заданої мети, зорієнтованої на можливості дорослих учнів щодо організації своїх занять [2].

В.П. Безпалько виділено вимоги до технологій навчання в освіті дорослих, а саме:

- концептуальність – кожна технологія навчання має ґрунтуватися на відповідній науковій концепції, що передбачає філософське, психологічне, дидактичне обґрунтування освітніх цілей;

- системність – педагогічна технологія повинна мати всі ознаки системи (логіку процесу, взаємозв'язок усіх його частин, цілісність);

- керованість, яка дає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапної діагностики, варіювання методами та засобами для корекції результатів навчання;

- гнучкість – можливість варіацій у змістовому та процесуальному компонентах технології з урахуванням вимог педагогічної дійсності;

- динамічність – можливість розвитку або перетворення технології у мінливих освітніх умовах;

- ефективність – гарантувати досягнення запланованого результату навчання з найменшими витратами;

- відтворювальність – передбачає можливість застосування педагогічної технології в інших освітніх установах, іншими суб'єктами навчання [3].

Структура технології навчання дорослих, представлена С.І. Змейовим, складається з концептуального, змістового, процесуального та професійного компонентів. Концептуальний компонент відображає особливості проектування та впровадження педагогічної технології. Змістовий охоплює загальну мету та конкретні цілі, зміст навчального матеріалу, методи та форми навчання, виховання та розвитку дорослих учнів. Процесуальний компонент відображає методи й форми діяльності андрагога та психолого-андрагогічну діагностику педагогічного процесу [4].

Серед інноваційних педагогічних технологій, які найдоцільніше застосовувати у навчанні дорослих людей, зокрема у процесі здобуття ними другої вищої освіти, науковці виділяють особистісно-орієнтовані, інтерактивні та інформаційні технології навчання.

Особистісно-орієнтовані технології (підвищення ефективності навчально-виховного процесу шляхом його індивідуалізації та диференціації, створення атмосфери комфорту у процесі навчання, розширення простору співробітництва між викладачами та студентами на гуманному суб'єкт-суб'єктному рівні). Особистісно-орієнтовані технології навчання будуються на принципах андрагогіки, які ґрунтуються на когнітивно, діяльнісно й особистісно-орієнтованій парадигмі освіти, враховують психологічні особливості зрілої людини і визначають діяльність насамперед тих, хто навчається, на відміну від принципів педагогіки, які регламентують діяльність того, хто навчає [5, с. 4-7].

Реалізація цих принципів визначає такі функції процесу навчання дорослих студентів, які опановують педагогічну професію, а саме: поєднання особистісного розвитку з підвищенням професійної майстерності вчителя, психолога та соціального педагога; забезпечення випереджального характеру професійної підготовки майбутнього фахівця відповідно до суспільних вимог; мотивування самовдосконалення; конструювання ефективних технологій навчання; поєднання галузевих вимог щодо розвитку кадрового потенціалу з потребою відтворення та збереження загальнолюдських цінностей.

Інтерактивна технологія навчання дорослих – це відкрита система взаємопов'язаних цілеспрямованих дій, які здійснюються всіма учасниками освітнього процесу для досягнення запланованого результату навчання в оптимальні терміни з урахуванням попереднього професійного і життєвого досвіду дорослого учня та на основі використання активних форм і методів навчання [6, с. 279]. Дидактична особливість інтерактивного навчання дорослих полягає в тому, що у процесі його реалізації іноді спостерігається порушення звичайної дидактичної логіки навчального процесу: не від засвоєння теорії до практики, а від формування нового досвіду на базі наявного до його теоретичного осмислення.

Російською дослідницею освіти дорослих І.А. Меркуліною подано таку класифікацію технологій навчання дорослих:

1. Структурно-логічні (задані) технології навчання, що являють собою поетапну організацію постановки завдань навчання, вибору способу їх вирішення, діагностики та оцінки отриманих результатів.

2. Комп'ютерні технології пов'язані із застосуванням інформаційних, контролюючих і розвивальних навчальних програм.

3. Тренінгові технології пов'язані з відпрацюванням певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів розв'язання типових завдань у ході навчання (тести і практичні вправи).

4. Дистанційні навчальні технології спрямовані на підвищення ефективності взаємодії викладача та студента завдяки електронній пошті, он-лайн спілкуванню [7; с. 34].

Метою статті є розробка андрагогічної технології підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти з урахуванням системного, синергетичного та гуманітарного наукових підходів до моделювання освітніх технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науковій літературі різні форми моделювання технологій, в основному, спираються на синергетичний та системно-структурний підходи, що застосовуються в розробці всіх педагогічних технологій (Т.А. Ілліна). Синергетика виконує інтегративну функцію для гуманітарних і технічних наук та є методологічною основою розробки гуманітарних технологій, тому що поєднує досягнення кібернетики, математичного моделювання та

системного підходу. Це дозволяє не тільки застосовувати інтегративний принцип до об'єкта гуманітарних технологій, а також виявити загальні закономірності їх структурної самоорганізації. Основні завдання гуманітарних технологій полягають у виборі оптимально необхідних операцій, що забезпечують самопізнання, саморозвиток та самореалізацію суб'єкта та знаходження оптимальних форм адаптації та гармонізації особистісного ресурсу та засобів діяльності.

Проектування гуманітарних технологій полягає в розробці методів раціональної, оптимальної та результативної дії суб'єкта діяльності, що полягає у визначенні мети гуманітарної технології, виявленні сутності принципів відтворення процесів соціокультурного та професійного середовища та їх впливу на втілення гуманітарних технологій.

Гуманітарні технології будуються на таких принципах: варіативності, що враховує динаміку та адаптивність гуманітарних технологій до змінних умов і нестандартних ситуацій; гнучкості, що передбачає саморегуляцію, самоналаштування та самокорекцію суб'єкта гуманітарних технологій; інтеграції, що виключає абсолютизацію кожного з елементів технології та робить їх взаємозамінними.

Впровадження гуманітарних технологій є динамічним процесом переведення теоретичних концепцій з відтворення гуманітарних знань та особистісно-професійного потенціалу суб'єкта на мову засобів та способів діяльності.

Технологія професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти розглядається як циклічний процес. Зокрема Д. Колб, спираючись на наукові ідеї Д. Дьюї, К. Левіна, Ж. Піаже, запропонував узагальнену модель навчання, що ґрунтується на власному досвіді того, хто навчається [8; с.21-22]. Згідно моделі Ф. Колба навчання дорослих відбувається у вигляді певного циклу, що складається з чотирьох етапів:

1. Конкретний досвід (кожен, хто хоче навчатися у будь-якій сфері має хоч деяких досвід у певній галузі).
2. Спостереження та рефлексія відбувається тоді, коли людина аналізує свій досвід та знання в певній галузі.

3. Формування абстрактних концепцій та моделей (абстрактна концептуалізація) – передбачає побудову моделі, що описує отриману інформацію та досвід.

4. Активне експериментування в нових ситуаціях сприяє набуттю дорослим студентом нового досвіду. Далі коло замикається.

Андрагогічну технологію професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах другої вищої освіти було розроблено на основі *андрагогічних принципів*:

- контекстності – навчання зорієнтовано на досягнення важливих для студентів цілей, і в той же час будується з урахуванням їх професійної, соціальної та побутової діяльності;

- урахування життєвого та професійного досвіду дорослого студента;

- системності – дотримання цілей, змісту, форм та методів упровадження технології;

- диференціації та індивідуалізації навчання – створення індивідуальної освітньої траєкторії студента;

- актуалізації результатів навчання – можливість невідкладного застосування отриманих знань та умінь у професійній діяльності;

- елективності – можливість обрання дорослим студентом найбільш прийнятних для нього форм та методів навчання, способів самостійної роботи, консультацій з викладачем, термінів виконання різних видів завдань;

- спрямованості та подальший саморозвиток освітніх потреб.

В андрагогічній технології професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю в умовах здобуття другої вищої освіти запровадження циклу навчання Д. Колба є доцільним, тому що дорослі студенти вже мають певний життєвий та професійний досвід, який є основою для спостережень та рефлексії. Кожна фаза циклу навчання передбачає певні якості, здібності та уміння з боку тих, хто навчається:

- фаза конкретного досвіду – здатність до високої чутливості у сприйнятті нового досвіду;

- фаза рефлексивного спостереження – здатність до рефлексії над досвідом, його інтерпретації з різних позицій;

- фаза абстрактної концептуалізації – здатність до визначення понять і уявлень, які на основі спостережень складаються у послідовну, логічну теорію;

- фаза активного експериментування – здатність застосовувати свої теоретичні знання для прийняття рішень у професійній діяльності вчителя, психолога та соціального педагога.

Алгоритм впровадження андрагогічної технології у професійну підготовку майбутніх фахівців гуманітарного профілю в системі другої вищої освіти містить такі компоненти-етапи: *цільовий, адаптаційно-діагностичний, втілення технології, корекційний та оціночно-рефлексивний.*

Велика увага приділяється технології постановки навчальних цілей, які з одного боку реалізують соціальне замовлення суспільства, з іншого – цілі особистісно-професійного зростання майбутніх учителів.

Цільовий компонент упровадження технології полягає у розвитку особистості, становлення її творчої активності і самостійності, прагнення до самовдосконалення і саморозвитку, шляхом залучення до професійно-педагогічної діяльності, рефлексії. Було сконструйовано таксономію цілей у пізнавальній та емоційно-ціннісній сфері. До *пізнавальної сфери* відносимо цілі оволодіння студентами теоретичними засадами освітнього процесу, побудованого на цілях і цінностях особистісного розвитку; професійними знаннями, що передбачають не тільки їх відтворення, інтерпретацію, аналіз, конструювання, узагальнення, оцінку знань, але й формування професійних умінь та навичок, розвиток творчого мислення.

До *емоційно-ціннісної* сфери відносимо цілі формування у майбутніх фахівців гуманітарного профілю емоційно-особистісного ставлення до педагогічної, соціально-педагогічної професії та професії психолога. Процес цілепокладання передбачає поступовий розвиток у студентів поглядів, особистісної позиції, усвідомлених переконань, методологічного підґрунтя гуманістично зорієнтованої філософії виховання, освіти, системи ціннісних орієнтацій, особистісних якостей. Цільові орієнтири мають сприяти формуванню у студентів інтересів і готовності до професії гуманітарного профілю, професійних здібностей, розвитку почуттєвої сфери майбутніх педагогів.

Результати переживання мають велике значення і для розвитку індивідуальності майбутніх фахівців гуманітарного профілю. Тільки шляхом звернення до емоційної сфери майбутні фахівці поступово набувають емоційної зрілості. В емоційній сфері особистості майбутнього педагога науковці виділяють рівень готовності і прийняття цінностей педагогічної професії та рівень інтерналізації, як процес поступового визнання норм, цінностей, що вміщує оцінку, організацію і закріплення системи цінностей, розвиток особистісних якостей.

Адаптаційно-діагностичний етап впровадження андрагогічної технології професійної підготовки майбутніх фахівців гуманітарного профілю передбачає з'ясування індивідуальних параметрів навчання конкретного студента шляхом створення деякої ідеальної моделі компетентності, до якої має прагнути студент; виявлення рівня попередньої підготовки, його професійного та соціального досвіду, психологічних особливостей тощо. Також на цьому етапі відбувається актуалізація особистісних ресурсів, творчого потенціалу майбутнього фахівця, подолання стереотипів і комплексів, пов'язаних з власною педагогічною, соціально-педагогічною діяльністю та визначаються наступні завдання усвідомлення сутності суспільних цілей, задач і трансформування їх у професійні цілі та завдання; осмислення студентами значущості педагогічної, соціально-педагогічної діяльності та діяльності психолога; створення умови для реалізації суб'єкт-суб'єктних відносин як між студентами, так і між викладачем і студентами; розвиток рефлексії, як основного механізму осмислення власного досвіду і визначення завдань саморозвитку.

На цьому етапі важливо провести діагностику рівня розвитку особистості майбутнього фахівця, його готовності до особистісної взаємодії з учнями, батьками, клієнтами. Діагностика може здійснюватися за допомогою відповідних методів дослідження: спостереження, інтерв'ю, анкетування, тестування, рейтингу. Таким чином, вирішуються завдання діагностичного характеру. Крім того, з метою більш детального вирішення цих завдань розроблена система вправ, що припускає індивідуально-особистісний підхід: складання характеристик особистостей різного типу за різними педагогічними творами тощо. На основі діагностики виділяються практичні задачі, що передбачають складан-

ня перспективної програми індивідуального розвитку майбутнього фахівця гуманітарного профілю, а також моделюються можливі варіанти самовиховної діяльності, форми, методи, засоби педагогічної взаємодії із суб'єктами педагогічного процесу, проектується власна квазіпрофесійна діяльність на певний період.

Етап втілення технології передбачає включення таких складових як аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-творчий компоненти, що відповідають компонентам творчої особистості фахівця гуманітарного профілю. Аксіологічний компонент має на меті залучення студентів до загальнолюдської і національної духовної скарбниці та емоційного досвіду і цінностей, закладених у положеннях філософії освіти та виховання, педагогічній класичній спадщині, надання допомоги у виборі особистісно-значущих ціннісних орієнтацій.

Результатом реалізації аксіологічного компоненту технології стає орієнтація студентів на загальнолюдські, національні духовні та особистісні цінності як стійкої внутрішньої детермінанта поведінки незалежно від зовнішньої дії; усвідомлення загальнолюдських і духовних цінностей на особистісному рівні; усвідомлення себе як частини культури; усвідомлення цінності особистості іншої людини, необхідності виявлення і розвитку всіх її можливостей, необхідності спонукання її до самовиховання, усвідомлення власної індивідуальності і неповторності.

Когнітивний компонент технології збагачує аксіологічний та емоційно-асоціативний компоненти особистості майбутнього фахівця, а також сприяє оволодінню студентами науковими знаннями.

Діяльнісно-творча складова особистісної сфери забезпечує мотиваційний і діяльнісний компонент, сприяє формуванню і розвитку у студентів різноманітних способів професійної і практичної діяльності, розвитку особистісних якостей та творчих здібностей, необхідних для самореалізації особистості в пізнанні, праці, науково-дослідницьких видах діяльності. Результатом діяльнісно-творчого компоненту технології стає стійкий характер пізнавальних мотивів і активність у професійно-педагогічній та пізнавальній діяльності; актуалізація професійних умінь у творчому плані; вияв емоційно-позитивного відношення до професійної діяльності і включення її в практичну діяльність;

розвинені особистісні цінності та якості; стійкий інтерес до діяльності вчителя, психолога та соціального педагога, впевненість у своїх можливостях, прагнення до самовираження, самореалізації, особистісному саморозвитку, прагнення до творчих досягнень.

Корекційний етап андрагогічної технології передбачає внесення змін у зміст, джерела, засоби, форми та методи навчання та оцінювання його результатів, а у разі потреби – і в мету навчання та в особистісні освітні цілі студентів. За допомогою різних форм контролю навчальної діяльності студентів відбувається оцінка процесу впровадження андрагогічної технології. Використання тестів сприяє розвитку індивідуально-психологічних особливостей студентів-дорослих, що є відповідальними за успішність (пам'ять, гнучкість мислення тощо); розвитку спеціальних навчальних умінь, які дозволяють студентам-дорослим організувати себе в ході виконання тесту. На цій основі розвиваються вольові якості особистості студента-дорослого, почуття відповідальності, здатність до самодисципліни. Розвивальна функція контролю реалізується також у напрямі розвитку інтересу, мотивації, стимулювання студента в досягненні вищих результатів своєї успішності в оволодінні професією вчителя, психолога та соціального педагога.

Оціночно-рефлексивний компонент технології передбачає зміни в особистісній та професійній сферах майбутніх фахівців, зокрема, формування світогляду, збагачення ціннісних орієнтацій, розвиток моральних якостей, уважного, турботливого ставлення до дітей, відповідальності, почуття обов'язку, педагогічного такту тощо. Професійна підготовка сприяє поглибленню психолого-педагогічних знань, умінь, вироблення особистісної, гуманістично-орієнтованої позиції. У процесі професійно-педагогічної підготовки у студентів утверджуються й використовуються психологічні механізми саморозвитку, що передбачає максимальне залучення всіх компонентів структури особистості (свідомості, емоцій, волі) в соціальні й міжособистісні взаємодії.

Висновки. Представлена компонентна структура змісту андрагогічної технології професійної підготовки фахівців гуманітарного профілю дозволяє акцентувати увагу на збагачення особистісно-сміслової сфери, відносин, переживань і усвідомленні цінностей професії гуманітарного профілю, розвитку педагогічних здібностей. На тлі етичних,

інтелектуальних переживань, зіткнення різних думок, поглядів, позицій, загальнопедагогічних, психологічних і методичних знань, різноманітності варіантів вирішення професійно-орієнтованих завдань, відбувається залучення студента до аналізу, оцінювання і відбору значущого для нього змісту професійної освіти.

Враховуючи специфічну позицію дорослого у навчанні, технологія навчання повинна ґрунтуватися на методологічних принципах гуманістичної, особистісно-орієнтованої парадигми освіти та базуватися на андрагогічних принципах. Тому технології освіти дорослих повинні враховувати суб'єктивний досвід дорослого, зокрема і у попередньому навчанні, спрямовувати дорослого на самостійний пошук нових знань. Освітній процес має забезпечувати побудову, реалізацію та рефлексію учіння як суб'єктивної діяльності дорослого і в подальшому спрямовувати його на самостійний пошук і здобуття необхідних знань та вмінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кларин М.В. Педагогические технологии в учебном процессе анализ зарубежного опыта [Текст] / М.В. Кларин. – М. : Знание, 1986. – 80 с.
2. Василькова, Т.А. Андрагогика: Учебно-методическое пособие / Т.А. Василькова. – М. : ВНПЦ профориентации, 2002. – 136 с.
3. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии / В.П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с.
4. Змеёв С.И. Технология образования взрослых: учеб. Пособ. / С.И. Змеёв. – М. : ИЦ «Академия», 2002. – 160 с.
5. Лісіна Л.О. Технології навчання вчителів у післядипломній освіті / Л.О. Лісіна. – Запоріжжя: Диво, 2007. – 198 с.
6. Сисоева С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: Навчально-методичний посібник / С.О. Сисоева. – К. : ВД «ЕКМО», 2011. – 324 с.
7. Меркулина И.А. Организационно-экономические условия формирования информационно-экономического образования в России: автореф. дис. доктора экономических наук: 08.00.05 / И.А. Меркулина. – М., 2011. – 45 с.
8. Kolb, D. *Experiential learning* / D. Kolb. – Englewood Cliffs (N.J.), 1984. – 40 p.
9. Освітні інноваційні технології у процесі викладання навчальних дисциплін / За ред. О.А. Дубасенюк: зб. наук.- метод. праць. – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – 261 с.

УДК 378.147.091.33-047.22:51

**ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

Шведова Я.В.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна

У статті проаналізовано досвід застосування мультимедійних технологій у професійній підготовці студентів Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Використання мультимедійних технологій у практиці університетської освіти сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, створенню нового освітнього інформаційного середовища, підвищенню рівня інформаційної культури викладачів вищої школи.

Ключові слова: мультимедійні технології, студент.

**ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ
ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ**

Шведова Я.В.

В статье проанализирован опыт применения мультимедийных технологий в профессиональной подготовке студентов Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина. Использование мультимедийных технологий в практике университетского образования будет способствовать повышению качества подготовки специалистов, созданию новой образовательной информационной среды, повышению уровня информационной культуры преподавателей высшей школы.

Ключевые слова: мультимедийные технологии, студент.

FEATURES OF THE USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES ARE IN AN EDUCATIONAL PROCESS

Shvedova Y.V.

In the article experience of application of multimedia technologies is analysed in professional preparation of students of Kharkov Karazin National University. The use of multimedia technologies in practice of university education will assist upgrading of preparation of specialists, creation of new educational informative environment, increase of level of informative culture of teachers of higher school.

Keywords: multimedia technologies, student.

Одним із пріоритетних напрямів розвитку вищої освіти є активне впровадження інформаційних технологій у навчальний процес.

Сьогодні для студента традиційні джерела отримання інформації, такі, як підручник або мова педагога втрачають своє колишнє значення, що призводить до зниження пізнавальної активності студента. Випускник сучасного вузу, повинен вміти самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до мінливих умов життя.

Безсумнівно, що використовуючи лише традиційні методи і технології навчання у вузі, вирішити цю задачу неможливо. Нові знання, нові технологізовані покоління вимагають нових форм подання навчального матеріалу.

У перекладі з англійської multimedia – багатокомпонентне середовище, яке дозволяє використовувати текст, графіку, відео і мультиплікацію в режимі діалогу і тим самим розширює сфери застосування комп'ютеру в учбовому процесі. З'являється можливість поєднувати теоретичний і демонстраційний матеріали.

Питаннями застосування мультимедіа в освіті займалися американські учені D.M. Willows і H.A. Houghton. Вони розглянули загальні питання організації навчання, викладання окремих предметів із застосуванням мультимедіа і засоби комп'ютерного моделювання [5].

Аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників, педагогів, психологів дає підстави стверджувати, що використання мультимедіа

дозволяє вирішити дидактичні питання з великим освітнім ефектом, може стати засобом підвищення ефективності навчання, значно скорочує час, відведений на вивчення обов'язкового учбового матеріалу, дає можливість істотно поглибити і розширити круг даної проблеми і питання [1,2,3,4,5]. Мультимедіа не лише забезпечує множинні канали подання інформації, але і створює умови, коли різні середовища доповнюють один одного.

Використання під час лекції мультимедійних презентацій дозволяє підключити до засвоєння інформації візуальні механізми сприйняття. Крім того, наявність тексту лекцій в електронному вигляді, до якого студенти мають доступ в будь-який час та можуть роздрукувати і мати перед собою під час лекції, дозволяє відійти від традиційної системи викладання «лекція-конспект», коли під час викладання педагогіки викладач часто намагається подати якнайбільші обсяги інформації, які студентам доводиться механічно записувати без можливості зрозуміти сутність теми. Доцільність використання мультимедійних презентацій з педагогіки зумовлена:

- інтенсифікацією навчання за рахунок економії навчального часу при використанні слайдів;
- підвищенням наочності матеріалу та полегшенням його сприйняття завдяки компактному і чіткому поданню навчальної інформації;
- розширенням та поглибленням змісту навчання з дисципліни, що вивчається;
- здійсненням оперативного зворотного зв'язку за допомогою зорового контакту з аудиторією студентів.

Для того, щоб реалізувати мету конкретної лекції потрібно ретельно підібрати матеріал слайдів, супроводжувати презентацію чіткими аргументованими викладками, дотримуватися емоційності викладу.

Дуже корисно включити якусь додаткову інформацію, яку можна використовувати для підтримки основних ідей лекції. Тобто – після того, як виділені основні ідеї презентації, необхідно підібрати матеріал, що супроводжує ці ідеї.

Такою додатковою інформацією можуть бути: приклади, порівняння, цитати, відкриття; статистика, графіки, таблиці, відеоматеріали тощо.

Наприклад, у презентаційних матеріалах щодо виховання особистості можна виділити такі основні ідеї:

- проблема мети виховання існує в будь-якому суспільстві;
- мета виховання обумовлена об'єктивними закономірностями розвитку суспільства;
- підвищення зацікавленості студентів здійснювати методом проблемного викладу навчального матеріалу;
- підвищення зацікавленості студентів також можливе за рахунок відеоматеріалів, взятих з кінофільмів, що демонструють приклади різноманітних ситуацій з теми, що вивчається.

Як і будь-який виступ перед аудиторією, мультимедійна презентація лекції повинна складатися з таких етапів: вступ, розкриття основних ідей, висновок.

Для того, щоб досягти цілей вступу, потрібно привернути увагу аудиторії до матеріалу, який необхідно засвоїти, це можуть бути цитати, наприклад: «Знання без виховання – це меч у руках божевільного» (Д. Менделєєв) або «Знання не можуть бути перелиті, немов із посудини, з однієї душі в іншу.» (Платон), проблемні запитання: «Знання – це знаряддя, чи мета?», педагогічні ситуації, відображення народної мудрості у приказках та прислів'ях: «У народі кажуть, що існує три основних нещастя у житті людини: старість, смерть та погані діти. Старість неминуча, смерть невблаганна, а поганих дітей можна уникнути, якщо їх гарно виховати». Крім цього можна використовувати декларативні заяви, історії з життя видатних людей тощо.

Ефективність розкриття основних ідей у презентації залежить від її чіткої структуризації, підбору тексту, схем та малюнків (студенти не повинні напружуватися, читаючи слайди).

Мовні якості електронного тексту в презентаціях значно відрізняються від відповідних характеристик друкарського тексту, тому слід використовувати переважно короткі чіткі і лаконічні фрази, орієнтовані на привабливість та ясність викладу тексту.

Програма PowerPoint дозволяє також робити розгалужені презентації, якими можна управляти вже під час лекції. Тому у разі потреби і за наявності деякого досвіду можна легко «підлаштуватися» до

настрою аудиторії та враховувати контингент студентів відповідного факультету.

Для того, щоб логіка подачі матеріалу не порушувалася, а студентам легко було за нею стежити, потрібно продумати переходи: від вступу до основної частини презентації; від однієї основної ідеї до іншої; від одного слайду до іншого.

Перехід – це зв'язок між закінченням однієї важливої ідеї і початком іншої.

Обов'язково треба продумати, як дати аудиторії зрозуміти, що закінчилось обговорення одного положення лекції і далі слідує наступне.

Особливу увагу потрібно приділити висновку. Яскравий висновок, що запам'ятовується, дуже важливий для успіху всієї презентації.

Висновок повинен бути позитивним і упевненим. У висновку можна використовувати всі ті прийоми, які підходять для вступу: цитати, риторичні питання, ситуації з життя, поточні події або історії з життя відомих людей (педагогів, філософів, вчителів тощо).

Загальновідомо, що будь-яка інформація набагато краще сприймається, коли вона викликає позитивні емоції. Тому для того, щоб провести презентацію на високому рівні лектору потрібно проявити організованість; мати хороший словарний запас; володіти почуттям гумору; керувати аудиторією, проявляючи гнучкість у висвітленні основних ідей; емоційно висвітлювати теоретичний матеріал. Основна ж вимога до лектора – це ентузіазм і настрої на досягнення мети, бо саме поставлені цілі визначають вибір форм і методів навчання, які дозволяють швидше досягти мети заняття; впливають на підвищення мотивації студентів та ступінь засвоєння навчального матеріалу; здатність до тривалого запам'ятовування нових знань; сприяють формуванню умінь використовувати одержані знання і навички в роботі; спонукають до творчого підходу використання знань; стимулюють потребу в їх вдосконаленні і поглибленні.

Окрім цього, ми використовуємо мультимедійні презентації в проєктній діяльності студентів, які отримують завдання оформити кінцевий результат проєктної діяльності у вигляді електронної презентації і захистити його на занятті. Так, наприклад, на філософському, соціо-

логічному факультетах ХНУ імені В.Н.Каразіна студентами підготовлено і захищено ряд проектів, представлених у вигляді мультимедійних презентацій.

Опитування студентів ХНУ імені В.Н. Каразіна показало, що використання мультимедійних презентацій сприяє підвищенню пізнавальної активності студентів, позитивному емоційному настрою, концентрації уваги, підвищенню якості засвоєння матеріалу.

З іншого боку, існують і проблемні точки використання мультимедійних технологій. Передусім, ця наявність декількох паралельних потоків інформації (текст лекції окремо, зоровий і звуковий ряд окремо; занадто швидкий темп читання лекції і зміни слайдів, дрібний нечитаний шрифт і відсутність послідовності при відтворенні складних малюнків і схем (в результаті студенти бачать підсумкову схему, не уявляючи, як її замалювати). Іноді буває, що усі ці недоліки поєднуються в одній презентації: кожен 10-30 секунд міняються переобтяжені малюнками і найдрібнішим текстом слайди, усе це відбувається під музику і з великою кількістю анімації, що знижує науковість викладання.

Практика роботи з мультимедійними презентаціями показує, що при їх створенні необхідно:

- по-перше, використовувати рубані шрифти (наприклад, різні варіанти Arial абоTahoma), розмір шрифту має бути досить великий 35-60 пунктів для заголовків і 25-30 пунктів для основного тексту. Іноді добре виглядає жирний шрифт;

- по-друге, важливо підібрати правильне поєднання для фону і шрифту. Вони повинні контрастувати, наприклад, фон – світлий, шрифт – темний. Слайдів не повинно бути надто багато, інакше вони швидко мінятимуться і часу для запису у студентів не залишиться. Оптимальна кількість слайдів – не більше 25 слайдів на 90 хвилин;

- по-третє, слайди не слід перевантажувати текстом і картинками, вставляти великі таблиці, оскільки студентам стає незрозумілим, що потрібно робити в даний момент: слухати лектора або перемальовувати слайд;

- по-четверте, слайди мають бути синхронізовані з текстом лекції. Презентація повинна доповнювати, ілюструвати те, про що йде мова

на зайнятті. Вона не повинна бути головною частиною лекції або дублювати матеріал;

- по-п'яте, посилити ефект від використання презентації можна роздрукувавши складні малюнки, таблиці. Не варто використовувати музичний супровід, якщо він не несе смислового навантаження, оскільки музика відволікатиме і розсіюватиме увагу – важко одночасно слухати лектора і музику. Те ж відноситься і до анімаційних ефектів: вони не повинні використовуватися як самоціль.

У статті розглянуті лише деякі аспекти використання мультимедійних презентацій у курсі вивчення педагогіки. Використання мультимедійних технологій у практиці університетської освіти сприятиме підвищенню якості підготовки фахівців, створенню нового освітнього інформаційного середовища, підвищенню рівня інформаційної культури викладачів вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Георгіаді О.А. До питання про застосування засобів медіа-освітніх технологій у навчанні майбутніх учителів філологічних спеціальностей / О.А. Георгіаді // *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Проблеми педагогіки середньої і вищої школи.* – 2013. – Т.26 (65), №1 . – С. 192-204.
2. Григорьев С.Г., Гриншкун В.В. Использование мультимедиа-технологий в общем среднем образовании. – Москва, 2006.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
4. Каптерев А.И. Мультимедиа как социокультурный феномен. Уч. пособие. – М.: ИПО Профиздат, 2002. – 224 с.
5. Woolley Benjamin. *Virtual Worlds: A Journey in Hype and Hyperreality.* – Oxford: Blackwell, 1992; Cotto Bob, Richard Oliver. *Understanding Hypermedia: From Multimedia to Virtual Reality.* – London: Phaidon Press, 1993.

УДК 378(091)

**ПРОБЛЕМА ХУДОЖНЬОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У
ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ ДРУГОЇ
ПОЛОВИНИ ХІХ - ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ**

Шумська О.О.

*Харківська гуманітарно-педагогічна академія
Харківської обласної ради*

У статті розглядаються основні погляди видатних педагогів Харківського імператорського університету, в контексті їхньої науково-педагогічної діяльності в другій половині ХІХ- на початку ХХ століття, на проблему художнього виховання, як невід'ємної складової естетичної підготовки студентів-майбутніх учителів. Визначено, що мета художнього виховання, як важливого напрямку естетичної підготовки майбутніх учителів, вбачалась в орієнтуванні людини на творче перетворення життя за законами краси, а завдання – у формуванні за допомогою мистецтва неповторної духовно-творчої індивідуальності.

Ключові слова: естетична підготовка, художнє виховання, мистецтво, творча діяльність, духовний розвиток особистості.

**ПРОБЛЕМА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНТОВ
В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ МЫСЛИ
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ- НАЧАЛА ХХ СТОЛЕТИЯ**

Шумская О.А.

В статье рассматриваются основные взгляды выдающихся педагогов Харьковского императорского университета, в контексте их научно-педагогической деятельности во второй половине ХІХ- в начале ХХ веков, на проблему художественного воспитания, как неотъемлемой составляющей эстетической подготовки студентов-будущих учителей. Определено, что цель художественного воспитания усматривалась в ориентировании человека на творческое преобразование жизни по законам красоты, а задание – в формировании с помощью искусства неповторимой духовно-творческой индивидуальности.

Ключевые слова: эстетическая подготовка, художественное воспитание, искусство, творческая деятельность, духовное развитие личности.

**PROBLEM OF ARTISTIC EDUCATION OF STUDENTS IN NATIVE
SCIENTIFIC AND PEDAGOGIC THOUGHT IN SECOND
HALF OF XIX- AND XX CENTURY**

Shums'ka O.O.

The paper illustrates the basic views of the outstanding lecturers of Kharkiv imperial University on the problem of artistic education as an integral part of the aesthetic education of future teachers in the context of their scientific and pedagogical activities at the second half of the XIXth – the beginning of the XXth century. It is defined that the goal of artistic education, as an important area of aesthetic education of students-future teachers, was to orient people toward creative transformation of life according to the laws of beauty, and the task is to form an imitable spiritual and creative individuality. It is substantiated that teaching arts such as drawing and wood carving, music, drama, rhythmic gymnastics and dancing, rhetoric, forming skills in visual-, musical and literary arts should be organically combined with professional education of the modern teacher. The role and significance of arts in extracurricular activities of students are defined, the educational effect of mutual creative activities in various areas of arts such as playing music, choral singing, playing in orchestra, holding literary evenings and drama performances are analyzed, the fact that it is creative activity which most meets creative endeavour of youth is proved.

Key words: aesthetic education, artistic upbringing, art, creative activities, spiritual development of the personality.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних завдань Національної доктрини розвитку освіти України в XXI столітті визначено створення системи навчання й виховання, яка б забезпечувала всебічний гармонійний розвиток особистості, розвиток її творчих здібностей та обдарувань. Дієву допомогу в розв'язанні зазначених завдань може надати вивчення й використання педагогічно цінного досвіду естетич-

ної підготовки учнівської молоді, накопиченого вітчизняними вищими освітніми закладами, зокрема Харківським університетом.

Аналіз стану наукової розробки проблеми засвідчив, що в науково-педагогічній та історико-педагогічній літературі розглядалися питання, пов'язані з різними напрямками діяльності Харківського імператорського університету в другій половині XIX- на початку XX століття, а саме: загальноісторичні та суспільно-історичні питання (С. Посохов), внесок Харківського імператорського університету в розвиток вітчизняної науки й культури (Й. Миклашевський, О. Павлова), педагогічна освіта (І. Важинський), розвиток естетичної думки (І. Іваньйо), літературознавство й мовознавство (Т. Матвєєва) тощо. Заслужують на увагу дисертаційні дослідження О. Микитюка, О. Кін, С. Черкасової, Н. Пузирьової, в яких знайшли відображення окремі аспекти діяльності Харківського імператорського університету вказаного періоду.

Мета даної публікації – висвітлення й узагальнення поглядів учених Харківського імператорського університету зазначеного періоду на проблему художнього виховання майбутнього вчителя, як невід'ємної складової його естетичної підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення науково-педагогічної спадщини вчених Харківського імператорського університету свідчить, що в другій половині XIX століття подальшого поглиблення набула теоретична розробка змісту такого важливого напрямку естетичної підготовки майбутніх учителів, як художнє виховання, мета якого вбачалась в орієнтуванні людини на творче перетворення життя за законами краси, а завдання – у формуванні за допомогою мистецтва неповторної духовно-творчої індивідуальності (Ф. Шміт). Були визначені головні функції мистецтва: пізнавально-освітня, естетико-перетворююча (М. Сумцов), комунікативна, виховна, соціальна (О. Потєбня); досліджено й проаналізовано процес розуміння та сприйняття художнього твору; доведена можливість за допомогою естетичного сприйняття мистецтва стимулювати активність процесу мислення (Д. Овсяніко-Куликовський). Розкрито внутрішні механізми впливу мистецтва через естетичне сприйняття та естетичні почуття на соціальне та громадянське становлення особистості. В пошуках наукового обґрунтування психологічних основ естетичного сприйняття

тя мистецтва О. Потебня дійшов висновку, що в процесі естетичного сприйняття у людини повторюється творчий процес створення художнього твору митцем, але у зворотньому напрямку.

Наприкінці XIX- на початку XX століття педагогами Харківського імператорського університету було теоретично обґрунтовано місце мистецтва в процесі духовного формування особистості й значно розширено його роль у змістовному наповненні естетичної підготовки майбутнього вчителя. Так, було визначено необхідність взаємозв'язку та обов'язкового вивчення різних видів античного мистецтва (М. Петров), обґрунтовано важливість, окрім теоретичного вивчення мистецтва, обов'язкового практичного комплексного викладання циклу художніх дисциплін (Ф. Шміт). Було доведено, що навчання мистецтв – малювання й різьбарства, музики, драми, ритмічної гімнастики й танцям, мистецтва слова, формування навичок у галузі власної образотворчої, музичної та літературної творчості повинно органічно поєднуватися з фаховою підготовкою майбутнього вчителя. Було розкрито роль і значення мистецтва в позааудиторній роботі з естетичного виховання студентів, проаналізовано виховний вплив спільної творчої діяльності в різних галузях мистецтва – музикуванні, хоровому співі, грі в оркестрі, в організації літературних вечорів та драматичних постановок, визначено, що саме творча діяльність найбільше відповідає естетичним прагненням молоді (М. Сумцов).

Важливим для майбутньої естетико-педагогічної діяльності студентів університету було твердження, що навчати мистецтва, як провідного засобу естетичного розвитку, треба всіх без винятку дітей, адже при відповідній постановці процесу навчання й вживанні правильних педагогічних заходів навіть у малообдарованій дитини будуть розвинені почуття ритму та слуху, почуття лінії і чуйність до колориту. «Дітям мистецтво потрібно, як повітря, – підкреслював Ф. Шміт. – Все життя дитини регулюється образним асоціативним мисленням, тобто мистецтвом» [1, 20].

Проведене дослідження показало, що в зазначений період професором Харківського імператорського університету Є. Редіним уперше була науково обґрунтована думка про необхідність практичної реалізації педагогічних можливостей музею красних мистецтв, як

навчально-допоміжного закладу університету, й визначено його педагогічну функцію, яка полягала у створенні умов для гармонійного розвитку та художньо-естетичної освіти студентської молоді.

У ході наукового пошуку було встановлено, що проблеми міжпредметних зв'язків та інтеграції мистецтва в навчально-виховний процес були актуальні протягом усього досліджуваного періоду й активно вирішувались викладачами університету як у науково-методичних працях, так і в освітньо-педагогічній діяльності. Так, К. Фойгт значно розширив коло міжпредметних зв'язків, які практично торкались словесності та мали безпосередній вплив на естетичний розвиток особистості. М. Петров, як учений-історик, визначив, що сприймання історичних явищ суспільно-політичного життя минулого повинно бути не тільки логічно-осмисленим, але й емоційно насиченим, а використання мистецтва в процесі вивчення історії сприятиме розвитку не лише розумової, але й емоційно-почуттєвої сфери особистості. «Історія є науковий і водночас художній виклад минулого життя людства.» – писав педагог [2].

Наприкінці XIX століття усвідомлення необхідності докорінних перетворень в існуючій системі навчання змусило вчених Харківського імператорського університету на чолі з М. Сумцовим привернути увагу педагогічної громадськості до гострої на той час проблеми використання естетичного потенціалу предметів гуманітарного циклу (історії, географії, природничих наук тощо) та інтеграції мистецтва в ці навчальні дисципліни. Велику науково-теоретичну та практичну значущість мали всебічні науково-педагогічні дослідження викладачів Харківського імператорського університету, які дозволили їм зробити висновок, що викладання гуманітарних дисциплін у вітчизняних навчальних закладах усіх рівнів ведеться незадовільно, підручники дають суху, обмежену інформацію, не відображають культурно-мистецького розвитку суспільства, відсутня російськомовна мистецтвознавча література. Засобом усунення цих недоліків було визнано й теоретично обґрунтовано доцільність, «корисність і повчальність» упровадження в практику естетико-виховної роботи освітніх читань. Їх мета полягала в необхідності викликати в душі юних слухачів любов до прекрасного, прагнення пізнати це прекрасне

в найкращих творах великих художників, пробудити інтерес до вивчення рідної давнини. Відповідно до поставленої мети були сформульовані й першочергові завдання: ознайомити учнівську молодь «у слові й образі» з естетичними ідеалами народу, прищепити вміння визначати гармонійний взаємозв'язок між мистецтвом і суспільно-політичним та економічним розвитком суспільства, а також, подолавши прагматично-раціоналістський і розважально-споживацький підхід, сформувати у молодій людини ставлення до мистецтва як до засобу самовиховання й пізнання прекрасного, адже мистецтво, за переконанням М. Сумцова, – це висока форма духовного існування людини й спілкування з ним здатне підняти особистість на більш високий рівень духовного розвитку. В якості наочних посібників під час проведення освітніх читань було рекомендовано обов'язкове використання картин і репродукцій найкращих пам'яток мистецтва, що відображають історію культури.

На початку ХХ століття на взаємозв'язок між мистецтвом і соціально-політичним розвитком суспільства вказували й професори історії Харківського імператорського університету В. Бузескул і Д. Багалій. Учені довели, що висвітлення всіх сторінок життя народів, і «між ними найвищих проявів людського генія – науки, філософії, письменства, мистецтва, усної народної творчості» – в повній мірі сприяє реалізації гармонійного узгодження інтелектуального й естетичного розвитку студентської молоді в процесі вивчення історичного матеріалу [3, 34].

Висновки. Таким чином, викладачами Харківського імператорського університету в другій половині ХІХ- на початку ХХ століття було зроблено значний внесок у розробку естетико-педагогічної теорії, тому всебічне вивчення й цілеспрямований аналіз їхньої науково-педагогічної спадщини має стати науковим підґрунтям для подальшого вдосконалення процесу естетичної підготовки сучасних викладацьких кадрів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шмит Ф.И. Искусство как предмет обучения. – Ф.И. Шмит / Х., 1923. – 63 с.
2. Петров М.Историческая подготовка. – М.И. Петров // Южный край. – 1880. – 9 дек. (№ 9). – С. 2.
3. Багалій Д.І. Вибрані праці. – Д.І. Багалій / Х.: “НУА” “Золоті сторінки”, 1999. – Т. II. – 643 с.

НАШІ АВТОРИ

Нечепоренко Лідія Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, лауреат міжнародної премії з педагогіки.

Андрєєв Микола Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету іноземної філології та музичного мистецтва Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Андрєєва Марія Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Акімова Олена Михайлівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Байбекова Неля Рашидівна – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

Бахмат Людмила Володимирівна – викладач кафедри іноземної філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Белкіна Лариса Вікторівна – старший викладач кафедри іноземної Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Беляєв Сергій Борисович – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Беляєва Еліна Федорівна – викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Блудова Юлія Олександрівна – викладач кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Богомаз Т. А. – Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина.

Боченко Ольга Вячеславівна – старший викладач кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.

Донцов Анатолій Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Зубкова Людмила Миколаївна – викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Гльбіна Олена Олексіївна – викладач кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Щенко Сергій Олександрович – пошукувач кафедри теорії і методики професійної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Казачінер Олена Семенівна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри методики навчання мов і літератури КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти».

Клеба Анна Іванівна – викладач кафедри інформатики Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Коломієць Олександр Володимир – аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Крехно Тетяна Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської філології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Кузнецова Оксана Вікторівна – доцент кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Лешньова Наталія Олександрівна – ст. викладач кафедри англійської мови факультету іноземних мов ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Литвин Валентина Анатоліївна – студентка 611-ш групи факультету початкової освіти Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Лученко Ольга Олександрівна – здобувач кафедри «Теорія і методика професійної освіти» Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Маркова Влада Миколаївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії та методики професійної освіти Українська інженерно-педагогічна академія.

Марченко Ольга Геннадіївна – канд. пед. наук, доцент, старший викладач кафедри вищої математики Харківського університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Міршук О.С. – Національна академія Національної гвардії України, кафедра військового навчання та виховання.

Нечепоренко Максим Васильович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського університету імені В. Н. Каразіна.

Павлова Олена Геннадіївна – викладач кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Птушка Анастасія Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри методики та практики викладання іноземної мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Репко Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, проректор з науково-педагогічної роботи; доцент, професор кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рибалко Людмила Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Семенова Мирослава Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Сергєєва Ірина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романської філології Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди.

Степанець Іван Олексійович – кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Толмачова Ірина Миколаївна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Фомічова Ольга Володимирівна – аспірант, викладач Харківського національного економічного університету імені С. Кузнеця.

Чеботарьова Ірина Олексіївна – Українська інженерно-педагогічна академія.

Шанскова Тетяна Ігорівна – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології та управління навчальними закладами Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Шведова Ярослава Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки факультету психології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Шумська Ольга Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фортепіано Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

ШАНОВНІ АВТОРИ!

Редакційна колегія періодичного видання пропонує вашій увазі такі вимоги до змісту і оформлення наукових робіт у відповідності до останніх вимог ВАК України та загальноприйнятих міжнародних стандартів.

Виклад статті повинен бути чітким, стислим, без повторень. Відповідно до Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» розділи статей повинні розпочинатися такими назвами:

1. Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.
2. Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми.
3. Цілі статті.
4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
5. Висновки.
6. Список використаних джерел.

Текст слід надавати в роздрукованому та електронному форматі (текстовий редактор Microsoft Word без автоматичного і ручного розподілу переносів, 14 шрифт Times New Roman, 1,5 інтервали, поля 2 см., вирівнювання по ширині). Нумерацію сторінок не виконувати. Обсяг статті не менше 6 сторінок і не більше 10 сторінок.

Стаття подається українською, російською, англійською, мовами.

Шапка статті: індекс УДК (ліворуч, «жирним» шрифтом), з нового рядка назва статті (мовою оригіналу, великими літерами, «жирним» шрифтом, посередині), з нового рядка прізвища та ініціали авторів (мовою оригіналу, «курсивом» та «жирним» шрифтом, посередині), з нового рядка назва організації (мовою оригіналу, «курсивом» та «жирним» шрифтом, посередині).

Далі з абзацу **анотації** (500 знаків) до статті українською, російською та англійською мовами (першою розміщується анотація мовою оригіналу). В анотації після назви (великими літерами, «жирним» шрифтом, посередині) з нового рядка вказується прізвища та ініціали авторів («курсивом», посередині). З нового рядка обов'язково надаються ключові слова («жирним» шрифтом).

Основний текст розміщується з абзацу нижче анотації. Посилання на першоджерела містять у квадратних дужках, де вказується арабською цифрою номер першоджерела (цитованої праці), який відповідає номеру в списку літератури, і сторінка (обов'язкова при цитуванні), наприклад: [2, с. 147].

Декілька першоджерел в одному посиланні відокремлюються крапкою з комою, наприклад: [1, с. 3;8] або [3;6;8].

Якщо в статті присутні *ілюстрації*, необхідно розташовувати їх по тексту, вирівнюючи підписи (Рис. 1. Схема ...) по ширині з абзацного відступу 1,25 см. Ілюстрації повинні бути чіткими та контрастними.

Таблиці розташовувати по тексту. Над таблицею поставити її порядковий номер (Таблиця 1) вирівнюючи по правому краю, під якими розмістити назву таблиці вирівнюючи по центру.

Список літератури (наявність якої є обов'язково) подається загальним списком в кінці рукопису згідно з встановленими вимогами (Бюлетень ВАК України. – 2008. – № 3) з абзацу і вирівнюється по ширині.

Обов'язково подати електронний варіант статті на диску CD-RW чи CD-R.

Для авторів статей, які не мають наукового ступеня кандидата чи доктора наук, обов'язкова рецензія за підписом кандидата або доктора педагогічних наук (підпис засвідчується печаткою).

На окремому аркуші слід зазначити прізвище, ім'я, по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, посаду, місце роботи, контактні телефони та адресу.

Матеріали публікуються на кошти автора. Вартість однієї сторінки статті без пересилки – 30 гр. (уточнювати за телефоном (8-057-707-51-78).

Електронна версія збірника буде розміщена на сайті ХНУ імені В.Н. Каразіна в рамках платформи <http://periodicals.karazin.ua>.

Статті, що не витримують вище зазначених вимог, не розглядаються до друку.

Передбачувані періодичність випуску: два рази на рік.

Адреса редакції: 61022, Україна, м. Харків, майдан Свободи 4, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, кафедра педагогіки, тел. (8-057) 707-51-78, к. 6-78, e-mail: kaf-ped@i.ua, kafedra_pedagog@ukr.net

Наукове видання
«**НАУКОВІ ЗАПИСКИ КАФЕДРИ ПЕДАГОГІКИ**»

Випуск XXXVIII

Збірник наукових праць

Українською, російською та англійською мовами

Здано на складання 23.04.2015 р.
Підписано до друку 30.04.2014 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 18,8. Обл. вид. арк. 15,7.

Тираж 300 пр. Замовлення № _____
Ціна договірна

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Віддруковано в друкарні № 18 ПЗ.
61052, м. Харків, вул. Червоноармійська, 7, тел. 724-23-70
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ХК № 34 від 27.06.2001 р.